NEDERLAND-ZUID-AFRIKA

NEDERLAND-ZUID-AFRIKA

DRUK DE BUSSY, AMSTERDAM

Prof. Dr. P. Harting, Oprichter der Vereeniging,
Eere-Voorzitter 1881—1885.

NEDERLAND-ZUID-AFRIKA

GEDENKBOEK UITGEGEVEN DOOR DE NEDERLANDSCH ZUID-AFRIKAANSCHE VEREENIGING, BIJ GELEGENHEID VAN HAAR VIJFTIG-JARIG BESTAAN

1881–1931

AMSTERDAM – 1931
KEIZERSGRACHT 141

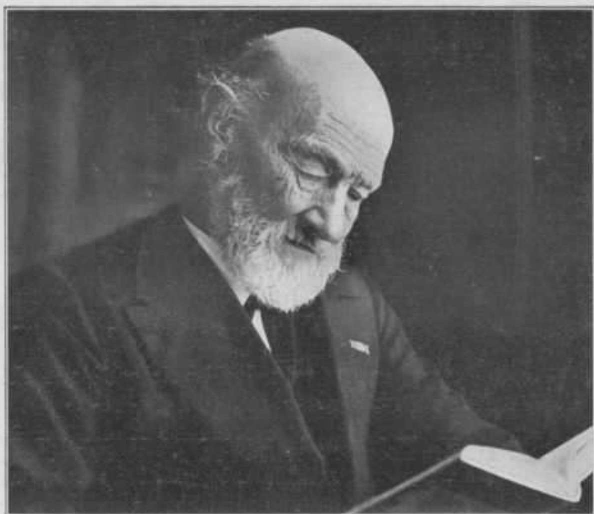
Het vignet op omslag en titelblad werd vervaardigd naar de teekening, die N. V. Ateliers voor Edelsmeed- en Penningkunst, voorheen Koninklijke-Begeer te Voorschoten maakte voor de gedenkpenning ter herinnering aan de „Wederzijdsche instelling van Gezantschappen in Nederland en in de Unie van Zuid-Afrika 1929".

INHOUD

BIJLAGEN

De Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging heeft in de vijftig jaren van haar bestaan nooit zichzelf op den voorgrond gesteld. De belangen, die zij dient, heeft zij daarentegen steeds met vrijmoedigheid onder aller aandacht zien te brengen. In deze gedragslijn voortgaande, vraagt zij op haar gouden feest belangstelling voor een reeks opstellen over oude en nieuwe betrekkingen tusschen Nederland en Zuid-Afrika. Dat haar eigen werkzaamheden daaronder nu al een halve eeuw van meer dan gewone beteekenis hebben mogen zijn, vindt men daar, naast veel anders, met bescheidenheid in het licht gesteld, maar ook met voldoening en dankbaarheid. Moge de bundel als geheel doen beseffen van welk belang het is de banden tusschen Nederland en Zuid-Afrika vast te leggen en te versterken en geve de geschiedenis van de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging velen de overtuiging, dat het werk daar verricht of aangevat sympathie en steun verdient.

Prof. Mr. J. DE LOUTER, Mede-Oprichter der Vereeniging, Eere-Lid sedert 1916.

Oorsprong en Roeping der Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging

DOOR
PROF. MR. J. DE LOUTER.

Met eerbiedigen schroom waag ik eene poging om op waardige wijze te voldoen aan het welkom aanzoek van het Hoofdbestuur der Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging om in het gedenkboek van haar vijftigjarig bestaan eene bladzijde te wijden aan de herdenking van hare stichting in 1881. Inderdaad staat mij, den laatsten overlevenden der talrijke stichters en medewerkers van onderscheiden rang en leeftijd, die gedenkwaardige lentedag levendiger dan jongeren voor den geest: de dag, waarop een hechte band werd gevlochten tusschen het oude moederland en de jonge onder druk en strijd opgewassen dochter in het Zuider-halfrond.

Thans viert dit verbond van wederzijdschen trouw en steun tusschen oud en jong als 't ware zijn gouden bruiloft. Dankbaar mag een terugblik worden geworpen op de afgelegde baan. Het oude stamland heeft zijn langzame herrijzing uit tijdelijke vernedering en verwaarloozing kloekmoedig voortgezet, zijn roem in kunst en wetenschap bevestigd, zijn onzijdigheid in een verwoestenden wereldoorlog nauwgezet en standvastig gehandhaafd en dientengevolge zijn alouden nationalen naam tot dien van een invloedrijk lid van den internationalen en onvolprezen Volkenbond verheven.

De fiere dochter, alhoewel door weergalooze stormen en ontzettende rampen geteisterd, heeft niettemin haar nationalen geest bewaard en versterkt, haar moed en geloof niet verzaakt en onder de veerkrachtige en beproefde leiding van een jonger

geslacht den strijd met het zwaard vervangen door dien met woord en pen: t.w. denzelfden strijd, geworteld in het diepst der volksziel, den strijd voor een zelfstandig en zelfs onafhankelijk volksbestaan. Moeten dan niet de klanken uit een ver verleden in het hart van elken waren Nederlander beginnen te trillen, wanneer herinnering en verbeelding hem verplaatsen in de ruime bovenzaal van het gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te Utrecht op 12 Mei 1881?

Met stil ontzag herroep ik voor mijn oog de eerbiedwaardige gestalte van mijn bejaarden ambtgenoot en vaderlijken vriend, Prof. Dr. PIETER HARTING. Met gespannen aandacht herlees ik de fiere taal van zijn merkwaardig manifest tot het Britsche volk, waarin hij in wèl overwogen en van zeldzaam zelfbedwang getuigende bewoordingen de naburige en verwante natie als het ware bezweert het misdadig opzet harer pas vervangen regeering te laten varen (to undo) en de onafhankelijkheid der snood vernietigde republiek te herstellen. Dit eerwaardig document, in beide talen gesteld d.d. 24 Dec. 1880, binnen enkele weken door meer dan 6000 Nederlanders van elken rang en stand onderteekend en gesloten op 8 Januari 1881, ligt voor mij en luidt aldus:

To the People of England:

„It is with deep interest that we, the undersigned Dutch citizens „have followed the course of recent events concerning the people of Trans- „vaal, who are by descent of our own flesh and blood, and we may not „suppress the feeling of amazement and regret, which came upon us „when the late Government of England resolved to deprive the people „of the Transvaal of their national independence and to incorporate „their community with the British Crown.

„It would be futile here to dwell upon the nature of our amazement „and regret in this matter. Already many of yourselves — notably your „present Prime minister Mr. GLADSTONE — have issued their energetic „protest against the Transvaal-annexation as an act both unjust and „unpolitic. Yet did the people of the Transvaal cherish the hope—as- „suredly not quite unreasonably — that the wrong inflicted upon them „would be ultimately redressed. But now that all the expectations of these „people have been baffled, their patience at last has given way and in „despair they have taken up arms.

„Much as we deplore this fact in itself, we are not at a loss to „account for it. For, are not their forefathers ours? Are they not of the „men who struggled through eighty weary years for the maintenance of „their national independence? And should the spirit of their fathers „have become extinguished in them? No, Britons! You are a free people „yourselves, cannot but sympathise with a community, however com- „paratively insignificant, which your own powerful Government may „indeed scatter, may even exterminate, but which never will suffer „itself to be entirely subdued.

„It is on these considerations that we venture to issue our appeal „direct to the sentiment of British fairness. The people of England will „not submit to the dishonour which must inevitably follow a conflict „both unequal and iniquitous with one of the weakest communities, „strife with a people that demands nothing more than to live in peace „and quiet under laws of their own framing, whilst tilling the soil „which is theirs, acquired under peril and by care.

„We yet entertain the hope that this our appeal will not be entirely „disregarded. We are still inclined to believe that the mighty voice of „public opinion will lend such support to the present Government of „England as will enable her Majesty's Ministers to undo an act of illi- „berality which a Cabinet of known liberal sentiments would never have „approved or carried out" *)

---

*) *Aan de Britsche Natie,*

Met groote belangstelling hebben wij de lotgevallen der de Transvaal bewonende, met ons Nederlanders door afstamming verwante bevolking gevolgd, en verwondering en leedwezen hebben ons vervuld, toen het vorige Britsche Ministerie het besluit nam, dat gewest van zijn onafhankelijkheid te berooven en bij de Britsche kroon te annexeeren. Wij achten het overbodig, de redenen dier verwondering en van dat leedwezen hier nader uiteen te zetten. Velen onder U, in de eerste plaats uw President-Minister, de heer GLADSTONE, hebben reeds met klem tegen die annexatie geprotesteerd, als zijnde onrechtmatig en tevens onstaatkundig. Lang hebben zich de bewoners der Transvaal met de voorwaar niet ongegronde hoop gevleid, dat het hun aangedane onrecht zoude worden hersteld. Thans, nu deze gebleken is ijdel te zijn, is hun geduld ten einde, en zij hebben in hun wanhoop naar de wapens gegrepen. Wij betreuren dat, al kunnen wij het begrijpen. Hunne voorvaderen toch, die ook de onze zijn, hebben eenen tachtigjarigen strijd gevoerd voor het behoud hunner vrijheid, en de aard hunner nazaten is nog niet verbasterd. Gij, Britten, die zelve een vrij volk zijt, kunt niet anders dan sympathie gevoelen voor zulk een

Met ingehouden adem luister ik wederom naar HARTING's diepe en bewogen stem, als hij eenige maanden later een talrijke schare landgenooten aan verleden en toekomst van eigen vaderland herinnert en, ofschoon gebukt door huiselijke en onherstelbare rampen, allen opwekt met inspanning van alle vreedzame krachten als één man pal te staan voor herstel van onrecht en volledige erkenning van nationale zelfstandigheid van eigen nakroost; vervolgens een duurzamen zedelijken band te vlechten tusschen beide stamverwante takken van den Dietschen stam door de stichting eener Nederlandsch-Zuid-Afrikaansche Vereeniging.

Die taal vond weerklank binnen en buiten Nederland, in en buiten Europa. Nog trilt haar naklank in de ooren van Nederlanders en Afrikaners en wekt bij hen de herinnering aan donkere tijden en sombere vooruitzichten, maar ook aan diepgeworteld stambewustzijn, krachtig medegevoel, mitsgaders milden stoffelijken steun. Wie aandachtig luisterde vernam bovendien de eerste nog zwakke tonen van een ontwakend en onuitroeibaar nationaal besef, van een wederopstanding tot hooger peil. Deze klanken bleken geen sirenenzang doch een krijgszang, het preludium van een strijd, die wel aanvankelijk gevoerd was met de wapenen van vuur en staal en tot ondergang gedoemd, doch die eerlang hernieuwd zou worden met de wapenen van geest en karakter, welke onvergankelijk zijn en

---

kleinen volksstam, dien het machtige Groot-Brittanje wel uitdelgen of verjagen, maar nooit overheerschen kan.

Het is daarom, dat wij het wagen een beroep te doen op het rechtvaardigheidsgevoel der Britsche natie zelve. Zij zal zich niet willen onteeren door zulk een ongelijken en onrechtvaardigen strijd met een klein volk, dat niets anders verlangt dan in vrede en rust en onder eigen wetten den grond te bebouwen, dien het zich ten koste van veel moeite en gevaren verworven heeft.

Wij vleien ons met de hoop, dat dit beroep niet ijdel zal zijn en dat de onder U zoo machtige stem der publieke opinie aan het tegenwoordige Ministerie den noodigen steun zal verleenen om eenen onrechtvaardigen maatregel terug te nemen, dien het, te oordeelen naar de liberale gevoelens, die het overigens bezielen, voorzeker afkeurt, dat immer genomen is".

ten slotte de overwinning verzekeren. Zuid-Afrika, vergroot, verruimd, verrijkt door de vruchten eener in schijn wanhopige worsteling, is reeds lang ontwaakt uit eene tijdelijke verdooving. Herboren heeft het wel is waar de wonden van het verleden niet vergeten noch verloochend, doch ze bemanteld met het wijder kleed van nationale eenheid en internationale verantwoordelijkheid. Zijne voormannen vinden alom gehoor, zijne toekomst wettigt de stoutste verwachtingen, zijne nooden wekken internationalen weerklank; ja, een niet te verre toekomst belooft zijn moreele en juridische gelijkwaardigheid met de voornaamste staten der oude en nieuwe wereld.

Alzoo is er overvloedige grond van vreugde op dezen heugelijken dag, niet in den luidruchtigen en opzienbarenden vorm, waarin de tegenwoordige tijd een bedenkelijk behagen schept en waarvoor bovenal onze jeugd eene zonderlinge voorkeur koestert, maar in den zin van inkeer tot zich zelf en dank aan het Opperwezen, dat uit het kwaad het goede schiep en de dwaasheid zijner schepselen in de wijsheid van den Schepper heeft opgelost. Laat ons trachten omzichtig, m.a.w. zonder eigenwaan of overmoed, die providentieele leiding op te sporen, aandachtig gade te slaan, ootmoedig te belijden en ten slotte bij onze eigene daden en verwachtingen standvastig en welbewust in het oog te houden.

Niet echter door het oude krampachtig vast te houden en hardnekkig te verdedigen: niet achterwaarts, maar vóórwaarts wijst de roeping van het heden. Bekend en begrijpelijk klinkt de vaak uit Zuid-Afrika vernomen klacht, alsof hier te lande zekere voorliefde zou bestaan om bij personen en zaken te verwijlen, die tot een vroeger meer of min afgesloten tijdperk zijner geschiedenis behooren. Vergankelijkheid is het kenmerk van al het aardsche: ook van hetgeen eenmaal met volle recht vereerd, geliefd en geloofd werd. Vergankelijkheid is intusschen tevens de voorwaarde van vooruitgang. Alleen wie hiervan afkeerig is of hieraan wanhoopt kan zich vergenoegen met te treuren op de graven zijner vereerden of geliefden, hetzij personen of denkbeelden en gevoelens: wellicht een privilege

voor ouden van dagen, doch stellig een hinderpaal voor jongeren en vooruitstrevenden. Wie een aardsche toekomst najaagt moge aanvankelijk het verleden vereeren, tot gids en steun verkiezen, eerlang richt hij zijn blik op de toekomst, onderzoekt en vergelijkt hij nieuwe gegevens en toestanden en aarzelt hij niet de illusiën zijner jongelingsjaren te hervormen en voor zoover noodig op te offeren om op den stevigen bodem der realiteit het gebouw zijner toekomstplannen op te richten. De maatschappelijke en staatkundige toestand van Zuid-Afrika, zijne taal, instellingen en gebruiken, zelfs zijne belangen en idealen, zijn sterk gewijzigd in de verloopen 50 jaren. Daaraan zich vast te klemmen is nutteloos en zelfs bedenkelijk, omdat het de aldaar thans levende en strevende generatie verdriet en ergert, zooal niet vervreemdt en verbittert. Vóóruit, niet àchteruit, zelfs geen stilstand, mag en moet de oprechte en eendrachtige leuze zijn van alle ware vrienden van Zuid-Afrika.

Is vergankelijkheid het kenmerk van elken toestand op aarde en de voorwaarde van iederen vooruitgang, bovenal heeft zij beteekenis voor de verhouding tusschen *Nederland* en de *Unie*, zoowel als tusschen *Nederlanders* en *Afrikaners*. De officieele betrekking tusschen het Koninkrijk der Nederlanden en de beide voormalige Hollandsche republieken — Oranje-Vrijstaat en Transvaal — is geheel veranderd door de stichting der Unie in 1910 (ingevoerd 31 Mei), die de verschillende tot dusver gescheiden koloniën van Europeeschen oorsprong in een enkel publiekrechtelijk verband onder Britsche vlag heeft vereenigd. De wederkeerige benoeming van gezanten als vertegenwoordigers der beide landen, tevens leden van den Volkenbond, in 1930 heeft dezen veranderden toestand officieel erkend en bevestigd. De publiekrechtelijke constructie staat niet ieder even klaar voor oogen; zij werd door mij in „Zuid-Afrika" van Februari 1928 opzettelijk toegelicht en is elders in dit gedenkboek afzonderlijk besproken.

De verhouding der wederzijdsche burgers of onderdanen moest inmiddels, zij het ook zijdelings en stilzwijgend, eveneens wijziging ondergaan; deze verandering springt echter minder in het oog en wordt dientengevolge door velen miskend en

uit het oog verloren. De trouw aan gemeenschappelijke afkomst of langzaam samengesmolten eenheid van geest en gezindheid, aan gemeenschap van geloof, zeden en gewoonten, aan de herinnering van gezamenlijk gevoerden strijd en gezamenlijk gedragen leed en onrecht, is in Zuid-Afrika verrijkt en verdiept door een nieuw ontloken besef van innerlijke kracht en waardigheid: van saamhoorigheid in een groot staatsverband met een onbegrensde economische en politieke toekomst. Is het dan te verwonderen, dat het groeiend bewustzijn van eigen roeping en vermogen sterke neiging toont, vooreerst om geschillen en grieven jegens vroegere vijanden wel is waar niet te vergeten noch te verloochenen, maar om practische redenen althans voor den oppervlakkigen waarnemer te bemantelen; voorts om den steun en de hulp van vroegere vrienden en beschermers, zoo al niet te ontkennen, dan toch niet meer dan eene bescheiden plaats in de schaduw toe te kennen? Bewust van eigen vermogen heft de Afrikaner het hoofd fier omhoog, onderzoekt en koestert eigen taal, overdrijft of onderstreept eigen behoeften en voorkeur, sluit zich nauwer aaneen op eigen gebied en binnen eigen werkkring en reikt vandaar de hand van verzoening aan vroegere vijanden, van vriendschap aan alle andere volken. Dit sluit intusschen een helder besef van de duurzame waarde der Nederlandsche taal en letteren voor de ontwikkeling van het Afrikaansch geenszins uit: dit besef is gelukkig in den laatsten tijd zelfs sterk verlevendigd. Het moge overigens verklaarbaar zijn, dat deze houding niettemin den schijn van ontrouw aanneemt, bij sommigen verwondering en wrevel wekt, zij is onvermijdelijk en moet worden begrepen en ontzien. De vijand van vroeger moge er zich over verblijden, de oude vriend zich ergeren en over ondank beklagen, voor allen is het een noodwendig psychologisch verschijnsel, dat zich onder soortgelijke omstandigheden telkens en alom vertoont.

Wij leven in een tijd, die zich kenmerkt door een sterke neiging tot gelijkmaking en uitwissching van grenzen tusschen oud en nieuw, tusschen rijkdom en armoede, gezag en vrijheid. Deze tijdgeest vermindert in het *gezin* den afstand tusschen

ouders en kinderen, heft het onderscheid op in de *maatschappij* tusschen welgestelden en hulpbehoevenden, tusschen wèl en niet-ontwikkelden, tusschen beschaafden en onbeschaafden; op *staatkundig* gebied tusschen regeering en onderdaan; op *internationaal* terrein eindelijk tusschen souvereine en ondergeschikte staten of onderdeelen, leden van een grooter geheel. Het gevolg van een en ander is eene verlaging van al wat groot, hoog, heilig en machtig was, eene verhooging van het kleine en gewone, het arme en zwakke. Afstanden krimpen in, kloven worden gedempt. Hieruit ontstaat en hierop berust de onloochenbare en onweerstaanbare voortgang der democratie in den ruimsten zin des woords. Nivelleering verheft en vernedert tegelijkertijd: zij maakt de menschheid misschien gelukkiger, doch stellig eentoniger en minder kleur- of bloemrijk. In Zuid-Afrika beginnen de tegenstellingen tusschen Boer en Brit, tusschen vroegere overheerschers en overheerschten, te verbleeken, evenals reeds lang die tusschen de heterogene bestanddeelen, waaruit de oude blanke bevolking was ontstaan. In Ned.-Indië, evenals trouwens in gansch Azië, openbaart zich dezelfde stille kracht in min of meer openbaar verzet der tot dusver ondergeschikten aan sterkere volken en rassen. Die kracht zal niet rusten, voordat zij hare taak heeft volbracht en de gelijkheid in levens-*voorwaarden* tusschen menschen en tusschen staten heeft bereikt. In hoever ook gelijkheid in levens-*omstandigheden* hieruit moet en zal voortvloeien, is van geheel andere voorwaarden afhankelijk en behoort tot een geheel ander gebied: die vraag blijve hier in het midden. Intusschen vordert gelijkheid in rechtstoestand erkenning en waardeering van anderen in al hunne eigenaardigheden, met opoffering van eigen inzicht en voorkeur. Zuid-Afrika in de gestalte der Unie heeft den meerderjarigen leeftijd bereikt, staat als evenknie naast hare vroegere beheerschers en beschermers, beheerscht haren wrok en verflauwt haren dank, in het volle bewustzijn van eigen waarde en vermogen: Zuid-Afrika wil noch Nederlandsch noch Engelsch zijn, maar Afrikaansch en dit alléén. Daar wast voor onze oogen eene nieuwe natie op met eigen stempel, door leed en strijd beproefd en gestaald, met onbe-

grensde perspectieven gezegend. Drukken wij de broederhand, die zij ons reikt, met warmte en zonder aanspraken onzerzijds, ook al schijnen deze door het verleden gerechtvaardigd. Vertrouwen wij, dat Zuid-Afrika eenmaal in het Grooter-Nederland — grooter niet in macht maar in geest en beschaving — dat de toekomst ons voorspiegelt, een eervolle en gelijkwaardige, wellicht zelfs de vooraanstaande plaats zal bekleeden. Aan dit gemeenschappelijk streven van àlle partijen in Zuid-Afrika onvoorwaardelijk en onzelfzuchtig steun te verleenen en naar eigen vermogen practisch mede te werken is de oorspronkelijke roeping van de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging en voortaan hare eenige taak in de tweede halve eeuw van haar bestaan. Moge dit visioen dezen feestdag bestralen en de harten van vele Nederlanders ontgloeien, steeds meer de eigenaardigheden, welke onze landen en volken thans onderscheiden, vereffenen of verzoenen en de gemeenschappelijke behoeften en belangen steeds hechter ineenstrengelen, steeds duurzamer bevestigen. Dat geve God!

Zuid-Afrika onder Nederlandsch Bestuur

DOOR

JHR. DR. P. J. VAN WINTER.

Elk overzicht van de Nederlandsch-Zuidafrikaansche betrekkingen pleegt te beginnen met een relaas van het Hollandsch bewind. Zoo ook dit en met overtuiging; want er is begrip te winnen uit de kennis van den Compagniestijd aan de Kaap, begrip omtrent den oorsprong en den aard van het Afrikaner volk, dat aan het onze verwant is en er toch in zooveel van verschilt. Tusschen 1652 en 1806 is niet alleen dit van belang, dat blanke kolonisten hun invloed wisten uit te breiden van Tafelbaai tot aan de Groote Visrivier; die anderhalve eeuw omvat ook al de wederwaardigheden, die te zamen bij willekeurige kolonisten van verschillende herkomst een besef van eenheid konden wekken en daarna de nieuwe gemeenschap naar landseigene verschillen opnieuw konden differentieeren.

Volgens deze gezichtspunten willen wij onze aandacht eerst geven aan den vroegen groei van nationaal besef, die wij in Zuid-Afrika kunnen waarnemen en daarna aan wat naar den titel van een Afrikaansche studie genoemd mag worden: de evolutie van den Trekboer.

Als wij, met het eerste beginnende, de ontwikkeling van het Afrikaansche volk willen zien te volgen, dan doen zich deze vragen voor: wat zijn de bestanddeelen geweest, waaruit de jonge eenheid in de 17e en 18e eeuw werd opgebouwd, en door welke omstandigheden van natuurlijken en van menschlijken aard zagen die zich in Afrika beïnvloed en tot elkaar gebracht?

Bepalen wij ons voorloopig bij de vraag naar de herkomst van de oude kolonisten, dan kunnen wij de voorgeschiedenis

van de Kaapsche nederzetting verwaarloozen en snel heenloopen over de eerste jaren van haar bestaan. De mannen, die in 1652 met VAN RIEBEECK bij de Tafelberg aan land gingen, waren geen kolonisten maar ambtenaren. Zij kwamen niet naar Afrika om er eigen geluk te beproeven in landbouw of veeteelt, maar om in opdracht van de Oostindische Compagnie een ververschingspost aan te leggen voor de schepen naar Indië. Ja, zoo weinig waren zij van plan zich voor langeren tijd aan de Kaap op te houden, dat hun leider, JAN VAN RIEBEECK, reeds elf dagen na aankomst uitzag naar het oogenblik, waarop hij naar Indië kon verder reizen.

Zijn „verlossinghe van de Kaap", waarover daarna nog herhaaldelijk geschreven en gesproken werd, zou echter 10 volle jaren op zich laten wachten en in dien tijd werd VAN RIEBEECK werkelijk de „stichter tegen wil en dank" van een volksplanting. Zijn eerste moeiten en zorgen om onderdak te verschaffen voor zich en zijn mannen, om een fort te bouwen, groenten te zaaien en vee in te handelen van de Hottentotsche stammen in de buurt, waren ondanks desertie en ontevredenheid onder het volk en ondanks wilde dieren, sprinkhanen en rupsen, met goed gevolg bekroond geworden. Hij had tarweakkers laten aanleggen „bij het ronde boschje", waar de Zuidoostenwinden het gewas niet konden deren en een opslagplaats doen zetten, waar wij nu nog „Groote Schuur" kennen, de verblijfplaats eenmaal van den bekenden CECIL RHODES, nu van den Eersten Minister van de Unie in de maanden, waarin het Parlement te Kaapstad vergadert. Maar het belangrijkste, wat hij gedaan had lag op een ander gebied.

Zijn mannen waren goeddeels lui en onbekwaam en niet gekeurd op hun geschiktheid voor het landbouwwerk, dat nu van hen gevergd moest worden. Zij konden de opbrengst van den Kaapschen grond niet opvoeren tot de hoogte, die VAN RIEBEECK wenschte te bereiken. In de vee-ruil met de Hottentotten waren bovendien onberekenbare factoren en zoo kwam het voor, dat de aankomende schepen niet naar behooren van het noodige voorzien konden worden. De jonge halteplaats voldeed dus nog maar matig en daar de Kaap bij de schippers

toch al ongunstig bekend stond wegens stormen en valwinden, sterke zeestroomen en klippen, zoo deden vele kapiteins liever Sint-Helena aan, zooals ook vroeger de gewoonte was geweest, of wel zij zeilden in eens door ondanks den vaak ellendigen toestand van hun ziek scheepsvolk en verdienden een premie voor snel volbrachte reis.

De mengeling van toewijding aan de gemeene zaak en van behoefte zich tot eigen voordeel te onderscheiden, die voor VAN RIEBEECK zoo kenmerkend was — „die advancement soeckt en sal geen naerstigheyt sparen" — deed den Commandeur zinnen op middelen om den toestand te verbeteren en waar overheidsbemoeiing gefaald had zag hij heil in de ondernemingsgeest van zelfstandige kolonisten. Als gevolg van zijn voorstellen dienaangaande aan Heeren XVII, het opperbestuur van de Compagnie, konden in 1657 reeds de eerste vrijbrieven worden uitgegeven aan Compagniesdienaren, wier diensttijd verstreken was, en begonnen dus de eerste vrijburgers met regeeringsvoorschotten in gereedschap, zaaikoren en fokvee aan het werk te gaan. Zij hadden het vooruitzicht door hun ijver zoo veel land in eigendom te kunnen verkrijgen als zij in drie jaar zouden ontginnen en de zekerheid, dat de Compagnie hun graan en hun beesten tegen vaste prijzen zou afnemen. Ook in verschillende ambachten vestigden zich gepasporteerde ambtenaren en tegen vaste prijzen werkend voor het kasteel, probeerden zij een bestaan te vinden. Anderen gingen op Robbeneiland traan branden voor de Indische leerlooierij en weldra vinden wij ook neringdoenden en kosthuishouders bij wie matrozen en ongehuwde ambtenaren een tehuis vonden.

Daar hebben wij het begin van een volksplanting; nog uiterst onzeker intusschen, want wel vond men er rustige elementen, die reeds hun huisgezinnen lieten overkomen, maar onder de eerste vrijburgers waren ook veel „versopene, luye, lompe vlegels", die geen acht gaven op hun werk en niet uit de schuld kwamen en die overeenkomstig de bepalingen van hun contract weer in Compagniesdienst terugvielen. Zoo lang het afschuimen van dergelijke ongewenschte elementen nog zijn

beslag niet had gekregen, was van een grootere productie natuurlijk geen sprake en dezelfde moeilijkheden in het voorzien der schepen, zelfs in het spijzigen der kolonisten bleven voortbestaan. Geregeld moest rijst voor de Kaap uit Indië worden aangevoerd en VAN RIEBEECK, die aan zijn principalen veeleer had voorgespiegeld, dat Kaapsch graan naar Batavia zou kunnen worden uitgevoerd, kwam in een slecht blaadje te staan in Patria.

De eerste Commandeur heeft wel de voldoening gesmaakt, dat nog in zijn tijd het aandoen van de Kaap voor de schepen van de Compagnie verplicht werd gesteld, maar dat zijn raderwerk goed op gang kwam heeft hij niet meer meegemaakt. Nog omstreeks 1660 was er groote desertie van Compagniesdienaren en vrijburgers, die zich in retourschepen verstaken, „onghenoeghsaam, ongebonden volck en canalie", en terwijl er tusschen 1657 en 1662 167 vrijbrieven waren uitgegeven, vond men in 1661 slechts 73 vrijlieden in de nederzetting woonachtig, waaronder maar 12 bouwers.

Rechtstreeksche uitzending van kolonisten was in VAN RIEBEECK's tijd nog niet voorgekomen. De Kamer Amsterdam van de Oostindische Compagnie beval dat juist in 1662 voor het eerst aan als een proef, die wellicht in Indië herhaald kon worden en pas in 1670 werden kolonisten opgeroepen, die „mits doende den eedt van getrouwigheyt aan de gemelte Compagnie" met hun gezinnen vrij vervoerd zouden worden om aan de Kaap voor minstens 15 jaar zich als boer, voorloopig vooral als bouwboer, te vestigen.

De nederzetting was nog steeds niet uitgegroeid buiten de onmiddellijke omgeving van het fort aan Tafelbaai. Voor de nieuwelingen zou daar geen plaats meer zijn. In 1672 had men daarom in Afrika met de Hottentotten over grondafstand onderhandeld en men had de beschikking weten te verkrijgen over al het land tot aan Saldanhabaai in het Noord-Westen en de Hottentots-Hollandbergen in het Oosten. Daar was overvloed van ruimte voor vestiging en ontplooiing van productieve kracht en daarheen, vooral in de richting van het latere Stellenbosch, werden dan ook de eerste bezendingen van kolonisten geleid. Hun werden weldra nagezonden „veertig

jonge dochters of meyden, bysonderlick soodanighe, die haar op het bouwwerk verstaan" en sedert een besluit van 1685, het jaar van de opheffing van het Edict van Nantes, ook „Fransche vluchtelingen van de gereformeerde religie, voornamelijk wijngaardeniers en die haar op het maken van asyn en het distilleeren van brandewijn verstaan".

Met behulp van al die nieuwe krachten was het proviandeeringsprobleem eerlang opgelost en toen het doel bereikt en naar wij zien zullen, meer dan bereikt was, dat men in 1670 zich had gesteld, toen werd de toevloed van kolonisten ook gestuit. Sinds 1707 kwam vrijwel geen directe immigratie meer voor en werd de aanwas der bevolking aan de Kaap gevormd door geboorten — reeds sedert 1691 was de toename uit dien hoofde sterker dan door instrooming van buiten — alsmede door den overgang van gepasporteerde ambtenaren tot den vrijburgersstand.

Onder deze gewezen Compagniesdienaren vond men lieden van verschillende nationaliteit. Heeren XVII namen niet alleen Nederlanders aan, maar ook leden van andere, mits geen zeevarende volken. Franschen en vooral Engelschen werden in de bezittingen der Oostindische Compagnie als dwarskijkers te gevaarlijk geacht en te onbetrouwbaar vooral in geval van oorlog. Maar Duitschers waren er veel onder het personeel, vooral toen in de 18e eeuw de Hollander hokvast was geworden. Terwijl de Hugenootsche toevloed uit het laatst van de 17e eeuw door een gelijktijdigen stroom van Nederlanders nog altijd overtroffen werd, vindt men in de tweede helft van de 18e eeuw overwegend Duitschers onder de nieuwe stamvaders aan de Kaap. Daar het laat kwam, dit Duitsche element, werkte het minder sterk op de samenstelling van de bevolking, maar in percentages uitgedrukt mag men toch het bloed van den blanken bewoner der Kaapkolonie bij het eindigen van den Nederlandschen tijd voor 28 % Duitsch achten, tegen 15 % Fransch en 53 % Nederlandsch, terwijl het voor slechts 4 % door andere naties was beïnvloed. Aldus de cijfers, die D. B. Bosman vond na een kleine correctie van wat Colenbrander berekende.

Wij hebben de vraag naar de afkomst der Zuid-Afrikaners hiermede echter alleen bekeken als een zuiver physieke quaestie en wij hebben daarbij met vrij grove onderscheidingen gewerkt. Onze kijk op het geval wordt wezenlijk anders als wij bedenken, dat de Duitschers veelal Neder-Duitschers waren, soms enkel door een grillige landsgrens van hun Nederlandsche stamverwanten gescheiden. Nog duidelijker begrijpen wij wat van die 28 % te denken, als wij weten, dat Duitsche vrouwen slechts weinig uitkwamen, dat het Duitsche gezin in Zuid-Afrika in ons tijdperk dus nauwelijks heeft bestaan en dat de Duitsche volkseigenaardigheden er dus weinig zijn doorgekweekt. Tegen het einde van de 18e eeuw wist het Duitsche element in Kaapstad een Luthersche gemeente te stichten, maar kenmerkend voor de verhoudingen is het zeker, dat in hun kerk in het Duitsch slechts gezongen werd, maar in het Nederlandsch gepreekt.

Met het Fransche bestanddeel staat het iets anders. Zuiver Fransche gezinnen zijn er wel degelijk geweest en zij hebben in nauwe onderlinge aaneensluiting in Drakenstein en Franschen Hoek hun eigen volkskarakter hardnekkig probeeren te verdedigen. Nog herinneren de namen van hoeven in hun district aan hun nationaal Fransch besef en de oude Kaapsche bescheiden kunnen getuigen van hun streven naar eigen kerkelijke organisatie en van de uitbarstingen van woede, die „de Francoise impertinentiën" aan Simon van der Stel bezorgden. Zij kregen in het kerkelijke hun zin, de Hugenoten, door toedoen van Heeren XVII, maar toch zou hun strijd gauw hopeloos blijken. Toen de Fransche predikant, Pierre Simond, in 1702 vertrok, kreeg zijn opvolger last in het Nederlandsch te preeken en toen de voorlezer, Roux, in 1723 stierf, waren er nog slechts 25 à 26 oude Fransche lieden, die geen Nederlandsch verstonden. In 1780 vond Levaillant op zijn bezoek aan de kolonie er nog een enkele, die Fransch kon spreken en toen in 1805 Augusta de Mist met haar vader in de vroeger Fransche streken kwam, toen was er onder de menschen niets wat zij tot Franschen oorsprong waagde te herleiden. Maar al wie De Villiers heette of Du Toit, Cronjé of

Du Plessis, Fourie, Fouché, Hugo, Le Roux, Malan, Malherbe enz., zij waren dan ook sinds lang reeds Afrikaanders als de besten en het zijn eerst de Engelschen geweest, die op de Fransche afkomst weer sterk den nadruk hebben gelegd, toen zij hun nederlagen in de vrijheidsoorlogen liever geleden wilden hebben tegen Fransche ridders (n. b.) dan tegen Afrikaansche boeren.

De beteekenis van het Nederlandsche element moet boven de berekenbare 53 % van de bloedmenging zijn uitgestegen, want naar wij zagen kon het de overige volksgroepen onder zijn invloed brengen en tot zich overhalen. Regeering en Kerk zullen bij dat proces onopzettelijk steun hebben gebracht en de moed en toewijding van de in verhouding talrijke Nederlandsche vrouwen hebben er ongetwijfeld krachtig toe medegewerkt, dat in Zuid-Afrika een volk opgroeide met Nederlandsche hoedanigheden.

De Afrikaander is aan deze vrouwen dank verschuldigd. Hij dankt het voor een groot deel aan haar, dat zijn volk gezond kon worden naar lichaam en geest. Hoe groot haar invloed geweest is op de hygiëne van het ras beseffen wij reeds uit het vroeg en geleidelijk afnemen van concubinaat en huwelijk met slavinnen of gewezen slavinnen. Aanvankelijk waren die verhoudingen geen zeldzaamheid en wat het huwelijk betreft, dat werd ook door de Kerk aanvaard, mits de jonge vrouw tot het Christendom was overgegaan. De komst van de beroemde Amsterdamsche weesmeisjes is hier de aanloop geweest tot een in alle opzichten gelukkige oplossing en daar de waakzame aandacht van de Gouverneurs ongure elementen deed opvangen en terugzenden, zoo heeft het jonge land de zegen van degelijke stammoeders mogen genieten.

Nog eens: velen van haar waren Nederlandschen, 390 van de 544 blanke vrouwen, die tusschen 1657 en 1795 naar de Kaap emigreerden. Wat hebben zij en wat hebben haar nakomelingen aan Nederlandsche karaktereigenschappen in Zuid-Afrika doen doorwerken? Een poging om dat te benaderen is voor zoover ons bekend slechts eenmaal gewaagd: de jong gestorven Theo Schonken ondernam het in zijn studie over den oorsprong der Kaapsch-Hollandsche volksoverleveringen.

Wij zullen hem in zijn beschouwingen hierover niet kunnen volgen. Het zou ons niet goed afgaan Afrikaanschen moed en zelfvertrouwen, gastvrijheid en goedaardigheid op Nederlandschen invloed terug te voeren. Onze nationale bescheidenheid staat daaraan immers in den weg. Maar dit moeten wij wel afspreken: als wij den Afrikaander in den loop van volgende uiteenzettingen bedachtzaam en terughoudend zien, gehecht aan het oude, traag op nieuwe wegen, geduldig in tegenspoed, met een neiging tot sloffig afzakken, tuk op zelfstandigheid en wars van inmenging in zijn zaken, laat ons dan de hand in eigen boezem steken. In zijn behoefte aan zelfbestuur in kleinen kring zullen wij dan verwantschap kunnen herkennen met ons eigen volkskarakter en wij hebben dan ook kans hem te begrijpen als zijn godsdienstigheid zaak blijkt, niet alleen van het hart, maar ook van het hoofd, als hij tucht meer van toepassing acht op anderen dan op zichzelf en als hij in aaneensluiting meer het middel ziet tot afweer dan tot opbouw.

Het Calvinisme is niet zonder reden door hem naar verre gewesten overgebracht, met die zelfstandige gemeenten, waarin de broeders zelf het laatste woord hebben; kerkelijke conflicten bij de verkiezing van ouderlingen, strijd tusschen predikant en kerkeraad, getuigden in Zuid-Afrika van ouds bedenkelijk van verwantschap met het moederland. De Afrikaander was begeerig het bondszegel van het Heilig Avondmaal te ontvangen, maar voelde zich in zijn eer getast, als de predikant hem daartoe niet persoonlijk was komen nooden. En nam al de kerkelijke gemeente een groote plaats in in het Kaapsche leven en was de offervaardigheid groot als kerk of pastorie verbouwd moesten worden of avondmaalszilver en doopbekken gewenscht werden tot luister van Gods dienst, wanneer de predikant hem niet aanstond ging de Afrikaander oefenen in conventikels. Nog eens: men voele de verwantschap!

Zijn spot, om tot iets anders over te gaan, zijn spot ontzag den voorganger van de gemeente niet als er een preekbeurt eens niet vervuld was omdat het regende of als Zijn Eerwaarde te veel belangstelling had voor het aardsche slijk of voor den wijn. En ook de Compagniesdienaren met hun vaak kwade

practijken trof hij daarmee. Het was meest goedmoedige spot, van dienzelfden geest, die bij ons doet spreken van het kersen eten met groote heeren, dat zoo kwaad is. Maar dan in eens kon de woede uitbarsten met een heftigheid buiten verhouding en een felle veete dreef ieder tot blinde partijdigheid.

Dergelijke overgangen, die ook ons vaderlandsch verleden heeft gekend, treffen ons bij het lezen van dat alleraardigste dagboek van ADAM TAS, dat van kolonistenstandpunt uit den strijd beschrijft, die kort na 1700 in Zuid-Afrika gevochten is rondom de persoon van den Gouverneur WILLEM ADRIAAN VAN DER STEL. Wij zullen onze aandacht daaraan nu moeten geven, want nadat wij de afkomst van de Afrikaanders hebben besproken en Nederlandsche karaktertrekken bij hen hebben aangetroffen, is het goed stil te staan bij gebeurtenissen, die voor het eerst naspeurbaar de Fransche en de Hollandsche kolonisten tot elkaar hebben gebracht. Kort daarna wordt het eerst van Afrikaanders gesproken.

Het conflict, waarover wij nu dus handelen moeten, was, als de meeste groote strijdpunten in het leven van jonge nederzettingen, van economischen aard en vond zijn oorsprong in de onoverbrugbare tegenstelling tusschen de Compagnie, belichaamd in haar ambtenaren, en de kolonisten.

„De Nederlandsche coloniers dragen hier de naam van vry-luyden, daerse nogtans in alles soo gerestringeert en bepaeld zyn, dat hare onvryhyt niet dan al te veel is blykende", aldus een inspecteur in 1676 en de kolonisten zelf protesteerden al in 1658, dat zij geen Compagniesslaven wilden wezen. Van hooger hand werden zij echter slechts gewaardeerd als een goedkoop soort werkkrachten, die de kosten van proviandeering der schepen konden drukken. Zoo zagen wij immers de uitgifte van de eerste vrijbrieven gerechtvaardigd en zoo ook bleef voorloopig het standpunt, waarvan de Compagnie tegenover de kolonisten uitging.

Toch waren de omstandigheden in Zuid-Afrika intusschen wezenlijk anders aan het worden. Niet alleen doordat er een ander soort kolonisten was gekomen dan de eerste gepasporteerde ambtenaren, niet in de eerste plaats ook doordat er

reeds een geslacht opgroeide, dat in Zuid-Afrika geboren en getogen was, maar vooral in verband met een wijziging in de verhouding van vraag en aanbod.

De graanbouw was door de Compagnie sterk aangemoedigd, omdat zij geen lust had de Kaap lang van Indische rijst te voorzien. De veeteelt had zij binnen zekere grenzen aanbevolen, want sinds men tweemaal met de Hottentotten op voet van oorlog had gestaan, was het wenschelijk geacht, dat men voor het vleesch onafhankelijk werd van de naturellen. De wijnbouw werd door Gouverneur Simon van der Stel op ruime schaal beoefend op zijn landgoed „Groot Constantia" en de refugié's in Drakenstein en Franschen Hoek vermeerderden de opbrengst nog aanzienlijk.

Een aanleiding tot groote uitbreiding van de productie was omstreeks 1695 de opheffing van de Compagnieslandbouwbedrijven en veeposten geweest. Sindsdien hadden alleen de vrijlieden de levering van Kaapsche artikelen. Maar erg groot was de vraag daarnaar ten slotte niet. Er was een en ander noodig voor de aanleggende schepen van de Compagnie en van vreemde naties, voor de zieken in het hospitaal, voor het personeel van de regeering, voor de bevolking zelf, voor slaven en Indische kettinggangers. Maar voor die alles bijeen toch nog zeer beperkte Kaapsche behoeften, werd er alras veel te veel geproduceerd en het vraagstuk, dat moeilijkheden opleverde, betrof dus niet meer de voorziening maar den afzet. Indië zou een en ander kunnen afnemen en deed dat dan ook inderdaad, voor het eerste al in 1684, maar nooit van harte, want Suratte en Bengalen leverden goedkooper graan en de Kaapsche wijn, het product van Constantia uitgezonderd en later nog de madeira van het Roode Zand, was slecht. Het moederland vroeg de Kaapsche artikelen niet; zij waren in Europa met minder transportkosten te betrekken of wel men produceerde ze zelf in overvloed.

Was er toen wol gewonnen door de veeboeren, wellicht zou dat een goede prijs hebben gemaakt. Maar het Kaapsche vetstaartschaap was alleen van waarde om zijn vleesch en zijn vet en pogingen om door kruising een woldragende soort te

fokken, stuitte af op den onwil der boeren. Tabaksbouw was den kolonisten verboden, want met tabak zouden zij naar de Hottentotten trekken op veeruil en dat moest verhinderd worden. En latere plannen voor proeven met indigo, katoen, vlas, olijven en moerbeiboomen voor de zijdeteelt, bleven onuitgevoerd of mislukten.

Voor alle vroege economische moeilijkheden in Zuid-Afrika pleegt men de Oostindische Compagnie verantwoordelijk te stellen. Er wordt daarbij soms onrechtvaardig overdreven. Zegt men: de Compagnie heeft onder SIMON VAN DER STEL de eenzijdige bedrijvigheid der kolonisten onnadenkend en onverantwoordelijk aangemoedigd, dan zal ieder daarmee volkomen moeten instemmen. Maar gaat men verder en verwijt men haar ook de moeilijkheden in den afzet, dan zijn daartegen toch bedenkingen te maken.

Een vergelijking met toestanden elders moge dit ons standpunt begrijpelijk maken. Er waren meer volksplantingen in de wereld, die weinig of niets voor de Europeesche markt opleverden, zoo b.v. Nieuw-Engeland in Noord-Amerika. Daar vond men visschers en schippers, die de vangst gezouten in Virginia en aan Westindische plantages verkochten, samen met graan en hout, vee of vleesch van de kolonie; daar werd rum gestookt uit Westindische melasse en met dat product toog men ter slavenhandel naar Guinea.

Men kan poneeren, dat iets dergelijks in Zuid-Afrika ook mogelijk zou zijn geweest, en heeft men zich eenmaal in dat axioma verschanst, dan valt het volle odium van de economische moeilijkheden aan de Kaap inderdaad op de Compagnie, die binnen de grenzen van haar octrooi geen particuliere Nederlandsche scheepvaart toestond en die ook de walvischvangst aan Kapenaars verbood. Eerst tegen het eind van haar bestaan gaf zij dit alles vrij, maar toen was in Zuid-Afrika de gesmoorde ondernemingsgeest niet aanstonds meer te wekken en het zeemansbloed der Hollanders liet zich niet meer gelden.

Wij zeiden: zoo kan men de zaak stellen, maar dan vergeet men toch, dat Zuid-Afrika arm aan hout is en was en dat die natuurlijke belemmering voor de ontwikkeling van een eigen

scheepvaart ongetwijfeld ook bij een vrijer economisch systeem in den weg zou hebben gestaan aan een bevredigende oplossing van het afzetprobleem. En zwijgen wij daarbij dan nog over de geringe ondernemingslust der vrijburgers, die van meet af aan b.v. in de veredeling van hun producten nooit erg vooruitstrevend zijn geweest.

Onder de geschetste verhouding van vraag en aanbod zou vrij economisch verkeer de ondergang zijn geweest voor alle boeren; het systeem, dat de Compagnie volgde, kon voordeelig zijn voor enkelen, maar het verwekte ergernis door willekeurige bevoorrechting. Daar het uitbarsten van die ergernis straks voor ons zoo belangrijk zal blijken, moeten wij eerst het stelsel bezien, dat daartoe aanleiding is geweest.

Wij weten al, dat oorspronkelijk de vrijlieden hun productie tegen vaste prijzen aan de Compagniesschuren moesten afleveren. Voor graan bleef dat zoo, met dit zeer wezenlijke verschil echter, dat nu herhaaldelijk de voorraadkamers vol waren en dat de boer zijn oogst voor eigen rekening maar op moest slaan totdat er ruimte kwam en de Compagnie tot nieuwen aankoop overging. Voor wijn en vleesch ging het anders en dat hing samen met de regeling van den detailverkoop. Wat de kolonisten noodig hadden was hun van ouds uit de regeeringspakhuizen geleverd. Op Europeesche goederen nam de Compagnie daarbij een 25 % winst en ook aan den wederverkoop van levensmiddelen verdiende zij. Om haar boekhouding wat te vereenvoudigen was zij haar monopolie als detaillist echter gaan verpachten, meestal met prijszetting harerzijds voor inzoowel als verkoop. Voor brood, wijn, bier, zout, vleesch en wat al niet, moesten de consumenten bij pachters te land komen, voor brood officieel zelfs ook wanneer zij graanboeren waren en wat de producent betreft: voor de veeboeren bracht het nieuwe stelsel deze verandering, dat zij voortaan hun zaken met de pachters moesten doen en zelfs met de pachters alleen, want die hadden ook de leverantie op zich genomen van wat de Compagnie zelf noodig had voor haar schepen. De wijnboer kon verkoopen aan de pachters van de herbergen en aan de Compagnie. Voor het graan bleef als gezegd het oude systeem

gelden, want de geprivilegieerde bakkers moesten hun meel bij het gouvernement komen koopen.

Bij al deze transacties golden over de geheele lijn de prijzen die op het kasteel waren vastgesteld. Daarnaast was er vrijheid op één punt: de schepen van vreemde naties waren een wettige prooi voor de Kapenaren. Geheel en al gaf de Compagnie het heft ook hier weer niet uit handen, want zij eischte, dat men zich voor den handel met vreemdelingen van een speciale vergunning voorzag, maar in de prijzen mengde zij zich niet. De winstmogelijkheid, die hier school kon echter voornamelijk worden benut door hen, die in de onmiddellijke nabijheid van Tafelbaai woonden, niet door de menschen in het achterland, en zoo waren het ook hier slechts een beperkt aantal handelaren, „levend van God en den vreemdeling", die profijt ervan hadden.

De boeren vonden bij het heerschende stelsel zich dus met hun oogst aan alle kanten ingesloten door bevoorrechte opkoopers. Bij een bevolking met geboren aanleg tot organisatie zou het wellicht tot vorming zijn gekomen van aparte groepen van producenten, die elkaar bestreden om het voorrecht van de pacht en langs dien weg den afzet van hun producten trachtten te verzekeren. In Zuid-Afrika niet aldus. De boeren bleven los van elkaar, geen vijandige kliekjes schijnen zich in dit verband onder hen te hebben gevormd en hoe paradoxaal het ten deele ook klinken moge, juist daardoor bleef eenheidsgevoel niet alleen mogelijk, maar is het onder den druk der omstandigheden ook werkelijk ontstaan.

Wat dit kon veroorzaken was de gemeenschappelijke ergernis over Compagniesbeambten en Kaapsche handelaren. De pacht gunnen, permissie geven tot den handel met vreemdelingen en inkoopen voor de Compagnie, het lag alles in de handen van hooge ambtenaren en onvermijdelijk kregen die hun satellieten onder handeldrijvende Kapenaars. De producenten, een enkele soms uitgezonderd, die zich aangenaam wist te maken bij den Gouverneur, de producenten hadden af te wachten en traden tegenover de anderen in natuurlijke antagonie.

De tegenstelling werd nog verscherpt, doordat de ambtenaren

niet alleen gunstbewijzen te verleenen hadden, maar ook zelf direct belanghebbend waren. Hun salarissen waren belachelijk klein, hun emolumenten, schoon drukkend genoeg, niet van dien aard dat zij er snel rijk bij konden worden, en terwijl hun ambtgenooten in Indië groote voordeelen trokken uit morshandel, stille winsten, overwichten en wat dies meer zij, daar waren zij zeer beperkt in hun winstmogelijkheden. Toch wisten zij nog wel een en ander op te strijken en in ons verband is het nu vooral van belang erop te letten, dat zij er ook heil in zagen zelf in het groot aan het boeren te gaan.

Het waren vooral de VAN DER STEL's, Gouverneur SIMON, de vader, de eigenaar van „Groot Constantia", zijn zoon en opvolger WILLEM ADRIAAN en FRANS, zijn jongste zoon, die grootgrondbezitters werden in de kolonie. Zij bezaten vrijwel al het land tusschen Constantia en het tegenwoordige Simonstad en hadden groote belangen in Hottentots Holland, waar ADRIAAN in „Vergelegen" een groote boerderij beheerde en ook FRANS een eigen plaats bezat. Zij hadden een aangeboren gave voor het heerenboerschap. Op „Groot Constantia" werd de beste wijn gewonnen, op „Vergelegen" werden proeven genomen tot verbetering van het schapenras en vader en zoon beiden waren haast hartstochtelijke boomenplanters. Maar de boeren zagen in wat de VAN DER STEL's ondernamen begrijpelijkerwijs slechts onduldbare benadeeling van hun belangen en in de vrijgevigheid, waarmee de Gouverneur ook aan andere ambtenaren en aan den predikant plaatsen verleende, speurden zij den toeleg om de vrijlieden te ruïneeren. De Secunde ELSEVIER van „Elzenburg" had immers al verklaard, dat de groote bedrijven van de Compagniesdienaren binnen een paar jaar alles konden en dus ook alles zouden leveren wat de Kaap noodig had.

Tot afweer van wat dreigde sloten zich de boeren aaneen tegenover den Gouverneur en zijn medestanders en de strijd brak uit, toen in 1705 nieuwe verpachtingen werden gehouden en een invloedrijk veeboer door den Gouverneur uit de voorrechten werd verdrongen. Aanklachten en bedreigingen, arrestatie en plagerijen, scheldpartijen, verhoor en getuigenis onder pressie volgden van beide zijden en alle gemoederen waren

in een felle beroering, waaraan elke redelijkheid ontbrak. Het eind was, dat Heeren XVII in 1706 aan hun dienaren het houden van eigen boerderijen verboden en dat ADRIAAN VAN DER STEL en de zijnen als zondebokken uit de kolonie werden weggezonden.

De aaneensluiting tegenover de ambtenaren was geschied zonder onderscheid van herkomst of oorspronkelijke nationaliteit; Nederlanders, Franschen en in de kolonie geborenen werkten samen en aan die tijdelijke eendracht, die immers, zoo typisch Nederlandsch, iets bedoelde af te wijzen, ontsprong het besef van een nieuwe saamhoorigheid. De eerste schriftelijke overlevering van den naam Afrikaander getuigt daarvan. Zij is van 1707.

Maar scherp zijn de grenzen, waarbinnen die term vooreerst burgerrecht verkrijgen kan. De ambtenaar valt er buiten, maar ook de stadsche Kapenaar, die met hem heulde of zich afzijdig hield. Het zijn boeren, „lompe schoften van onwetende boeren", zooals de gevallen Gouverneur zich uitdrukte, die hier elkaar gevonden hebben, in uiterst los verband, maar dan toch. En onwillekeurig zien wij al uit naar het oogenblik, waarop de scheldnaam door hen als een eeretitel zal worden aanvaard en Boeren met de hoofdletter kan worden geschreven.

Maar als wij bedenken hoe de 19e eeuw de term „Boeren" gebruikte, dan vatten wij, dat er zich te eeniger tijd nog een nadere differentiatie onder de Afrikaanders moet hebben voltrokken. Wij kunnen dat proces volgen in de geschiedenis van de 18e eeuw, als wij daarbij slechts letten op wat als tweede hoofdthema werd aangekondigd: de ontwikkeling van den Trekboer.

De veeboerderij, want daarover moeten wij het nu hebben, was door SIMON VAN DER STEL binnen enge grenzen gehouden. Met het oog op de verdedigbaarheid van de kolonie, had de Gouverneur een groote verspreiding der bevolking belet. Tegen 1700 echter was aan de vrijlieden de vee-ruil met de Hottentotten vrijgelaten en met die typische boerenhartstocht, die los van economische overwegingen zijn levensvreugde schept in een groot en trotsch beslag, waren de kolonisten hun kudden

uit gaan breiden. In 1692 had men naar matige berekening een 48.500 schapen in de nederzetting, in 1700 bijna 54.000 en 8 jaar later 89.500; voor runderen waren de getallen 4.650, 8.350 en 14.300. Een groote behoefte aan weidegrond ging met die uitbreiding gepaard en zoo werd het dus noodig de grenzen van de kolonie uit te zetten.

In 1672 was men met de vestiging voor het eerst buiten het Kaapsche schiereiland gegaan. Stellenbosch was van 1679. In 1687 volgden Drakenstein en Franschen Hoek en zoo schoof men op naar Paarl en Wagenmakersvallei, het tegenwoordige Wellington. Na 1708 ging het dichter langs de Westkust het Zwarte Land in en na den val van ADRIAAN VAN DER STEL kwam men voorbij de Hottentots-Hollandbergen tot bij de Breede Rivier. De verbinding tusschen beide trekrichtingen kwam tot stand toen men van het Westen uit ook over Roodezandskloof de Breede Rivier bereikte.

In het eerst kende men in de nieuw bezochte streken niet anders dan veeposten, aanhangsels van de bezittingen in de oude streken. De boerenfamilie bleef nog bij den landbouw en zond slechts een paar veehoeders in de wildernis vooruit.

Al gauw werd dat anders. Veeziekte heerschte omstreeks 1713 onder de beesten en nam de helft van de kudden weg. Het vleesch werd duur, de veeteelt kreeg aantrekkelijkheid en terwijl de Compagnie toen uiterst karig werd met het uitgeven van nieuwen eigendom van grond, omdat door overproductie de vooruitzichten in den landbouw slecht waren, daar moedigde zij de veeboerderij op een zgn. leenplaats aan den rand van de bewoonde wereld met alle macht aan.

Voor jonge boerenzoons een mooie kans om zelfstandig te worden. Tegen een jaarlijksche cyns van weldra 24 Kaapsche rijksdaalders konden zij de beschikking krijgen over een uitgestrekt terrein van officieel „een uur velds over het kruis", waarop een met weinig kapitaal van de Hottentotten ingehandelde veestapel weiden kon onder toezicht van slechts enkele veehoeders. De afzet van het vee scheen verzekerd en geen hooge transportkosten drukten den prijs als bij landbouwproducten in afgelegen streken. Gevaarlijk was het voorloopig niet zich

verder het binnenland in te wagen, want de Hottentotten waren door ziekte zeer gedund en bovendien aan den blanke niet vijandig en de Boesmans, schoon veedieven, waren ongeorganiseerd.

De drang naar verder gelegen streken zette dus door, naar het Noord-Westen tot men aan gebieden kwam onbewoonbaar door de droogte, langs de Zuidkust tot men stuitte op bosschen. Toen ging het door kloven over de bergruggen naar het Bokkenveld, de Kleine en de Groote Karroo en vandaar zelfs tegen den rand van het groote plateau op naar de hoogvlakte.

Van halthouden was geen sprake. Het was te verleidelijk geweldige terreinen in bezit te nemen en groote kudden te houden. De schaarschte aan water dwong tot zeer verspreide vestiging; stukken van de Karroo waren alleen in de wintermaanden bruikbaar en dus zocht wie daar een leenplaats bezet hield verderop naar nog een ander voor den zomertijd. Volwassen boerenzoons wilden aanstonds een eigen plaats, want in het eenvoudige bedrijf van hun Vader was geen werk voor hen en bij erfenis kon de oude plaats niet gesplitst worden, omdat het maar leengoed was. De kosten verbonden aan een dergelijk roekeloos omspringen met het land werden gering geacht, want de regeering was traag in het manen om den cyns. Zij had geen ambtenaren, die daar verweg de boerenplaatsen afreisden om grenzen vast te stellen en de boeren (welhaast de Boeren met een hoofdletter) aan hun verplichtingen te herinneren. En dat gebrek aan elke stimulans had weer als gevolg, dat niemand de kwaliteit van zijn land trachtte te verbeteren, dat gehechtheid aan den bodem den veeboer onbekend bleef, omdat er geen geld en geen arbeid van hem in stak, en dat de verspreide bevolking op trek ging, zoodra er geruchten liepen, dat verderop aanlokkelijker gronden te vinden waren.

Zoo kwam men in den loop van de 18e eeuw steeds verder, tot aan de Groote Visrivier en daar stuitte men op een onverwachte hinderpaal: de Kaffers, goed georganiseerde stammen, evenzeer gesteld op vee als de Boeren en trekkend in een richting aan die der Boeren tegenovergesteld.

Bij het voorttrekken was de veeboer steeds verder weggeraakt van de basis der kolonie, de markt voor zijn producten en het brandpunt van wat de volksplanting aan cultuur te bieden had; zijn stoffelijk bestaan was onder geheel nieuwe omstandigheden veel van dat in de oude streken gaan verschillen, zijn geestelijk leven had zich ontwikkeld onafhankelijk van dat van zijn stamverwanten.

Om dat alles te kunnen beseffen en de tegenstellingen te begrijpen, die de 18e eeuw in Zuid-Afrika bracht, is het noodig dat wij nu eerst even omzien naar de oudere streken der kolonie. Daarna keeren wij dan weer tot onzen Trekboer terug.

Het leven aan Tafelbaai ondervond in de 18e eeuw de groote schommelingen, die te verwachten waren bij een nederzetting zonder behoorlijken economischen grondslag. De afzetmoeilijkheden, die wij omstreeks 1700 leerden kennen bleven er voortbestaan, tenzij droogte of ziekte heerschten, dan wel een grootere bedrijvigheid aan de reede of op den wal voorviel als gevolg van krijgstoerusting of oorlogstoestand. Zoo waren er goede jaren, wanneer Engeland en Frankrijk oorlog voerden om hun Indische bezittingen. Tijdens den vierden Engelschen oorlog hielp een groote Fransche vloot ons bij de verdediging van de Kaap en daarna versterkte de Compagnie haar garnizoen en begon zij op ruime schaal fortificaties aan te leggen. Dat alles gaf vertier, verdiensten en in een slavenhoudende kolonie als de Kaap ook ruime uitgaven en overdreven luxe, met daartusschendoor in jaren van depressie ontevredenheid en gemor.

Het is voor den Nederlandschen naam aan de Kaap een geluk geweest, dat van 1751—1771, gedurende dus 20 jaren van afwisselende voor- en tegenspoed, een rechtschapen en strikt eerlijk man als de Utrechtenaar Rijk Tulbagh met het gouverneurschap bekleed was. Hij bestreed de excessen van weelderigheid, maar vooral was zijn aanwezigheid in de kolonie heilzaam, omdat onder zijn bewind het ambtenarencorps straf geleid werd en malversaties niet konden voorkomen. Ook in jaren van tegenspoed heeft dat niet nagelaten op de Kapenaren indruk te maken. Zij waren in dat opzicht dan ook niet verwend.

Professor GIE heeft de gelukkige ingeving gehad Vader TULBAGH te vergelijken met de verlichte despoten, die terzelfder tijd in Europa het heil van hun onderdanen beoogden. De parallel behoeft niet beperkt te blijven tot het streven naar eerlijke rechtpleging, dat hij met de vorsten van zijn tijd gemeen had; er kan ook gewezen worden op TULBAGH's aandacht voor economische nooden en zijn streven om zijn principalen te bewegen tot het ontbieden van Kaapsche producten naar Patria. Tot eenige verbetering van de moeilijkheden der kolonisten zou dat niet leiden, naar wij weten, maar de bevolking waardeerde ook al het *zoeken* naar een oplossing.

TULBAGH als verlicht despoot te zien is nog om een andere reden verleidelijk. Zooals op den tijd van het verlichte despotisme in Europa jaren volgden van luid verkondigde en nadrukkelijk verdedigde volkswenschen, zoo zag Zuid-Afrika kort na TULBAGH de beweging van het Kaapsche patriotisme. Zij uitte zich het eerst en bij herhaling in tijden van economische moeilijkheden, deze beweging, en zwol aan of verzwakte met krapheid of ruimte van afzetmogelijkheden, maar haar blijvende beteekenis voor het Kaapsche geestesleven ging boven die tijdelijke schommelingen uit. Zij bereikte niets practisch' met haar bezendingen naar den Haag en haar verzoekschriften aan de Staten-Generaal, maar haar vertoogen bleven aan de Kaap doorwerken. Zij eischte grooter volksinvloed, scheiding van wetgevende en uitvoerende macht, medezeggenschap der burgerij in het bestuur der kolonie. Met de oude heemraden, die naast de landdrosten van Stellenbosch en Swellendam door coöptatie werden aangewezen, kon zij niet meer tevreden zijn. Dat alles maakte grooten indruk. Het Kaapsche patriotisme beteekende voor velen in Zuid-Afrika de bewustwording en de rechtvaardiging tevens van behoeften, die immers met hun volksaard nauw verband hielden.

De beweging hing samen met algemeen-Europeesche, ook met Amerikaansche stroomingen en gebeurtenissen, maar vooral wees zij in taal en in gebaren duidelijk op invloed rechtstreeks uit het moederland. De geschriften, waarin het Kaapsche patriotisme zijn eischen omschreef en verdedigde, werden samen-

gesteld aan de hand van Hollandsche pamfletten en zijn woordvoerders stonden in de Republiek met de voormannen van de Nederlandsche patriotten en volksvrienden in verbinding.

Diezelfde Nederlandsche inslag in het geestesleven laat zich ook op ander gebied aanwijzen. De lof der deugdzaamheid en van den redelijken godsdienst, de eer van Jezus Christus „den grootsten philosoof, dien vriend der menschen", werden aan de Kaap het eerst verkondigd door predikanten, die aan Nederlandsche hoogescholen waren gevormd of in boeken, die Kapenaren schreven tijdens hun verblijf in het moederland. En het waren diezelfde verlichte predikanten, die met zendingsijver bezield, de menschenwaarde van den slaaf en den wilde begonnen te leeraren.

Zoo was het dan bij Kaapstad en Stellenbosch. Heel anders was het bij den Trekboer op het Onderveld.

De schommelingen in het welvaartsleven onder graan- en wijnbouwers werden bij den Trekboer nauwelijks geregistreerd. Zijn veestapel was volstrekt buiten alle verhouding tot de behoefte uitgegroeid en als de knechts van den slager in de veestreken kwamen, plachten zij zonder veel omslag zoo snel mogelijk hun keus te doen, als niet hun broodsheer zelf ook zich van eenige leenplaatsen had verzekerd, waarop voldoende voorraad aangehouden werd om de behoeften te dekken. Zoo bleef de veeboer veelal totaal zonder afzet van zijn beesten en kon hij alleen op de markt komen met zijn bijproducten, boter, vet, zeep, kaarsen en huiden. Eén keer per jaar deed hij daarmee zijn tocht naar de hoofdplaats; 1000 pond boter, 4 à 500 pond vet of zeep nam hij mee en een 100 rijksdaalders placht hij daarvoor te beuren. Daaruit moest dan aan zijn schamele behoeften worden voldaan. Meer aanbrengen kon hij niet. Het Afrikaansche vee gaf weinig melk, maar vooral de ossenwagen gaf hier de grens aan van het economisch mogelijke en die kon niet meer vervoeren.

Zoo moest dan dus de veeboer een armelijk bestaan leiden temidden van zijn rijkdom aan vee en kwam zijn leven economisch bijna op het lage niveau van de gesloten familiehuishouding. Terwijl de Kapenaar zijn landhuizen bouwde en

zijn inboedel voorzag van mooie meubelen, zakte de veeboer af en ontzei zich alles wat uiterlijke beschaving te bieden heeft. Zijn voedsel was eenzijdig, zijn huisraad grof, bij zijn kleeren vormde leer het hoofdbestanddeel en het zakmes verscheen op tafel.

In het geestelijke ondervond de Boer weinig opwekkende invloed van buiten. Geen ambtenaar met hoogere cultuur had in de veegebieden standplaats, want pas in 1785 werd het Oosten in een zelfstandig en toen nog reusachtig groot district georganiseerd met het dorpje Graaff-Reinet als zetel van bestuur. Geen predikant gaf er geregeld vaste leiding aan het geestelijk leven, want eerst in 1792 werd er een kerkelijke gemeente gesticht. Tevoren heette men te behooren tot de gemeente van het Roode Zand en trouwens in 1798 vinden wij er bij een langdurige vacature den predikant vandaar weer rondtrekken, godsdienstoefeningen houdend op het veld en in de huizen, doopend en aannemend, „vertrouwent vast dat die reysen veele vrugten voor den Heemel zullen opleveren".

Het minste wat gebeuren kon daar in de verstrooiing, zonder noemenswaard contact met het moederland en buiten het bereik van den conserveerenden invloed van school, preek of pers, dat was de verandering in taal. Wie het ontstaan van het Afrikaansch uit het Nederlandsch ziet als een regelmatige ontwikkeling, niet als een plotseling gebeuren onder vreemden invloed, die laat die evolutie zich afspelen bij den veeboer. Omstreeks 1750 mag men dan het onherroepelijke op taalgebied voltrokken achten.

Elders in dit boek wordt aan de vorming van het Afrikaansch afzonderlijk aandacht gegeven. Wij mogen ons nu bezighouden met de vraag naar de karakterontwikkeling van den Trekboer. Wij herinneren ons daarbij, dat wij de staf niet over hem zouden breken, wanneer hij wat verslonsde, wanneer de ondernemingsgeest er bij hem uitging en als hij in zijn moeilijkheden de karakterzwakheden zou vertoonen, waarvoor hij was aangelegd. Maar het verwondert ons immers nu allang niet meer, dat onder zijn omstandigheden in de verspreiding sociale deugden en maatschappelijk gevoel zich

niet ontwikkelden? Eigengerechtigheid, wetteloosheid en lust tot krakeelen moesten bij den veeboer hoofdkenmerken worden. Maar ook moed, zelfredzaamheid en zelfvertrouwen konden zich bij hem ontwikkelen en zedelijke waardigheid bleef zijn deel door het diepwortelend besef van 's menschen roeping tot de eeuwigheid, dat het Calvinisme hem had bijgebracht.

De wensch om baas te zijn in eigen huis heeft bij den Trekboer zich niet minder sterk doen voelen dan in het Bovenland. Eerst heeft hij om de stichting van zijn nieuw district en om de zending van een predikant loyaal gevraagd. Maar toen hij zijn wenschen vervuld had gekregen en hij toch als heemraad of ouderling geen leiding bleek te mogen geven, toen is hij verder gegaan dan ergens nog tevoren aan de Kaap gewaagd was.

Bij alle verschil met de oudere districten vallen hier punten van overeenkomst op, ook in zooverre, dat de Trekboer de terminologie van de Kaapsche verlichting overneemt en in zijn requesten van „Burgerstaat" en „Volkstem" rept, een enkele maal van „Patriotten" en „natuurwet". Maar verder gaat de overeenstemming ook weer niet. De Kaapsche tijdgenoot, die den Boer heeft waargenomen, vindt hem „bijgelovig godsdienstig" en van een aparten geest vervuld en ons kan het treffen, dat ondanks een paar verwaaide verlichtingstermen zijn betoog allerminst gedragen wordt door de nieuwe leuzen, die aan de Kaap weerklinken, maar eenvoudig een beroep inhoudt op de practische noodzakelijkheid. Gaan wij dan na, wat de aanleiding werd tot het forsche optreden in Graaff-Reinet, dan blijkt het te zijn geweest het kafferprobleem, dat alleen voor de Oostelijke gebieden urgentie had.

In 1778 had Gouverneur van Plettenberg, de Groote Visrivier tot grens der kolonie verklaard en door de stamhoofden was dat erkend. Maar de Kaffers in hun roofzucht en de Boeren in hun tuchteloosheid en hun landhonger, drongen telkens op elkaars terrein. Kafferovervallen en veeroof werden beantwoord door wraaktochten van eigengerechtige boeren en zoo gering was de veiligheid in de grensgebieden, dat geen Boer meer naar Kaapstad dorst gaan om producten te markten, uit vrees

dat onderwijl zijn vrouw en kinderen gedood en zijn koeien weggevoerd zouden worden.

De regeering deed niets, hoewel zij eerst troepen genoeg had. Zij was bij voorbaat overtuigd van de edele inborst der onbedorven Kaffers en gaf den Boeren de schuld van alles. In Graaff-Reinet had haar landdrost slechts minachting voor de bewoners van zijn district. Hij weerstond niet alleen de wenschen der Boeren en sloot hen uit van alle bestuurszaken, maar ook de orders van den Gouverneur negeerde hij, als die geneigd was tot doortasten tegen de Kaffers. Hij ging met de hoofden onderhandelen, liet hun gelegenheid geroofd vee ver weg in veiligheid te brengen en proclameerde vrede zonder eerst de stammen over de Groote Visrivier te hebben teruggedreven.

Hier was het punt bereikt, waarop ook de krakeelende Boeren tot eenheid en samenwerking konden komen, zich keerend aan den eenen kant tegen het Kaffergevaar en naar de andere zijde tegen de regeering van de Compagnie. In Februari 1795 joegen zij in Graaff-Reinet den landdrost weg en zeiden zij onder betuiging van trouw aan het moederland de gehoorzaamheid op aan de Oostindische Compagnie.

Het was een onrustige tijd door heel de kolonie. In Swellendam, een district, dat deels dezelfde belangen had als de Graaff-Reinetters, maar toch ook meer naar het Westen was gekeerd, werd het voorbeeld van de Trekboeren gevolgd. Om Stellenbosch en om Kaapstad waren grieven wegens nieuwe maatregelen ter bezuiniging genomen, over verbod van particulieren handel met vreemde schepen, over nieuwe belastingen, over duurte van den invoer. Er was al weer gebrek aan afzet sinds de Compagnie plots haar bedrijf had ingekrompen, de bouw van versterkingen had gestaakt en haar soldaten had weggezonden. Het patriotisme van 1780 met zijn beroep op de verlichting herleefde als nationalisme en stelde weer zijn eischen van burgerinvloed en autonomie.

Beweging over heel de kolonie dus, maar daarom nog geen eenheidsfront. Elk kwam van zijn eigen kant met eigen belangen en sprekend in een eigen toonaard en zeer verschillend

3

was ook de kracht en de moed der overtuiging. De naaste toekomst zou het leeren.

In Juni 1795 kwamen de Engelschen en eischten zgn. namens den Prins van Oranje de overgave van de kolonie. Het gouvernement voldeed aan dat bevel na een slechts zwakke verdediging, want het vertrouwde den vreemdeling meer dan de opstandige kolonisten. Toen het Engelsche bewind vertier bleek te brengen en tijdelijke welvaart, draaiden vele stadsche Kapenaren bij en ook veel graan- en wijnboeren. Wel bleef er een verzetspartij bestaan in elk der vier districten, maar nergens weer zoo sterk als in Graaff-Reinet, waar men volhardde zoo lang de krachten reikten. De leiders daar geraakten in gevangenschap, de bekwaamste onder hen, VAN JAARSVELD, stierf daar en de anderen kwamen eerst vrij, toen weer de Nederlandsche vlag van het kasteel woei.

Er was voor de veeboeren dan ook al heel weinig heil te verwachten van de Engelsche regeering. Voor een groot deel bestuurde zij met overgeloopen Compagniesdienaren. Een neiging tot centralisatie liet zich al aanstonds bij haar gevoelen en in zendingsijver en naturellenbewondering overtrof zij de Nederlanders. De Missionary Society zond haar satellieten onder slaven, Hottentotten en Kaffers. Een Zuidafrikaansch zendingsgenootschap werd gesticht, de Rotterdamsche zending vond gelegenheid zich een werkkring in de kolonie te scheppen en de Hernhutters, die al sinds 1792 in Genadedal aan de Breede Rivier werkten, werden aangemoedigd.

Men kan zich over een en ander verheugen, men kan de verstandige Hernhutters bewonderen, die orde en arbeidzaamheid aankweekten onder hun discipelen. Men kan het daarnaast des te sterker afkeuren, dat andere zendelingen de Hottentotten arbeidsschuw maakten en dat zij stookten onder de Kaffers. In Graaff-Reinet, zooveel is zeker, had men slechts uiterst weinig respect voor wat men van den zendingsarbeid te zien kreeg en tegen de Engelsche regeering, die daar achter stond, die Hottentotsche soldaten bewapende en Boeren met haar minachting trof, bleef men er zich tot het uiterste verzetten.

De terugkeer onder Nederlandsche bestuur na den vrede

van Amiens werd in Graaff-Reinet met des te grooter vreugde begroet, omdat het niet meer de Oostindische Compagnie was, die het bewind aanvaardde, maar de Bataafsche Republiek. En omgekeerd was men in Nederland bereid de kolonisten recht te laten wedervaren en in te halen wat de Compagnie had laten slepen.

Toch stond het nog te bezien of in het bijzonder het naturellenvraagstuk wel naar wensch zou worden aangepakt. De commissaris-generaal, De Mist, die met de reorganisatie belast werd, was een kind van zijn tijd, voorstander van Christendom boven geloofsverdeeldheid, vrijmetselaar, doordrongen van de rechten van den mensch, ook van den zwarten mensch. Maar hij was bovenal een verstandig man, geen doordrijver en iemand, die bereid was zijn meening naar bevind van zaken te herzien.

Zijn werkzaamheden aan de Kaap dragen van het een als van het ander de sporen. Zijn kerkreglement kende geen bevoorrecht kerkgenootschap meer: in 1805 kwamen voor het eerst Roomsch-Katholieke priesters in de kolonie. Zijn schoolregeling beoogde diezelfde verstandelijke ontwikkeling en opvoeding tot Christelijke en maatschappelijke deugden, die ook in het vaderland het ideaal waren, en een Kaapsch departement van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen vatte dit onderdeel met ijver aan. Zijn belangstelling voor huishoudonderwijs kwam voort uit zijn afkeer van onvrij dienstpersoneel. Zijn bemoeiing met de welvaart ging met helder inzicht in de problemen uit van de noodzakelijkheid nieuwe gewassen in te voeren en bestaande te veredelen, de wolproductie, sinds kort door toedoen van het Nut ter hand genomen, op te voeren, de visscherij aan te moedigen en den handel met vreemdelingen, vooral Amerikanen, te bevorderen. De band met Indië werd voor de nederzetting doorgesneden en de kolonie trad in rechtstreeksche verbinding met Den Haag. Het gelukkigst echter was De Mist bij het ontwerpen van zijn bestuursregeling voor de buitendistricten en in zijn naturellenpolitiek.

In de Bataafsche Republiek had hij op grond van de nationale traditie een gematigd provincialisme durven verdedigen. Hij

kon den wensch der Afrikaanders tot regeling van eigen zaken dus begrijpen. De omvang van de buitendistricten verminderde hij daarom. De bevoegdheden van drosten en heemraden breidde hij uit in bestuur en rechtspraak. De militie ordende hij onder veldkornetten, die ook een deel van de bestuurstaak te vervullen kregen. De noodlijdende districtskassen sprong hij bij.

Ten aanzien van de naturellen was hij eerst bevooroordeeld. Na kennismaking met de werkelijke toestanden streefde hij een regeling na, waarbij de Groote Visrivier onverbiddelijk de grens tusschen Blanken en Kaffers zou zijn. Alleen met paspoort zou die mogen worden overschreden en enkel tusschen gouvernement en stamhoofden zou voortaan contact bestaan. De al te vrijpostige zendelingen wees hij hun plaats aan. Bij het Zuidafrikaansche (voornml. Kaapsche) zendingsgenootschap staat zijn naam dan ook niet al te best bekend.

Het Bataafsch bestuur heeft slechts kort mogen standhouden. In 1806 moest de kolonie wederom aan de Engelschen worden overgegeven en deze keer onherroepelijk. Bij den terugkeer van den Europeeschen vrede in 1814 heeft de Britsche regeering van de Kaap geen afstand meer willen doen. Zij heeft ons toen het odium opgeladen, dat wij de Kaap verkocht zouden hebben, — ten onrechte, want bij alle besprekingen, die er gevoerd zijn omtrent het overnemen van geldelijke lasten, stond reeds bij voorbaat vast, dat de Kaap als voorpost op den weg naar Indië in Engelsche handen *blijven* zou. Maar alle verdachtmakingen hebben niet kunnen verhinderen, dat in Zuid-Afrika de Hollandsche naam, ik waag te zeggen in eere bleef, vooral dank zij de werkzaamheden van DE MIST.

Hij had de economische moeilijkheden niet kunnen oplossen; dat kon ook het Engelsche bestuur niet, zooals in de 19e eeuw nog herhaaldelijk blijken zou. Zijn schoolplannen konden niet verwezenlijkt worden. Zijn oplossing van het naturellenvraagstuk beteekende niet het laatste woord, want later zouden de moeilijkheden eerst recht beginnen, toen de Engelsche regeering ook verantwoordelijkheid voor de Kaffers aanvaarden ging. Maar ondanks alles, hier was een man aan de Kaap geweest met

belangstelling voor de moeilijkheden van de Kapenaren en van de Boeren en met begrip van hun wenschen.

De Engelschen hadden met hun insulaire zelfingenomenheid alleen zichzelf als uitgangspunt kunnen nemen: hun maatstaven stonden van te voren vast en wat daaraan niet beantwoordde was bij voorbaat verworpen. Hun slotsom formuleerde reeds Generaal DUNDAS: „The Boors are the strongest compound of cowardice and cruelty, of treachery and cunning and of most of the bad qualities with few, very few of the good ones of the human mind".

Heel anders daarentegen DE MIST. Voorzichtig en gematigd, als Nederlander misschien reeds meer geneigd tot voorzichtig peilen van het onbekende en uitheemsche, was hij bovendien krachtens zijn volksaard beter dan de Engelschman in staat den Afrikaander te begrijpen. In plaats van de Engelsche centralisatie bracht hij de verdere ontwikkeling van het zelfbestuur, waardoor de onafhankelijkheidszucht van den Boer werd bevredigd en waarmee tegelijk ook de opvoeding tot opbouwend samenwerken zou kunnen worden aangevat. De Afrikaansche toomeloosheid breidelde hij door zijn naturellenpolitiek, maar het rechtvaardigheidsgevoel bevredigde hij tevens door zijn terugwijzen van den roofzieken Kaffer en door de beveiliging van der Boeren have en goed.

Toen later het Engelsche bewind met hooghartige miskenning van den Afrikaander weer dwars tegen dit alles inging, kon het optreden van DE MIST en van het Bataafsche tusschenbestuur, dat van hem zijn leiding ontving, daarbij slechts gunstig afsteken, tot heil van onzen naam in Afrika. En zoo is dus ook Nederland, dat in het woelen en streven van de Kaapsche kolonisten zoo lang het innig verwante had miskend, aan dezen Bataafschen staatsman grooten dank verschuldigd.

Overzien wij nog eenmaal hetgeen in het voorafgaande naar voren werd gebracht, dan bespeuren wij al in de 18e eeuw in Hollandsch Zuid-Afrika in hoofdzaak twee krachten, die beiden streefden naar zelfbestuur, de eene meer nationaal, de andere, die der Boeren, vooral plaatselijk. Het zijn factoren geweest, die ook in de 19de eeuw van zich hebben doen spreken.

Dat moge blijken uit het volgende opstel, waarin geschetst wordt hoe de Engelschman Zuid-Afrika heeft willen besturen en hoe het verzet daartegen zijn hoogste punt bereikte in den Grooten Trek. Hier echter worde er nu al op gewezen dat de trekkers die de Oranje-Vrijstaat en de Zuidafrikaansche Republiek in het Transvaalsche zouden stichten, voor het overgroote gedeelte kwamen uit de buurt van Graaff-Reinet. Niet allen: PIET RETIEF, een van hun voormannen, groeide in Drakenstein op onder den invloed van het patriotisme. Maar POTGIETER kwam uit de veedistricten en onder de Boeren, die daar in 1795 met de Compagnie hebben gebroken, vindt men de grootvaders en overgrootvaders van KRUGER, JOUBERT en BOTHA.

Zuid-Afrika in de 19e eeuw en den tegenwoordigen tijd

DOOR

PROF. DR. J. W. PONT.

Het tegenwoordige Zuid-Afrika laat ons een ander beeld zien dan wat in de voorafgaande verhandeling is geschetst.

In 1806 had Zuid-Afrika een bevolking van 26000 blanken; tegenwoordig een van 1¾ millioen. Toen was het een land, begrensd door Oranjerivier en Visrivier, slechts hier en daar bevolkt; nu is het een gebied, dat zich naar het Noorden uitstrekt tot aan de Limpopo, door Indischen en Atlantischen Oceaan wordt omgeven, en door de Lebombobergen gescheiden wordt van Portugeesch Oost-Afrika. In het Westen wordt het begrensd door Bechuanaland en de Oranjerivier, die het scheidt van Zuid-West Afrika, het mandaatgebied der Unie. Dit groote land is nog zeer dun bevolkt, vooral in onvruchtbare streken als de Karroo, en draagt een bevolking met eigen karakter. Honderden dorpen zijn over het geheele land verspreid en om die dorpen wonen de plaatsboeren met hunne vaak zeer uitgestrekte bezittingen.

In 1814 was Kaapstad een klein dorp aan den voet van den Tafelberg. Het was de hoofdplaats, waar het bestuur zijn zetel had en het hart van de volkplanting klopte. Met zijn fort en zijn statige oude huizen, die — omringd door tuinen — tegen de hellingen van Tafelberg waren gelegen, maakte het er, terecht, aanspraak op de hoofdplaats te zijn. Het had immers twee straten, waarvan de Heerengracht de voornaamste was.

Wel leken die niet-geplaveide straten in den winter, wanneer de regens vallen, veel op ondoorwaadbare slooten, en was het voor de deftig gekleede burgerij dier dagen soms een waagstuk om overdag te voet over straat te gaan; — des nachts kon dit levensgevaarlijk wezen, niet alleen omdat de straten vol putten waren, waarin men vallen kon, maar ook omdat de burgersenaat het te kostbaar vond om er lantaarns te plaatsen en te gevaarlijk om er licht te ontsteken — maar hoewel dit zoo was, niemand zoude in die dagen ook maar één oogenblik de gedachte hebben kunnen laten opkomen, dat een ander dorp meer beteekende dan Kaapstad.

Tegenwoordig is dat anders. Nog is zij een plaats van zeer groote beteekenis. Zij ligt prachtig aan de Tafelbaai, en leunt aan tegen den groenenden, beboschten Tafelberg, in een omgeving, die wedijveren kan met prachtige streken van Zuid-Frankrijk. Met hare zich langs de baai uitstrekkende voorsteden wordt zij bewoond door 130000 blanken. Zij is een centrum van politieke en economische beteekenis! Wanneer het Parlement, — of zooals de Afrikaanders wel zeggen, „het Praathuis" — bijeen is, ontmoet men hier de kopstukken van het politieke en maatschappelijke leven. Hier worden de gewichtigste beslissingen voor land en volk genomen. Hier is ook gevestigd de oudste Universiteit in een gebouw, zóó schitterend en grootsch van opzet, dat zelfs het te ontwerpen nieuwe Amsterdamsche universiteitsgebouw er moeielijk mede zal kunnen wedijveren. Hier is ook het verkeer zeer groot; zelfs zóó groot dat een Duitscher, die er onlangs was, verklaarde: „Men gaat te voet veiliger door Berlijn dan door Kaapstad."

Maar, toch is Kaapstad niet meer „de" stad van Zuid-Afrika en ook niet meer de eenige „stad". Naast haar bloeien havensteden als Port-Elisabeth met 75000 inwoners, waaronder 38000 blanken, en Durban met eene bevolking van 182000, waaronder 72000 blanken. En in het binnenland liggen Pretoria, de hoofdstad van Transvaal, het regeeringscentrum van de Unie, met 85000 inwoners, waaronder 55000 blanken en Johannesburg, de goudstad met meer dan 300000 inwoners, waaronder 175000 blanken, het handelscentrum van de Unie.

De kleine Hollandsche volksplanting aan de Kaap, die in den beginne niet anders was dan een ververschingsplaats, de „taveerne der zeeën", en in 1806 het vóór-fort, de zuidelijke sleutel van Indië, is geworden tot een groot autonoom dominium in het Britsche gemeenebest van naties.

Hoe dat geschied is, tracht dit korte opstel te schetsen.

Het Engelsch bewind tot den Trek.

In 1806 was de Kaap opnieuw in Engelsche handen gekomen. En de Engelschen waren niet voornemens om deze bezitting ooit weer aan den Prins van Oranje terug te geven. Dit was bekend. Immers nog voordat de vloot van POPHAM in dit jaar de Tafelbaai binnen viel, wist de Britsche gezant in Berlijn al van zijn regeering, dat er over de teruggave van de Kaap zelfs geen onderhandelingen mochten worden aangeknoopt.

De door de Engelschen gretig verspreide en in haar historieboeken nog steeds te vinden bewering, dat de Nederlanders de Kaap aan hen hebben verkocht, is onjuist. Natuurlijk stelden de Engelschen hoogen prijs op het bezit van de Kaap met het oog op hunne Indische bezittingen. Zij had voor hen groote waarde; niet als ververschingsstation — dat kon St. Helena blijven — maar als de zuidelijke sleutel voor Indië. Het is dan ook volkomen te begrijpen, dat zij gretig gebruik hebben gemaakt van de gelegenheid, hun door de omstandigheden geboden, om de Kaap te bezetten en dat zij haar hebben willen behouden. Zij hadden de macht. En Nederland was zelfs niet bij machte om in 1814 de Kaap te verkoopen.

Toen het Britsche bestuur in 1806 opnieuw en nu voor goed optrad en in nauwere aanraking kwam met de op hun zelfstandigheid gestelde Afrikaansche Hollanders, begon het voorzichtig maar beslist den weg in te slaan, die nà 1814 krachtiger en meer doelbewust is gevolgd door Lord CHARLES SOMERSET, den eersten Gouverneur. Deze bewindsman was een man van energie en kracht; hij leefde uit de conservatieve Engelsche beginselen van zijn tijd en was voornemens de Kaap zoo spoedig mogelijk tot een echt-Engelsche bezitting te maken.

Drie beginselen omschrijven den weg, dien hij insloeg:

1. dat der *Centralisatie*. Hij wilde de macht van de centrale regeering in de buitengewesten en de macht van den Gouverneur over de geheele kolonie versterken.
2. dat der *Immigratie*. Hij wilde een talrijke Britsche bevolking invoeren in het land, waar zich tot nu toe nog nauwelijks een Brit had gevestigd. En
3. dat der *Angliseering*, want hij was voornemens al zulke maatregelen toe te passen, die de Hollandsch sprekende bevolking zouden maken tot een bevolking, die eigen taal niet meer gebruikte, eigen gebruiken aflegde en eigen karakter verloochende.

Of deze beginselen, die in abstracto heel doeltreffend schenen, het in werkelijkheid zouden zijn, hing daarvan af, of zij toegepast konden worden. En dat viel niet mee. Reeds spoedig ontstond er een tegenstelling tusschen de Engelsche regeerders en de Hollandsche geregeerden.

Onlangs schreef de bekende J. M. KENWORTHY in een artikel, over „Indië's toekomst" deze woorden: „Wij, Engelschen, bezitten sommige in het geheel niet gelukkige eigenschappen en daaronder vooral een zeker „meerwaardigheids-complex", dat de beschaafde Aziaten in het bijzonder irriteert, die hunnerzijds weer het gevoel hebben in politieke „inferioriteit" te leven." Dit woord getuigt, naar ik meen, van zelfkennis. Een feit is in elk geval, dat tengevolge van deze niet-gelukkige eigenschap, al heel spoedig de stoere Kaapsche boeren — van de stedelingen geldt hetzelfde in mindere mate — met hun grooten zelfstandigheidszin, hun tuchteloosheid, hun zedelijk bewustzijn en hun gevoel voor gerechtigheid, welke mede een gevolg is van hun godsvrucht, in botsing kwamen met het nieuwe bewind, dat zijn meerwaardigheid deed gevoelen en dat begon met een misstap, die, meer dan een eeuw lang, fataal is gebleken voor het scheppen van een wederzijdsche goede verhouding.

De grensboeren, die tot nu toe in groote vrijheid hadden geleefd en omringd waren door naturellen, ervoeren zeer spoedig, dat de nieuwe regeering den naturel hooger stelde dan hen. Wel

had de z.g. „Zwarte omgang", een gerechtelijk onderzoek naar de gegrondheid van de klachten, die de Engelsche zendelingen tegen de Boeren hadden — in welk onderzoek, de Adv. BEELAERTS VAN BLOKLAND, een voorvader van onzen Minister van Buitenlandsche Zaken, een eervolle plaats vervulde — duidelijk aan het licht gebracht, dat de meeste klachten ongegrond waren, maar deze uitspraak had de grensboeren niet bevredigd. Bovendien, zij wilden liever niet veel met de regeering te doen hebben. Zij waren vrij. Dat was vroeger zoo geweest en dat was nog zoo.

Hierdoor ontstond een ernstige botsing, toen de regeering de centralisatie van het bestuur ook ten opzichte van de meest afgelegen districten krachtig doorzette. Zoo ontving, op zekeren dag in het begin van 1815, een van de grensboeren FREDERIK BEZUIDENHOUT een dagvaarding om voor het hof te Graaff-Reinet te verschijnen, omdat een van zijn ondergeschikte naturellen hem had aangeklaagd wegens mishandeling. Hij legde die dagvaarding naast zich neer en verscheen niet. Ook niet na herhaalde waarschuwing. Daarom werden een 12-tal Hottentotsche soldaten onder een paar blanke officieren uitgezonden om hem te arresteeren. Dat was hem te erg. Hij verdedigde zich en werd doodgeschoten.

Naar aanleiding hiervan ontstond er een kleine samenzwering van een 50 of 60 man; een oproerige beweging van weinig beteekenis. Als een burger-commando op hen wordt afgezonden, geven de meesten zich onmiddellijk over, maar het hoofd van de rebellen, de broer van BEZUIDENHOUT, vlucht en wordt gedood. Dit geval grijpt de Gouverneur aan om een afschrikkend voorbeeld te stellen voor anderen, die ook zulke neigingen mochten koesteren. Hij brengt de gevangenen voor een speciaal hof, dat over zes hunner den doodstraf uitspreekt. Op de plaats, waar zij tot den opstand besloten hebben, zullen zij 9 Maart 1815 gezamenlijk aan een grooten balk worden opgehangen.

Maar, bij de voltrekking van het vonnis breken vier van de zes touwen; vier mannen ontsnappen den dood. Het volk, dat er getuige van is, smeekt om genade; de leidende officier moet weigeren en ten tweedenmale wordt, onder omstandigheden, die ik niet zal trachten te schetsen, aan deze vier het vonnis

voltrokken. Deze regeeringsdaad, dit gebeurde op Slagtersnek, is nog steeds niet vergeten; ieder Afrikaander ziet achter Slagtersnek den Engelschman.

En dat is verklaarbaar. Volgens oud-Germaansch volksgeloof moet een veroordeelde, die door een onverwacht gebeuren, dat niet in zijn macht stond, aan zijn vonnis ontkomt, worden vrijgelaten. Want in dat onverwachte heeft het Godsoordeel gesproken, dat hooger is dan alle menschelijke oordeel. Dit zit vast in het oude rechtsbewustzijn van het volk. Hiermede houdt de Gouverneur echter geen rekening. Hoewel formeel in zijn recht, wondt hij dan ook de ziel van het volk, dat deze daad bewust en onbewust aanvoelt als eene verkrachting der goddelijke gerechtigheid.

Van toen af was het Engelsche bewind gevreesd, ja gehaat, evenals de centralisatie, welke het invoerde. Onder de grensboeren bleef het voortaan onrustig, waartoe nog medewerkten de moeilijkheden met de naturellen, tegen wie de Boeren gewapend moesten optreden, omdat de Engelsche regeering geen geld genoeg wilde geven ter versterking van de Oostelijke grenzen. Die onrust was verklaarbaar.

Dat ook de 4000 Engelsche settlaars, die in 1820 in het Oosten van de Kaap, in Algoabaai — waar later Port Elisabeth is gesticht — aan land werden gezet, opstandig werden, valt echter op. Zij waren Engelschen. En toch, óók zij verzetten zich met kracht tegen de regeering omdat die de vrijheid, waaraan zij gewend waren en die hun lief was, onderdrukte. Hun stem klonk tot in Londen door.

Dat ten slotte ook de Kapenaars en de Westelijke bewoners zich verzetten, verbaasde niemand. Den 5en Juli 1822 vaardigde de Gouverneur toch eene proclamatie uit volgens welke het Engelsch voortaan de eenige officieele taal in de Unie zou zijn in de gerechtshoven, de publieke kantoren, en bij de regeering, in verband waarmede Schotsche predikanten in de kerk en Engelsche onderwijzers in de school zouden worden ingevoerd.

Deze poging om het eigen karakter der bevolking te onderdrukken werd als een krenking gevoeld. Voortaan zouden dus de oude bewoners vreemdelingen worden in hun eigen land, in

het land hunner vaderen. Ontevredenheid ontstond in wijden kring, die tot ongerustheid werd, toen de ordonnantie afkwam waarbij het Engelsche geld als wettig betaalmiddel werd ingevoerd en de waarde van den rijksdaalder op 1 sh. 6d. (ƒ 0,90) werd gestabiliseerd. Hierdoor toch had er een algemeene verarming plaats van de oude bevolking.

Als ware dit nog niet genoeg, werd bovendien kort daarna (1828) eene ordonnantie uitgevaardigd, welke een nieuwen koers aanwees voor de behandeling van naturellen en Hottentotten. De bepaling, die tot nu toe gold, verbood dat naturellen zonder pas over de grenzen zouden komen. Deze bepaling werd opgeheven. De rondzwervende Hottentotten zouden voortaan vrijelijk kunnen gaan, waarheen zij wilden, zoodat de Boeren werden blootgesteld aan de steelzucht van de naturellen en aan de kwelling van de rondtrekkende Hottentotten, die geen handwerk kennen en geen vaste woonplaats willen hebben. Het rustige leven der landbewoners werd onmogelijk; zij moesten altijd op hun hoede zijn; de veiligheid van voorheen was voorbij.

Dit optreden was een gevolg van den grooten invloed, dien de negrophiele strooming op de liberale Engelsche regeering en een deel van het Engelsche volk uitoefende. De eenzijdige en onjuiste voorstellingen van een man als Dr. PHILIP over het optreden der Boeren werden klakkeloos vertrouwd. Op grond daarvan stelde de minister STANLEY, die geen tijd had gehad om de feiten te bestudeeren, binnen drie weken een wet op, waarbij de slavernij in Zuid-Afrika werd afgeschaft. Voortaan zouden de Hottentotten niet meer gedwongen mogen worden tot een arbeid van 10 uur p.d. in de open lucht, terwijl n.b. de Engelsche kinderen onder de 13 jaar, volgens een wet, die in datzelfde jaar door datzelfde parlement werd aangenomen, 8 uur per dag in de fabrieken mochten werken........ „mochten", alsof die vrij waren!

Wanneer een idealistische strooming een regeering en een volk meesleept, dan kan zij komen tot goedbedoelde misstappen. Wat zij deed in Zuid-Afrika, was een misstap. Niet tegen het afschaffen van de slavernij was de bevolking gekeerd — ook DE MIST had reeds op de wenschelijkheid ervan gewezen — maar

wel was zij tegen de wijze, waarop de afschaffing plaats greep. En de ontstemming daarover nam toe, toen in 1835 het bericht kwam, dat van de £ 20 millioen, die Engeland ter beschikking stelde tot kompensatie van de eigenaren der slaven, slechts 1¼ millioen voor de Kaapsche bevolking was bestemd; dat deze uitbetaling in Londen zou geschieden en Engelsche staatspapieren het betaalmiddel zouden zijn; terwijl de administratieve kosten door de eigenaars zouden moeten worden gedragen — zoodat velen zelfs minder dan ⅕ van de waarde der slaven zouden terugkrijgen. Toen dat bericht kwam, werd de gedruktheid in de Westelijke provincies zeer groot; want hierdoor ontstond er een groote economische depressie, die velen voor goed tot armoede bracht.

Door deze afschaffing der slaven werden de Trekboeren in het Oosten slechts in geringe mate getroffen — maar zij werden in dezen tijd geschokt door de slappe wijze, waarop de Regeering tegen de naturellen optrad. Een enorm verlies leden zij, toen in 1834 een Kafferoorlog uitbrak. Deze oorlog was de druppel, die den beker van ontevredenheid deed overloopen. Waarom zouden ze nog langer blijven onder een bewind, dat eene mislukking was en niet besturen kon? Land was er in overvloed aan de andere zijde van de Oranjerivier; waarom zouden zij niet daarheen gaan?

De Trekboer gaat trekken. Hij kan alleen in vrijheid leven en die heeft hij niet meer! Deze trek van 1835, de Groote Trek, is van overwegende beteekenis geworden voor de geschiedenis van Zuid-Afrika.

Eensdeels heeft hij het land tusschen Oranjerivier en Limpopo ontsloten voor een blanke bevolking.

Anderdeels heeft hij het Hollandsch-Afrikaansche volksdeel voor verengelsching bewaard en zijn karakter bevestigd en gehandhaafd.

De Groote Trek.

Den achtergrond van den Grooten Trek heb ik eenigszins uitvoerig aangegeven, omdat de tegenstelling, die in de jaren 1814/35 werd geboren, langen tijd de verhouding tusschen Afrikaanders en Engelschen heeft bepaald.

Aan den kant der Boeren vinden wij een onbedwingbaren dorst naar vrijheid, naar zelfstandigheid, naar gerechtigheid, naar een los komen van het juk, dat hun eigen volkskarakter dreigt te dooden...., aan den Engelschen kant het levendig besef van meerderwaardigheid, beter inzicht, hooger cultuur, grooter menschenliefde en van de juistheid van 't formeele recht!

De Groote Trek is uit vrijheidsbesef geboren, en het verzet er tegen is op formeel recht gegrond.

„Ons is besloten" — zoo begint PIET RETIEF het manifest, waarin hij het doel van den Trek verklaart — „Ons is besloten om, waar ons ook al mag gaan, die beginsel van ware vrijheid hoog te hou, dog waar ons sal sorgdra, dat niemand in 'n toestand van slavernij gehou word nie, daar is ons beslote om behoorlike wette daar te stel tot onderdrukking van misdaad en om 'n behoorlike verhouding tusschen heer en dienstbode te bewaar."

En de Gouverneur van de Kaapkolonie schrijft in zijn ordonnantie van 1838: „Een ieder, die uittrekt, heb ik te melden, dat zijn uittocht naar de binnenlanden hem geenszins kan ontslaan van zijn verschuldigde getrouwheid als Britsch onderdaan noch van zijn verantwoordelijkheid als zoodanig aan de in deze kolonie vigeerende wetten, zoowel als aan de rechtbanken, die deze wetten handhaven."

Deze opvatting van den Gouverneur is formeel juist, want, volgens de toen vigeerende wet, welke uitgaat van het oude feodale beginsel van den eed aan den leenheer, mocht niemand zijn burgerschap afwerpen noch het rijk verlaten. Deze wet is pas in 1870 gewijzigd. Daarom tracht de regeering den Trek, dien zij razernij noemt, te beletten; daarom verbiedt zij kruit en lood aan de trekkers te verkoopen en daarom weigert de kerk den trekkers van dienst te zijn. Het zijn rebellen.

Vrijheidsdorst en wet botsen op elkaar. Wat de een noemt een gewettigden drang naar vrijheid is voor den ander opstand. Dit verklaart de voortdurende botsing tusschen Boer en Engelschman; dit verklaart waarom de kloof tusschen beiden door den Trek is verdiept.

Tot nu toe was de Oranjerivier de noordelijke grens van de kolonie geweest. Wel hadden eenzame trekkers hem soms

overschreden, maar het getal van hen, die zich aan de andere zijde hadden gevestigd, was en bleef naar verhouding klein. 1836 bracht daarin verandering.

Het land aan gene zijde van de Oranjerivier was bijkans onbewoond. De twee vijandige grootmachten der Bantoe's: MOSELIKATSE (Silkaat) met zijn Matabelen en de Zoeloes onder DINGAAN, hadden het uitgemoord. Dat land trokken de Boeren groepsgewijze binnen. Evenals de oude Germanen in den tijd van de groote volksverhuizing, gingen zij met vrouw en kind en vee op marsch. In het begin van April 1837 zijn er tusschen Thabantsjoe en de Vetrivier (ten Oosten v. Bloemfontein) 5 à 6 verschillende lagers, met 1000 wagens en ongeveer 1600 weerbare mannen. Elke groep staat onder een leider, door dien groep benoemd, bij wien — met zijn krijgsraad — alle regeeringsgezag berust. De Trek is een militaire georganiseerde expeditie.

Het is natuurlijk niet mogelijk hier de verschillende trekken en den weg, dien zij gingen, te schetsen. Ik moge volstaan met de namen van eenige leiders te noemen: LOUIS TRICHARDT en JAN VAN RENSBURG, die reeds in 1834 vertrokken waren en naar Delagoabaai, naar de zee wilden; HENDRIK POTGIETER c.s., die in 1836 uittrokken en in het Overvaalsche kwamen, waar zij het ernstig te kwaad kregen met de Matabelen; in 1837 gelukte het hun deze te verslaan en werd Winburg (tgw. Vrijstaat) gesticht; Gen. MARITZ en PIET RETIEF met de hunnen, welke laatste in 1837 tot commandant-generaal van zijn trek werd benoemd. In het geheel hadden in 1837 een 6000 Boeren de kolonie verlaten.

Dat deze trekkers het niet met elkander eens waren, behoeft nauwelijks vermelding. Iedere trek ging eigen weg. Die van PIET RETIEF zocht de zee, omdat hij ook met anderen als Engelschen in aanraking trachtte te komen. Hij wilde naar Natal over de 2500 M. hooge Drakensbergen. Eerst ging hij het land verkennen en, toen DINGAAN, de Zoeloekoning, hem grond in Natal had toegezegd, trachtte hij DINGAAN's handteekening te verkrijgen onder de verklaring, waarbij Port Natal en al het land er om heen aan hem en de zijnen werd afgestaan. Met een commando van 65 Boeren trok hij naar 's konings verblijf. DINGAAN teekende, maar vóórdat RETIEF het kamp van den koning kon verlaten, werd

Dr. N. Mansvelt, Secretaris der Vereeniging 1908—1921.

hij met de zijnen verraderlijk overvallen en vermoord. Ook het lager bij Weenen werd overvallen en slechts weinigen ontsnapten aan deze gruwelijke moordpartij; onder hen Gen. MARITZ.

Donker zag het er toen voor de trekkers uit. Intusschen kwam het bericht, dat er een nieuwe trek onder ANDRIES PRETORIUS, een man van groote en gevestigde reputatie, uit de Kaapkolonie was opgetrokken. Men wachtte met spanning op hem en toen hij verscheen, werd hij tot commandant-generaal benoemd. Hij nam de leiding in handen en trok tegen DINGAAN op. Den 16en Dec. 1838 had de beslissende slag bij Bloedrivier plaats, die een einde maakte aan de macht van DINGAAN. Nu was de overwinning behaald, en lag het schoone Natal open voor de voortrekkers.

Weldra stichtten zij een Zuidafrikaansche Maatschappij met eigen volksraad en eigen drostdijen; de hoofdstad werd Pieter Maritzburg, naar RETIEF en MARITZ genoemd. Het land onder hun bestuur strekte zich uit van St. Luciebaai in het Noorden tot in Pondoland! Deze nieuwe republiek riep de bescherming van Nederland in, welke bescherming hun door den heer SMELLEKAMP, in naam van Z. M. den Koning der Nederlanden, werd toegezegd. Maar meenden zij in rust te kunnen leven, dan vergisten ze zich. Zij dachten, dat de besliste weigering van den Engelschen minister Lord GLENELG, om de haven van Natal onder het Britsche gezag te brengen, uit het jaar 1837, nog gold, maar bemerkten weldra dat dit niet zoo was. Op instigatie van de Kaapsche autoriteiten werd 16 Nov. 1838 Port Natal door de Engelschen in bezit genomen en in 1844 bij de Kaapkolonie ingelijfd!

Nu was de vraag, die zij moesten beantwoorden, deze: zullen wij in Natal blijven, al komen wij opnieuw onder Engelsch bestuur — of zullen wij verder trekken? Verschillende besprekingen hadden plaats, maar al waren er onder de Trekboeren wel eenigen, die bereid waren om in dit mooie land, zij het dan ook onder Engelsch bewind, te blijven, de meesten wilden niet. Aan het eind van de vergadering, waarin de zaak zou worden beslist, kozen de vrouwen voor de vrijheid en sprak een harer de bekende woorden: „Voordat ons ons aan die Engelse over-

heersing onderwerp, sal ons liever kaalvoet oor Drakensberg terug loop."

Dit geschiedt. Ze trekken terug het binnenland in.

Oók daar stond het echter slecht met de Voortrekkers, vooral met hen, die in het land tusschen Oranjerivier en Vaalrivier woonden. Hier toch traden de Engelschen meer of min vijandig op en hielpen de naturellen tegen de — zoo heetten officieel de Trekboeren — „emigreerende Britsche onderdanen, die onwettig gewapende groepen vormden." Altijd was er voor zulk optreden wel een aanleiding te vinden in de klacht van het hoofd van den eenen of anderen naturellenstam, die (verlost van den schrik van SILKAAT) zooveel mogelijk grond voor zijn eigen menschen in bezit wilde nemen en daarbij zeker was van Engelschen steun.

De politiek van de Engelschen was sedert den Trek: de naturellen-stammen in en bij de streken, die door de Boeren werden bezet, zoo sterk mogelijk te maken. Zij zouden dan de Boeren door hun traditioneele veediefstallen en strooptochten het leven zuur maken, hen klein houden en beletten zich te ontwikkelen. Deze maatregel is jarenlang gevolgd, nog tijdens het zelfstandig bestaan der Republieken.

Het verging den Boeren hier dan ook tenslotte zóó slecht, dat Sir HARRY SMITH in 1848 een proclamatie uitvaardigde, waarin hij verklaarde, dat het geheele gebied tusschen Vaal en Oranje tot de Drakensbergen toe Britsch gebied was en de blanke bewoners de wetten der Kaapkolonie hadden te gehoorzamen. Verzet baatte niet!

Hun eenige hoop scheen nog het land over de Vaal, waar het, dank zij het optreden van PRETORIUS, eenigszins beter was gesteld! Hier was ook wel oneenigheid, maar de Engelschman was er tenminste niet. De vier groepen, welke hier den toon aangaven, volgden deels POTGIETER, die in 't Zoutpansbergsche en Ohrigstad woonde; deels PRETORIUS, die in Potchefstroom zijn centrum had en wiens aanhang voortdurend toenam; deels de mannen, die in Lijdenburg hun middenpunt hadden, terwijl de vierde groep zich aan den Westgrens had gevormd. Zij stonden naast elkander, maar dank zij het beleid van

Pretorius liet men elkander niet los. Hoe lang deze toestand zou duren was onzeker!

Maar onverwachts kwam er 'n keer. In Engeland zelf was groote ontevredenheid ontstaan over den loop der zaken in Afrika. Afrika kostte te veel. Intrinsiek had het maar weinig waarde. De uitvoer van wol bedroeg ongeveer £ 100.000.— de invoer £ 800.000.—. Waarvoor nu dien voortdurenden kostbaren binnenlandschen strijd financieren? Het was voor Engeland voldoende — zoo verklaarde een vooraanstaand man in die dagen — als Kaapstad en Simonstad (de vloothaven) in zijn bezit bleef. De koopmansgeest overheerschte. Men besloot een eind te maken aan die voortdurende kleine expedities, welke reeds millioenen hadden verslonden. Een paar commissarissen werd gezonden om de grensmoeielijkheden te regelen. Dezen besloten eerst om aan de Boeren over de Vaal te geven wat zij wilden, in de hoop zoo nog de Oranjerivier-souvereiniteit te behouden. Den 17en Januari 1852 kwamen zij aan de Zandrivier, tusschen Vaal en Bloemfontein met vertegenwoordigers van de Transvaalboeren bijeen en teekenden er de conventie, die de onafhankelijkheid van de emigranten over de Vaalrivier (5000 zielen) erkent, onder voorwaarde, dat zij in hun land geen slavernij zullen toelaten.

Kort daarop, toen de Basoeto's het den Engelschen erg lastig hadden gemaakt, den 23en Februari 1854, werd de Bloemfontein-conventie geteekend, waarbij de Kroon ook de Vrijstaat van elken band van gehoorzaamheid ontsloeg, onder dezelfde voorwaarde over de slavernij.

In 1854 bestaan er dus twee zelfstandige Hollandsche Boerenstaten in het binnenland, afgesloten van de zee en daardoor economisch afhankelijk van Engelschen en Portugeezen, die allen invoer kunnen beletten.

De kostbaarheid van het handhaven van eigen macht in dit onrustige gebied en de betrekkelijke waardeloosheid van dit groote, arme land heeft de Engelsche regeering er toe gebracht de vrijheid der Boerenrepublieken te erkennen. Het wil van ze af zijn.

De Trekboeren hebben schijnbaar hun doel bereikt!

De beide Republieken tot 1877; Paul Kruger.

Voornamelijk dus uit financieele en zakelijke overwegingen maakte Engeland de banden met Afrika losser. Waarom zou het ze ook vaster leggen? Het kon de Kaap voor niets anders gebruiken dan voor vlootbasis; niet eens voor een verbanningsoord van zijn bandieten. Daartoe had het immers ook een poging aangewend, welke mislukt was. In 1848 waren de Britsche gevangenissen overvol en verklaarde Lord GREY de Kaap tot ballingsoord voor Engelsche bandieten. Maar de Kaapkolonie verzette zich. Zij wilde deze menschen niet ontvangen. Als in 1849 de Neptunus met 282 bandieten toch in Simonsbaai ankert, verzet zich de Kaapsche gemeenschap als één man; Engelschen zoowel als Afrikaanders — den eersten keer dat de beide volksdeelen in oppositie tegen het gouvernement samengaan. De bevolking weigert iets aan de regeering te verkoopen, zoodat deze over geen middelen kan beschikken om de bandieten te huisvesten en te onderhouden. ADDERLEY, een lid van het Engelsche Parlement, ondersteunt hen en dank zij vooral zijne medewerking, die zij hoog hebben gewaardeerd, getuige het feit, dat zij de Heerengracht omdoopten in Adderleystraat, slaagt hun verzet!

Daar deze stemming in de Kaap den toon aangeeft, terwijl bovendien de mogelijkheid in het verschiet ligt, dat de beteekenis van de Kaap als havenplaats zal verminderen, wanneer het Suezkanaal, waarvoor in dezen tijd reeds plannen worden ontworpen, een korteren weg naar Indië opent, wordt de Engelsche regeering al meer geneigd om Zuid-Afrika niet meer dan noodig in zijn bemoeienissen te betrekken.

Maar weldra keert de koers. Een nieuwe geest wordt wakker over de volken van Europa; en nieuwe ongedachte vondsten maken Afrika tot een begeerenswaardig land.

In het midden van de 19e eeuw valt de opkomst van het politieke imperialisme. De vele ontdekkingen op het terrein van de wetenschap en de groote ontwikkeling der techniek scheppen als het ware een nieuwe wereld met nieuwe problemen, nieuwe idealen en nieuwe levensomstandigheden. Door de verbetering van de verkeersmiddelen, wordt het mogelijk vaste

ekonomische betrekkingen aan te knoopen ook met de verst verwijderde landen en volken. Zij worden dichter bij elkander gebracht en meer van elkander afhankelijk. De wereld, die vroeger zoo groot scheen, wordt klein; de producten van die wereld zijn noodig om de steeds toenemende ontwikkeling der industrie mogelijk te maken; de ontwikkeling van de nog onbekende deelen der wereld zijn noodig om een afzetgebied voor de voortbrengselen der nijverheid te vinden. Een jacht naar grondbezit maakt zich meester van de groote volken van Europa, en Afrika is het werelddeel, waarop allen zich werpen. Een geweldige stroom van materialisme breekt over de wereld los: stoffelijke welvaart wordt het hoofddoel voor enkeling en staat.

Engeland neemt in dezen de eerste plaats in. Zijn industrieele ontwikkeling is zeer groot. Zijn politiek is uitgesproken imperialistisch, zoodra en wanneer DISRAELI — Lord BEACONSFIELD — en zijn geestverwanten de leiding in handen hebben. Dit blijkt reeds in 1867, wanneer de Britten zich weer in Vrijstaatsche aangelegenheden mengen, en zij de Basoeto's als Britsche onderdanen in het Rijk opnemen. Dan blijkt ook elders, dat als grondbeginsel van de nieuwe staatkunde voorop staat, dat niemand de eer, het belang van Groot-Brittanje ongestraft zal aantasten.

Juist in dezen tijd werden de eerste diamanten gevonden in het tegenwoordige Hopetown-distrikt. Dit trok natuurlijk delvers naar Zuid-Afrika. Toch bleef het getal voorloopig klein; want de vondsten waren gering. Maar toen in 1870/71, waar tegenwoordig Kimberley ligt, buitengewone vondsten van zeer groote waarde werden gedaan, trokken duizenden overal vandaan daarheen om er hun fortuin te maken. De Vrijstaatsche en Transvaalsche regeering, op wier gebied deze diamantvelden lagen, handhaafden er aanvankelijk de orde — maar weldra annexeerde de Gouverneur van de Kaap dit gebied op motieven, die aan die annexatie een schijn van recht moesten geven; en, na eenige jaren van strijd, waarin zg. arbitrage werd toegepast, werd in 1880 deze annexatie wettelijk voltrokken en nam CECIL JOHN RHODES, als vertegenwoordiger van dit

geannexeerde gebied, zitting in het Kaapsche Parlement.

Reeds in die jaren trachtte de Britsche regeering, bij monde van den Minister van Koloniën (CARNARVON) de Afrikaansche kolonies met de twee Republieken in één constitutioneel verband onder de Britsche vlag aaneen te sluiten, zonder dat er dringende redenen voor konden worden aangevoerd. Toen de regeering van de Kaap hieraan niet wilde medewerken, werd de bevoegdheid van de Kaapsche ministers op geheel inconstitutioneele, onwettige, wijze en onder protest van vooraanstaande mannen, ingekort, en werd, 1877, de Transvaal voor de eerste maal geannexeerd.

Deze republiek was na het sluiten van de Zandrivier-conventie in 1852 een eenheid geworden, dank zij den invloed van den man, wiens naam door iederen Afrikaander met den grootsten eerbied zal worden genoemd: PAUL KRUGER. Boven gewaagde ik van vier republiekjes, die, zij het ook niet zonder eenig onderling verband, in het Transvaalsche bestonden. Deze verdeeldheid was een gevaar. Toch duurde het tot 1860 voordat er 'n constitutie kon worden opgesteld, die door allen werd erkend. Dat zij er kwam, is te danken aan KRUGER. Hij was het, die belette, dat er in 1857 een vijandige botsing uitbrak tusschen Transvalers en Vrijstaters; hij was de ziel van de commissie, welke een constitutie voor de Transvaal opstelde, met hulp van den Nederlander JACOBUS STUART; hij was het, die bij zijn optreden als commandant-generaal door zijn vastberadenheid, zijn inzicht, zijn moed, die tot aan het avontuurlijke grensde, aller bewondering wekte; hij was het, die bij de behandeling van staatsaangelegenheden een merkwaardig doorzicht aan den dag legde, zoodat hij het vertrouwen van zijn volk won. Hij, de geboren leider, het groote staatkundige talent, de man van beginselen, waarmede hij niet schipperde, de verpersoonlijking van de krachten en deugden van den Godvreezenden trekker, wiens godsdienst levenskracht was, voor wien God leefde; hij, een geprononceerd karakter met hoeken en kanten, hij heeft op de Zuid-Afrikaansche Republiek zijn stempel gezet.

Wordt de Transvaal geannexeerd, dan is hij de aangewezen

leider van zijn volk, — de President treedt terug. Hij gaat naar Engeland in 1877; opnieuw in 1878, wanneer bij stemming gebleken is, dat het volk de annexatie niet wil (6591 tegen 587). Hij weerhoudt het volk op te staan, zoolang de Engelschen in moeielijkheden zijn met de naturellen; maar, wanneer GLADSTONE in Engeland aan het bewind komt, die in zijn verkiezingstoespraken had verklaard: „Wanneer deze nieuwe aanwinst (van Transvaal) even kostbaar was als ze nu waardeloos is, dan zou ik toch afstand van haar doen, omdat zij verkregen is door 'n middel, dat het karakter van ons land onteert", — dan treedt hij op, en, gelukt het hem niet om langs den weg van onderhandeling de vrijheid van de Republiek hersteld te krijgen, dan roept hij, in Dec. 1880, een vergadering van burgers bijeen te Paardekraal, en wordt op Dingaansdag de vierkleur weer geheschen. De opstand is algemeen. Overal lijden de kleine Britsche bezettingen de nederlaag en als op 27 Febr. 1881 de overwinning bij Majuba wordt bevochten, dan brengt de tijding daarvan ook het Engelsche volk in beweging. Nu komt weldra de vrede en het herstel van de Zuid-Afrikaansche Republiek! Dat is nog juist op tijd. — Nog juist op tijd komt in 1884 de Londensche conventie tot stand, waarin alleen Transvaal's volmacht naar buiten eenigszins is beperkt, vergeleken bij 1852; want reeds het volgend jaar, 1885, komt in Engeland de konservatieve partij weer aan het bewind en daarmede het annexeerende en veroverende, nimmer tevredene Britsche imperialisme, welks eenig beginsel ten opzichte van Zuid-Afrika is: de kaart van Zuid-Afrika rood kleuren! Angliseering!

Cecil Rhodes; 't Imperialisme en de Republieken.

De man, die deze beweging leidt, is de groote tegenstander van PAUL KRUGER, CECIL JOHN RHODES. Hij wil de Britsche heerschappij van het Zuiden tot in het hart van Zuid-Afrika indragen; hij is een geboren leider, die geen last heeft van gewetensscrupules, als het geldt zijn doel te bereiken; een groot idealist, met de macht en de grootheid van zijn land als ideaal; een droomer, die voor zich ziet: één vereenigd Zuid-

Afrika, als deel van het groote Britsche rijk; een machtige persoonlijkheid, die zijn doel onverwrikt in het oog houdt.

Als hij zijn groote financieele meesterstuk heeft volbracht en hij alle diamantmaatschappijen in Kimberley tot één groote trust heeft weten te maken, welks profijten hij gebruiken kan voor alle doeleinden tot bevordering van het Britsche rijk, kan hij feitelijk wat hij wil, zeker als hij is van den steun van de Britsche regeering met haren imperialistischen geest.

Het eerste, wat RHODES doet, is de Transvaal afsluiten naar het Oosten, het Noorden en het Westen, zoodat het zich niet kan uitbreiden. De Krugerregeering was er op uit om, trouw aan het oude trekkersideaal, verbinding met de zee te krijgen. Zij zocht een weg naar het Oosten. Kosi-baai, tusschen Lorenço Marques en Durban, aan de Portugeesche grens, was als aangewezen. Vele jaren was de regeering hierover in onderhandeling en intusschen liet zij zich andere mogelijkheden ontgaan. Maar, als ze lang genoeg op sleeptouw is gehouden, annexeert de Britsche regeering in 1895 de geheele kuststreek ten Oosten van Swaziland, ook Kosibaai.

Naar het Noorden meent zij reeds een uitweg gevonden te hebben, maar RHODES snijdt hem af, — hierin geholpen door mannen uit de Engelsche zendingswereld, — al moet de Transvaalsche afgezant bij LOBENGULA, GROBLER, daarvoor ook worden vermoord en moeten gesloten tractaten tusschen Boeren en Matabelen worden verscheurd.

En in het Westen, waar de beide verwante republiekjes Stellaland en land Gosen lagen, waar de weg liep uit de Kaap naar het Noorden, — een weg, dien RHODES „het Suezkanaal naar het Noorden" noemde —, „de nek van de bottel", worden deze republiekjes handig, met medeweten of, waar 't noodig is, zonder dat, verangliseerd en Bechuanaland gevormd, deels als Kroonkolonie, deels als Britsch protectoraat, zoodat Transvaal, afgesneden aan alle kanten, zich niet meer kan uitbreiden.

Wat nu nog aan RHODES te doen overblijft is, dat hij de gelegenheid vindt om beslag te leggen op de Transvaal zelf — want, de Transvaal is het struikelblok voor de Engelschwording van Zuid-Afrika. In 1886 wordt er goud ontdekt aan den

Witwatersrand! Het arme Transvaal, dat moeite had om te bestaan en daarom veel voor een tolunie voelde, wordt eensklaps schatrijk. Het heeft waarde in zich zelf. — Nu wordt het begeerenswaard. Bij duizendtallen stroomen uitlanders het land binnen. Een economische revolutie heeft er plaats in dit door veeboeren bewoonde land. Een geweldige crisis breekt uit, maar ook een dramatische, welke tragisch is in hare gevolgen.

Het erfdeel der vaderen bewaren voor de kinderen, dat wil KRUGER. Maar hoe is het mogelijk, als vreemde goudzoekers in zóó grooten getale binnen komen, dat zij talrijker zijn dan de burgers en zij na eenige weinige jaren burgers van den staat kunnen worden? Omdat dit onmogelijk is, wijzigt hij de wet op het burgerschap (na 14 jaar vol, na 2 jaar beperkt burger). Dadelijk verzet zich daartegen de goudstad, waar RHODES zijn groote belangen heeft en laat de Engelsche regeering haar stem hooren. Want RHODES weet, dat de goudvondsten in Matabeleland, waarop hij te voren beslag had gelegd, niets beteekenen en dat Johannesburg de toekomst heeft. Op haar houdt hij zijn oog gericht; hij acht het zelfs noodig haastig, ja, te haastig op te treden. Dr. JAMESON, zijn trawant, trekt 29 Dec. '95 met een georganiseerden, gewapenden troep in vollen vrede Transvaal binnen. Deze strooptocht, die den geest van RHODES c.s. karakteriseert en niet zonder medeweten en toestemming van den Engelschen minister CHAMBERLAIN plaats heeft, mislukt totaal.

De Afrikaanders, die tot nu toe om verschillende redenen onverschillig of afkeerig hadden gestaan tegenover de Transvaal, worden hierdoor wakker. Zij zien naderend gevaar. Transvaal en de Vrijstaat sluiten met elkaar een verbond. In den Afrikaander Bond in de Kaapprovincie komt er 'n keer ten goede. Maar dit baat niet meer. Want: het Britsche imperialisme wil zeggensschap hebben in en over de Transvaal, en KRUGER wil en kan de Transvaal niet laten verengelschen. Er bestaat hier een onoverbrugbare kloof. Het is buigen of barsten. En buigen wil geen van beiden. Daarom wordt voor Engeland, dat den aanval zal doen, dan ook de eenige vraag: „hoe kan ik den goeden schijn redden?"

Het Transvaalsche ultimatum van 11 October 1899 geeft het de gelegenheid daartoe; want het beginsel van zijn imperialisme luidt: „Niemand zal de eer van Groot-Brittanje ongestraft aantasten".

De Boerenoorlog is er.

De Unie van Zuid-Afrika; een Dominium.

Zwaar drukt in den beginne na den oorlog de hand van den Engelschman met zijn superioriteitsgevoel op den Afrikaander. Dat schudt hem wakker; dat wekt zijn bewustzijn van eigenwaarde. Wat de Afrikaansche vrouw niet noodig had — de herinnering aan wat zij in de vrouwenkampen met en voor haar kinderen had geleden kon bij haar niet verbleeken; zij was fier; zij bleef heldin; zij, de door het vrouwenmonument te Bloemfontein vereeuwigde lijdensgestalte; — dat wordt, door het optreden der Engelschen, met kracht te voorschijn geroepen bij den man. Het lamgeslagen volk wordt zelfbewust, — nationaal bewust — en door dat zelfbewustzijn wordt er een eenheid geboren van al wat Hollandsch-Afrikaander is over geheel Zuid-Afrika. In dezen tijd komt de heerschappij der imperialistische Unionisten, die 20 jaar lang hun macht hebben doen gelden, in Engeland tot een einde. In 1906 treedt daar op als Eerste Minister CAMPBELL BANNERMAN, de liberaal, de man, die de concentratiekampen had gesignaleerd als „methoden van barbarisme". Hij geeft — door verschillende overwegingen geleid — aan de oude Republieken verantwoordelijk bestuur, met gelijke rechten voor beide talen. Nu komt er herademing; het politieke leven ontwikkelt zich; de algemeene belangstelling neemt toe.

Weer komt het federatiedenkbeeld op, dat vroeger o.a. in den vorm van een tolunie was gekoesterd. Pogingen tot vereeniging worden in het werk gesteld. En, na veel overleg, wordt er een ontwerp-wet tot stand gebracht, die door het Engelsche Parlement wordt aangenomen. Den 31sten Mei 1910 treedt die wet in werking en wordt de Unie van Zuid-Afrika in het leven geroepen, waarvan de Eerste Minister is LOUIS BOTHA, de Boeren-generaal uit den vrijheidsoorlog, de oorlogsheld.

Maar nu breekt ook de moeilijke tijd van hernieuwden opbouw der verschillende deelen aan. Zal de Unie van provincies werkelijk worden een Unie van volken? Zal de Unie eenheidsstaat zijn? Zullen de beide blanke rassen, beide zóó zelfbewust en zóó onverzettelijk, één worden, Afrikaanders worden, die in hun vaandel schrijven „Afrika is ons vaderland, Afrika alléén?" Of zullen ze niet willen en niet kunnen los komen van de gedachte, dat Afrika een kolonie blijft van het Britsche rijk? Zullen ze ieder eigen taal handhaven en aan ieders taal dezelfde volle rechten toekennen, zoodat de Unie wordt een tweetalig land of zal 't Afrikaansch de asschepoester zijn naast de Engelsche wereldtaal? Zullen de Afrikaanders eigen industrieën gaan ontwikkelen en de grondstoffen in eigen land gaan verwerken, of — zullen ze blijven een land, dat de grondstoffen aflevert om ze door een ander te laten verwerken? Zullen ze hun ideaal hooghouden van te worden een eigen vrij onafhankelijk volk, of zullen ze tevreden zijn met een deel te zijn, een afhankelijk deel van het volk, dat hen eenmaal met dwang aan zich heeft verbonden? Deze vragen leven bij hen en worden verschillend beantwoord!

Reeds in 1912, spoedig dus na het sluiten van de Unie, breekt er strijd uit tusschen de mannen, die als Boerenhelden naast elkander hebben gestreden! Gen. Hertzog, vroeger Minister van Onderwijs in den Vrijstaat, acht het noodig, dat op de scholen het aanleeren van beide talen voor allen verplichtend zij.

Gen. Botha, de Eerste Minister, acht alleen noodig, dat ieder de taal kan kiezen, welke hij als voertaal van onderwijs wil, zoodat er scholen komen met Engelsch en andere met Afrikaansch als voertaal. De oude Engelsche imperialisten (Unionisten) stuiven op als zij de opvatting van Hertzog leeren kennen. Het komt tot een hartstochtelijken strijd. Hertzog wordt uit het ministerie verwijderd. Hij staat alleen; maar wordt weldra het hoofd van een nieuw optredende partij, de Nationale. Het volk komt in beweging, een beweging, die in 1914 nog niet tot bedaren is gekomen. Als in dat jaar de wereldoorlog uitbreekt, besluit de Unieregeering Duitsch-

Zuid-West binnen te vallen. Daartegen verzet zich een zeer groot deel van de Boeren-bevolking, en van de strijders uit den Boerenoorlog. Mannen als Gen. DE WET e.a. staan op; deels omdat zij niet onder de Union Jack willen vechten voor het land, dat hun onrecht had gedaan en hen had veroverd; deels omdat zij niet willen strijden tegen een land, dat nooit iets tegen hen had misdaan! Op harde wijze treedt de Unie-regeering op. Velen worden gevangen genomen; één hunner JOPIE FOURIE wordt ter dood veroordeeld. Hij wordt als afschrikwekkend voorbeeld gesteld. Door deze en andere daden der regeering en het fanatieke optreden der Engelschen, wordt het nationale zelfstandigheidsbesef bij de bevolking als uit den bodem gestampt! In 1917 wordt de roep om herstel van de oude Republieken luide gehoord — de deputatie, die in 1918 naar Europa komt, wordt gedragen door zeer velen — en wanneer die roep wordt afgewezen en het daarna, in 1920, komt tot een verkiezing, dan verkrijgen de Nationalisten meer stemmen dan de BOTHA-partij en kan deze alleen de regeermacht behouden door zich met de Unionisten te vereenigen! Voortaan is de middenstrooming, die beide te vriend wilde houden, verdwenen en is het Afrikaanderdom in tweeën gesplitst.

Inmiddels is bij den vrede van Versailles de Unie als zelfstandig onderteekenaar van het vredestractaat opgetreden en tot dominium geworden. Haar zelfstandigheid is vergroot. Maar de Nationalisten zijn hierdoor niet voldaan. Zij vragen meer. Beter wordt aan hun verlangen voldaan, wanneer in 1926 de Imperiale Conferentie vaststelt, dat de Unie een van de vrijgewesten is van het Britsche Gemeenebest van Naties, gelijk aan Engeland, welke zelfstandigheid in 1930 is bevestigd, zoodat alleen nog de vrijwillige band met de Kroon de Unie bindt!

Wat is er terecht gekomen van het oude ideaal van CHARLES SOMERSET? Niet veel:

De angliseering is niet gelukt, want aan de zuidpunt van Zuid-Afrika is een Afrikaansch volk aan 't worden met een krachtige Hollandsche schering en sterken Engelschen inslag, een volk dat eigen taal heeft en eigen vlag ontplooit, dat eigen

vertegenwoordiging heeft in de hoofdsteden der wereld en aan eigen toekomst gelooft.

De immigratie is mislukt — want een Engelsch land is Zuid-Afrika niet geworden; wel zijn er kleinere pogingen geslaagd, die veel offers hebben gekost, maar sedert de Unie *Unie* geworden is, en de Engelsche regeering niet meer schoolmeesters en ambtenaars kan zenden, zooveel als zij wil en sedert de Nationalistische regeering dien toevoer zelfs zoo goed als gesloten heeft, is er alleen druppelsgewijze immigratie, en nam zelfs in de laatste jaren 't getal Engelschen door emigratie af!

En de centralisatie? Die is er zonder twijfel, — maar 't is een andere centralisatie dan waarvan Somerset droomde! Het Afrikaansche volk bestuurt zich zelf! In Afrikaanschen eenheidsband zijn de vier deelen der Unie vereenigd.

De „taveerne der zeeën" is in anderen zin een taveerne geworden; het is ook niet langer de sleutel van Indië. Het is een zelfstandig vrijgewest, dat in zijn bodem schatten bergt van groote waarde; een land van ongekende mogelijkheden; een land van zich ontwikkelende nijverheid en handel; een land van toekomst!

De Betrekkingen tusschen Nederland en Zuid-Afrika.

DOOR

PROF. DR. J. W. PONT.

I.

1806—1881.

Een kort overzicht van de betrekkingen welke tusschen Nederland en Zuid-Afrika van 1806 tot 1881 zijn blijven bestaan of voor het eerst zijn tot stand gekomen, mag in dit gedenkboek niet gemist worden, al is het een moeielijke en weinig dankbare taak het saam te stellen.

Immers deze jaren zijn voor ons vaderland en ons volk grootendeels geweest jaren van moeizame worsteling en van langzame ontwaking tot hernieuwd zelfbesef. De eenmaal zoo machtige Republiek der Vereenigde Nederlanden was in 1795 te gronde gegaan. Haar laatste jaren reeds waren niet heel verheffend geweest, verdeeld als zij was door binnenlandschen partijstrijd en gekoppeld aan buitenlandsche machten. Haar burgerij, verslapt in ondernemingsgeest en „in toenemende mate hokvast geworden", had in den ongunst der tijden geen aanleiding gevonden zichzelve te herzien, maar had, onder de bekoring van nieuwe theorieën, den ondergang van het oude afgeleefde staatsbestel durven begroeten als het begin van een nieuwen tijd van grootheid.

Wat de Bataafsche tijd gebracht had, was evenwel vernedering en teleurstelling geweest. De onlangs nog met geestdrift aangeheven leuzen hadden elke verlossende kracht gemist. Nederland was de satelliet geworden van de Fransche planeet en

mismoedigde neerslachtigheid had velen bevangen. Onvast en zonder fierheid stond men tusschen de volken. Zelfs de vernedering van de inlijving had niet de loutering gebracht, waaruit nieuwe volkskracht zou kunnen ontstijgen, en toen waarlijk de staatkundige bevrijding, dank zij den moed van enkelen, aan het volk van Nederland voltrokken was, toen was er — o zeker niet zonder dankbaarheid — aanvaarding van den nieuwen toestand, maar zonder dat er een trilling van nieuw ontwakend leven door de natie henenging.

Wat WILLEM BILDERDIJK in 1811 had durven uitspreken, in het geloof aan betere tijden:

„Holland groeit weer, Holland bloeit weer,
Hollands naam is weer hersteld",

werd in 1813 nog slechts zeer gedeeltelijk vervuld. Hollands naam werd weer genoemd, maar Hollands bloei was nog verre, geestelijk zoowel als materieel, en een besef, dat men voor de herwinning daarvan zich zou hebben in te spannen, werd slechts hier en daar gevonden.

Men mag intusschen niet van alles, wat toen gebeurd is, aan het Nederlandsche volk een verwijt maken. Ook een zelfbewuste natie zou bij de vereffening van de Fransche nalatenschap een afwachtende houding hebben moeten aanemen en de leiding hebben moeten laten aan het sterke Engeland, den bezitter van onze vroegere koloniën.

En nogmaals, ook bij sterker eigen leven, zou tegenover Engelands beslissing over de Kaap, Ceylon, Guyana niet veel meer dan een protest zijn mogelijk geweest. Herinneren wij ons daarom ook, dat te onzent sommigen toch werkelijk de Britsche beslissing over de koloniën als onrecht hebben gevoeld en dat de Minister van Buitenlandsche Zaken zelfs weigerde het desbetreffende verdrag te bekrachtigen. Verzet was intusschen niet mogelijk. Nederland kon niets doen, het kon de Kaap koopen noch verkoopen.

Zoo werd in 1815 de officieele band met de Kaap voor goed verbroken en bleven tusschen beide landen alleen bestaan banden van verwantschap en taal.

Men moet die niet onderschatten. De 26.000 Europeanen, die de Kaap bewoonden, waren immers voor 53 % van Nederlandschen bloede. Onder hen vinden wij ook nu nog zeer bekende Nederlandsche namen: Van der Merwe (sedert 1660); Pretorius (1666); Bezuidenhout, Van Schalkwijk, Steyn (1668); Van Niekerk (1671); Botha (1672); Geldenhuis (1673); Potgieter, De Beer (1675); Heyns (1679); Beyers (1683); Prinsloo, Strydom (1686); De Klerk, Scheepers (1687); Snyman (1690); Erasmus (1691); Oosthuizen, Smuts, Adam Tas, De Wet (1695); Swanepoel (1699); Uys (1704); Bosman (1707); Van Heerden (1708); Barnard (1713); Van Rooyen (1713); Steenkamp (1714); Grobbelaar (1715); De Waal, De Vos (1717); Truter (1722); Albertyn (1723); Van Reenen (1737); Brink (1738); Van Reede van Oudtshoorn (1741); De Leeuw (1756); Verster (1760); Havenga (1761); Stofberg (1783); Van der Sande (1793); Reitz (1795); De la Rey (1799); Posthumus (1801); Roos, Moorrees (1805) en de dragers daarvan waren grootendeels nog aan Nederlandsche geslachten verwant.

Deze familiebetrekkingen dan bleven bij de nieuwe staatkundige verhoudingen bestaan. Maar dat was ook alles.

Het Nederlandsche volk vroeg niet om meer. Het was innerlijk te verslapt; het moest nog ingroeien in den nieuwen toestand. Het kostte al moeite genoeg om in dezen tijd het verkeer met de Oostindische koloniën te herstellen. Dit gelukte pas, toen, dank zij het initiatief van Koning Willem I, de Handel-Maatschappij werd gesticht en in Maart 1824 een verdrag met Engeland werd gesloten, waarbij de wederzijdsche machtssfeeren in Azië werden vastgesteld.

Aan handel met Zuid-Afrika dacht niemand.

In dezen matten toestand kwam eenige verandering, toen de Belgische opstand, in 1830, het Noordnederlandsche zelfbesef weer wekte. Er kwam opleving, die gestadig toenam. De revolutionaire strooming, welke in 1848 geheel Europa in beweging bracht en hier naëbde, oefende verder invloed uit. Er ontstond meer belangstelling in het algemeen-politieke en het economische leven en daarmee groeide in den loop der jaren het zelfbewustzijn.

Er is daardoor een blijvende keer ten goede gekomen. Al kon men ook toen nog klagen over de geringe belangstelling, die de Nederlanders in het algemeen hadden voor alles wat de internationale politiek betrof, naast Amerika, waarheen vele volksgenooten om godsdienstige redenen waren vertrokken, kreeg ook Zuid-Afrika hun belangstelling.

Daarvoor bestond gereede aanleiding.

De Kapenaars en de Trekboeren hadden Nederland niet losgelaten. Zij hadden hun verwanten niet vergeten. Zij bleven de taal hunner vaderen spreken. Zij zonden hunne zonen naar de Nederlandsche hoogescholen, ja, zij zagen Nederland in schooner licht dan te voren, omdat het Engelsche bewind hun zwaar viel te dragen. De herinnering aan het Hollandsche verleden werd bij hen de herinnering aan een tijd van geluk.

Zuid-Afrika dus heeft ervoor gezorgd, dat Nederland de Kaap niet vergeten kon en daarnaast hebben de Nederlanders, die met familiebanden aan de Kapenaars waren verbonden, die zwakke banden vastgehouden en versterkt en zoo op hunne wijze medegewerkt, dat men in Nederland telkens weer werd herinnerd aan de stamgenooten in Zuid-Afrika.

De verhouding tot 1840.

Toen in 1772 de bekende Fransche schrijver BERNARDIN DE ST. PIERRE Kaapstad bezocht, kon hij de voorliefde der Kapenaars voor Nederland aldus omschrijven: „Alles wat van Holland komt, wordt diep vereerd. De kamerwanden der Kaapsche huizen zijn behangen met kijkjes uit Amsterdam; zij beschouwen Holland als hun land". En wie tegenwoordig het voorrecht heeft in de huizen van oude Kaapsche families te mogen binnen komen of het KOOPMANS-DE WET-museum te bezichtigen vindt dit nog steeds bevestigd. Groote prijs werd er gesteld op oud-porselein en kristal, op Friesche klokken en schenkborden, op oude meubelen en prachtuitgaven van Nederlandsche klassieken. Groot was dan ook de invloed, dien de oud-Hollandsche cultuur op de bewoners van de Kaap heeft gehad en zij bleef dien nog geruimen tijd uitoefenen, nadat in 1806 de Engelsche vlag was geheschen.

De groote factor daarbij, de Hollandsche kerk van het ver-

leden, bleef immers wat zij was; zij ressorteerde onder de classis Amsterdam; hare predikanten hadden in Nederland gestudeerd.

In 1824 werd deze kerkelijke band echter doorgeknipt. Wel gelukte toen, — dank zij den krachtigen tegenstand van veel Hollandsche predikanten — de poging niet, om de kerk van Zuid-Afrika tot een onderdeel te maken van de Schotsche kerk, maar toch werd zij gedeeltelijk ondergeschikt aan het Engelsche gouvernement en kon zij, zonder de goedkeuring van den Gouverneur, tot 1843 geene besluiten uitvoeren. Ook kwamen sedert dien voortdurend Schotsche predikanten de kerk binnen, waaronder mannen, wier naam in dankbare herinnering voortleeft.

Een van de eerste besluiten, door de kerk van Zuid-Afrika genomen, betrof de stichting van een eigen theologisch seminarie tot opleiding van predikanten. Het duurde echter tot 1859 voordat dit besluit werd uitgevoerd, daar de Theologische School te Stellenbosch pas op den 1sten November van dat jaar werd ingewijd. Tot dien tijd studeerden de meeste predikanten nog steeds in Nederland, terwijl ook Schotsche predikanten, die de Kaapsche kerk wilden dienen, daar vaak eenigen tijd vertoefden om er Nederlandsch te leeren.

Dat de predikanten sinds 1859 met de traditie om naar Nederland te gaan braken en uitsluitend aan de Kweekschool hunne opleiding zochten, vindt zijn grond, behalve in de aanwezigheid dier school, ook hierin, dat in Nederland een nieuwe strooming in de theologie was opgekomen, welke geheel afweek van de geloofsovertuiging der orthodoxe Kapenaars. De Kaapsche kerk had bezwaar om predikanten van deze overtuiging te beroepen. (Er heeft in de jaren 1866—1871 een Vrije Prot. kerk in Kaapstad bestaan, onder leiding van Ds. D. P. Faure, waar zich o.a. bij aansloot Dr. J. W. L. Scholtz, een predikant, die in 1839 te Groningen was gepromoveerd).

Toch bleven er nog jaren lang Kapenaars naar onze Universiteiten komen. Zij werden ingeschreven in het album academicum, waar men bij menigen naam, ten minste in het Utrechtsche album, kan lezen: „a schola Riebeeckiana in Promontorio Bonae

Spei rite ad academiam dimissus et in Matth. a Clar. SCHRÖDERO probatus".

De invoering van de nieuwe Wet op het Hooger Onderwijs maakte hieraan een einde. Zij belette Kaapsche en andere buitenlandsche studenten hier hunne studiën voort te zetten, zonder zich vooraf te onderwerpen aan een toelatingsexamen, dat niet aansloot aan hunne vooropleiding.

De Nederlandsche wetgever had aan de Kapenaars niet gedacht.

Gelukkig kunnen wij onmiddellijk hierop laten volgen, dat sedert het begin dezer eeuw, dank zij het optreden van de vrienden van Zuid-Afrika in Nederland, in deze houding een totale verandering is gekomen en dat nu weldra een Koninklijk Besluit kan worden verwacht, waarin aan alle Afrikaansche universitaire graden wettelijk omschreven bevoegdheden zijn toegekend.

Toch blijft het te betreuren, dat Nederland dezen cultureelen band een tijd lang heeft afgesneden, want niet alleen op theologen, maar ook op juristen en medici oefende Nederland groote aantrekkingskracht uit, gelijk uit de als bijlage II toegevoegde lijst blijkt.

Het is trouwens algemeen bekend, dat de Afrikaansche studenten hier te lande gaarne werden gezien en hoog werden geschat door hunne commilitonen; dat sommigen, als PHILIP EDUARD FAURE en J. C. LE FÈBRE MOORREES zich aansloten bij de strijders in den tiendaagschen veldtocht en er trotsch op waren dragers te zijn van het metalen kruis; en dat KLIKSPAAN in zijn „Studentenleven" vertelt, hoe de Kapenaars tusschen 1841 en 1843 in Leiden den toon aangaven, bij welke gelegenheid hij hulde brengt aan dat „ferme ras".

Sedert het optreden van het „Studiefonds voor Zuid-Afrikaansche studenten", in 1884 gesticht door de professoren Dr. J. W. GUNNING, Dr. C. B. SPRUYT en door Mr. H. A. L. HAMELBERG, en van het „Herman Costerfonds", in 1901 in Leiden gesticht tot aandenken aan den in den Boerenoorlog gesneuvelden Dr. H. J. COSTER, den Transvaalschen staatsprocureur, die in zijn nieuwe vaderland in hooge eer werd

gehouden, kan Nederland weer gewagen van een toenemende belangstelling van Afrikaners voor het studeeren in Nederland, hoewel de toestanden in Zuid-Afrika zich zóó hebben ontwikkeld, dat zij aan hunne eigene universiteiten hunne studiën kunnen voltooien.

Naast de kerk had de school grooten invloed en ook de school hield in den eersten tijd de banden met Nederland vast. In 1803 was aan de Kaap opgericht een departement van de „Maatschappij tot Nut van het Algemeen", dat als zijn voornaamste taak beschouwde de verbetering van het verwaarloosde onderwijs. Deze school bleef van 1805 tot 1870 werkzaam en had een goeden naam. Hollandsch was er de voertaal van het onderwijs en daardoor heeft zij grooten invloed uitgeoefend. Velen hebben er hun eerste kennis opgedaan. Mannen van groote beteekenis, als Prof. HOFMEYR, Ds. NEETHLING, J. H. HOFMEYR („onze JAN"), Prof. I. J. MARAIS e.a. hebben er hunne opleiding ontvangen.

In aansluiting aan deze school werd ter bevordering van hooger onderwijs, naar het Amsterdamsch model, in 1829 het „Zuid-Afrikaansche Atheneum" gesticht, onder leiding van Dr. ABRAHAM FAURE, die in Utrecht had gestudeerd. Deze stichting is de grondslag geworden van de tegenwoordige Universiteit van Kaapstad. In 1831 werd hier als professor in het Nederlandsch, het Latijn en het Grieksch benoemd Dr. A. N. E. CHANGUION, een Nederlander, die in Leiden had gestudeerd. Hij streed met kracht voor het behoud van de Hollandsche taal en de Hollandsche cultuur, getuige zijn spraakkunst: „de Nederlandsche taal in Zuid-Afrika hersteld". En, toen het Atheneum te veel kwam onder Engelschen invloed, opende hij een eigen instituut, dat uitstekend bekend stond. Ook was hij redacteur van het *Zuid-Afrikaansche Tijdschrift*, dat in het Nederlandsch verscheen, terwijl hij nu en dan Hollandsche kunstavonden organiseerde. Omstreeks 1850 werd Dr. J. W. G. VAN OORDT zijn medewerker, de vader van J. F. VAN OORDT den schrijver van „PAUL KRUGER en de opkomst van de Zuid-Afrikaansche Republiek", 1898.

Behalve VAN OORDT stonden R. NOBLE, Dr. CAMERON en

L. MARQUARD, de redacteur van een vrijzinnig theol. blad: *De Onderzoeker*, Dr. CHANGUION ter zijde.

In dit verband mag ik nog wijzen op den Nederlander Ds. J. L. VAN DER LINGEN, die den 5den Juni 1831 te Paarl als predikant werd bevestigd, en een man is geweest van grooten invloed. Hij heeft in de Paarl een gymnasium gesticht, waaraan vele invloedrijke mannen, meestal warme vaderlanders, hunne opleiding hebben genoten.

Dat er in dezen tijd nog warme gevoelens leefden voor Nederland blijkt bovenal ook uit de wijze, waarop Z.K.H. Prins WILLEM FREDERIK VAN ORANJE, de derde zoon van wijlen Koning WILLEM II, in Zuid-Afrika werd ontvangen. Den 6den Mei 1838 was de Prins met de „Bellona" in Simonsbaai aangekomen. Toen dit in Kaapstad bekend werd, kwam er een groote ontroering. De bevolking en de koloniale secretaris ontvingen den Prins buitengewoon hartelijk op den 9den Mei. Kaapstad illumineerde te zijner eere; het vierde feest, zoolang hij in de stad was. En toen hij den 17den d.a.v. naar Stellenbosch vertrok, werd zijn tocht een triomftocht. Overal werden Oranjevlaggen uitgestoken; vreugdeschoten, eerepoorten, toespraken, illuminaties, al wat het feestelijke van zijn verblijf kon vergrooten werd gezien en gehoord en ten slotte bood de burgerij van Stellenbosch hem een adres aan, dat gedeeltelijk aldus luidt:

„Ja, Doorluchtige Prins! ook in Afrika's afgelegen uithoek wordt Uw Vorstelijk Huis steeds geëerd en in dit dorp, het alleroudste en eerste alhier onder het bestuur van Uwe vorstelijke voorouders gesticht, is menig hart, hetwelk U het heil toebrengt, als kwame het van Uw eigen volk."

Zoo uitten zich de gevoelens van de Kapenaars nog omstreeks 1840, toen de Engelschen reeds 30 jaar het bewind hadden gevoerd. Het was hun in deze jaren niet gelukt het hart van het volk te winnen. Integendeel, zij hadden door hunne maatregelen een groot deel van de bevolking genoopt om elders de vrijheid te zoeken, die zij in de Kaap niet meer konden vinden, terwijl degenen, die bleven telkens weer den blik sloegen op het verleden, dat verloren was, en dat zij nu zagen in een beter

en schooner licht dan voorheen. En beide deelen koesterden warme gevoelens voor het Nederland hunner herinnering.

De verhouding van 1840—1852. Vooral de uit de Kaapkolonie uitgewekenen, de Voortrekkers, richtten in den beginne hunne oogen op Nederland. Zij hadden, in hun dorst naar vrijheid, het land hunner vaderen verlaten en werden nu uitgestooten door de maatschappij, waarin zij de veiligheid en de vrijheid, zonder welke zij niet konden leven, niet vonden. De overheid beschouwde en behandelde hen als rebellen — en formeel had zij daartoe het recht — en de kerk liet hen aan hun lot over. Want, „niettegenstaande de moeite, die zij genomen hebben om eenen Leeraar te krijgen", moesten de Voortrekkers zonder predikant de wildernis in. Het eenige, wat zij als aandenken mede konden nemen, was een groote Statenbijbel, in 1837 aan JACOB UYS geschonken.

Of de kerk deze houding aannam door den invloed van de Schotsche predikanten, die in de gevoelens der Voortrekkers niet konden inkomen, dan wel omdat de predikanten als staatsdienaars onder een Engelsch bestuur niet konden doen, wat zij eigenlijk wel hadden gewild, is van ondergeschikt belang; het feit blijft bestaan: de kerk liet de Voortrekkers aan hun lot over.

Zonder geestelijke leiding, zonder godsdienstoefening konden en wilden ze niet blijven en daarom benoemden ze ERASMUS SMIT tot hun predikant, (1836—1840). SMIT was een geboren Amsterdammer (2 Aug. 1778), die door het Nederlandsch Zendelinggenootschap was opgeleid en eerst als zendeling, later als onderwijzer en ten slotte als leeraar gearbeid heeft. Hij was daartoe echter niet wettelijk geordend. Daarom hadden velen bezwaar tegen zijn dienst, wat ten gevolge had, dat in 1840 de Amerikaansche zendeling D. LINDLEY, die wel geordend was, in zijn plaats werd gesteld. In 1847 legde deze zijn ambt neer en toen werd in zijn plaats benoemd de Nederlander Ds. ARNOLDUS COENRAAD STUCKI, die 1826—1833 in Utrecht had gestudeerd. Deze bereikte echter wel de Kaap, maar niet Natal, want op weg daarheen overleed hij.

Hoe kwam deze Nederlander hier?

Het antwoord ligt voor de hand. Door allerlei correspondentie — want tot 1855 stond men aan de Kaap met Holland in vrij drukke briefwisseling — was in Nederland allerlei over het trekken der Boeren bekend geworden. Dit had bij sommigen nieuwe belangstelling voor de Afrikaanders gewekt. Vooral bij mannen als Prof. U. G. LAUTS, hoogleeraar aan het Koloniaal Instituut der Marine te Medemblik, — die reeds in 1838 begonnen was de aandacht op hen te vestigen en later uitgaf (1847) „De Kaapsche landverhuizers of Neerlands afstammelingen in Zuid-Afrika" — en bij den heer JACOBUS SWART, lid van de commissie tot het examineeren van zee-officieren en ouderling der Ned. Herv. gemeente. Laatstgenoemde schreef in het *Algemeen Handelsblad* van April 1840 over hen, met dit gevolg, dat de heer G. C. OHRIG, een bekend koopman, een zijner schepen, de „Brazilië", op zijn reis Natal liet aandoen om met de Voortrekkers in verbinding te komen. Als supercarga stelde hij een van zijn kantoorbedienden aan, den heer JOHAN ARNOLD SMELLEKAMP. Het Nederlandsch Bijbelgenootschap toonde zijn belangstelling door verschillende Bijbels voor de Voortrekkers mede te geven, terwijl ook de heer SWART hun verschillende boeken zond.

Den 26sten Maart 1842 liet de „Brazilië" het anker vallen in Port Natal. Toen de Voortrekkers de oude vlag weer zagen wapperen, waren ze buitengewoon verrast en verblijd. Ze ontvingen SMELLEKAMP „met vlaggewapper en vreugdegezang" op de hartelijkste wijze, als ware hij een vorst. In Pieter Maritzburg, toen hun hoofdplaats, richtten ze een feestmaaltijd voor hem aan en bij hen kwam het verlangen op in nauwere aanraking te komen met het oude Holland, en zoo mogelijk een vasten band ermede te sluiten.

Zij spraken daarover met SMELLEKAMP. Van den loop der geschiedenis in de laatste kwart-eeuw wisten ze niets. Welke plaats Holland toen innam in de rij der volken, was hun niet bekend. Zij kenden alleen het Holland uit het verleden. Het is dan ook onbegrijpelijk, dat SMELLEKAMP hen niet eerst inlichtte, voordat hij hun hoop gaf op militaire en diplomatieke ondersteuning, als zij besloten zich te stellen onder de bescherming

van WILLEM II, den Koning der Nederlanden. Hij deed dit echter niet, maar aanvaardde hun besluit met deze schriftelijke verzekering: „Geaccepteerd in naam van den Koning der Nederlanden, onderworpen aan Z. Majesteits formeele goedkeuring".

Ook beloofde hij hen, dat zij spoedig van predikanten en onderwijzers zouden worden voorzien.

Deze stap was een misstap, die ernstige gevolgen heeft gehad voor onzen naam en onze reputatie. Want de Nederlandsche regeering dacht er niet aan om hare goedkeuring te hechten aan een daad, die zou kunnen worden uitgelegd als een onvriendelijke daad tegenover de Britsche regeering. Daarom liet zij de Trekboeren aan hun lot over.

Van officieele zijde was er niets te verwachten.

Wel vond SMELLEKAMP echter steun bij enkele belangstellenden, zoodat er eene Amsterdamsche handelsvereeniging werd opgericht — de Firma KLIJN & Co. — onder de heeren J. SWART, A. KOOY en G. C. OHRIG.

Ook overhandigde hij een brief van den kerkeraad te Pieter Maritzburg met het verzoek om leeraars, bijbels, gezangboeken en schoolbehoeften te zenden aan het juiste adres. Want dadelijk werd er eene commissie in het leven geroepen om de vervulling van dezen wensch na te streven. Zij bestond uit de heeren Prof. ROOYENS, de predikanten BROES, J. J. VAN VOORST en A. BRUINIER, en den reeds genoemden J. SWART. Later traden ook nog toe de heeren G. A. VAN LIMBURG BROUWER en Ds. R. POSTHUMUS MEYES. Zij werd toen genoemd „Commissie ter behartiging van de godsdienstige belangen der Transvaalsche Republiek".

Deze commissie zond zoo spoedig mogelijk een predikant en een onderwijzer uit: Ds. PIETER NICOLAAS HAM, een Amsterdammer, die in Utrecht had gestudeerd, 1828 e.v., en den heer MARTINEAU, en wel met de „Brazilië" van de Firma KLIJN & Co., die in 1843 opnieuw naar Natal vertrok. De Engelsche regeering had officieele inlichtingen over deze reis en de kenmerken van het schip ontvangen, zoodat zij geheel op de hoogte was.

Toen het schip daar dan ook den 7den Mei aankwam, verhinderden de Engelsche autoriteiten de passagiers te landen. Zij moesten op het schip blijven. In aanraking te komen met de Voortrekkers werd hun niet toegestaan. Hierdoor werd de hoop der Boeren op een eigen predikant verijdeld en kreeg hun vertrouwen op de macht van Nederland om hen te helpen, een zwaren slag. Velen, waaronder ANDRIES PRETORIUS, die zich later bij Potchefstroom heeft neergezet en wiens zoon MARTINUS WESSEL de eerste president van de Zuid-Afrikaansche Republiek werd, konden de gedachte van misleiding niet geheel van zich afzetten.

SMELLEKAMP, die ook nu de supercarga was, zette daarop koers naar Delagoabaai en kwam daar nog met een viertal Boeren in aanraking, die daarheen waren gekomen, om hem in elk geval te ontmoeten en den uitslag van zijn zending te vernemen.

Hij raadde hun aan om Natal te verlaten en zich ten N. van den 25sten graad Zuider-Breedte te vestigen, omdat de maatschappij, die hij vertegenwoordigde dan over Portugeesch gebied handelsbetrekkingen met hen zou kunnen aanknoopen. Maar al gingen verscheidene trekkers, al ging POTGIETER, die bij Winburg lag, met de zijnen op dit advies in, het moest tot mislukking leiden. Want om Delagoabaai te bereiken, moesten de Boeren òf over de Lebombobergen trekken en dat was heel bezwaarlijk òf Zuidwaarts gaan tot den 25sten breedtegraad, die de grens was van de Engelsche machtssfeer en dus hun handel drijven òf door de woestijn òf over Britsch grondgebied.

Het is dan ook mislukt. Grooten tegenspoed hebben de Boeren moeten doorstaan. Maar hun aanhankelijkheid toonden ze door de plek boven 25 gr. Z.B., waar zij zich vestigden, te noemen Andries Ohrigstad, naar den heer OHRIG.

Noch de onderwijzer, noch de predikant bereikten hun doel; de eerste was reeds op de zeereis bezweken, voordat Natal was bereikt; de laatste trok naar de Kaap, toen Mevr. HAM bij Delagoabaai, bij de geboorte van haar eerste kind, was overleden. Hij werkte tot 1866 in Franschhoek en Willowmore.

De uitslag van deze reis was dus allesbehalve bemoedigend.

Bovendien had zij aanleiding gegeven tot eenige moeilijkheden en het wisselen van diplomatieke nota's tusschen Londen en Den Haag. Toch bleef men in Nederland pogingen aanwenden om in directe verbinding met de Voortrekkers te komen.

In 1848 werd in Vlaardingen opgericht de Holl. Handels- en Reederij Maatschappij, wier statuten in zeer vage termen waren opgesteld, vermoedelijk wel uit politieke overwegingen. Deze maatschappij zond in 1848 het schoener-hoekerschip „Animo", kapitein A. van der Meyden, naar Delagoabaai. Van Lissabon af voer het onder Portugeesche vlag. Ook hierop werd Smellekamp supercarga. Een van de passagiers, die van deze gelegenheid om naar Zuid-Afrika te komen, gebruik maakte, was de heer H. T. Bührmann, een kantoorbediende. Hij zou zich als schoolmeester en handelsagent onder de emigranten vestigen, maar was geen schoolmeester en kon geen handel drijven en hij heeft in de Transvaal een niet onbedenkelijke rol gespeeld. „Hy het baie haat en tweedrag gesaai, en die naam van Hollander gehaat gemaak. Hier het ons die begin en die kern van die Hollander haat." (Lugtenburg). Gunstige resultaten leverde deze onderneming niet op, omdat de moeielijkheden om van de Transvaal naar Delagoabaai te komen voor de Boeren werkelijk al te groot waren, de meegebrachte goederen in Lorenço Marquez en Kaapstad publiek moesten worden verkocht, en de Portugeezen een aanzienlijke toelage eischten voor de vergunning om in de haven te vertoeven en handel te drijven.

Nog een poging, de laatste in deze jaren, werd in 1850 gedaan door de Amsterdamsche reederij onder bestuur van de Gebr. Heemskerk, J. G. J. Knegt en Mr. Weimar ten Cate, die de „Vasco di Gama" had uitgezonden. Met tal van bezwaren had deze expeditie te kampen. De Portugeezen bleken niet bereid om haar in eenig opzicht te bevorderen, maar stonden wantrouwend tegenover haar, en de lange duur van de reis was oorzaak dat de Boeren, die uit het Lijdenburgsche naar Lorenço Marquez waren gekomen, deze plaats reeds hadden verlaten voordat het schip aankwam. Ook zij mislukte.

Met dat al was hierdoor en door de brochures, die naar

aanleiding van deze pogingen waren uitgegeven, in verschillende kringen de aandacht op Zuid-Afrika gevestigd. Doordat er in deze jaren in Nederland te veel proponenten en te weinig vacante plaatsen waren, vond men onder dezen wel eenigen bereid om in Zuid-Afrika een plaats aan te nemen. Een hunner was de bovengenoemde Ds. A. C. STUCKI, die echter zijn plaats niet bereikte, daar hij op reis van Kaapstad naar Natal overleed. Mevr. STUCKI—VOOGHT heeft hare ervaringen (1849) te boek gesteld.

Zoo waren er dus reeds in de jaren nà 1840, vóórdat het Zandrivier-tractaat was gesloten, waarbij de Zuid-Afrikaansche Republiek onafhankelijk was geworden (1852) en vóór de onafhankelijkheid van het Oranjerivier-grondgebied bij verdrag van 23 Febr. 1854 was erkend, van Nederlandsche zijde verschillende pogingen aangewend om met de Trekboeren in aanraking te komen. Deze hadden daarbij helaas moeten ervaren, dat het Nederland hunner gedachten anders was dan het Nederland van de werkelijkheid en dat van het officieele Holland niet veel was te verwachten. Maar aan den anderen kant was hun duidelijk geworden, dat nog velen in Nederland werkelijk met hen meeleefden.

Het getal Hollanders, dat zich in de jaren na 1840 in Zuid-Afrika vestigde, was niet groot, maar de weinigen, die er kwamen en slaagden, bekleedden weldra belangrijke posten en hebben den weg gebaand voor allen, die toen de Republieken hunne eigene zelfstandigheid hadden verkregen, in grooteren getale daarheen trokken.

De verhouding van 1852—1877.

Den 28sten Maart kwam de eerste Volksraad van het nieuwe Vrijstaatsche gemeenebest, met eene bevolking van 15.000 blanken naast 180.000 naturellen, bijeen. Bij het vaststellen van de grondwet maakte hij gebruik van het ontwerp, dat JACOBUS GROENENDAAL, een geboren Nederlander, had opgesteld. De Hollandsche taal werd als de hoofdtaal erkend; het Roomsch-Hollandsch recht als geldend recht aangenomen, en de „Bataafsche republikeinsche vlag van Graaff-Reinet en Swellendam, bestaande in rood wit

en blauw" geheschen en de naam: Oranje-Vrijstaat vastgesteld.

Die naam vertolkte de gevoelens van aanhankelijkheid, welke de bevolking koesterde voor het Nederlandsche stamhuis, zooals blijkt uit den volgenden brief dien de eerste Staatspresident: de heer J. P. Hoffman, den 15 Oct. 1854 aan Z.M. Koning Willem III zond.

ORANJE-VRIJSTAAT.

Bloemfontein, 15 Oct. 1854.

Sire,

Elke gebeurtenis in den loop der eeuwen, met welke het bestaan van Volken of Staten eenen aanvang nam, beslaat ongetwijfeld eene bladzijde in de wereldgeschiedenis, der belangstelling waardig der opmerkzame beschouwers van het verledene.

Zoodanig eene gebeurtenis had hier op den 23sten Febr. j.l. plaats; op dien gedenkwaardigen dag werden wij, bij een wettig verdrag met het Gouvernement van Hare Britsche Majesteit, tot een in allen deele vrij en onafhankelijk volk verklaard.

Thans na eene behoorlijke organisatie van ons inwendig Bestuur en regeeringsvorm volgens eene constitutioneele en wettige vergadering tot die zelfregering gekomen, welke den Oranje Vrijstaat tot eenen zelfstandigen Staat maakt heb ik de eer Uwe Majesteit met dezen van die gebeurtenis kennis te geven.

Terwijl de Burgers des Lands zich met mij onzer vaderen herinneren, die onder de vanen van het Doorluchtig Huis van Oranje tachtig jaren om hunne vrijheid streden, en zij als ik hierop nog trotsch zijn, zoo vlei ik mij, dat het ook voor Uwe Majesteit niet ongevallig zijn zal, dat van dien oud-Hollandschen stam hier een tak wortelen heeft geschoten, om ook tot een volk, een andere Hollandsche natie, op te wassen, en dat deze Loot van den oud-Vaderlandschen Boom in den naam van zijnen Staat, als eene uitdrukking van gevoelen, den naam van Uw Doorluchtig Huis heeft willen vereeren.

Gelief zulks als eene nederige hulde aan Uw Doorluchtig Geslacht te erkennen en dezelve te beschouwen als de openbaring van die betrekking op Hoogsthetzelve, welke de loop der jaren evenmin als de wisseling des lots bij dit volk heeft kunnen uitwissen.

Ik mag hierbij echter Uwe Majesteit doen opmerken, dat deze Staat in vele opzigten nog het kenmerk zijner jongheid draagt, en bij het verheugend gevoel zijner onafhankelijke vrijheid dezelve niet minder die behoefte beseft, welke onafscheidelijk is aan zijn jeugdig bestaan, weshalve ik deze opmerking aan U en Uwer Majesteits Gouvernement zoo ernstig als eerbiedig aanbeveel.

In de hoop, dat door dezen de zoolang kwijnende betrekking moge worden opgewekt en verlevendigd en mijn Gouvernement door dat van Uwe Majesteit naar de beginsels van het Volkenregt zal worden erkend, heb ik de eer Uwe Majesteit te verzoeken, de verzekering van mijnen eerbied en hoogachtig aan te nemen, terwijl ik mij met vereering noem,

Sire,

Uwen onderd. Dr. en Vriend
Js. P. HOFFMAN, *Staatspresident.*

In een ander schrijven aan de Nederlandsche regeering, verzocht de staatssecretaris haar om Prof. ULRICH GERARD LAUTS, die door den Staatspresident tot consul voor Nederland was benoemd, in deze betrekking te erkennen, daar door de verkregen onafhankelijkheid, „de door den drang der omstandigheden sluimerende betrekking op het oude moederland (was) ontwaakt en verlevendigd".

Tevens droeg de Vrijstaatsche regeering haren eersten consul op om zoo mogelijk van Zijne Majesteit te verkrijgen dat deze een wapen en een vlag aan den nieuwen staat zou schenken.

De Koning verklaarde zich hiertoe bereid en zond den 14den Juli 1855 een brief aan den Staatspresident, waarin ons bovenal trof de terugblik op het verleden.

„Omstandigheden — zoo lezen wij — waaraan mijne voorvaderen even onschuldig waren als de Uwe hebben de gelukkige bevolking en de bloeiende landstreken, waarover Gij thans het bewind voert, aan hun gezag onttrokken. Diep is zulks dezerzijds betreurd omdat geheel Nederland innig aan die bevolking gehecht was, gelijk zij wederzijds aan Oranje en Nederland. De band dier wederkeerige gehechtheid bleef intusschen bestaan, ofschoon de staatkundige banden verbroken waren. Treffende blijken zijn daarvan herhaaldelijk van Uwe zijde en die Uwer landgenooten geleverd. De trouw aan gesloten tractaten en van eene eerlijke staatkunde verbood ons echter eenig dergelijk bewijs te geven, hoezeer ook het vaderlandsche gemoed daartoe gezind zoude geweest zijn.

Sedert is de onafhankelijkheid en zelfstandigheid van den Oranje-Vrijstaat op wettige wijze erkend geworden. Van dit

oogenblik stond het U vrij en was het ons geoorloofd lucht te geven aan de gevoelens van warme verkleefdheid, door aloude herinneringen en gemeenschappelijken oorsprong diep in het harte geplant en nimmer verzwakt".

In deze woorden wordt nog eens gezegd, dat het niet de schuld is geweest van het Oranjehuis of van de Nederlandsche regeering, dat de oude banden werden verscheurd, en wordt tevens verklaard waarom de regeering in het verleden optrad zooals zij deed. Verder in den brief verklaart de Koning zich bereid vlag en wapen aan den Oranje Vrijstaat te schenken.

Deze brief werd overgebracht door Mr. C. HIDDINGH, den zoon van het lid van den Raad van Justitie te Kaapstad, die aldaar in 1809 was geboren en in 1840 te Groningen was gepromoveerd.

Het ontwerp van de vlag, dat Mr. HIDDINGH aanbood, had drie oranje banen tusschen vier witte, alle even breed, en in de bovenste hoek „die ou Bataafsche vlag van rooi, wit en blou in evewijdige bane aangebring. Dit was „die vlag van die, opstandelinge van Swellendam, Graaff-Reinet en „Natalia" se voortrekkerstaat". Dankbaar nam de Volksraad den 28sten Febr. 1856 dit ontwerp aan. Het volgende jaar, op 23 Febr. 1857, bij gelegenheid van den verjaardag der onafhankelijkheid, werd zij voor het eerst ontplooid.

De leden van den Volksraad, die toen vergaderde, en de burgers trokken in feestelijken optocht naar het „kasteel". Hier sprak Ds. ANDREW MURRAY een gebed uit voor den nieuwen staat, waarna de vlag, onder het afschieten van het kanon, werd geheschen. Mr. HAMELBERG hield daarop een toespraak; toen werd een vuur-salvo gelost, en werd de feestelijkheid besloten met één schot: het zinnebeeld van de éene vlag en het éene volk.

Een verslag van deze plechtigheid werd den Koning gezonden.

Het ontwerp van het wapen, dat op een zilver schild drie jachthoorns vertoonde — het wapenschild van de Oranje's draagt één jachthoorn — werd niet onveranderd aanvaard. Want in den tijd, die verloopen was tusschen het schrijven van den brief en het ontvangen van het antwoord, had men

voor het grootzegel van den staat reeds een wapen moeten vaststellen. Hieraan is later het voorgestelde toegevoegd.

Het bestond uit een oranjeboom; drie schapen; een leeuw en een ossewagen. Boven den oranjeboom, symbool van den naam, dien de staat droeg, stond „Vrijheid". Onder de schapen, die het hoofdbedrijf, en den leeuw, die den woesten staat van het land aanduidt,: „Geduld en Moed". Onder den ossenwagen, die wijst op den wensch der burgers, dat hun aantal grooter zal worden: „Immigratie". Dit samengestelde wapen is, met de horens, het wapen van den Vrijstaat geworden.

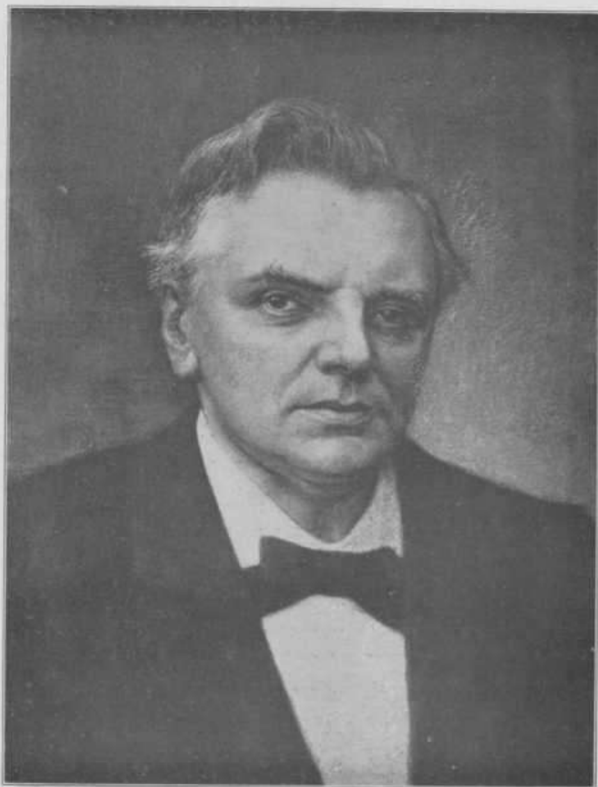
Zooals de Vrijstaat, nam ook de Zuid-Afrikaansche Republiek, bij haar consolideering, de oude rood, wit en blauwe vlag van de Voortrekkers over, met dit verschil, dat zij er een groene dwarsbaan aan vast hechtte. Zij werd voor het eerst geheschen op den dag, dat M. W. PRETORIUS (6 Jan. 1857) als President werd beëedigd. Bij die gelegenheid maakte Ds. v. d. HOFF, een geboren Nederlander, het volgende vlaggelied:

Vivat de vlag! Vivat de vlag!
  Door vrijheid hier geplant!
Waai rond door Zuidlijk Afrika
  Van Oost- tot Westerstrand.

Waai onbezoedeld, schoon en rein
  En wapper ook op zee;
Vertoon u aan der volkren oog
  Tot aan de verste ree.

God zij met u — God zij met u.
  Gij maagdelijke vlag,
En met het volk, dat u verkoos,
  Tot aan den jongsten dag!

Het duurde tot 4 April 1860, voordat de ± 25.000 burgers van het Overvaalsche tot éene republiek werden, doordat

Prof. Dr. C. B. Spruyt, Secretaris 1887—1897,
Eere-Voorzitter 1897—1901.

Lijdenburg zich aansloot bij Potchefstroom en Zoutpansberg, die reeds in 1858 waren vereenigd. Van toen aan was de staatseenheid van Transvaal een feit en haar grondwet aanvaard.

Vóór dien golden in haar gebied drie en dertig artikelen, die natuurlijk zeer onvolledig waren, en waarin deze merkwaardige bepaling voorkwam dat: „In alle gevallen waarin deze wetten tekort mogten komen de *Hollandsche wet* tot basis zal verstrekken, doch op eene gematigde stijlvorm en overeenkomstig het costuum van Zuid-Afrika en tot nut en welvaart van de maatschappij". Deze bepaling wees op het onvoldoende van de wet, zoodat het niet te verwonderen is, dat de behoefte aan een grondwet voortdurend grooter werd. Daarom werd in 1855 een commissie tot het opstellen van een ontwerp-grondwet benoemd, die 1 Oct. hare werkzaamheden aanving. De heer J. STUART, een Amsterdammer, was haar voorzitter. Hij bezat een Grondwet van de Vereenigde Staten van Amerika, welke hem tot leidraad diende. In deze commissie werkte o.a. mede PAUL KRUGER. En haar ontwerp werd in 1858 wet.

Zoo hielden de beide Republieken door de daad de banden met het oude stamland vast.

En hetzelfde deed de Kaapkolonie.

Toen in 1855 de watersnood Nederland teisterde, bracht zij £ 1318-19-4 bijeen tot leniging van den nood, waaronder £ 64-7-6 van den Oranje-Vrijstaat. Voor haar geestelijk voedsel zag zij uit naar Nederland. Want toen de Synode der Ned. Ger. kerk haar kweekschool oprichtte, nam zij dit besluit: „De beide eerste hoogleeraren moeten worden beroepen uit Holland". En toen zoowel Dr. NICOLAAS BEETS als Dr. F. G. VAN DEN HAM voor deze benoeming bedankten en ook verdere pogingen om een Hollander op deze plaats te krijgen mislukten, besloot de synode onder fellen tegenstand met een kleine meerderheid dit besluit te royeeren. Toch benoemde zij nog een Hollander, Ds. G. W. A. VAN DER LINGEN, uit de Paarl en JOHN MURRAY, een Afrikaner van Schotschen huize.

En toen in 1848 het gevaar dreigde dat de Kaap zou worden een kolonie voor bandieten, zong men het volgende lied, dat

de schrijver J. Souza de Lima: „Volkslied" noemde en dat gezongen werd op de wijze van het „Wien Neerlands Bloed".

„Zuid-Afrikaan! houd goeden moed,
En handel met beleid;
Daar kalmte meer tot welvaart doet,
Dan onberadenheid.
Maar duld niet dat dit vreedzaam land,
Deze edele Maatschappy,
Met *convicts* worde overmand.
Door vuige tieranny.

Het land door Riebeek eens gevest,
In Godsdienst, Deugd en Eer;
Wil men dat tot een strafgewest
Van Engelands schuim verkeer?
O God! bescherm den Afrikaan
Voor zulk een snood geweld,
't Is pligt deez' euvel te weerstaan,
Daar 't hem en 't nakroost geldt.

Moet zich de Nederlandsche *Leeuw*
Door 't *Luipaard* zien veracht?
En moet de eer van Riebeeks eeuw,
Tot Strafplaats zyn gebragt?
O neen, men duld' dat nimmermeer
Men sla slechts in de hand:
't Is pligt dat men zichzelven weer,
Tot heil van Volk en Land.

En zoo een enkele hier mogt zyn,
Die zich niet tot ons voegt,
Die is niet waard den zonneschyn,
Zyn geest blyv' onvernoegd.
Maar denk men dit niet, o neen!
Men staar de toekomst aan;
De geestdrift en 't gemoed zyn één,
't Is pligt te weederstaan.

O God! Behoed dit rustig land
Van ongekrenkte trouw,
Voor oneer, ramp en smaad en schand,
Wie dat niet wenschen zou—?
Het onheil dat ons thans bedreigt,
Weersta dat door uw kracht;
Daar elk gemoed met geestdrift hygt:
Door „*Eendragt maakt men magt.*"

De aanhankelijkheid aan Nederland was taai bij de oudere generatie, die hare zonen bleef zenden naar zijne hoogescholen en zich nog steeds verblijdde, wanneer zij de oude vlag zag waaien in de Kaapsche haven.

Maar langzamerhand stierf zij uit, en veranderden de tijden. Er groeide een geslacht op, dat het verleden niet had gekend, dat opgevoed was op Engelsche scholen; de jonge meisjes, de a.s. moeders van het volk, waren of werden meer en meer verengelscht; de kerk kreeg in toenemende mate Schotsche predikanten, die natuurlijk gehecht waren aan eigen taal en cultuur en haar van zelf inbrachten in de gemeenten, waar zij arbeidden. Daarnaast waren de pogingen, die van uit Nederland werden aangewend om de oude banden vast te houden en den ouden invloed te versterken, zwak en gebrekkig.

Er trokken vaak Hollanders naar de Kaap, die in eigen vaderland niet waren geslaagd of er om hunne karaktertrekken niet konden slagen, terwijl zij, die als pioniers hadden moeten uitgaan, niet te bewegen waren een onzekere toekomst in te gaan ter wille van een schijnbaar verloren zaak. Gelukkig zijn er, gelijk wij zien zullen, uitzonderingen geweest, maar het bleven uitzonderingen. Wel stichtte men een „Comité tot bevordering der overzending van jonge dienstboden uit Holland naar de Kaapkolonie", maar ook in die dagen was het doen van een goede keuze wel eens al te moeielijk. Toch zijn velen der uitgezondenen uitstekend geslaagd.

Ook werd in dezen tijd de Nederlandsche vlag al minder gezien in Tafelbaai, want het Suezkanaal, welks totstandkoming men in de Kaap allesbehalve met vreugde had begroet,

trok de schepen voor Indië naar zich toe, en hierdoor verslapten mede de uiterlijke banden. De Nederlandsche vlag werd in de Kaapkolonie een zeldzaamheid.

Een van de typische overblijfsels uit den Hollandschen tijd bleef in Kaapstad de Slamsche carnavalsdag — 2 Januari — waarop de Slamsche menschen, de Kaapsche afstammelingen van Maleische slaven, midden in den nacht hunne Hollandsche liederen: „Het Wilhelmus van Nassouwe", het „Wien Neerlands bloed", „Wij leven vrij", „Al is ons Prinsje nog zoo klein", enz. zongen. Zij droegen daarbij om den hoed de Hollandsche kleuren: rood, wit en blauw met hier en daar oranje en zongen op vaste plaatsen. Het is merkwaardig, dat dit oude gebruik zoo lang heeft stand gehouden en dat de tooverkracht dezer liederen in de Slamsche wijken steeds weer is gevoeld. In 1923 bestond dit koor nog.

Langzamerhand kwam er ook een kentering in de stemming ten opzichte van het oude Holland en brak de tijd aan, dat de gekleurden van Kaapstad het spotlied zongen:

Holland is gebouwd op palen, palen, palen
De duivel zal ze halen, ja halen, halen, halen!

In Nederland daarentegen nam in de jaren tusschen 1852 en 1877 de belangstelling, zij het ook zeer langzaam, toe. Onder hen, die haar trachtten te bevorderen, staat vooraan de reeds eenige malen genoemde JACOBUS STUART, die in 1854 in Amsterdam had uitgegeven een uitvoerig en degelijk werk over „De Hollandsche Afrikanen en hunne republiek in Zuid-Afrika". Hij was een voorstander van Nederlandsche emigratie naar het Overvaalsche gebied; hij hoopte op medewerking, maar vond ze niet. De onbewogenheid van zijn landgenooten bracht hem tot deze verzuchting: „de Nederlanders behooren thans voorzeker tot de minst landverhuizende. Zij zijn minder ondernemend, meer vasthoudend, minder durvend, meer wantrouwend geworden dan andere natiën". STUART heeft deze teleurstellingen ondervonden, ook doordat hij, zelfs in Nederland, werd tegengewerkt door zijn Transvaalsche tegenstanders BÜHRMANN en SMELLEKAMP. Deze behoorden tot de Potgieter-partij, terwijl

hij was een Pretoriusman. Toen, evenals later, heeft de felle partijstrijd in Transvaal veel onheil gesticht. En in Nederland wisten bovendien velen, dat er van de Transvaal nooit iets goeds kon worden.

Een ander man was W. K. ENTE, de opzichter der cultuur van de Nederl. Emigratie-Maatschappij „Nieuw Gelderland". Ook hij schreef een brochure in 1861 met den titel: „Natal en Nieuw Gelderland en de vooruitzichten der kolonie aldaar". In 1858 hadden zich ten N. van de Oemvoti in Natal een 90 Europeanen neergezet om daar een landbouw-kolonie te stichten. Alles ging goed. Suiker behaalde den eersten, koffie den tweeden, tabak den derden prijs, maar toch ontbrak in Holland het vertrouwen in de onderneming en ging zij, „die zeer goede uitkomsten en rente had kunnen opleveren", na eenige jaren te gronde. Tegenwoordig behoort de plaats, die toen werd gecultiveerd, tot het zeer productieve lagere Tugela-district, dat om zijn suiker, zijn thee, zijn maïs en wattle zeer gunstig bekend is.

Weer een geheel ander man, was de derde, wiens naam ik hier noem: Ds. FRANS LION CACHET. Hij was een Amsterdammer, geb. 1835, en naar Afrika gegaan om er predikant te worden. Hij kwam in 1861 te Ladysmith en werd de stichter van de Ned. Geref. kerk in de Transvaal. Toen hij in 1873 Nederland bezocht, trad hij vaak op als spreker over Zuid-Afrika — zie ook zijne brochure: „Twee jaren in Holland", 1877 —. Hij was er van overtuigd, „dat het èn voor Afrika èn voor velen in Nederland van groot nut en veel zegen zou zijn, als ze derwaarts trokken", maar toen was de tijd nog niet rijp. In datzelfde jaar, — het Aardrijkskundig Genootschap was toen juist gesticht — deed ook Prof. P. J. VETH, zijn voorzitter, wat hij kon om het nog onbekende Afrika meer bekend te maken. Maar pas toen Pres. THOMAS FRANÇOIS BURGERS in 1875 Nederland bezocht, begon het Nederlandsche hart warm te worden voor Hollandsch Zuid-Afrika. Toen kwam er belangstelling ook in de kringen, die tot nu geheel afzijdig hadden gestaan.

Dat zij niet tot één bepaalden kring beperkt was, is te danken aan de pioniers, die voor 1875 waren uitgegaan. Zij waren

door hun landgenooten aangezien als avonturiers, als dwazen, die het groote, woeste, onbekende land, waar Kaffers woonden en wilde dieren, stelden boven het knusse, kleine, rustige leven in de oude omgeving. Maar zij hadden bij velen de gedachte aan Zuid-Afrika wakker gehouden.

Het is niet mogelijk hen hier allen te noemen; ik maak er dan ook geen aanspraak op ook maar eenigszins volledig te zijn wanneer ik in dit verband wijs op verschillenden, die in dezen eersten tijd (en daarna) een plaats van eenige beteekenis in Zuid-Afrika hebben ingenomen. Die lijst moge eenigszins een indruk geven van den invloed door Nederlanders uitgeoefend. Wil men dien invloed recht waardeeren, dan heeft men wel te bedenken, dat voor een zeer dun bevolkt land, zonder schoolsche ontwikkeling, zooals de Republieken toen waren, reeds de enkeling van groote beteekenis kan zijn, wanneer hij cultuurdrager is en geestelijke kracht.

Hier volgen eenige namen:

W. H. VAN BEEST VAN ANDEL, landdrost, later weesheer in Bloemfontein, 1870.

Ds. J. BEIJER, een van de 52 Hollanders, die in 1861 met „de Zaanstroom" naar Kaapstad waren gekomen. Hij werd predikant bij de Christelijk Gereformeerde kerk in den Vrijstaat, in Heidelberg en in Bethulië. In dit dorp stonden in 1862 slechts 14 huizen.

Ds. A. J. BEGEMAN, geboren te Dongen, studeerde 1849 te Utrecht, kwam in 1860 naar Zuid-Afrika en werd bij de Ned. Gereformeerde kerk gelegitimeerd. Hij diende de Ned. Hervormde kerk te Pretoria van 1861—1872. Gestorven 1925.

H. C. BERGSMA kwam 1861 naar Zuid-Afrika, was in 1877 weesheer en zegeluitdeeler in Pretoria, later consul-generaal der Nederlanden in de Zuid-Afrikaansche Republiek.

C. DE JONGH BLOEM was in 1866 thesaurier-generaal en weesmeester, woonde later in Bloemfontein. Gestorven 1898.

H. VAN BOESCHOTEN was fabrikant in Utrecht, ging einde 1860 met zijn gezin e.a. per „Estafette", een zeilschip, naar Zuid-Afrika. Hij vestigde zich in Zoutpansberg, dat hem bijzonder geschikt toescheen voor de koffiecultuur en stierf 1866. Zijn zoon, CORNELIS VAN BOESCHOTEN was in 1866 de eerste onderwijzer op Zoutpansberg, in 1872 te Pretoria en fungeerde in de dagen van de Zuid-Afrikaansche Republiek als waarnemend staatssecretaris.

WILLEM EDUARD BOK, vroeger koopman in Amsterdam, was algemeen agent te Pretoria, in 1877 secretaris en tolk van de 1e deputatie, 1880 secretaris van het Volkscomité, werd toen gevangen genomen wegens hoogverraad en was later staatssecretaris onder President KRUGER. Gestorven 1889.

T. P. BORRIUS, te Potchefstroom, drukte aldaar de historische vermaarde proclamatie, waarin het onrechtmatige der annexatie werd aangetoond en bekend gemaakt, dat op 13 December 1880 de regeering der Zuid-Afrikaansche Republiek was hersteld.

Dr. JAN BRILL, zoon van Prof. Dr. W. G. BRILL te Utrecht, kwam in 1873 te Bloemfontein als rector van het Grey-college. Zijn invloed is buitengewoon groot geweest. Hij was een van de meest geachte Nederlanders in den Vrijstaat. Gestorven 1925.

Ds. HERMAN VAN BROEKHUIZEN was de eenige predikant, die in 1861 uitkwam als vrucht van de poging, door de Ned. Gereformeerde kerk in de Kaapprovincie aangewend om 25 predikanten te verkrijgen. 5 Augustus 1861 werd hij predikant te Winburg, als opvolger van Ds. v. VELDEN, later te Ficksburg. Gestorven 1894 te Ylst.

Ds. F. LION CACHET, kwam in 1858 in de Kaap, 1861 te Ladysmith, vertrok in 1873 naar Nederland, vanwaar hij in 1875 terugkeerde; werd toen predikant te Villiersdorp. De annexatie van de Transvaal bracht hem ook naar Transvaal om de Boeren te bemoedigen in hun strijd tegen Engeland. In 1880 trok hij voor goed naar Nederland, waar hij 1899 overleed. Hij schreef: „De worstelstrijd der Transvalers".

PROF. JAN LION CACHET, geboren 1838 te Amsterdam, ging in 1860 als onderwijzer naar de school van het Nut te Kaapstad, in 1862 was hij te Durban, later in Ladysmith. Daarna studeerde hij voor predikant bij de Gereformeerde kerk, werd beroepen in 1868 te Rustenburg, 1875 te Philipstown, 1877 te Krokodilrivier, 1883 te Steynsburg, 1892 prof. aan de theologische school te Burgersdorp, in 1905 te Potchefstroom. Gestorven 1912.

W. H. CANISIUS, was in 1865 landdrost van Harrismith; in 1879 postmeester-generaal en later consul-generaal der Nederlanden te Bloemfontein. Gestorven 1890.

T. COLENBRANDER, was directeur van de kolonie „Nieuw-Gelderland" in Natal. Zijn zoon staat later in de Transvaal aan de zijde der Engelschen.

C. VAN DIJK VAN SOELEN, geboren 1812, was in 1856 landdrost van het district Bloemfontein, in 1864 weesmeester. Gestorven 1866.

DR. VAN ELLINCKHUYZEN was in 1855 een bekend geneesheer in Colesberg.

Mr. J. A. B. DE LA FAILLE, vestigde zich 23 Januari 1858 te Winburg, toenmaals een dorp van 25 huizen, als procureur, advocaat en generaal-agent.

Mevr. MARIANNE FAURE, GEB. ALEWIJN, kwam in 1852 te Pieter Maritzburg, in 1858 te Kaapstad en vertrok in 1864 naar Holland. Zij beschreef haar reis door Natal in 1853 (Tijdschrift van het Willemsfonds te Gent, April 1899).

L. VAN FOREEST, ging in 1856 naar Bloemfontein, onderteekende als secretaris van de Vrijstaters het vredestractaat tusschen hen en de Transvalers. Later was hij landdrost.

M. C. GENIS, postmeester en landdrostklerk te Christiana in 1877.

H. GEY VAN PITTIUS, een neef van den toenmaligen Nederlandschen generaal der genie, trok omstreeks 1845 naar de Kaap en woonde in 1856 in Letjesbosch.

W. J. VAN GORKOM kwam als superintendent van onderwijs in 1876 naar de Zuid-Afrikaansche Republiek en trad 21 Maart af 1878 om naar Nederland terug te keeren.

JACOBUS GROENENDAAL uit Amersfoort, kwam omstreeks 1850 als onderwijzer naar den Vrijstaat, naar Sannah's poort, tegenwoordig Fauresmith; in 1854 werd hij gouvernements-secretaris. Hij is de vader van de grondwet van den Vrijstaat.

Mr. H. A. L. HAMELBERG, geboren te Zaltbommel in 1826, studeerde te Utrecht in de rechten en vestigde zich te Bloemfontein, Augustus 1856, als advocaat. Hij was een man van groote geestkracht, die met zijn vele gaven den Oranje-Vrijstaat in de meest belangrijke betrekkingen trouw heeft gediend. Na zijn vertrek in 1871 werd hij benoemd tot consul-generaal van den Oranje-Vrijstaat in Nederland en diplomatiek agent voor Europa en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. Hij vervaardigde het Vrijstaatsche volkslied, dat den 1sten Augustus 1865 voor het eerst werd gebruikt. Gestorven in Arnhem 28 September 1896.

J. J. L. HAMELBERG, halve broeder van bovengenoemde, vestigde zich in 1866 in Bloemfontein en later in Bethulie.

L. T. A. HAYUNGA (HAVENGA?), geboren in Curaçao, promoveerde 11 Mei 1860 in de rechten en was in 1861 landdrostklerk in Winburg.

PETRUS FERDINAND HENNEMAN, kwam in 1861 in Kaapstad en heeft een eervolle plaats in de Kaapsche samenleving ingenomen. Gestorven 1921.

JOHANNES HEYERMANS, oud-koopvaardijkapitein, klerk op het kantoor van den staatsprocureur, was in 1863 auditeur-generaal en postmeester-generaal. Gestorven 1868.

J. M. L. HEYLIGERS, kwam in 1861 naar Zuid-Afrika en vestigde zich in Bloemfontein. Hij is een Hollander, die den naam van zijn vaderland hoog heeft gehouden, en zich zeer verdienstelijk heeft gemaakt. Hij richtte het Hollandsche Weekblad „De Tijd" op in 1862 en vertrok in 1871 naar Nederland. Gestorven 1877.

Ds. P. A. C. VAN HEYNINGEN, geboren te Meppel, studeerde in Utrecht, 1851, en werd in 1858 uitgezonden door de Amsterdamsche commissie, na door de commissie tot de Protestantsche kerken in Oost- en West-Indië te zijn geordend; werd lid van de schoolcommissie te Potchefstroom, predikant te Lijdenburg, in 1865 te Kroonstad en daarna tot 1894 te Winburg. Het Vrijstaatsche stelsel van onderwijs is door hem ontworpen. Gestorven 1907.

Ds. DIRK VAN DEN HOFF, geboren 1814 te Dordrecht, kwam in 1853 naar de Transvaal en werd er de eerste predikant van de Nederd. Hervormde kerk in Zuid-Afrika. Hij woonde in Potchefstroom. Gestorven 1881.

H. J. HOFSTEDE Jr. was vrederechter in den Oranje Vrijstaat, doorreisde groote deelen van Afrika en schreef de eerste geschiedenis van den Oranje-Vrijstaat, 1876.

C. P. HOOGENHOUT, geboren in 1843 in Amsterdam, kwam in 1860 in Kaapstad, werd onderwijzer te Groenberg bij Wellington, waar hij werkte tot 1908. Hij is een van de eersten, die hebben ingezien, dat, wanneer het Nederlandsch zich in Zuid-Afrika als taal wilde handhaven, het dit alleen zou kunnen doen in zijn Afrikaansche vorm. Gestorven te Bovlei 13 Januari 1922.

Ds. D. P. M. HUET, geboren 1827 in Amsterdam, werd in 1857 candidaat, vertrok op advies van O. G. Heldring naar de Kaap, werd daar geordend, arbeidde in Zoutpansberg en Lijdenburg en werd predikant in Ladysmith, later in Pieter Maritzburg tot 1867. Gestorven in Nederland 1895.

Jhr. JEAN FRANÇOIS VAN IDDEKINGE, geboren 1836 te Groningen, studeerde in Delft, kwam in 1859 als landmeter naar den Oranje-Vrijstaat. Hij werd er landdrost van Bethulië, van Phillippolis, beëedigd taxateur en vendu-afslager, lid van den Volksraad en drukker en uitgever te Bloemfontein. Gestorven 1890.

Dr. E. J. P. JORISSEN, geboren 1830, ging in 1875 naar Zuid-Afrika, werd 1876 staats-procureur der Zuid-Afrikaansche Republiek, lid van de deputaties naar Londen in 1877 en '78; lid van den Volksraad tot 1886, later rechter, in 1890 lid van het Hooggerechtshof tot 1900. Gestorven 1912.

Dr. F. KAN, geboren 1836, ging in 1860 als geneesheer naar Zuid-Afrika, practiseerde eerst te Greytown, daarna te Harrismith, Potchefstroom en Pretoria. Gestorven in 1915 te Zeepunt.

FRED. W. H. KLEIJN, werd als advocaat en procureur in 1865 toegelaten in de Zuid-Afrikaansche Republiek, werd later staatsprocureur, was met President PRETORIUS afgevaardigd om de belangen der Republiek te behartigen bij de regeling der aangelegenheid in zake de diamantvelden.

L. T. LENTING, eerst klerk in het landdrostkantoor in Winburg, werd reeds in 1860 aangesteld als veldkornet en baljuw.

H. v. D. LINDEN, geboren 1835, onderwijzer in Ter Aar, ging in 1851 als onderwijzer naar Transvaal, Potchefstroom. Ontslagen in 1854, werd hij later in zijn betrekking hersteld. In 1877 was hij thesaurier-generaal.

A. C. H. LORENTZ, was in 1877 klerk ten kantore van den registrateur van acten.

WESSEL LOUIS, geboren 1845, onderwijzer te Apeldoorn, 1869 hoofdonderwijzer te Loenen aan de Vecht, ging 1875 naar Zuid-Afrika en werd 1876 hoofd van de districtsschool te Potchefstroom, in 1883 kwam hij aan de opleidingsschool, later aan het gymnasium te Pretoria tot 1902. Gestorven te Nijmegen 1917.

DR. N. MANSVELT, kwam in 1874, op instigatie van Ds. F. LION CACHET, naar Stellenbosch, waar hij in de school-afdeeling van het in 1866 gestichte Stellenbosch-college, werd aangesteld voor de Nederl., de Hoogd. en de Fransche taal. Later bekleedde hij als professor de leerstoel voor moderne talen, toen in 1885 dit college een werkzaam lid werd van de Universiteit van de Kaap de Goede Hoop. In die dagen kreeg het den naam van „Victoria-college". Dat het dezen naam en niet den voorgestelden „Queens-college" ontving, was mede een gevolg van het optreden der Holl. Afrikaanders, die bezwaar hadden tegen: „Koninginne kollege". In 1891 werd hij aangesteld tot superintendent van onderwijs in Pretoria, waar hij werkzaam bleef tot den 2en vrijheidsoorlog. Teruggekeerd naar Nederland 1900.

G. F. MELLENBROEK, geboren in 1838, kwam in 1847 met het personeel van een katoenmaatschappij in Durban, werd daarna onderwijzer in Lijdenburg en vertrok in 1852 naar den Vrijstaat, waar hij in Winburg eenige jaren onderwijzer was. Daar hij een voorstander was van de vereeniging van den Vrijstaat met de Transvaal (1859) en een memorie daarover indiende, had hij het later moeielijk. Gestorven 1861.

L. H. MEURANT, geboren 1809, was vermoedelijk een Hollander. Hij heeft allerlei geschreven, onder den naam van „Klaas Waarsegger" en was 'n invloedrijk man met sterke sympathieën en antipathieën. Is het boekje „Samesprake tussen KLAAS WAARSEGGER en JAN TWIJFELAAR" van zijn hand, dan is zijn optreden ook voor de Afrikaansche taalbeweging van veel beteekenis geweest. Gestorven 1889.

A. J. MUNNICH, trachtte in 1870 een concessie te krijgen tot het maken van een weg, geschikt voor stoom- en andere trekmachines, van de Portugeesche grenzen tot de een of andere plek in de Zuid-Afrikaansche Republiek.

T. P. J. VAN NIKKELEN KUYPER, was hoofd van de gouvernementsschool te Pretoria; in 1876 landdrostklerk te Rustenburg, later tot 1900 weesheer te Pretoria.

Dr. J. W. G. VAN OORDT, werd omstreeks 1850 in Kaapstad onderwijzer bij Dr. Changuion, redigeerde het Volksblad, De Zuid-Afrikaan, en werkte mede aan het Zuid-Afrikaansche Tijdschrift.

JACOBUS CORNELIS PAAUW kwam in 1861 als zendeling in Kaapstad aan. Hij heeft er gewerkt in Soar, Zuurbraak en Wellington tot 1910, en was de vader van vele degelijke zonen, die een eervolle plaats bij het onderwijs vervullen. Gestorven 1918.

ARNOLDUS PANNEVIS, was, ongeveer 1870, als onderwijzer uitgegaan en gaf onderwijs in de klassieke talen en het Nederlandsch. Reeds in 1876 sprak hij als zijn overtuiging uit, dat het Nederlandsch als geleerde taal aan de Kaap geen toekomst had.

WILHELM CHRISTIAAN PEETERS, werd in 1859 aangesteld als landdrost in Kroonstad; hij was toen nog een vreemdeling in den Vrijstaat, kwam in Kroonstad in de macht der rebellen, d. z. de voorstanders van de vereeniging van Vrijstaat en Transvaal, en werd 1 December teruggezonden naar Bloemfontein. In 1862 werd hij algemeen agent in Smithfield, later Volksraadslid voor Rouxville. Van 1872—1875 was hij de drukker van „De Tijd".

W. POEN Hzn., geboren 1822, onderwijzer („tweederanger"), kwam per Vasco da Gama naar Zuid-Afrika, waar hij in 1851 in Lijdenburg werd aangesteld; sedert 1859 werkte hij als cathechiseermeester.

Dr. POORTMAN, was in 1857 geneesheer in Winburg, in 1859 te Potchefstroom, waar hij secretaris werd van de schoolcommissie.

G. W. H. VAN DER POST, geboren 1856 te Leiden, kwam op jeugdigen leeftijd in Bloemfontein als onderwijzer; 1884 hoofdonderwijzer te Fauresmith, later procureur; 1887 lid van den Volksraad tot 1900. Daarna consul van Nederland, vice-consul van Frankrijk.

Ds. DIRK POSTMA, kwam in 1858 naar Transvaal, afgevaardigd door de Gereformeerde kerk in Nederland op uitnoodiging van eenige personen uit Rustenburg. Is stichter van de (Enkel) Gereformeerde kerk.

B. C. E. PROES, was in de jaren na 1865 staatsprocureur van de Zuid-Afrikaansche Republiek en in 1870 staatssecretaris, tot 1872.

Dr. G. RISSIK, was in de 70er jaren een zeer geacht Nederlandsch geneesheer te Pretoria.

HERMAN FREDERIK SCHOON, geboren 10 December 1851 te Rotterdam, kwam met zijn ouders naar Natal; hij studeerde te Stellenbosch, werd in 1882 predikant te Nu-Bethesda, in 1883 te Ladysmith, tot 25 April 1917. Gestorven 31 Januari 1930.

A. F. SCHUBART, was onder President PRETORIUS staatssecretaris in 1866, later secretaris van de schoolcommissie te Potchefstroom en stierf omstreeks 1890 te Pretoria als custos van het embryo-Staatsmuseum.

DIRK SLUITER, was als onderwijzer omstreeks 1860 naar Zuid-Afrika gekomen, werd later in Colresberg wetsagent en notaris. Een gezien man.

JOHAN ARNOLD SMELLEKAMP, kwam in 1842 in Port Natal, speelde in het Overvaalsche een groote rol, behoorde tot de Potgieter-partij, werd in 1854 in Rustenburg veroordeeld en in Potchefstroom uit het land verbannen. In den Vrijstaat werd hij toen landdrost, later notaris, en stierf in 1866, 54 jaar oud.

Ds. GERRIT WILLEM SMITS, werd in 1860 bij de Ned. Gereformeerde kerk gelegitimeerd, diende de Ned. Hervormde kerk te Rustenburg 1861—1886. Gestorven 1894.

DR. J. ROORDA SMIT, kwam in 1876 naar Pretoria; bleef slechts kort en vestigde zich later in Zuid-Amerika.

JAN SPRUYT, kwam in 1857 in Zuid-Afrika, als stiefvader van VAN DER LINDE; in Januari 1859 werd hij onderwijzer in de Zuid-Afrikaansche Republiek.

J. W. SPRUYT, geboren 1836, onderwijzer te Uithoorn, kwam in 1851 als onderwijzer naar Rustenburg. Om de onlusten in de Transvaal ging hij naar Bloemfontein, werd daar gouvernementssecretaris en was in 1860 waarnemend staatspresident.

H. STIEMENS, kwam in 1850 als onderwijzer naar Pretoria, stond tijdens den burgeroorlog aan de zijde van SCHOEMAN en werd in 1862 over de grenzen gezet. In 1864 hervatte hij zijn werk in Pretoria, werd in 1870 gouvernementssecretaris en in 1889 waarnemend superintendent van onderwijs.

STRASHEIM, de familie, kwam omstreeks 1850 uit Holland; een hunner zoons — PIETER — was onderwijzer op Swellendam; JACOB WILLEM GIDEON werd later predikant te Klerksdorp.

M. J. STUCKI, geboren 1842, kwam 18 jaar oud naar Zuid-Afrika en werd onderwijzer te Blauwvlei bij Wellington. Hij maakte zijn school tot de „beroemdste Distrikkosskool in ons land", en heeft een „Beknopte spraakkunst der Nederl. taal" geschreven en ongeveer 200 onderwijskrachten opgeleid. Hij was in de Kaapkolonie een baanbreker van de Hollandsche taal.

N. J. R. SWART, zoon van den bekenden Amsterdamsche ouderling, werd Gereformeerd predikant in Pretoria en was in 1871 algemeen staatssecretaris der Zuid-Afrikaansche Republiek. Hij is volgens MANSVELT „bijna de eenige Nederlander, wiens naam met zwarte letters in de geschiedenis der Republiek staat opgeteekend".

J. H. M. VALCKENAER, rechtsgeleerde, werd in 1861 tot staatsprocureur in den Oranje-Vrijstaat aangesteld, en in 1862 in ditzelfde ambt in de Zuid-Afrikaansche Republiek benoemd.

Ds. DIRK VAN VELDEN uit Rotterdam, kwam in 1849 naar Natal en werd beroepen naar Winburg; vandaar trok hij naar Ladysmith. Hij is de grootvader van den secretaris van wijlen generaal LOUIS BOTHA. Gestorven 1878.

C. J. VELS was als procureur in den Oranje-Vrijstaat gevestigd en nam met A. D. VOIGT de zaken van Mr. HAMELBERG over bij diens vertrek in 1871. In 1883 was hij notaris te Bloemfontein en staatsprocureur.

MEJ. VERMOOTEN, woonde in Colresberg, waar zij in 1858 overleed. Zij was zeer gezien en werd geliefd als de moeder van alle Nederlanders in Zuid-Afrika.

J. A. DE VOGEL, postmeester-generaal in Pretoria 1877.

A. D. VOIGT, was naar den Oranje-Vrijstaat gekomen, en bekleedde aldaar in 1866 het secretariaat van den Uitvoerenden Raad en was tevens privaatsecretaris van President BRAND. Gestorven in Den Haag 12 Aug. 1906.

KLAAS VOS, studeerde te Delft. Kwam als landmeter naar den Oranje-Vrijstaat, leefde 25 jaar in Smithfield en was een zeer gezien man in alle klassen der samenleving. Gestorven in November 1898.

E. H. DE WAAL, postmeester te Potchefstroom 1877.

Ds. GILLES VAN DE WALL, geboren 1828 in Arnhem. Zijn familie was Christelijk Gereformeerd en vertrok in 1846 naar Amerika, waar hij in 1856 predikant van de Ref. church werd. In 1860, op een bezoek in Nederland, kwam hij in aanraking met Dr. WILLIAM VAN SWELLENDAM, die afgevaardigd was om het „gewenschte personeel te vinden ter voorziening in het gebrek aan leeraars, zendelingen en onderwijzers". 5 Februari 1862 kwam hij met vrouw en 5 kinderen in Tafelbaai aan. Predikant te Bloemfontein 1870, te Paarl tot 1895. Gestorven 1896.

Ds. N. J. VAN WARMELO, werd in 1864 predikant te Schoemansdal in 't Zoutpansbergsche en vertrok vandaar in 1867, omdat het dorp van wege het Kaffergevaar zou worden verplaatst. Hij was de eenige predikant, die voor den eersten Vrijheidsoorlog in het kamp der Boeren kwam. In 1868 werd hij predikant te Heidelberg, ging daar in 1886 over naar de Vereenigde kerk. Gestorven 1892.

G. J. WILLEMSEN, onderwijzer op verzoek van Ds. ANDREW MURRAY uit Nederland gekomen. Hij was 'n rondgaand onderwijzer voor een van de 5 districten met een toelage van *f* 30.— p. m.; in 1860 was hij op de plaats van PHILIP JACOB NAUDÉ.

Deze lijst van namen is onvolledig. Ook nam ik eenigen op, die pas na 1877 een belangrijke rol hebben gespeeld. Maar zij laat duidelijk zien, dat er in Nederland belangstelling voor Zuid-Afrika was, welke belangstelling in 1881 leidde tot de stichting der „Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging".

De verhouding van 1877—1881.

In 1872 was THOMAS FRANÇOIS BURGERS tot President gekozen van de Zuid-Afrikaansche Republiek. M. W. PRETORIUS was na de beslissing, die in zake de diamantvelden was gevallen, afgetreden en nu wilden velen een „geleerden" President. Het liefst zouden ze benoemd hebben den President van den Oranje-Vrijstaat, J. H. BRAND, maar toen deze zich niet bereid verklaarde, werd BURGERS gekozen, die bij de Transvalers bekend was om zijn inzicht en zijn gave van het woord. Hij had in 1871 een reis door de Transvaal gemaakt en had een gunstigen indruk achtergelaten. Men verwachtte veel van hem, al wist men, dat er in godsdienstig opzicht geen overeenstemming was tusschen hem en het volk.

Toen hij was opgetreden, kwam hij spoedig tot de overtuiging, dat de toekomst van de Republiek alleen dan verzekerd zou zijn, wanneer de volksopvoeding met kracht kon worden ter hand genomen en wanneer de handel kon worden vrijgemaakt uit den greep der Engelsche havens. Hij had menschen noodig en kapitaal. Daarvoor sloeg hij het oog op Nederland, waar hij indertijd, in Utrecht, had gestudeerd. Hij liet zich in 1874 door den Volksraad daarheen afvaardigen.

Zijn optreden was tot op zekere hoogte een succes. Hij kwam in een tijd van algemeene opleving. Prof. BESSELAAR moge op het onlangs gehouden Dietsche Studentencongres hebben uitgesproken: „Transvaal heeft Jan Salie in Nederland gedood. De herleving op literair, koloniaal, commercieel, wetenschappelijk gebied dateert van 1880, den tijd van den eersten vrijheidsoorlog in Zuid-Afrika", deze dateering is niet letterlijk op te

vatten. Aan 1880 gingen reeds jaren van opleving vooraf. Wanneer de lente komt en de boomen uitloopen, zijn er reeds tijden lang nieuwe levenskrachten werkzaam geweest. Was BURGERS hier niet geweest, dan zou het jaar 1880 het Nederlandsche volk niet zoo sterk hebben bewogen. Want hij was het, die hier de gedachte heeft gewekt, dat er onder het Zuiderkruis een „Groot Holland" kon ontstaan; hij heeft velen voor Transvaal warm gemaakt. Niet alleen gingen door zijn invloed mannen als Dr. E. P. J. JORISSEN, Dr. J. A. ROORDA SMIT, W. J. VAN GORKUM en anderen naar Zuid-Afrika, maar ook de Nederl. Handel-Maatschappij zond in 1876 den heer C. NORTIEN naar de beide Republieken; de Maatschappij tot Bevordering van Nijverheid schreef prijsvragen uit voor hun producten; een handelstractaat werd gesloten tusschen Nederland en de Republiek en voor het eerst werd een som van *f* 8000.— op de begrooting uitgetrokken, voor een consul-generaal missus. Er was groeiende belangstelling, die door de pers werd bevorderd. Het scheen, dat Transvaal veler aandacht zou trekken, toen onverwachts de tijding kwam, dat de Engelschen onder SHEPSTONE 12 April 1877 de Transvaal hadden geannexeerd.

Een groot deel van het Nederlandsche volk voelde het onrecht, dat hier was gepleegd en slaakte een kreet van verontwaardiging. Hartstochtelijk leefde het mede, juist omdat het pas in de Transvalers zichzelf had hervonden. Dr. A. KUYPER bracht dit aldus onder woorden: „toen de mare tot ons kwam van een jong, nieuw Nederland, dat op Afrika's zuiderkust het hoofd had opgebogen; het gerucht van een volk met de oude taal; van ons eigen bloed; en dat met nieuwe kracht bezield en door jeugdig vuur aangegrepen, de wereld door zijn exploiten verbaasde, toen ja hebben we in u ons eigen voorgeslacht begroet, toen wierdt ge ons een stuk onzer eigen historie, en gij zijt het, kloeke mannen, die in uw breedgeschouderde figuur, ons niet vertellen, maar toonen komt, hoe en wie de Geuzen van Brielle's veste, hoe en wie de MARNIXEN en VAN DER WERVEN eens zijn geweest."

Daarop brak in 1880 de oorlog uit omdat Engeland niet van plan bleek het onrecht te herstellen en het geduld der

Boeren was uitgeput; zij hadden hun vlag weer ontplooid. Toen nu op Majuba een onbegrijpelijke, wondere overwinning door de Boeren was behaald, leefde hier ongekend enthusiasme. Allerwege hadden zich comité's gevormd; het „Hoofdcomité ter behartiging van de belangen der Transvaalsche Boeren" bestaande uit Prof. P. HARTING, Jhr. Mr. G. J. TH. BEELAERTS VAN BLOKLAND, Prof. C. H. D. BUYS BALLOT, Prof. Mr. J. A. FRUIN, Prof. Mr. J. DE LOUTER, Mr. P. TEMPLEMAN VAN DER HOEVEN en Dr. H. F. JONKMAN had een beroep gedaan op Z.M. Koning WILLEM III „om bij de Britsche regeering die diplomatieke stappen te doen, welke haar het meest geschikt voorkomen om den uitgebroken oorlog te stuiten". Anderen raadden aan Nederlandsch Borneo of Nederlandsch Guyana aan de Britten af te staan voor Britsch Zuid-Afrika.... als maar de vrijheid van Transvaal, van de Hollandsche Republieken werd hersteld! Deze beweging greep om zich en uitte zich in groote bereidvaardigheid om te helpen, waar dit noodig was. Het Amsterdamsche Transvaal-comité verzamelde gelden ten behoeve van de in den oorlog gewonde en verminkte Boerenstrijders. Het Hoofdcomité alleen ontving daarnaast bijna ƒ 50.000.—. Anderen werkten op andere wijze, totdat op 23 Maart 1881 een voorloopige vrede tot stand kwam, die op 3 Augustus bij de conventie van Pretoria werd bevestigd.

De Zuid-Afrikaansche Republiek was hersteld.

Toen besloten de mannen, die getracht hadden in de verschillende steden in plaatselijke comité's leiding te geven aan de meer of min spontane volksbewegingen, om hun taak niet als afgedaan te beschouwen maar zich te vereenigen en hun arbeid op andere wijze voort te zetten.

Zij deelden de meening, welke in die dagen door Prof. FRUIN was uitgesproken: „Voor alle vrienden der Republiek is nu een tijdperk van verdubbelde waakzaamheid aangebroken". Daarom schreven ze in een rondzendbrief van April 1881 aan het Nederlandsche volk:

> „Wij achten het een heiligen plicht van ons volk om binnen de perken, door de internationale rechtsverhoudingen aangewezen, door alle wettige middelen de belangen onzer stamgenooten, niet alleen in

de Transvaal, maar in geheel Zuid-Afrika, te blijven behartigen en dan, in overleg met henzelven, hulpbronnen van landbouw, nijverheid, handel en andere stoffelijke belangen voor hen te openen en te ontwikkelen en de publieke opinie, zoo ten onzent als in het buitenland, over de toestanden in Zuid-Afrika voor te lichten".

In dienzelfden brief stelden zij voor een blijvende vereeniging op te richten, die het werk der tijdelijke commissies in uitgebreiden zin zou overnemen en voortzetten.

Dit voorstel vond weerklank.

Den 12en Mei 1881 werd te Utrecht een openbare vergadering gehouden, waarop hare statuten werden vastgesteld, en zoo ontstond de vereeniging, die nu 50 jaar gearbeid heeft om de betrekkingen tusschen Nederland en Zuid-Afrika vast te houden, uit te breiden, te versterken en te verdiepen, de

NEDERLANDSCH ZUID-AFRIKAANSCHE VEREENIGING. [1])

[1]) Wie uitvoeriger ingelicht wil worden over de betrekkingen tusschen Nederland en Zuid-Afrika verwijs ik gaarne naar alle geschiedboeken en in 't bizonder naar:

Dr. S. P. Engelbrecht, Geschiedenis van de Ned. Herv. kerk in Zuid-Afrika, Pretoria 1922.

Dr. W. J. Leyds, De eerste annexatie van de Transvaal, Amsterdam 1906.

Dr. A. H. Lugtenburg, Geskiedenis van die Onderwys in die Suid-Afrikaanse Republiek, 1836—1900, Pretoria 1925.

Dr. N. Mansvelt, De betrekkingen tusschen Nederland en Zuid-Afrika, Utrecht 1902.

Dr. H. P. N. Muller, In den Oranje-Vrijstaat, Amsterdam 1879.

De betrekkingen tusschen Nederland en Zuid-Afrika.

II.

1881—1931.

DE NEDERLANDSCH ZUID-AFRIKAANSCHE VEREENIGING.

In een tijd van opleving is, nu een halve eeuw geleden, de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging gesticht. Het was in de „tachtiger jaren". De tijd van inzinking, dien ons volk in de eerste halve eeuw had moeten doormaken, lag achter den rug. Langzamerhand was er nieuwe belangstelling ontwaakt. Op letterkundig, godsdienstig en staatkundig gebied werden tot nu toe ongewone stemmen gehoord. Het nationaal bewustzijn, het besef zelf iets te kunnen en zelf iets te zijn, werd krachtiger.

In die jaren wekte het gebeuren in Transvaal veler belangstelling. In 1877 was de kleine Zuid-Afrikaansche Republiek, zonder strijd en met verkrachting van elken rechtsgrond, door Sir Theophilus Shepstone geannexeerd. Het machtige Engeland had op dien schijnbaar machteloozen, in velerlei moeielijkheden verkeerenden, Hollandschen staat zijn zware hand gelegd. Deels uit opvlammend gevoel voor recht en gerechtigheid, deels uit ontwakend besef van stamverwantschap met de Trekboeren in de binnenlanden van Afrika, werd hier de behoefte wakker om uiting te geven aan de opgekomen gevoelens en op te treden tegen wat er had plaats gegrepen. En — toen ook Gladstone de

hand niet uitstak om het gepleegde onrecht te herstellen, terwijl hij in zijne verkiezingstoespraken er zich scherp tegen had uitgelaten, en de Boeren eindelijk naar de wapens grepen om de annexatie ongedaan te maken, toen nam de belangstelling krachtig toe.

Spontaan ontstonden in Utrecht, in Amsterdam en in verschillende hoofdsteden commissies, die op de eene of andere wijze de strijdende stamverwanten wilden steunen. Zij brachten gelden bijeen om de slachtoffers van den oorlog te helpen.[1]) Maar nog voordat de hulp kon worden aangeboden was de strijd voorbij. En toen het bericht hier was binnengekomen, dat de vredes-preliminairen tusschen de strijdende partijen tot een voorloopig goed resultaat hadden geleid, kwamen op 13 Maart 1881, op uitnoodiging van het Utrechtsche comité, drie leden van het Amsterdamsche comité: Ds. M. A. PERK, Prof. Dr. C. B. SPRUYT en Mr. JAC. WERTHEIM, te Amersfoort ten huize van Prof. P. HARTING bijeen. Hier werden, niet dan na ernstige en langdurige besprekingen, de grondslagen gelegd voor een blijvende, algemeene vereeniging, die het werk van de tijdelijke comité's zou overnemen en ten doel zou hebben

> „binnen de perken, door de internationale verhoudingen aangewezen, door alle wettige middelen de belangen onzer stamgenooten, niet alleen in Transvaal, maar in geheel Zuid-Afrika, te blijven behartigen, door, in overleg met hen zelven, hulpbronnen van landbouw, nijverheid, handel en andere stoffelijke belangen voor hen te openen en te ontwikkelen, en de publieke opinie, zoo ten onzent als in het buitenland, over de toestanden in Zuid-Afrika voortdurend voor te lichten".

In April 1881 verscheen een rondzendbrief met ontwerpstatuten. Op 12 Mei 1881 vond te Utrecht de stichtingsvergadering plaats. Prof. P. HARTING werd als eere-voorzitter benoemd en bleef dit tot zijn dood in 1886. In het bestuur

[1]) In Febr. '82 werd aan de Z.-A. Regeering medegedeeld, dat ƒ 45.000 beschikbaar was. De Regeering besloot toen — volksraadsnotulen art. 309 van '82 — „dit geld te bezigen voor het oprichten van scholen in de Republiek, in de meening dat daardoor een doel zou bereikt worden, den edelen gevers waardig". Op 4 Juli '86 — zie volksraad Res. 260/86 — werd besloten om met de rente van dit geld voortdurende opleiding te verstrekken aan zes zoons der meest verdienstelijke burgers, ten einde na gebleken aanleg hunne studiën voort te zetten in Nederland".

namen zitting de heeren D. CORDES, Prof. Dr. A. KUYPER, Mr. W. HEINEKEN, Ds. M. A. PERK, Mr. N. G. PIERSON, Mr. JAC WERTHEIM (allen te Amsterdam), Prof. C. H. D. BUYS BALLOT (Utrecht), Mr. W. H. DE BEAUFORT (Leusden), Prof. Mr. J. T. BUYS (Leiden), Mr. A. VAN NAAMEN VAN EEMNES (Zwolle), A. J. BLIJDENSTEIN (Enschedé), Mr. W. J. VAN WELDEREN BARON RENGERS (Leeuwarden) en Dr. HENDRIK P. N. MULLER (Rotterdam). Het eerste bureau werd gevormd door de heeren D. CORDES, Mr. JAC WERTHEIM en Mr. W. HEINEKEN, met Mr. H. L. DRUCKER als secretaris.

Den 9en September 1881 verkreeg de nieuwe vereeniging rechtspersoonlijkheid.

Uit de schitterende lijst van de namen der bestuursleden blijkt, dat grootendeels in academische en — zij het ook in mindere mate — in handelskringen de wenschelijkheid werd gevoeld om, nu de oorlog was afgeloopen, de Boeren te blijven steunen bij den opbouw van hun maatschappij en staat. Want de populariteit, die de strijdende Boeren hadden genoten, werd niet het deel der vereeniging. Haar ledental bedroeg even 300.

Toch begon het bestuur onmiddellijk te doen wat de stichters zich hadden voorgesteld. Dat was zwaar werk, werk tegen den stroom op. Alleen mannen, gedragen door de vaste overtuiging, dat de vereeniging het waarachtig en blijvend belang van Nederland zoowel als van Zuid-Afrika wilde dienen, konden dezen arbeid met vrucht beginnen en voortzetten; alleen idealisten, die trots de vele en groote bezwaren, welke zich telkens voordeden, in de toekomst geloofden. Want in den beginne was het werk èn in Nederland èn in de Transvaal zeer teleurstellend. Blijvende banden moesten nog worden gelegd.

Hoe moeielijk dit was, blijkt duidelijk uit wat er met de eerste correspondentie gebeurde. Den 7en Oct. 1881 zond het hoofdbestuur zijn eersten brief aan Pres. KRUGER, met de mededeeling dat er eene Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging was gesticht. Het wees daarin op de wenschelijkheid om handelsrelaties met de Zuid-Afrikaansche Republiek aan te knoopen, waarvoor de vereeniging het intermediair zou

kunnen zijn en vroeg advies over de middelen, die aangewend zouden kunnen worden om het beoogde doel te bereiken. Het was een weloverwogen schrijven. Maar — het antwoord bleef uit. Een uitvoerig telegram, dat in Januari 1882 werd gezonden, bleef eveneens onbeantwoord. Eindelijk — in Juni 1882 — kwam er opheldering. De staatssecretaris deelde mede, dat de brieven met bekwamen spoed waren beantwoord, dat de antwoorden waren verzonden, maar dat zij vermoedelijk waren weggeraakt. Een lot, dat ook latere brieven vaak heeft getroffen, maar dat bij deze eerste correspondentie pijnlijker was dan later.

In dit antwoordschrijven werden drie zaken behandeld: ten eerste de behoefte aan een bank met ruim kapitaal; ten andere de noodzakelijkheid van een spoorwegverbinding van de Transvaal met de naburige landen en de zee en ten slotte de wenschelijkheid van de benoeming van een Nederlandschen consul-generaal.

Ook kwam toen een brief in van den superintendent van onderwijs, den Heer S. J. du Toit, die vroeg of er geen middelen zouden kunnen gevonden worden om de studie van Transvaalsche jongelieden aan Nederlandsche universiteiten mogelijk te maken.

Nu kon de vereeniging aan het werk gaan. Dit werk bestond in niet veel anders als polsen, opwekken, besprekingen houden met de regeering en met vooraanstaande bankiers en kooplieden, besprekingen, die tijdroovend waren, maar niet onmiddellijk tot daden leidden of leiden konden. Het was voorbereidend werk; en zulk werk is niet geschikt enthusiasme te wekken.

Bovendien had de tocht naar de Transvaal van Dr. H. F. Jonkman, den oud-secretaris van het Harting-comité in Utrecht, bij velen aanleiding gegeven tot levendige kritiek en de gedachte gewekt, dat het hoofdbestuur in den geest van Pres. Burgers zou willen werken en het godsdienstig karakter van de Boerenbevolking zou trachten te beïnvloeden. Reeds dadelijk was er in den boezem van het bestuur verdeeldheid, die de zaak zelve schaadde.

In 1884 kwam de Transvaalsche deputatie hierheen. Zij

werd schitterend ontvangen en wekte nieuwe belangstelling, maar hare plannen mislukten. Zij vond niet den gevraagden steun. Uit de besprekingen, die met haar werden gehouden, bleek echter, dat het gedane werk niet geheel te vergeefs was geweest.

De besprekingen met de regeering in zake het consulaat zouden binnen niet te langen tijd tot een resultaat leiden. H. C. BERGSMA werd de eerste consul.

Om de studie van Afrikaners hier mogelijk te maken, werd met bekwamen spoed een adres aan de Tweede Kamer gericht — dd. 22 April 1885 — met het verzoek de wet te willen amplieeren, en daarin werd deze gedachte uitgesproken, dat „het krachtige en werkzame ras der Zuid-Afrikaners bewezen heeft, dat het de grondstof in zich heeft, waaruit mettertijd een volk kan ontstaan, dat voor Nederland is, wat Noord-Amerika en Nieuw-Holland voor Groot-Brittanië zijn".

Ook werd een reglement tot stichting van een Studiefonds voor Zuid-Afrikaansche studenten ontworpen en stelde de vereeniging jaarlijks de rente beschikbaar van een kapitaal van *f* 12.000.—. Zoodra dit reglement in Pretoria zoude zijn goedgekeurd, zouden er hier drie bestuurders worden benoemd, zooals de Volksraad een studiecommissie, bestaande uit de HH. Ds. N. J. VAN WARMELO, Ds. P. POSTMA te Pretoria, Ds. H. DU TOIT te Potchefstroom, W. LOUIS te Pretoria en den superintendent van onderwijs had aangewezen, om geschikte jongelui uit te kiezen ter opleiding aan de Nederlandsche universiteiten. Diezelfde Volksraad had reeds vroeger met dankbaarheid het aanbod van het bestuur der opleidingsgestichten te Doetinchem aanvaard, alsmede dat van het bestuur der Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging betreffende de tegemoetkoming om jongelieden uit de Zuid-Afrikaansche Republiek in Nederland op te leiden.

De pogingen, die het hoofdbestuur had aangewend om kapitaal bijeen te brengen voor een bank of een spoorweg, waren niet geslaagd en ook kwam er niets van het oprichten van een ontworpen tijdschrift, waarin zou kunnen worden behandeld, wat in Zuid-Afrika noodig was tot bevestiging van den band

tusschen de Transvalers en ons, doordat de dezerzijds begonnen correspondentie eenzijdig bleef.

De lijnen, waarlangs de vereeniging zich in den beginne zou moeten bewegen, waren getrokken.

Van groote beteekenis was, dat in dit jaar, 1884, tot lid van het hoofdbestuur werd benoemd een van haar stichters: Prof. Dr. C. B. Spruyt. Want hij werd nu haar groote bezielende kracht en bleef dit tot zijn aftreden in 1897. In deze schets niet in het bijzonder bij hem stil te staan, zou een onvergefelijke fout zijn, want hij heeft in zijn correspondentie en zijn adviezen de beginselen aangegeven, die aan den arbeid der vereeniging ten grondslag liggen.

„Ik behoor" — zoo schrijft hij 12 Oct. 1885 aan een vriend in Kaapstad — „tot hen, die in 1881 de nationale beweging der Boeren in de Transvaal met warmte hebben toegejuicht, omdat ik in de overwinning van het Hollandsche element in Zuid-Afrika voor ons volk de laatste kans tot het oefenen van invloed op de wereldgeschiedenis zie. Ik was destijds en ben nog volkomen op de hoogte van de treurige zwakheid, flauwheid en onnoozelheid, die zoovelen onder ons beletten eenig begrip te hebben van nationale belangen. Ik voel maar al te zeer het gewicht der argumenten van de pessimisten onder ons, die openlijk verklaren, dat wij een volk zijn, dat aan zijn avond gekomen is. Doch ik meen dat deze twijfel ten aanzien van den uitslag mij niet mag verhinderen zooveel mij mogelijk is werkzaam te zijn ter bereiking van het doel, dat er in Zuid-Afrika een groot volk gaat worden, waar de Hollandsche kolonist zijn taal en zijne vaderlandsche zeden grootendeels terugvindt, zoodat indien Oud-Holland mettertijd bezwijken mocht voor de historische invloeden, die de kleine staten door de groote doen absorbeeren, de meer levenskrachtige en werkzame elementen van ons volk in Zuid-Afrika een nieuwen bodem vinden, waar zij onze historische taal en het Hollandsche ras kunnen voortzetten".

Hij ziet in Zuid-Afrika de toekomst liggen van den Hollandschen stam en is daarbij vast overtuigd, dat het volk van Afrika zijn eigen weg moet gaan en de Afrikaanders geen nagemaakte

Nederlanders moeten worden, want „niets zullen wij liever zien dan eene zelfstandige ontwikkeling van het Afrikanerdom, die uw volk in staat stelt de hulp van vreemdelingen geheel te missen".

„Ons streven zal zijn nooit onze hulp, veel minder onze inzichten op te dringen, maar alleen te helpen, als en in zooverre van Afrikaansche zijde hulp gevraagd wordt".

„Geen weldoen van de Boeren met onze beschaving".

„Geen filanthropie; wie hier mislukt, mag het in Zuid-Afrika niet probeeren".

Hier zijn beginselen vastgelegd, die hij telkens weer uitsprak en die in de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging leven tot op den huidigen dag. Zuid-Afrika moet zichzelf zijn en zichzelf worden, in taal, in karakter, in cultuur, maar al moet het dit, nooit kan het, tenzij het zichzelf verkracht, zich losscheuren van zijn verleden en van den grondslag van zijn tegenwoordige volksleven. Die grondslag is voor het grootste deel door Oud-Holland gelegd.

SPRUYT is vele jaren de geestelijke stuwkracht der vereeniging geweest. Zijn optreden rukte haar uit de eenzijdig commercieele en financieele overwegingen van den allereersten tijd. Het eerstnoodige achtte hij het vastknoopen van een cultureelen en geestelijken band met het Afrikaansche volk om het in zijn strijd te sterken, om dan daarnaast alles te doen, wat het in zijn streven naar zelfstandigheid zou kunnen steunen.

Al stond Transvaal, door het historisch gebeuren van den laatsten tijd, op de eerste plaats, hij hield zijn oog gericht op geheel Zuid-Afrika. Daarom zocht hij overal correspondenten en werden de statuten van het Studiefonds zóó geredigeerd, dat het voor alle Hollandsche Afrikaanders iets zou kunnen worden.

Het Studiefonds immers was de eerste stichting van de vereeniging. Prof. Dr. J. W. GUNNING, Mr. H. A. L. HAMELBERG en Prof. Dr. C. B. SPRUYT waren hare eerste bestuurders. Reeds voordat hare statuten waren vastgesteld, waren hier jonge Transvalers en zij waren de eersten van een tot nu toe onafgebroken reeks; want ook in de moeielijkste jaren zijn de Afrikaanders hier blijven komen. Na 1902 nam hun getal

sterk toe. In totaal hebben hier in de afgeloopen 50 jaar 357 gestudeerd. Tot het begin van den tweeden vrijheidsoorlog was W. Louis, het hoofd van de Opleidingsschool, de ijverige secretaris van de studiecommissie in Pretoria.

Naast de opleiding van Afrikaanders hier te lande maakte de stichting van bibliotheken in Afrika een punt van het werkprogram uit. Zij bestonden er nog niet. Velen werkten daaraan mede; ook verschillende van onze wetenschappelijke genootschappen. Zoo zijn er duizenden boeken gezonden naar de kleinste dorpen in de Transvaal, naar den Oranje-Vrijstaat en de Kaapkolonie. Zij getuigden van het belangstellende medeleven van de Nederlanders en zullen voor een klein deel ook hebben bijgedragen tot bevestiging van het Hollandsche karakter der cultuur.

Bovendien werd gepoogd om onderwijzers uit te zenden, die zich zouden willen en kunnen aanpassen aan het eenvoudige Transvaalsche leven. Tot 1890, toen het Schoolfonds werd gesticht, waarvan de heer H. J. Emous de ziel was, en dat ten doel had het toenmalig departement van onderwijs te Pretoria te helpen in het zoeken van geschikte onderwijzers, lag dit op den weg der vereeniging. Mannen als J. K. M. te Boekhorst, C. G. de Jonge Pz., H. Visscher e.a. gingen door haar bemiddeling uit. Ook zorgde zij, dat er goede schoolboekjes werden geschreven. Dr. H. Blink e.a. stelden zich daarvoor ter beschikking en zij hebben veel gedaan om goede cultureele grondslagen te leggen voor den Hollandsch-Afrikaanschen staat.

Ten slotte werd er een bureau voor informatie — dat in 1889 is gereorganiseerd tot: „Informatiebureau voor Emigranten naar Zuid-Afrika", onder leiding van Mr. E. J. Everwijn Lange Jr. — gesticht en werden er pogingen aangewend om goede krachten te doen uitgaan.

In één woord, reeds dadelijk werd de weg ingeslagen, die sedert voortdurend betreden is, en werden de krachten der vereeniging geconcentreerd op de cultureele belangen, terwijl daarnaast gepoogd werd goede elementen, die naar Zuid-Afrika wilden gaan, te helpen.

Uiteindelijk heeft dit alles tot bevredigende resultaten geleid, want, wanneer men de toestanden in de Transvaal van 1885 en volgende jaren vergelijkt met die van heden, dan is er in elk opzicht een groote verblijdende ontwikkeling waar te nemen. Dat deze een Afrikaansch karakter draagt is in de eerste plaats te danken aan het groote zelfbewustzijn der Boerenbevolking, dan — sedert de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Spoorwegmaatschappij daar werkte — aan de instrooming van Nederlandsche krachten, die òf zelf òf wier zonen tot Afrikaners werden, en tenslotte ook aan den voortdurenden arbeid onzer vereeniging, die zonder ophouden getracht heeft den Hollandschen ondergrond van het wordende volk te versterken.

Het is niet noodig om hier op te sommen wat de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging in den eersten tijd van haar wording heeft verricht, want op zich zelf zijn het eenvoudige, niet in het oog loopende zaken. Maar, door dien arbeid zijn er stevige banden gelegd. In bijna elk opzicht had de Transvaal in die jaren behoefte aan steun, aan hulp en aan raad, en waar mogelijk is die steeds, door de vereeniging verleend, hoewel zij door het Nederlandsche volk maar zwak werd gesteund. Want het ledental bleef zeer klein en zelfs rees wel eens de vraag of het niet beter zou zijn de vereeniging te ontbinden. Deze vraag werd echter beslist afgewezen, want het bestuur was er zich van bewust, dat „wie altijd den spreuk in den mond heeft *Oost West, Thuis best* weinig voelt voor een vereeniging, die van de overtuiging uitgaat dat de roeping van den Nederlandschen volksstam ook en vooral gezocht moet worden in het zuidelijk halfrond" en het wist, dat die spreuk helaas in den mond van het grootste deel van het volk bestorven lag.

Inmiddels kwam er toch verbetering, ten eerste doordat de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Spoorwegmaatschappij, die zoo grooten invloed heeft uitgeoefend, werd opgericht; ten andere doordat tot stand kwamen de Nederlandsche Bank en Credietvereeniging, later de Nederlandsche Bank voor Zuid-Afrika, alsmede de Maatschappij tot bevordering der handelsbetrekkingen tusschen Nederland en Zuid-Afrika. Ook begon de Transvaal,

door de ontdekking der goudvelden, meer aandacht te trekken. Zelfs overwoog het Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap een wetenschappelijke expeditie er heen te zenden tot onderzoek van den bodem en den plantengroei in Transvaal en Oranje-Vrijstaat. Zoo betrokken verschillenden Zuid-Afrika in den kring hunner belangstelling.

Bovendien kwam in deze jaren het verblijdende bericht herwaarts, dat er in de Kaapkolonie een sterke beweging was ontstaan ter verdediging van de volkstaal en dat op het in 1890 gehouden Taal-congres het voorstel van den heer J. H. Hofmeyr was aangenomen, dat „dit bestuur aan het bestuur van de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging zijn dank betuigt voor alles wat deze vereeniging reeds in het belang der Hollandsche taal en bevolking in Zuid-Afrika gedaan heeft, terwijl het hoofdbestuur van den Taalbond tevens de hoop uitspreekt, dat de vereeniging op den ingeslagen weg moge blijven voortgaan en, waar zulks wenschelijk wordt geacht, in overleg met den Taalbond de verwezenlijking van het gemeenschappelijk doel zal trachten te bevorderen".

Dit bericht stemde tot blijdschap. Het bewees, dat het reeds vroeger verwachte bewuste Afrikaansch-Hollandsche leven was ontwaakt, en deze blijdschap werd vergroot door de tijding, dat er in Bloemfontein in 1891 gesticht was: een Vereeniging tot bevordering der Nederlandsche taal en letterkunde. Er kwam dus beweging in Zuid-Afrika. Het gevaar, dat eigen taal en cultuur liepen, werd er werkelijk als een gevaar gezien en juist dat versterkte hier de hoop op de toekomst van Hollandsch Zuid-Afrika.

Krachtig werd dan ook nà 1890 de cultureele arbeid voortgezet. In niet minder dan 15 plaatsen werden kleine bibliotheken gesticht. Men deed in deze wat mogelijk was. Maar het hoofdbestuur begreep, dat dit pogen gebrekkig zou blijven, zoolang er niet in Zuid-Afrika zelf Nederlandsche boeken in een boekhandel verkrijgbaar zouden zijn en tot nu toe waren alle pogingen om er een boekhandel te vestigen mislukt. Het heeft tot 1896 geduurd, voordat hij eindelijk werd gesticht.

Was er eensdeels opleving van taal- en volksbewustzijn, ander-

deels nam het gevaar voor de verzwakking ervan toe. In 1893, het jaar dat in Burgersdorp een monument werd ingewijd tot herinnering aan de invoering van de Hollandsche taal in het Parlement, werd aan het hoofd van het onderwijsdepartement van de Kaapkolonie een Schotsch geleerde benoemd. In verband daarmede schreef de secretaris in zijn jaarverslag:

> „Ook de aandrang om Engelsch in de kerken in te voeren neemt toe. Er is dus alle reden tot de vrees, dat de landstaal in de kolonie tenslotte bezwijken zal, wanneer niet haar vrienden zich bijtijds inspannen om die ramp te voorkomen".

Gelukkig spanden de vrienden zich in. M. J. STUCKI te Blauw Vallei bij Wellington gaf een blad uit: *Jong Zuid-Afrika*. Hier wendde men pogingen aan om JUSTUS VAN MAURIK naar Zuid-Afrika te krijgen. Stadig maar beslist en met kracht zette men den arbeid voort. In een van zijn opstellen zegt Prof SPRUYT: „Bij sommigen blijkt, dat de zoogenaamde geestdrift niets anders is dan de ziekelijke opgewondenheid door treffende tijdingen teweeg gebracht .... Ware geestdrift is geen snel opvlammend vuurtje, dat even snel weer uitgebluscht wordt. Zij is als de koesterende levenswarmte, die aanhoudend haren heilzamen en aanvurenden invloed uitoefent, maar zich zelden of nooit door in het oog vallende dingen openbaart. Daarom worden ze door oppervlakkige beoordeelaars met „kalmte", „saaiheid" of „leukheid" verward. De Transvaalsche Boer is een model van ware geestdrift en het tegendeel van een fin-de-siècle-mensch". SPRUYT zelf kende die ware geestdrift, die hem en het hoofdbestuur in staat stelde goeden moed te houden en te volharden ook al nam het getal leden af.

Want de belangstelling was in 1894 in Nederland zwak. Toen kwam er onverwachts een kentering, doordat Nederland werd wakker geschud. De JAMESON-inval van 29 December 1895, die verraderlijke gewapende inval in het grondgebied van de Zuid-Afrikaansche Republiek, gaf aanleiding tot een uiting van nationale verontwaardiging. Op een bestuursvergadering, waartoe vooraanstaande belangstellenden werden uitgenoodigd en ook de oude leden van het Harting-comité van 1881, werd

besloten een brief te zenden aan het Engelsche volk, opgesteld door de heeren Prof. Mr. J. DE LOUTER, Dr. G. A. F. MOLENGRAAF en Prof. Dr. C. B. SPRUYT, een brief, die in tal van Engelsche en Duitsche bladen is opgenomen en welke ik hier laat volgen:

AMSTERDAM, 8 Januari 1896.

Aan het Engelsche volk.

Het onverwachte bericht van den gewapenden inval van den Agent der Chartered Company of South Africa in het bij traktaat vastgesteld grondgebied der Zuid-Afrikaansche Republiek, heeft onze landgenooten met bittere verontwaardiging vervuld. Het snel verloop en de beslissende onderdrukking van dezen aanslag wekten een gevoel van verlichting, dat, niet verbonden aan eenige nationaliteit, alle weldenkenden in Europa en Afrika in een solidair gevoel van voldoening vereenigt. Immers, hoe men ook oordeele over de beweegredenen en het doel van dezen vermetelen vrijbuiter, het middel, dat hij aangreep, verdient uit een oogpunt van *recht*, van *moraal* en van *politiek* de scherpste afkeuring. Het is in lijnrechten strijd met de Conventie van 27 Februari 1884, waarvan art. 2 elke schennis der nauwkeurig bepaalde grenzen verbiedt en zelfs van weerszijden bijzondere commissarissen instelt, om tegen elke overschrijding te waken. Het slaat de goede trouw in het aangezicht, die jaren geleden door President KRUGER ten koste zijner populariteit werd gehandhaafd, toen hij zijn landslieden weerhield de Limpopo te overschrijden en buiten het gebied der Republiek door te dringen. Het vervreemdt eindelijk een groot deel der Zuid-Afrikaansche bevolking van de Engelsche Regeering, en wekt den strijd der nationaliteiten met vernieuwden gloed uit de nog smeulende asch.

Het vervult ons daarom met diep leedwezen, dat sommige gezaghebbende Engelsche bladen beschouwingen geven, waarin de verantwoordelijke handelwijze van de agenten der Chartered Company wordt verontschuldigd, ja zelfs verdedigd en alleen hare mislukking betreurd. Deze taal kan slechts het gevolg zijn eener bewuste of onbewuste verblinding.

Of weet het Britsche volk niet, dat de Zuid-Afrikaansche Republiek een Staat is van Europeesche afkomst, onder ontelbare bezwaren met bloed en tranen gesticht door een kloek geslacht, dat onmiddellijk aan het thans levende voorafging? — Weet het niet, dat de onafhankelijkheid van dien Staat herhaaldelijk, met name in 1854, 1881 en 1884, plechtig is erkend door de Engelsche Kroon en hare gevolmachtigden? Weet

het niet, dat die Staat, steeds en onder alle omstandigheden met de grootste nauwgezetheid zijn contractueele verplichtingen heeft vervuld en bij elke gelegenheid zijn ernstigen wil heeft geopenbaard, om aan de wenschen en de klachten van de autoriteiten der naburige Engelsche Koloniën tegemoet te komen, vaak met edelmoedige verzaking van eigen grieven? — Is het dan rechtvaardig de natuurlijke ontwikkeling van dien Staat met leede oogen gade te slaan, bij elke gelegenheid te dwarsboomen en elk wettig of onwettig middel aan te grijpen of aan te prijzen, om het volk van zijn duur gekochte en plechtig erkende zelfstandigheid te berooven?

De ondergeteekenden, Nederlanders, uit het zelfde bloed gesproten als gindsche Afrikaanders en even fier op hunne eigen duur verworven vrijheid, beroepen zich op Uw eigen sterk nationaal bewustzijn, dat U dringen moet aan zwakkere natiën gelijke rechten toe te kennen en gelijke achting te bewijzen als waarop Gij zelf tegenover tegenstanders aanspraak maakt. Zij vragen U overeenkomstig recht en plicht het volledig zelfbestuur van andere natiën te eerbiedigen en niet te dulden dat, rechtstreeks of zijdelings, door ambtenaren of privaatpersonen, op grond van stoffelijke of politieke belangen eenige inbreuk gemaakt wordt op de zelfstandigheid eener Republikeinsche Regeering, die getoond heeft de noodige kracht en den vasten wil te bezitten, om hare eigen aangelegenheden te beheeren en aan alle billijke wenschen tegemoet te komen. Alleen door een strenge handhaving der beginselen van *recht* en *moraal* kan het geschokt vertrouwen hersteld en de geleidelijke ontwikkeling van Zuid-Afrika worden verzekerd.

Namens de *Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging*
te Amsterdam:

J. W. GUNNING, *Voorzitter*.
C. B. SPRUYT, *Secretaris*.

Die brief sloeg in.

Maar hierbij liet de vereeniging het niet. Om zijn groote sympathie te betuigen met de verdrukte Transvaalsche nationaliteit besloot het een stichting te vestigen, die, samenwerkende met de vereeniging, krachtige pogingen zou aanwenden tot handhaving van de landstaal. Het Taalfonds werd gesticht.

Het hoofdbestuur schreef aan het Nederlandsche volk:

„Wij geven U in bedenking, een blijvende herinnering aan deze onvergetelijke dagen tot stand te brengen op eene wijze, die ons in

staat stelt onze taak krachtiger dan vroeger te verrichten. Wij willen een fonds stichten, dat onder den naam van

TAALFONDS

tot behoud en bevordering van het Hollandsch als volkstaal in de Boerenrepublieken van Zuid-Afrika;

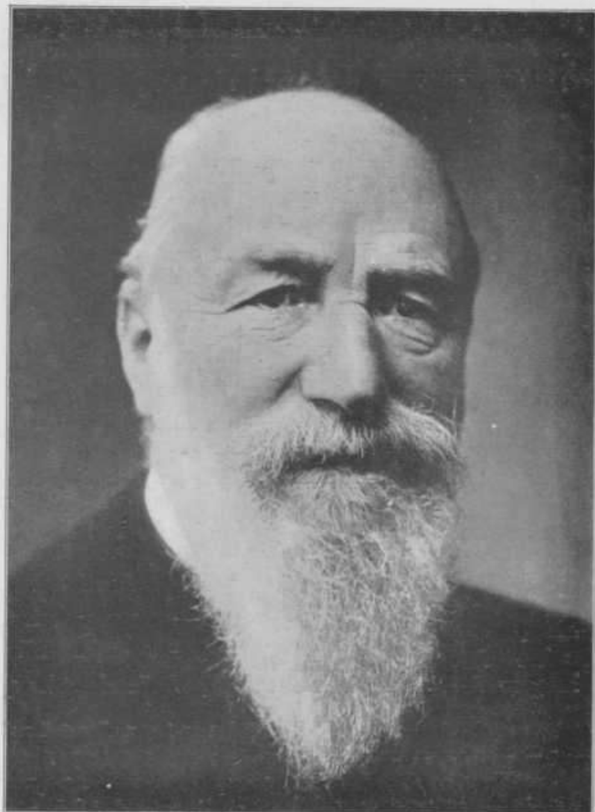
opgericht Januari 1896,

bestemd is om in de eerstvolgende jaren den strijd lichter te maken, die door de volkstaal der Boeren en hun nationale eigenaardigheden tegen Britsche invloeden gevoerd moet worden. Wij wenschen dit fonds, evenals ons „Studiefonds voor Zuid-Afrikaansche Studenten", wel met onze Vereeniging in betrekking te brengen, maar het niet op te nemen onder onze gewone middelen.

Eene Commissie, bestaande uit de heeren Mr. W. BARON RÖELL, Ds. W. H. GISPEN, Prof. C. B. SPRUYT, A. D. DE MAREZ OYENS te Amsterdam, Mr. J. P. MOLTZER te 's-Gravenhage, A. S. VAN REESEMA te Rotterdam, en minstens twee nog nader aan te wijzen heeren buiten Amsterdam, en Mr. FRANK K. VAN LENNEP te Amsterdam als Secretaris, later bij voorkomende vacaturen aan te vullen door de *Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging*, zal het beheeren, naar een op te maken reglement, rekening doende aan het Bestuur der Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging, alleen gehouden de gelden te besteden voor het boven omschreven doel, niet gehouden het kapitaal te bewaren, maar het te *gebruiken*, omdat in de eerste jaren veel noodig zal zijn.

Reeds hebben enkele vermogende landgenooten het voorbeeld gegeven en ruim *twaalf duizend* gulden bijeengebracht. Deze som is zeker niet onbelangrijk, maar toch op verre na niet wat wij noodig hebben. Laat uwe ruime bijdragen dit *taalfonds* weldra tot een stichting maken, waarmede wij iets doen kunnen. En, als de zaken in Afrika tot een definitieve schikking gekomen zijn, die, naar wij hopen, vrij wat gunstiger zal zijn voor Transvaal dan de voorafgaande toestand, laat ons dan PAUL KRUGER met onzen hartelijken gelukwensch het volgende mogen schrijven:

Hooggeëerde Staatspresident, man naar hart en hoofd boven onzen lof verheven, leider van een volk, dat de deugden blijkt te bezitten, die voor den mensch de hoogste waarde hebben, — zie, wij Nederlanders behooren tot een staat, die niet sterk genoeg is om U te helpen — op het veld der diplomatie of van den oorlog. Maar wij kunnen U bijstaan in Uw strijd tegen Engeland's „geestelijk zwaard", den opslorpenden invloed zijner krachtige nationaliteit, die zelfs Uw stoere natie op den duur dreigt te doordringen. Bij dien strijd kunnen wij U zonder twijfel van dienst zijn. Welnu, wij brachten een fonds bijeen ten bedrage van zooveel duizenden ponden, dat onder den naam van

G. A. A. Middelberg, Voorzitter 1899—1911.

„*Taalfonds* gesticht in Januari 1896", een klein teeken en blijvende herinnering is van onze vurige bewondering voor Uw geestkracht, en een instelling, die wij uitsluitend in den dienst van Uwe nationale doeleinden zullen gebruiken."

Aan het tot stand komen van dit fonds werkten zeer velen in binnen- en buitenland mede. Uit Petersburg, Antwerpen, San Francisco, Java kwam krachtige steun, zoodat een som van meer dan *f* 61.000.— te harer beschikking werd gesteld.

Een ander gevolg van den JAMESON-inval was, dat op verschillende plaatsen in ons land afdeelingen van de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging tot stand kwamen. De eerste was Rotterdam. Hierover schrijft ons een van de stichters het volgende:

„Toen de JAMESON-inval eind December 1895 de gemoederen van de heele wereld in beroering had gebracht, kwam het meeleven met de Boeren wel nergens sterker tot uiting dan in ons land. Men leefde hier mee alsof het ons zelf gold. Men wilde iets doen. Maar wat en hoe? In Rotterdam werd hiervoor, op 11 Januari 1896, in het Notarishuis, een openbare vergadering bijeengeroepen. Deze vergadering werd druk bezocht en voorgezeten door den heer A. S. VAN REESEMA. Men luchtte er zijn verontwaardiging over het gebeurde. Maar de vraag bleef: hoe kunnen wij iets doen? Een der aanwezigen, lid van de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging, die toen nog weinig bekend was, schetste in het kort het doel en streven dezer instelling en gaf als zijn meening te kennen, dat wij thans niet beter konden doen, dan deze vereeniging te steunen en als lid ervan toe te treden en hier zoo mogelijk een afdeeling te stichten. Velen gaven zich als lid op en men koos een voorloopig bestuur, bestaande uit de heeren: A. S. VAN REESEMA, voorzitter; H. J. MEERKAMP VAN EMBDEN, secretaris; P. R. MEES, penningmeester; Ds. A. P. G. JORISSEN, HERM. KOLFF, Dr. E. VAN RIJCKEVORSEL en P. C. VAN TRAA.

Andere afdeelingen volgden. Zoo nam het getal leden aanmerkelijk toe. Ook kwam er samenwerking met de Nederlandsche vereenigingen te Johannesburg en Pretoria, welke „kamers van navraag" hadden opgericht om de hier bestaande commissie voor emigratie te helpen; terwijl die van Pretoria een commissie had benoemd om met het Taalfonds samen te werken en aan het hoofdbestuur een verslag had gezonden, waarin zij een antwoord gaf op de vraag wat er gedaan kon

worden om den handel tusschen Nederland en Zuid-Afrika te bevorderen. In Zuid-Afrika nam de nationale beweging in kracht toe. De arbeid van de vereeniging en van haar zustervereenigingen: Studiefonds, Schoolfonds en Taalfonds, bleek vrucht te dragen. De toekomst scheen veel belovend. Want ook het onderwijs in Transvaal was onder leiding van Dr. N. Mansvelt in degelijkheid toegenomen en een gymnasium was gesticht, dat ten doel had de „jongelui zoover te brengen, dat zij, van daar komende, rijp zijn voor het bezoek aan Europeesche Universiteiten".

Juist in deze dagen moest Prof. C. B. Spruyt, om zijn gezondheid, als secretaris en als bestuurslid aftreden. Zijn heengaan in 1897 was voor de vereeniging een zwaar verlies, temeer daar zij donkere wolken zag opkomen aan den politieken hemel, die moeielijke tijden deden verwachten. Die verwachtingen werden helaas in 1899 verwezenlijkt. In dit jaar sloeg Engeland opnieuw zijn hand uit naar de Hollandsche republieken en brak de tweede vrijheidsoorlog uit. De Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging kwam daardoor te staan in het middenpunt van de belangstelling van het Nederlandsche volk, dat zich weer bewust werd van zijn verwantschap met Hollandsch Zuid-Afrika en werd een brandpunt van geestdriftigen arbeid.

Reeds in Juli van dat jaar had zij een manifest: „Aan het Volk van Groot Brittannië" opgesteld, dat in ruim één week van 140147 handteekeningen werd voorzien, en dat in originali, met alle handteekeningen, die er ook later op werden verkregen, in 27 dikke deelen naar Engeland werd verzonden, waar het ter inzage werd gelegd in de bureaux van de redactie der „Daily Chronicle". Wij laten het hier nog eens volgen!

Aan het volk van Groot-Brittannië!

Wij Nederlanders, verwant aan U door een gemeenschappelijken oorsprong, door overeenkomst in geschiedenis en traditiën, door gelijksoortige zeden en staatsinstellingen, ontleenen aan deze verwantschap, waarop wij trotsch zijn, de vrijmoedigheid om uitdrukking te geven aan den onweerstaanbaren aandrang van ons hart en de diepe overtuiging van ons verstand, dat er bij velen uwer een sterke neiging bestaat

een schromelijk onrecht te begaan jegens het volk der Zuid-Afrikaansche Republiek, eene loot van onzen gemeenschappelijken Germaanschen stam, een volk zwak in aantal, maar sterk door de deugden, welke door alle Angelsaksers op den hoogsten prijs worden gesteld: moed, onafhankelijkheidszin, zelfbewustheid en godsdienstzin.

Wij doen een beroep op uw dieper besef van rechtvaardigheid en edelmoedigheid, wanneer wij U toeroepen:

Laat af van de pogingen, door sommigen Uwer geldmannen en Staatslieden beproefd, om dit volk te belemmeren in de geleidelijke ontwikkeling van eigen aard en aanleg en te onderwerpen aan úwen wil.

Laat af van het zoeken en aangrijpen van aanleidingen en voorwendsels om U te mengen in zijne aangelegenheden, omdat het deze op andere wijze regelt, dan U redelijk en wenschelijk schijnt.

Laat overigens dit volk zich natuurlijk ontwikkelen, zelf den geest des tijds ondergaan, die onvermijdelijk voortdrijft op den weg van vooruitgang in stoffelijk en geestelijk opzicht en elke gewelddadige stoornis veroordeelt, omdat zij de geleidelijke ontwikkeling veeleer vertraagt dan bevordert.

Wij vragen U dit dringend, niet alleen omdat eene andere politiek leiden moet tot geweld, bloedstorting, broedermoord, maar ook omdat daardoor het recht geschonden, de naam van Britsche rechtvaardigheid geschandvlekt, van Britsche scherpzinnigheid ondermijnd en die van Britsche grootmoedigheid tot een spotternij gemaakt wordt.

Dit manifest richtte natuurlijk niets anders uit, dan dat het onder woorden bracht wat er leefde in die kringen van het Nederlandsche volk, die meenden dat het ook voor een machtigen staat de eerste plicht blijft om recht te laten gaan boven macht.

Den 12den October 1899 brak de oorlog uit. Van dat oogenblik af leefde er slechts één gedachte bij het bestuur: „Wat kunnen wij doen om onze stamverwanten te helpen?" Een circulaire werd verspreid waarin het Nederlandsche volk „werd opgewekt om door een gemeenschappelijke daad van zuivere barmhartigheid te toonen, van welk een eerbiedige bewondering en warme toegenegenheid ons hart is vervuld voor de stamverwanten, die de onafhankelijkheid van hun volksbestaan met kracht van wapenen hebben te verdedigen". Het vroeg geldelijken steun om ambulances te kunnen uitzenden; de verminkten en achtergeblevenen te kunnen steunen en de gevolgen van den oorlog te verzachten. Het geld stroomde binnen. Den 12den Mei 1900 was reeds *f* 1.160.471.— ontvangen en later kwam er nog meer

in. In Pretoria werd toen een Nederlandsch Bijstandsfonds gevormd, waarvan Jhr. J. A. VAN KRETSCHMAR VAN VEEN de leiding had. Hier werd een Oorlogs-informatiebureau in het leven geroepen, onder leiding van de heeren H. J. EMOUS, Jhr. J. DE GRAAFF en JB. VAN OVERSTEEG. Ook werd de publieke opinie voorgelicht door de afd. Utrecht en door het Dordrechtsche perskantoor, dat dezerzijds krachtig financieel werd gesteund. Dit perskantoor was gesticht door het Algemeen Nederlandsch Verbond, dat in 1897 was opgericht, en waarmede reeds bij de stichting samenwerking wenschelijk en mogelijk werd geacht. Brochures als: „Een eeuw van onrecht" van SMUTS; BOISSEVAIN's brief: „Aan den HERTOG VAN DEVONSHIRE"; KUYPER's „La crise sud-africaine" werden verspreid. De krijgsgevangenen te Ceylon en te St. Helena werden zooveel mogelijk geholpen; gevluchte Kaapkolonisten, die na het keeren van den krijgskans hier kwamen, vonden in het Tehuis van Afrikaners, door het Christelijk Nationaal Boerencomité opgericht en door de vereeniging gesteund, een tehuis. Plannen werden beraamd, om, welke de toekomst ook zijn zou, in elk geval helpend te kunnen optreden. De heer O. KAMERLINGH ONNES, Mr. K. ZWAARDEMAKER e.a. kwamen met plannen tot stichting van een emigratiemaatschappij voor den dag. Anderen drongen aan op het oprichten van een hypotheekbank; weer anderen opperden andere plannen en dat alleen om te kunnen helpen, zoodra de moorddadige worsteling ten einde was. Die plannen werden rijpelijk overwogen, maar moesten plannen blijven, zoolang er geen beslissing gevallen was.

Nu de vereeniging in het middenpunt van de algemeene belangstelling stond, achtte het hoofdbestuur het noodig, dat dit ook tot uiting zou komen in de samenstelling van haar bestuur. Nadat de statuten waren gewijzigd, trad het in zijn geheel af en werd in 1902 een nieuw bestuur gekozen. Als voorzitter werd toen herkozen de heer G. A. A. MIDDELBERG, die reeds in 1899 deze functie had aanvaard. Zijn jarenlang verblijf in de Transvaal, zijn kennis van de politieke en economische stroomingen aldaar, zijn bekendheid ook in Engelsche kringen, maar bovenal zijn persoonlijkheid, maakten

hem de daarvoor aangewezen man. Aan zijn leiding is het dan ook te danken, dat de vereeniging in dezen stormachtigen tijd zooveel heeft gedaan en heeft kunnen doen. Want niet alleen voor de strijders in den Boerenoorlog, maar ook voor de strijders en strijdsters in „the war without clamour", zooals EMILY HOBHOUSE het verblijf in de concentratiekampen heeft genoemd, werd gezorgd en door de Vereenigde comité's voor de noodlijdenden door den Zuid-Afrikaanschen oorlog, wier secretaris Jhr. J. A. VAN KRETSCHMAR VAN VEEN was, werd veel gedaan tot verzachting der ellende. Het cijfer van *f* 1.091.422.— komt als uitgave voor.

Dit werk en het verzachten van de gevolgen van den oorlog bleef voorloopig de hoofd-werkzaamheid van de vereeniging. Ook toen de oorlog ten einde was. De verslagen der vereeniging van die jaren spreken zeer duidelijke taal. Zij roepen de herinnering aan veel leed, veel onrecht en veel medeleven wakker. Het Nederlandsche volk verstond toen wat offeren en medelijden was.

Toen de strijd ten einde was, na den vrede van Vereeniging, kwamen 11 September 1902 de Boerengeneraals in het land. Zij vonden een buitengewoon hartelijke ontvangst. Zij gaven een manifest uit: „Beroep op de beschaafde wereld", een beroep, dat bij zeer velen een weerklank vond. Maar ook bij velen verdween, met de spanning van den strijd, de geestdrift en weldra zelfs de belangstelling. Weer gebeurde, wat Prof. SPRUYT reeds in 1896 had opgemerkt: „De oude geschiedenis heeft zich ook thans weer herhaald. Zoolang de Transvaal zich met de buks in de vuist moest verweren tegen Britschen overmoed, bestond er in Nederland belangstelling voor hen en iets dat naar geestdrift zweemde, maar niet zoodra is de oorlog der Afrikaners — die met Slagtersnek (1816) begint en dus nu (1896) reeds 80 jaar aanhoudt — in een rustig tijdperk gekomen, of de belangstelling vermindert". Zoo ging het nu met de vereeniging, in de jaren, die op 1902 volgden. Het werd voor haar een donkere tijd. De ellende in de vroegere Republieken eischte ontzaggelijk veel tot verlichting van den nood; en de belangstelling hier verflauwde. De zaak der Afrikaners

werd door de massa van het Nederlandsche publiek als volkomen verloren beschouwd. De Engelsche vlag wapperde over de vroegere Republieken en de Boeren waren, zoo meende men, bezig Engelsch te worden. Het getal leden nam jaarlijks bij honderden af.

Toch bleef de vereeniging haar werk voortzetten. Waar het plan van een hypotheekbank niet kon worden uitgevoerd, omdat de commissie onder Engelsche wetten zou moeten werken, werd 12 Januari 1903 de *Vereeniging „Zuid-Afrikaansche Voorschotkas"* opgericht, die het volgende doel, neergelegd in haar statuten, nastreeft:

> De Vereeniging stelt zich ten doel, bijstand te verschaffen in de behoeften, ontstaan ten gevolge van en na den oorlog, in de jaren 1899—1902 in Zuid-Afrika gevoerd.
>
> Zij tracht dit doel te bereiken door het verleenen van voorschotten, het geven van inlichtingen en adviezen en verder het verrichten van de werkzaamheden, welke kunnen voortvloeien uit het verkrijgen van middelen, bedoeld bij art. 10, 3e (dat zijn schenkingen voor een bepaald doel enz.).

Dit doel werd nader aldus omschreven:

> Voor zooverre hare middelen dit toelaten, zal de *Voorschotkas* in de eerste plaats dit doel trachten te verwezenlijken:
>
> *a.* door voorschotten te verleenen tot instandhouding van het onderwijs in de Nederlandsche taal in Zuid-Afrika en tot terugkeer der uitgeweken voormalige bewoners der gewezen Zuid-Afrikaansche Republieken, die hier de arbeidsmarkt hebben overstroomd;
>
> *b.* door te bevorderen het uitzenden van andere personen als: predikanten, artsen, verplegers en verpleegsters, rechtsgeleerden, ingenieurs, industrieelen, kantoorbedienden, landbouwers, handwerkslieden, dienstboden enz., aan wier werkzaamheden een werkelijke behoefte in de voormalige Republieken zal bestaan;
>
> *c.* door ten slotte, voor zooverre hare krachten dit toelaten, al datgene te ondernemen, wat kan strekken tot steun van bewoners en uitgeweken bewoners der voormalige Republieken, en tot behartiging der belangen, welke onze landgenooten in Zuid-Afrika alsnog hebben of zullen hebben.

Zij heeft menigeen in donkere en moeielijke tijden geholpen, en is nog steeds, zij het op kleinere schaal, werkzaam. Uit den aard der zaak waren het de stoffelijke aangelegenheden, die door

haar werden behartigd, terwijl de bevordering der geestelijke en zedelijke belangen het eigenlijke werk der vereeniging bleef.

Haar leiders waren, hoewel zij den nieuwen politieken toestand bewust aanvaardden, er van overtuigd, dat de Hollandsch-Afrikaansche bevolking der vertrapte Republieken haar karakter niet zou verliezen, maar dat zij dit in den loop des tijds weer krachtig zou openbaren. Daarom steunde zij, in samenwerking met het Schoolfonds, de scholen voor Christelijk Nationaal onderwijs, die niettegenstaande de vreeselijke verarming van de bevolking zich in en na den oorlog met ongeloofelijke snelheid uitbreidden en een poging van het volk zelf waren om de verengelsching der jeugd tegen te gaan. Daarom bevorderde zij al wat de verspreiding van Hollandsche boeken in de hand kon werken. Onder haar toezicht werden later uitgegeven de Hollandsch-Afrikaansche liederbundel van Dr. N. MANSVELT en de Platenatlas ten dienste van de Zuid-Afrikaansche geschiedenis door Dr. E. C. GODÉE MOLSBERGEN en JOH. VISSCHER. Daarom stelde zij ter beschikking van haar leden het weekblad *De Zuid-Afrikaansche Post,* dat betrouwbare berichten over den toestand in Zuid-Afrika verspreidde. Daarom deed zij alles wat zij kon om door invloed van de Nederlandsche pers de tanende belangstelling niet te doen verdwijnen. Maar het was moeielijk.

Den 14den Juli 1904 overleed te *Clarens* in Zwitserland Pres. S. J. P. KRUGER. Dit was voor het hoofdbestuur de aanleiding om de familie aan te bieden het stoffelijk overschot van den ontslapen president naar Zuid-Afrika te vervoeren. Deze daad van piëteit werd zeer op prijs gesteld, zooals hieruit blijkt, dat de voormannen van het volk, vooraan gen. BOTHA, toen het volgende dankschrijven zonden aan den voorzitter van de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging:

Den WelEdelGestrengen Heer G. A. A. MIDDELBERG,
Voorzitter der Ned. Z.-Afr. Ver.,
AMSTERDAM.

WelEdelgestr. Heer,

Vóór het stoffelijk overschot van onzen geliefden Staatspresident S. J. P. KRUGER naar zijn laatste rustplaats wordt heengedragen en terwijl duizenden en duizenden van alle deelen van Zuid-Afrika in

Pretoria zijn vereenigd om de laatste eer aan den grooten overledene te bewijzen, gevoelen wij ons gedrongen, mede namens het geheele Afrikaner Volk, onze innige gevoelens van groote waardeering uit te spreken aan de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging, in deze vertegenwoordigende het Volk van Nederland.

Ons volk heeft jaren van groote verschrikking en armoede moeten doormaken, jaren die ons ondragelijk toeschenen, maar door de groote liefde van onze stamgenooten, daarin voorgegaan door het doorluchtig Vorstenhuis, is die druk in velerlei opzichten zeer verlicht geworden.

Wij hebben het Nederlandsche Volk in veel te danken. En door de laatste daad van sympathie zijn onze oprechte gevoelens van dankbaarheid niet weinig versterkt.

Zéér wordt door onze gansche natie gewaardeerd, dat alle deelen van het Nederlandsche Volk hebben willen samenwerken om het lijk van onzen geliefden Staatspresident terug te brengen naar Zuid-Afrika om daar te rusten te midden van zijn volk.

In het bijzonder brengt ons volk zijn dank uit aan de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging en U als haren Voorzitter voor de eervolle wijze waarop het stoffelijk overschot werd overgebracht.

Mogen wij hiermede den wensch uitspreken, dat gij onzen tolk wilt zijn om onze diepgevoelde dankbaarheid kenbaar te maken aan onze geliefde Stamverwanten.

Wij hebben de eer te zijn, WelEdelGestrenge Heer
Uw dienstwillige dienaren,

Hoofd-Comité.
LOUIS BOTHA,
BURGERS
J. H. DE LA REY,
C. L. BEYERS,
A. D. W. WOLMARANS,
J. C. SMUTS,
PH. A. GOLDMAN, *Secretaris.*

Regelings-Commissie.
DR. W. S. LINGBEEK,
J. S. VAN ZIJL,
S. CLENNIAAR,
W. VAN BEEKEM.
H. G. v. D. BIJL,
S. MEINTJES,
JOUBERT (JAN),
JAN S. FERREIRA,
N. DE KOCK,
H. VISSCHER,
F. V. ENGELENBURG,
J. B. WOLMARANS,
L. L. STEEN, *Secretaris.*

Het hoofdbestuur was van oordeel, dat de dag waarop President KRUGERS overschot aan de aarde zou worden toevertrouwd, hier in Nederland niet onopgemerkt mocht voorbij-

gaan en verzocht aan de redacties van verschillende bladen aan het hoofd der op 16 December verschijnende nummers het volgende artikel af te drukken:

16 DECEMBER 1904.

Heden wordt het stoffelijk overschot van President KRUGER te Pretoria aan den schoot der aarde toevertrouwd. Wij weten dat allen en hebben het lang te voren vernomen.

Veler onzer namen met woord of daad deel aan den plechtigen begrafenisstoet, die van Zwitserland naar Oud-Holland en van Oud-Holland, onder Nederlandsche vlag, over zee naar het Zuidelijk halfrond trok en wij allen begeleidden den droeven tocht met onze gedachten en gebeden. Toch trilt heden in aller harten een snaar van smart niet alleen, maar ook een van trots en een van hoop.

Van *Smart*, dat een der grootste zonen van den alouden Hollandschen stam, door zijne landgenooten uit hun midden verkoren en hoog verheven, van zijn voetstuk werd gerukt voordat zijn loopbaan was geëindigd en door valsche staatkunde en ruw geweld werd ten val gebracht.

Van *Trots*, omdat deze kloeke en groote Afrikaner, wiens hand nooit faalde, wiens moed nimmer wankelde, wiens geloof bergen verzette, behoorde tot den Nederlandschen stam, wiens roemrijk verleden balsem giet in de wonden van het heden en een lichtstraal werpt in eene duistere toekomst.

Van *Hoop*, omdat KRUGER en zijn volk ons hebben geleerd niet moedeloos te worden bij schijnbaren ondergang, onwrikbaar pal te staan voor eenmaal aanvaarde beginselen, goed en bloed te offeren voor edeler goederen, en uit de puinhoopen van het verleden bouwsteenen te vormen voor eene nieuwe toekomst.

Met ontbloot en gebogen hoofd scharen ook wij ons in lange rijen onder de tienduizenden landgenooten van den grooten doode en staren in het zwijgend graf. — Wij hebben aanspraak op een bescheiden plaats, want ook wij hebben hem gekend, geëerd en bewonderd, toen hij bij herhaling vertoefde in ons midden en blijkbaar nergens liever verwijlde dan in het land dat zijne taal sprak en zijn geloof beleed. —

Terwijl wij luisteren naar de woorden van rouw en van troost, tot zijne verslagen landgenooten gericht, en onze gedachten afdwalen naar het rijk verleden, dat langzaam wegzinkt in het graf, is het ons, alsof een diepe stem daaruit oprijst en tot ons spreekt:

„Wat staat gij en treurt als mannen die geen hoop hebben? „Gaat heen en leert van mij, nimmer te rusten noch te wanhopen, „zoolang het dag is; helpt veeleer, mijn volk met uwe kennis, met uw „geld, met uw goed; arbeidt aan de wedergeboorte uwer stamverwanten,

„die een ongeschreven recht verwierven op uw liefde en eerbied; en uit „den afgehouwen tronk zal een rijsken voortkomen dat eenmaal mijne „taak weder opneemt en onder gunstiger omstandigheden voltooit. — Gaat in vrede — Wie gelooven haasten niet". —

Had het hoofdbestuur geen vertrouwen in de toekomst gehad, dan zou de vereeniging in deze jaren zijn ontbonden, want meer dan eens maakten afgevaardigden ter hoofdbestuursvergadering (1908) opmerkingen, die daartoe moesten leiden. Doch in 1909 begon er een ommekeer te komen. In de algemeene vergadering van dat jaar sprak de voorzitter:

„Als een soort sluitsteen van de vroegere periode onzer werkzaamheid in Zuid-Afrika, toen we twee Hollandsch-Afrikaansche republieken voor ons hadden, mag beschouwd worden het oprichten van de gedenksteenen ter nagedachtenis van de in den oorlog gesneuvelde Nederlanders te Pretoria en te Bloemfontein, waarbij door Afrikaner leiders vleiende woorden aan het adres van Nederland gesproken zijn."

„Thans is een nieuw tijdperk aangebroken, waarin de Hollandsch-Afrikaansche bevolking haar plaats zal moeten en kunnen veroveren. Daartoe zal Nederland veel kunnen bijdragen, niet door ongevraagde diensten, maar door te helpen tot stand brengen, wat daar verlangd wordt. Wij willen daar niet de leiding hebben, maar Zuid-Afrika moet weten, dat het in ons een lichaam vindt, dat goeden wil en door zijne connectiën ook de kracht heeft om te steunen".

Dit was een nieuwe toon, die overeenstemde met wat in Zuid-Afrika plaats had. Daar ontwikkelde zich al krachtiger de Hollandsch-Afrikaansche taalbeweging, die duidelijk wees op de ontwaking van het nationaal zelfbewustzijn, hetwelk toenam toen den 31sten Mei 1910 de Unie van Zuid-Afrika tot stand was gekomen en gen. LOUIS BOTHA Eerste Minister was geworden.

De Hollandsche Afrikaanders begonnen zich zelf terug te vinden; jong Afrika, dat in Stellenbosch zijn middenpunt had gevonden, liet zich gelden: „Handhaaft uw taal" dat werd hun leus in tegenstelling met het woord van MILNER: „Het Hollandsch moet uit Zuid-Afrika worden verbannen". En reeds in 1911 werd door een jong Afrikaander op de algemeene

vergadering der Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging met kracht gepleit voor het Afrikaansch, dat — zooals Dr. D. C. HESSELING reeds in 1897 in De Gids had betoogd — „de" taal was van het Hollandsch-Afrikaansche volk.

Met groote belangstelling bleef de vereeniging deze ontwikkeling in de taalbeweging volgen, hierin geleid door de redactie van het maandblad *Hollandsch-Zuid-Afrika*, dat in 1910 voor het eerst was verschenen, en in 1924 door *Zuid-Afrika* is vervangen. Deze ontwikkeling had een snel verloop tijdens den wereldoorlog, welke in Zuid-Afrika groote politieke en cultureele veranderingen te weeg bracht en den strijd voor een zelfstandig tweetalig Zuid-Afrika in een nieuw stadium bracht. Inmiddels zette zij ook haren reeds genoemden, niet opzichtbarenden maar intensieven arbeid in het Studiefonds, door het Schoolfonds en in verband met de Voorschotkas voort en verblijdde zij zich over de tot standkoming van de Commissie voor den Nederlandsch Zuid-Afrikaanschen Handel te Den Haag, die voor het aanknoopen van handelsbetrekkingen kon zorgen, terwijl dit haar zelve niet mogelijk zou zijn; ook was zij meer dan belangstellend in den arbeid, die eerst door Prof. MELIUS DE VILLIERS in Leiden, later door Prof. Dr. H. D. J. BODENSTEIN in Amsterdam werd verricht, om Afrikaansche juristen hier op te leiden, en in het werk, dat Dr. E. C. GODÉE MOLSBERGEN als privaat-docent en als lector in de Afrikaansche geschiedenis aan de Amsterdamsche universiteit deed.

Ook behartigde zij, zooveel op haar weg lag, de belangen der emigratie, die — hoe vele moeielijkheden er ook aan zijn verbonden door de eigenaardige toestanden in Zuid-Afrika — steeds toeneemt. In de jaren 1924—1930 vestigden zich 1019 Nederlanders in Zuid-Afrika, d. z. 135 per jaar. Wel drukt in dezen tijd de depressie sterk op alle landbouwondernemingen en ook op de een paar jaar geleden gestichte coöperatieve onderneming Wonderfontein, maar de hoop is levendig, dat zij deze moeilijkheden zal te boven komen. Zoo bleef zij werkzaam in het leggen van vaste banden tusschen Zuid-Afrika en Nederland.

Verder wees de practijk de wegen aan, die met volle overtuiging als doeltreffend moesten worden ingeslagen. Tijdens den tweeden vrijheidsoorlog bepaalde de arbeid der vereeniging zich grootendeels tot steun. Hierdoor liep zij na den oorlog het gevaar, dat zij als filanthropisch instituut zou worden aangezien. Dit gevaar werd overwonnen toen zij terugkeerde tot het beginsel, dat Prof. SPRUYT reeds op deze wijze had geformuleerd: „geen filanthropie, maar steunen wat in zich zelve levenskracht heeft".

Na den oorlog werden ook door anderen aanknoopingspunten met Zuid-Afrika gezocht. Er ontstonden nieuwe vereenigingen en maatschappijen met bepaalde doeleinden of door bizondere aanleidingen in het leven geroepen. Hen allen trachtte het hoofdbestuur aan de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging te verbinden door ze uit te noodigen in het hoofdbestuur zitting te nemen. Zoo zijn daarin vertegenwoordigd het Algemeen Nederlandsch Verbond, de Dietsche Bond, het Schoolfonds, het Studiefonds, de Holland Zuid-Afrika-Lijn, de Commissie voor den Nederlandsch Zuid-Afrikaanschen Handel, het Herman Costerfonds en het Dietsche Studenten Verbond.

De jaren van opleving na den wereldoorlog zijn voor de vereeniging en haar arbeid zeer belangrijk geweest. Het is niet noodig hier alles te noemen, maar wel mag ik verwijzen naar wat er in het laatste jaar in Pretoria is geschied. Het was altoos een van de idealen van Prof. SPRUYT, dat de Nederlandsche taal en cultuur nog eens zou worden gedoceerd aan een Afrikaansche universiteit, niet propagandistisch, maar wetenschappelijk; niet om ze op te dringen, maar om haar waarde en haar innerlijke kracht te doen kennen. Dat dit mogelijk is geworden, danken wij aan de universiteit van Pretoria en aan vele vrienden in Nederland en twee dingen zijn het, die ons daarbij in het bizonder verblijden: dat deze leerstoel één departement vormt met die van de Afrikaansche taal en cultuur, en dat naast haar en verbonden met haar aan de Universiteit bestaat een Nederlandsch Cultuurhistorisch Instituut. Moge dit instituut worden een kleine levende bron,

overgebracht uit het oude Holland, verfrisschend en sterkend allen die er zich bij nederzetten om te drinken.

Wanneer onze vereeniging terugziet op den tijd, dat zij werd gesticht, dan kan zij gewag maken van zeer grooten vooruitgang. Wat in 1881 nog behoorde tot het gebied van het onmogelijke is bereikt. Toen was Zuid-Afrika een land, waar de Engelsche cultuur dag aan dag vooruitging, en waar een paar kleine republiekjes bestonden, die Hollandsch waren van aard, maar wier bewoners grootendeels nog tot ontwikkeling moesten komen. Dat zij cultureel stand zouden kunnen houden en zich zelf blijven, was den meesten iets ondenkbaars. Thans is Zuid-Afrika een Unie van vier gewesten, waarvan de bevolking in meerderheid van Hollandsch-Afrikaanschen oorsprong is. Zij bezit vijf universiteiten, en aan allen wordt Afrikaansch en Hollandsch gedoceerd; zij is officieel twee-talig en beide talen worden in het Parlement, in de school en in het gezin gebruikt; zij heeft een eigen letterkunde, en die is voor 80 % Hollandsch-Afrikaansch: Engelsch-Afrikaansche boeken zijn een uitzondering; zij heeft een eigen vlag, die aan de dagen van VAN RIEBEECK herinnert; zij heeft handelsvertegenwoordigers in verschillende landen, ook in Nederland en als dominium van het „Britse Gemeenebes van Nasies" is zij in Den Haag vertegenwoordigd door haren eersten gezant in Nederland, Z. Exc. D. J. DE VILLIERS, terwijl Nederland in Pretoria vertegenwoordigd is door haren eersten gezant in de Unie: Z. Exc. Dr. H. A. LORENTZ.

Er is in deze 50 jaar zeer veel gebeurd. Natuurlijk, zal de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging niet zeggen: dat is mijn werk — maar terugziende is zij dankbaar, dat zij 50 jaren op haren post heeft gestaan en onvermoeid en met vrucht het Nederlandsche volk, de Nederlandsche regeering, den Nederlandschen handel, de Nederlandsche wetenschap heeft toegeroepen:

Aan de Zuidpunt van Afrika leeft een volk, dat ons is verwant, dat recht heeft op ons meeleven, op onze geestelijke goederen, op onze cultuur, op ons zelven. Wij mogen de fout niet weder begaan, die onze vaderen meer dan een eeuw

geleden begaan hebben door alle verbindingen met onze stamverwanten op geestelijk en stoffelijk gebied af te breken. Wij zullen die fout niet begaan, wanneer het ons bij ons optreden te doen is om Zuid-Afrika en ook om Nederland zelf en zijn toekomst.

Moge de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging in den tijd, dien zij tegengaat, trouw blijven aan de beginselen harer stichters.

De rechtspositie der Unie van Zuid-Afrika in het Britsche Gemeenebest van Naties en in het internationaal verkeer

DOOR

PROF. DR. J. H. W. VERZIJL. [1]

Bij de herdenking van het vijftigjarig bestaan der Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging is het allicht ook van belang, zonder politieke vooringenomenheid en enkel op de basis van den tegenwoordigen rechtstoestand, zich rekenschap te geven van de betrekkingen, die zich in het afgeloopen tijdvak ontwikkeld hebben tusschen Zuid-Afrika en de rechtsgemeenschappen, waarmede het tot op dit oogenblik nog juridisch verbonden is, nl. Groot-Brittannië en Noord-Ierland, de zuster-dominions met Indië, en de alles-omspannende gemeenschap van het Britsche Rijk, alsmede van den terugslag, dien

---

[1]) De hierna volgende beschouwingen steunen o.m. op de volgende officieele Britsche staatsstukken:

Imperial Conference, 1926. Summary of proceedings. Cmd. 2768 (November, 1926). — *Appendices to the Summary of proceedings*. Cmd. 2769. — In het bijzonder: *Report of Inter-Imperial Relations Committee* op blz. 13 en vgl. van Cmd. 2768.

Report of the Conference on the Operation of Dominion Legislation and Merchant Shipping Legislation, 1929. Cmd. 3479 (January, 1930).

Imperial Conference, 1930. Summary of proceedings. Cmd. 3717 (November, 1930). — *Appendices to the Summary of proceedings*. Cmd. 3718.

Dat het mij mogelijk geweest is, in het bijzonder de laatstbedoelde bescheiden nog juist enkele dagen vóór de afsluiting van dit artikel te verwerken, dank ik aan de bijzondere welwillendheid van Z. E. DAN. J. DE VILLIERS, buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister der Unie van Zuid-Afrika te 's-Gravenhage. De loop der omstandigheden heeft medegebracht, dat ik, meer dan mij lief was, de jongste gegevens in noten heb moeten vermelden.

die ontwikkeling op de internationale betrekkingen gehad heeft.

Laten wij, ter voorkoming van mogelijk misverstand over de identiteit van de verschillende rechtsgemeenschappen, die hier in het spel zijn, terstond even nader preciseeren.

„Het Vereenigd Koninkrijk (van Groot-Brittannië en Noord-Ierland)", ook wel alleen „Groot-Brittannië en Noord-Ierland", is de tegenwoordige officieele benaming van het (voormalige) „mother country", tot 1922 — het jaar van de afsplitsing van den Ierschen Vrijstaat — geheeten „Groot-Brittannië en Ierland" en als zoodanig ook in het internationaal verkeer bekend. In deze rechtsgemeenschap zijn als integreerende onderdeelen, zij het ook met een uit vroeger eeuwen overgebleven eigenaardige autonomie, begrepen het eiland Man en de Kanaal-eilanden; tot haar behooren ook alle kroonkoloniën en protectoraten.

„Het Britsche Rijk" is, naar Britsch constitutioneel recht, zoo bijv. nog in het rapport der Rijksconferentie van 1926, en naar de algemeene volkenrechtelijke terminologie, zooals die o.a. nog in het Washingtonsche vlootverdrag van 1922 gebezigd wordt, de samenvattende benaming voor alle gebieden, die bijeengehouden worden door de Britsche Kroon. Het omvat de rechtsgemeenschap Groot-Brittannië en Noord-Ierland (the United Kingdom), zooals die boven werd bepaald, de sinds 1926 met deze centrale rechtsgemeenschap principieel op voet van algeheele gelijkheid gestelde zelfbesturende dominions, het in volle ontwikkeling verkeerende, zelf rechtens weer uitermate samengestelde (Britsch-)Indië, alle verdere, als „koloniën" aangeduide onderdeelen van lageren rang, waarvan sommige, in het bijzonder Malta en Zuid-Rhodesia, aanmerkelijk verder op den weg naar de zelfstandigheid zijn voortgeschreden dan de andere „Crown Colonies", en wat er verder nog als koloniale protectoraten en derg. bijgerekend mag worden. Want aan de peripherie van het Britsche Rijk gaat de staatsrechtelijke band, die dat Rijk nog bijeenhoudt, in allerlei volkenrechtelijke verhoudingen over, zooals dat met de internationale protectoraten van het Vereenigd Koninkrijk, met de mandaatgebieden van het Britsche Rijk, Groot-Brittannië en

enkele dominions [1]) en met de Britsche belangensferen en derg. het geval is.

In de terminologie van het Volkenbondsrecht evenwel heeft de uitdrukking „het Britsche Rijk" een minder omvattende beteekenis. In bijlage I van het Pact wordt het Britsche Rijk n.l. als Bondslid opgesomd náást, en tevens boven, vijf (sinds 1923 gestegen tot zes) afzonderlijk vermelde, zelfstandig als Bondsleden optredende, onderdeelen van dat Rijk (deze term thans in zijn alles-omvattende beteekenis genomen). De rechtsgemeenschap Groot-Brittannië en (Noord-) Ierland komt in het Volkenbondspact in het geheel niet voor. Deze eigenaardige wijze van vermelding van de verschillende tot den Britschen Rijkskring behoorende Bondsleden is in de eerste plaats een voor het nageslacht bewaard bewijs van de onzekerheid, waarin de staatslieden van 1919 nog ten aanzien van het juiste constitutioneele ontwikkelingsstadium der inter-imperiale betrekkingen verkeerden. Daarnaast mag zij m.i. echter worden uitgelegd als een zinvolle typographische uitdrukking van de Britsche rechtsovertuiging, volgens welke de dominions en Indië weliswaar onafhankelijke Volkenbondsleden zijn, maar niettemin nog zóó nauw door een onderlingen band verbonden zijn, dat hun inter-imperiale betrekkingen niet zonder meer door het Volkenbondsverdrag worden beheerscht. Zou dit verdrag thans opnieuw moeten worden geredigeerd, dan zou ongetwijfeld ook de rechtsgemeenschap het Vereenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Noord-Ierland in de bijlage vermeld

---

[1]) De Britsche mandaten zijn nl. als volgt toegewezen:
die over ex-Duitsch Oost-Afrika (Tanganyika), Kameroen, Togo, Irak en Palestina-Transjordanië aan „His Britannic Majesty", d.w.z. in dit verband aan het Vereenigd Koninkrijk;
die over 1. Zuidwest-Afrika, 2. ex-Duitsch Nieuw-Guinea en de voorheen Duitsche eilanden bezuiden den evenaar, behalve West-Samoa en Nauru, 3. West-Samoa, aan „His Britannic Majesty to be exercised on his behalf by the Government 1. of the Union of South Africa, 2. of the Commonwealth of Australia, 3. of the Dominion of New Zealand";
dat over Nauru aan „His Britannic Majesty", weder zonder nadere bepaling, maar hier blijkbaar bedoeld voor het geheele Britsche Rijk, dat krachtens een accoord van 1920 tusschen de belanghebbende regeeringen van het Vereenigd Koninkrijk, het Australische Gemeenebest en Nieuw-Zeeland heeft besloten tot instelling van een gezamenlijk bestuur, voorloopig onder leiding van een door Australië aangewezen bestuurder.
De Zuid-Afrikaansche Unie is derhalve zelfstandig en jegens den Volkenbond verantwoordelijk mandataris.

worden en zou — misschien — de geheele term „het Britsche Rijk" eruit verdwijnen, althans er in een anderen vorm en met andere strekking in voorkomen. Zooals deze laatste term thans in het Grondverdrag van den Volkenbond gebruikt wordt, kan men hem wel moeilijk anders opvatten dan als aanduidende het Britsche Rijk (in den ruimsten zin), onder aftrek van de afzonderlijk als Bondsleden genoemde dominions en Indië, zij het ook onder zinvolle verwijzing naar de nog altijd niet verbroken Rijkseenheid.

Naast den term „het Britsche Rijk" is sinds een aantal jaren in de juridische terminologie, zoowel van de Britsche staatsstukken als van internationale akten, ook de benaming „het Britsche Gemeenebest van Naties" doorgedrongen. Deze term, die de overhand begint te krijgen, wordt bijv., naast den term „het Britsche Rijk", gebezigd in het rapport der Rijksconferentie van 1926 en ook in het vlootverdrag van Londen van 1930 en vertoont een andere schakeering in de voorstelling. Terwijl de benaming „het Britsche Rijk" nog altijd de vroegere eenheid van alle gebieden onder de Britsche Kroon weerspiegelt, waaruit de dominions zich geleidelijk goeddeels hebben losgemaakt, legt de term „het Britsche Gemeenebest van Naties" juist op dit eindpunt der ontwikkeling van het Rijk tot een groep van gecoördineerde volksgemeenschappen den nadruk. Evenwel, een wezenlijk verschillenden juridischen inhoud hebben deze twee uitdrukkingen niet. In het rapport der laatste Rijksconferentie van 1930 wordt, voor zooveel ik zag, nog slechts van het Britsche Gemeenebest van Naties gewag gemaakt.

„Dominions" zijn de met verantwoordelijke regeering toegeruste, zelfbesturende onderdeelen van het Britsche Rijk (met uitzondering van het Vereenigd Koninkrijk), thans zes in getal: het Dominion Canada, het Dominion Newfoundland, het Gemeenebest (Commonwealth) Australië, het Dominion Nieuw-Zeeland, het — in de Zuid-Afrikaansche terminologie gaarne aldus aangeduide — „vrijgewest" de Unie van Zuid-Afrika en de Iersche Vrijstaat. Ik somde ze hier op naar „anciënniteit". Groot-Brittannië en Noord-Ierland zelf wordt

niet als dominion betiteld, wat historisch natuurlijk volkomen verklaarbaar is, maar welk feit thans geenszins meer mag worden ingeroepen als steun voor de stelling, dat de dominions toch nog in een verhouding van ondergeschiktheid, in hoe geringe mate dan ook, tot het „moederland" zouden staan. Het Vereenigd Koninkrijk is sinds de jongste ontwikkeling even goed (en gelijkgerechtigd) „part of the Commonwealth" als de dominions. Indië heeft den dominion-status nog niet bereikt, maar is er den laatsten tijd in versneld tempo naar op weg.

Van de zes tegenwoordige dominions verkeert er één, n.l. Newfoundland, internationaalrechtelijk nog in een minder ver gevorderd ontwikkelingsstadium: het is nog geen zelfstandig Volkenbondslid en wordt dientengevolge in den Volkenbond, waar dit te pas komt, nog altijd door „het Britsche Rijk" (in den boven toegelichten beperkten zin), d.w.z. door Groot-Brittannië en Noord-Ierland, vertegenwoordigd; van toepassing van Volkenbondsprocedures op eventueele geschillen tusschen het Vereenigd Koninkrijk of de andere dominions eenerzijds en Newfoundland anderzijds zou dan ook in geen geval sprake kunnen zijn, zelfs wanneer men die mogelijkheid voor geschillen tusschen de eerstgenoemde rechtsgemeenschap en de overige dominions, of tusschen deze laatsten onderling, wèl zou willen toelaten. In zooverre staat het dominion Newfoundland dus achter bij Indië, dat wèl zelfstandig Bondslid is. Daartegenover evenwel is Newfoundland in staatsrechtelijke zelfstandigheid Indië weer vooruit.

Drie van de zes dominions, n.l. Canada, Australië en de Unie van Zuid-Afrika, zijn, overigens in onderling verschillende schakeering, federatief, althans naar het beginsel der decentralisatie georganiseerd, terwijl de drie andere aan het type van den eenheidsstaat beantwoorden. Zooals zoo vaak bij bondsstaatachtige formaties het geval is (ik denk hier bijv. aan de federale republiek Oostenrijk, aan welke de Weensche hoogleeraar Hans Kelsen slechts aarzelend het karakter van een bondsstaat toekent), is het ook bij de drie groote dominions van het Britsche Rijk niet met volstrekte zekerheid uit te

maken, waar de staatsrechtelijke figuur van de federatie in het type van den gedecentraliseerden eenheidsstaat overglijdt. Leggen we een strengen maatstaf aan, dan is wellicht alleen het Australische Gemeenebest, met zijn zes „original States" en zijn direct aan het centrale gezag ondergeschikte „territories", onbetwist een bondsstaat. Canada, in negen „provinces" en twee „territories" ingedeeld, zweemt, in verband met de competentieverdeeling tusschen bond en leden, al meer naar een gedecentraliseerden eenheidsstaat, terwijl de Unie van Zuid-Afrika, met haar vier provinciën, Kaap de Goede Hoop, Natal, Transvaal en Oranje-Vrijstaat, nog weer iets meer tot laatstbedoeld organisatietype nadert. Ik zie echter geen bezwaar, ook de Unie van Zuid-Afrika nog als een bondsstaatachtige figuur te qualificeeren. Het rapport der Conferentie van 1929 erkent alleen Canada en Australië als federaties en verklaart in § 67 met zooveel woorden, dat de constitutie der Unie van Zuid-Afrika is „framed on the unitary principle". Dit is echter slechts een qualificatie, die juist of onjuist kan zijn. [1])

Met de aanduiding van dit verschil in inwendige staatsrechtelijke structuur tusschen de drie grootste dominions is trouwens slechts één verschilpunt tusschen hen aangegeven, want ook op allerlei andere punten loopt de staatsrechtelijke ordening der dominions uiteen: zij beantwoorden geenszins alle aan éénzelfde, vast-omlijnd type, maar vertoonen allerlei schakeeringen op constitutioneel gebied. Naast het zooeven aangestipte verschil in de plaats, waar het zwaartepunt van het gezag ligt: bij den bond of bij de leden, zou ik hier bij wijze van voorbeeld willen verwijzen naar twee andere punten: het

---

[1]) Het is dan ook niet bevreemdend, dan in de literatuur de qualificaties sterk uiteenloopen. Zoo komen twee recente continentale schrijvers, JOSEF L. KUNZ (Oostenrijk) en J. P. A. FRANÇOIS (Nederland), beiden in strijd met de stellingen in §§ 62—64 en 67 van het rapport der Conferentie van 1929 en tot onderling eveneens weer tegenstrijdige conclusies, doordat nl. de eerste (in zijn *Staatenverbindungen*) alle drie groote dominions als federatieve gemeenschappen behandelt, de tweede daarentegen (in zijn *Handboek van het Volkenrecht*, I, blz. 142) alleen Australië als bondsstaat erkennen wil. M.i. behoort echter Canada in elk geval ook tot het federatieve staatstype en heeft het ook juist dientengevolge op de laatste Rijksconferentie bijzondere staatsrechtelijke moeilijkheden opgeleverd. Vergl. hieromtrent ook noot [1]) op blz. 135. Voor Zuid-Afrika met zijn provinciale raden is de qualificatie inderdaad twijfelachtig.

al of niet bezitten van autonomie op constitutioneel gebied en de samenstelling van het typisch federatieve orgaan, den Senaat.

Wat de zoogenaamde „Verfassungsautonomie" betreft, valt op te merken, dat Canada, het oudste dominion, daarin bij de beide andere groote dominions achter staat. Voor wijziging van de Canadeesche constitutie, die indertijd, evenals de latere grondwetten der zuster-dominions (op Newfoundland na), bij Britsche Rijkswet is vastgesteld, is, met uitzondering van enkele bepaald aangewezen artikelen, nog altijd een nieuwe Britsche Act of Parliament noodzakelijk, zooals er dan ook enkele malen (in 1871, 1875, 1886 en 1915) zijn uitgevaardigd. Australië en Zuid-Afrika daarentegen bezitten principieel autonomie op het gebied der constitutie: zij kunnen hun eigen grondwet (resp. van 1900 en 1909) wijzigen zonder inmenging van de wetgevende macht in Londen, [1]) zijn daarbij alleen aan zekere voorschriften gebonden, die ook zelf weer in de constitutie zijn vastgelegd en voor hen beiden onderling verschillen. Bekend is bijv. de beperking in de grondwet der Zuid-Afrikaansche Unie ten aanzien van het naturellenkiesrecht in de Kaapprovincie. Volgens art. 35 der constitutie is voor wijziging van dat kiesrecht een stemmenmeerderheid van twee derden van het Parlement in vereenigde zitting (dus Volksraad plus Senaat) noodig; op dezen eisch van een gequalificeerde meerderheid is nog kort geleden een voorstel der HERTZOG-regeering afgestuit. Dit artikel 35 nu kan, volgens artikel 152, zelf slechts weer met een meerderheid van twee derden worden gewijzigd. Noch langs den directen weg, dien art. 35 opent, noch langs den indirecten weg, door art. 152 gewezen, kan derhalve het naturellenkiesrecht in de Kaapprovincie tegen den wil van één derde gedeelte der volksvertegenwoordiging

[1]) Wat het Gemeenebest van Australië betreft, geldt deze grondwets-autonomie, strikt genomen, alleen voor de eigenlijke „Constitution" en niet ook voor de acht „sections", die in de Commonwealth of Australia Constitution Act, 1900, aan de eigenlijke grondwet voorafgaan: deze „sections" kunnen alleen door een Act of Parliament van het Vereenigd Koninkrijk gewijzigd worden. Zuid-Afrika heeft dus de sterkst ontwikkelde „Verfassungs-autonomie" van de drie. Zie hieromtrent §§ 63, 64 en 67 van het rapport der Conferentie van 1929.

worden doorgezet. En eveneens is rechtens uitgesloten een derde, in Zuid-Afrika wel eens geopperde mogelijkheid om, langs een langen omweg, het doel met den steun van niet meer dan een eenvoudige meerderheid in het Parlement tòch te bereiken, n.l. door eerst het over grondswetswijziging loopende art. 152 zelf met gewone meerderheid te wijzigen in dier voege, dat de vermelding van het kiesrechtartikel 35 daaruit geschrapt wordt, en door daarna met de voor grondwetswijziging in het algemeen voldoende gewone meerderheid art. 35 te wijzigen in dien zin, dat ook het naturellenkiesrecht in de Kaapprovincie voortaan bij eenvoudige meerderheid gewijzigd kan worden. Deze laatste lange omweg is echter uitgesloten op een juridischen en op een moreelen grond. Juridisch, omdat art. 152, naar zijn uitdrukkelijken tekst, zichzelf begrijpt onder de grondwetsartikelen, die niet anders dan met een twee-derden-meerderheid kunnen worden gewijzigd. En moreel, omdat, zelfs indien dit anders ware, deze methode kennelijk een aantasting zou zijn van de goede trouw, die bij de aaneensluiting der afzonderlijke provinciën tot de Unie van Zuid-Afrika in 1909 heeft voorgezeten en dus verwerpelijk moet worden geacht. Overigens moet in het oog gehouden worden, dat voor grondwetswijziging altijd medewerking van de Kroon vereischt is en dat deze m.i. krachtens haar constitutioneele roeping harerzijds aan kennelijke grondwetsschendingen niet zou mogen medewerken.

Wat de samenstelling van het typisch federatieve orgaan, den Senaat, betreft, kan erop gewezen worden, dat niet alleen de verdeeling van de zetels over de verschillende staten of provinciën in de drie groote dominions verschillend is, maar ook de aanwijzing van de senatoren hier heel anders geregeld is dan ginds. Terwijl in Canada de verschillende provinciën met sterk uiteenloopende aantallen afgevaardigden in den Senaat vertegenwoordigd zijn, heeft elk der zes Australische staten een gelijk aantal (zes) senatoren. Terwijl verder in Canada de senatoren voor bepaalde provincies op voorstel van de bondsregeering door den Koning voor het leven worden benoemd, worden zij in Australië door de bevolking der afzonderlijke staten direct gekozen. Voor Zuid-Afrika is de regeling

weer anders: de Senaat bestaat daar uit vier maal acht gekozen, plus nog acht door den Gouverneur-Generaal in Rade benoemde leden; de verkiezing van de eerstbedoelde senatoren geschiedt voor elke provincie door een kiescollege, dat bestaat uit den provincialen raad gezamenlijk met de voor de betrokken provincie in den Volksraad zitting hebbende leden.

Juist de constitutioneelrechtelijke verschillen in bouw tusschen de verschillende dominions hebben, blijkens het rapport der Conferentie van 1929 en de beraadslagingen in de laatste Rijksconferentie van 1930, vrij ernstige juridische moeilijkheden opgeleverd. [1])

Vergelijken wij ten slotte, ter afronding van dit zeer globale overzicht, alle oudere dominions te zamen nog even met het jongste in de rij, den Ierschen Vrijstaat, dan treft ons daarbij o.a. dit, dat, in tegenstelling tot al die oudere dominions, wier grondwettelijk statuut formeel op een Britsche Act of Parliament of op Letters Patent, dus op een eenzijdige staatsakte van het moederland berust, zij het ook eerst na wezenlijk overleg met de dominions vastgesteld, de formeele basis van de Iersche zelfstandigheid een zoowel door het Parlement te Londen, als door een voorloopige Iersche volksvertegenwoordiging goedgekeurd „verdrag" is. Zooals bekend, is dit feit later oorzaak geworden van een conflict tusschen „het Britsche Rijk" en den Ierschen Vrijstaat in Genève over de vraag, of dit tot den internen Britschen Rijkskring behoorende document wel een aan registratie onderworpen verdrag is te noemen.

---

[1]) Deze moeilijkheden kwamen, wat Australië en Canada betreft, reeds te voorschijn bij de beraadslagingen in de Conferentie van 1929, maar zijn, wat Canada betreft, nog verergerd tijdens de laatste Rijksconferentie van 1930. (Verg. omtrent een en ander §§ 68—71 van het rapport van 1929 en blz. 17, 18 en 20 van het Summary of proceedings van 1930).

Wat Australië betreft, ging het o.a. hierom, of het beginsel van de extraterritoriale werking der dominion-wetten moest worden uitgebreid tot de strafwetten der Australische States (dit punt zal in Australië zelf moeten worden uitgemaakt) en of de rechten van disallowance en reservation ook moesten vervallen ten aanzien van State legislation (ook op dit punt is de status quo onaangetast gelaten). Zie hieromtrent ook op blz. 139 en 140 van den tekst.

Voor Australië en Canada beide had o.a. belang de vraag, in hoeverre de bestaande normen omtrent de geldigheid van dominion en State laws in strijd met Britsche wetten door de centrale dominion-regeering konden worden gewijzigd zonder uitdrukkelijke instemming van de regeeringen der States, resp. provinces. Wat de Canadeesche federatie aangaat, is de definitieve oplossing in 1930 zelfs afhankelijk moeten gesteld worden van de uitkomst van nader overleg met de afzonderlijke provinciale regeeringen.

Verder verdient het opmerking — zulks in verband met verschijnselen in het politieke leven der Zuid-Afrikaansche Unie van den jongsten tijd —, dat, in tegenstelling tot alle andere dominions, de Iersche Vrijstaat uiterlijk zekere republikeinsche allures heeft, en dat niet alleen in zijn officieelen naam. Zoo wordt, in lijnrechten strijd met de oude Britsche traditie, maar meer in harmonie met de overtuiging van de stichters der koloniën in Amerika, in art. 2 der Iersche constitutie met zooveel woorden de leer der volkssouvereiniteit gehuldigd, zij het ook — met afwijking van de normale sfeer, waarin deze leer tot wasdom is gekomen — in een religieuze nuanceering, die uitdrukking heeft gevonden in den aanhef der Iersche afkondigingswet, waarin verklaard wordt, dat elk wetgevend gezag van Godswege aan het volk toekomt. Verzet tegen de traditioneel monarchale constitutie van het Britsche Rijk blijkt ook uit het afwijkende eedsformulier der Dail-leden: terwijl de Parlementsleden van alle andere dominions, ook van de Zuid-Afrikaansche Unie, zweren, „that I will be faithfull and bear true allegiance to His Majesty King George V, His heirs and successors according to law," betuigt het Iersche eedsformulier in een veel ingewikkelder formule „true faith and allegiance to the Constitution of the Irish Free State as by law established, and that I will be faithful to H.M. King George V, His heirs and successors by law in virtue of the common citizenship of Ireland with Great Britain and her adherence to and membership of the group of nations forming the British Commonwealth of Nations". Blijkbaar heeft men in dit eedsformulier de monarchale traditie zoover mogelijk willen afschudden, om zijn onderworpenheid aan den Koning alleen nog maar te betuigen in diens constitutioneele kwaliteit van algemeen hoofd van het „Britsche Gemeenebest van Naties". Deze republikeinsche allures brengen overigens geenerlei verandering in het staatsrechtelijk in wezen nog altijd monarchale karakter ook van den zoogenaamden Ierschen Vrijstaat, die, wat den materieelen inhoud van zijn staatsregeling betreft, geheel met de overige dominions overeenkomt.

Treden wij, na deze algemeene oriënteerende opmerkingen, in een beschouwing van de rechtsverhoudingen, waarin deze dominions eenerzijds tot Groot-Brittannië en Noord-Ierland, tot elkaar en tot het Britsche Rijk in zijn geheel, en anderzijds tot vreemde Mogendheden staan, dan kunnen wij allereerst vaststellen, dat de interne staatsrechtelijke ontwikkeling de externe volkenrechtelijke aldoor een eind vooruit is geweest en in zekeren zin ook nu nog is. Eigenlijk pas in den laatsten tijd zijn de internationaalrechtelijke consequenties uit de staatsrechtelijke evolutie van het Britsche Rijk getrokken. Terwijl de resultaten van de laatste twee Rijks-conferenties, van 1926 en van 1930, de verhoudingen binnen den Rijkskring vrijwel geheel opgehelderd hebben, zijn tot nu toe verschillende trekken onduidelijk gebleven in het beeld van het Britsche Gemeenebest van Naties, zooals dat zich tegen den achtergrond van het internationale rechtsleven afteekent.

Hoe de intern-staatsrechtelijke ontwikkeling van de zelfstandige onderdeelen van het Britsche Rijk verloopen is, behoeft hier niet meer in bijzonderheden te worden geschetst. In een historische periode, waarin de uitbouw van de Kaapkolonie tot de tegenwoordige Unie van Zuid-Afrika, langs den maar al te bekenden langen en tragischen weg, nog pas ging beginnen, was Canada op den weg naar de vrijheid reeds voorgegaan. Na in 1840 uit handen van het Britsche Parlement een liberale constitutie te hebben ontvangen, door de grondgedachte van het „responsible government" geïnspireerd, is het dominion in 1867 bij de eveneens uit handen van het Britsche Parlement ontvangen British North America Act op federatieve basis opgebouwd. Newfoundland heeft zich bij deze bondsstaatsformatie niet willen aansluiten en is afzonderlijk georganiseerd gebleven, [1]) zooals datzelfde verschijnsel zich later, wat Australië betreft, met Nieuw-Zeeland en nog maar enkele jaren geleden,

[1]) In afwijking van wat voor de andere dominions geldt, vertoont Newfoundland ook dit formeel-bijzondere, dat zijn constitutie niet op een Britsche Act of Parliament berust, maar op zoogenaamde Letters Patent (under the Great Seal of the United Kingdom of Great Britain and Ireland).

wat Ierland en Zuid-Afrika aangaat, met Noord-Ierland en Zuid-Rhodesia heeft herhaald. [1])

De langs dezen weg door het oudste dominion verkregen staatsrechtelijke zelfstandigheid, met het parlementaire stelsel en de politieke verantwoordelijkheid van een nationaal Canadeesch kabinet aan een nationale volksvertegenwoordiging als kern en hier door de federale aaneensluiting van later jaren aanzienlijk versterkt, is onder andere omstandigheden later ook aan Australië, Zuid-Afrika en Zuid-Ierland ten deel gevallen.

Ofschoon als gevolg van dezen ontwikkelingsgang het zwaartepunt der regeering geleidelijk geheel naar de dominions zelve verplaatst werd, bleef niettemin in allerlei opzichten aan de centrale Rijksorganen te Londen langen tijd een onmiskenbaar overwicht verzekerd. Het sterkst kwam dit overwicht tot uitdrukking in het beleid der buitenlandsche betrekkingen, dat — niettegenstaande enkele bescheiden pogingen der dominions tot emancipatie — voor het geheele Britsche Rijk in het Foreign Office gecentraliseerd bleef, zoodat van een eigen, zelfs beperkte, internationale rechtspersoonlijkheid der dominions nauwelijks sprake was.

Maar ook binnen den Rijkskring lieten de middelpuntvliedende krachten, die het Rijk langzamerhand uiteenwrongen, nog langen tijd allerlei bevoegdheden der centrale regeering onaangetast. Afgezien daarvan, dat de staatsrechtelijke status der dominions — met uitzondering van de anomalie van den Ierschen Vrijstaat — berustte en bleef berusten op een door het Rijksparlement — wat Newfoundland betreft, door de Kroon —, dus van boven af en eenzijdig, aan de zelfbesturende Rijksdeelen verleende constitutie, kwam de afhankelijkheid der dominions van de organen van het centrale Rijksgezag nog in allerlei andere punten uit.

[1]) Verg. voor Noord-Ierland de *Government of Ireland Act, 1920* (10 & 11 Geo. 5. Ch. 67), art. 12 van de *Articles of Agreement for a Treaty between Great Britain and Ireland* van 6 December 1921 en de op dit laatste artikel betrekking hebbende *Correspondence between His Majesty's Government and the Governments of the Irish Free State and Northern Ireland* (Cmd. 2155 van 1924). — Verg. voor Zuid-Rhodesia o.a. Cmd. 1573 van 1922: *Despatch to the High Commissioner for South Africa transmitting Draft Letters Patent providing for the constitution of Responsible Government in the Colony of Southern Rhodesia, and other draft Instruments connected therewith.*

Zoo bleef in beginsel het Britsche Parlement bevoegd, voor het geheele Rijk verbindende wetten uit te vaardigen, wat in sommige gevallen zelfs een onmisbaar attribuut van het centrale gezag was, in verband met het erkende, maar in zijn toepassingen duistere, rechtsbeginsel, dat aan de door de dominions zelf uitgevaardigde wetten geen extraterritoriale werking toekwam. [1]) Op grond hiervan moest bijv. nog in 1920, met beroep op de Foreign Jurisdiction Act, 1890, een Britsche Order in Council te hulp komen, om Nieuw-Zeeland rechtens in staat te stellen tot het uitvaardigen van wetten voor het bestuur over het aan dit dominion als mandaatgebied toegewezen West-Samoa.

Omgekeerd waren volgens de dominion-constituties de door deze zelfbesturende onderdeelen vastgestelde wetten staatsrechtelijk niet onaantastbaar voor het centrale gezag. Ten aanzien van al deze wetten toch was de bevoegdheid van den Koning blijven bestaan om ze, op voordracht van den, toentertijd ook nog de dominion-zaken behartigenden, Staatssecretaris voor koloniën [2]) met zijn afkeuring (disallowance) te treffen, terwijl in bepaalde omstandigheden zelfs de uitdrukkelijke toestemming der Kroon op wetten der dominion-parlementen voorbehouden werd (discretionary en compulsory reservation). [3])

---

[1]) Zoowel de gerechtshoven als de auteurs verschilden van meening over het bestaan en den omvang der constitutioneele beperkingen op het punt van de extra-territoriale werking der dominion-wetgeving, wat een algemeene onzekerheid te weeg bracht op allerlei gebieden, als: visscherij, belastingen, scheepvaart, luchtvaart, huwelijk, strafrecht, deportatie, smokkelarij en onwettige immigratie, en allerlei wettelijke omwegen noodzakelijk maakte om het gewenschte doel toch te bereiken. Nog afgezien van de principieele rechtsgelijkheid der Rijksonderdeelen, maakte dus reeds deze onzekerheid een wettelijke regeling noodig. Zie §§ 37—44 van het rapport der Conferentie van 1929.

[2]) De vroegere functie van Secretary of State for the Colonies is sinds eenige jaren beperkt door de instelling van de afzonderlijke functie van Secretary of State for Dominion Affairs, naast de oude.

[3]) De bevoegdheid tot disallowance beteekent het recht der Kroon, tot dusver uitgeoefend op advies van Ministers van het Vereenigd Koninkrijk, om een wet, vastgesteld door de wetgevende macht van een dominion of kolonie, te vernietigen. Deze bevoegdheid was echter, wat de dominion-wetten betreft, al sinds vele jaren niet meer uitgeoefend, in Canada niet meer sinds 1873, in Nieuw-Zeeland niet meer sinds 1867 en in het Australische Gemeenebest en de Zuid-Afrikaansche Unie nooit. De Iersche constitutie kent de bevoegdheid in het geheel niet meer. Wat Zuid-Afrika betreft, is zij uitdrukkelijk vastgelegd in art. 65 der South Africa Act, 1909. — Verg. §§ 18—23 van het rapport der Conferentie van 1929. *(Vervolg dezer noot op de volg. bladz.)*.

In het algemeen gaf de van 1865 dateerende Colonial Laws Validity Act nog altijd aan het Rijksparlement te Londen de macht om zijn wetgevende suprematie ook over de dominions te handhaven en elke poging dezer laatsten om onder deze suprematie uit te komen, te verijdelen. Het merkwaardige daarbij was, dat deze wet in den tijd, toen zij afgekondigd werd, de strekking had, aan de koloniën veel grootere vrijheid op wetgevend gebied toe te kennen dan zij, naar de rechtspraak van die dagen speciaal in Zuid-Australië, hadden. In dien tijd n.l. werd de nietigheid aangenomen van elke koloniale wet, die strijdig was niet alleen met Britsche Acts of Parliament en andere wettelijke verordeningen, maar ook met de Britsche common law. Met algeheele terzijdestelling van dezen laatsten nietigheidsgrond, werd nu in 1865 de nietigheid beperkt tot koloniale wetten, in strijd met bepalingen van eenige Britsche Act of Parliament (of daarop steunende verordening), die haar werking over de kolonie uitstrekte. [1])

Intusschen was de praktische inwerkingstelling van deze

Reservation beteekent het onthouden van goedkeuring aan een door een koloniaal of dominion-parlement vastgestelde wet door den gouverneur(-generaal), „in order that His Majesty's pleasure may be taken thereon". De desbetreffende wettelijke bepalingen kennen tweeërlei reservation. In de meeste gevallen, en dit in àlle dominions, is de gouverneur-generaal vrij en heeft hij een „discretionary power of reservation", wat voor de Unie van Zuid-Afrika geregeld is in de artt. 64 en 66 van de South Africa Act, 1909. Daarnaast staan bijzondere gevallen, waarin de gouverneur-generaal verplicht is, het voorbehoud te maken (compulsory reservation); de South Africa Act, 1909, kent drie gevallen van dien aard: art. 64 (intrekking of wijziging van dat artikel zelf of van eenige bepaling van Chapter IV onder het hoofd „House of Assembly" en alle wetsontwerpen, die provinciale raden mochten afschaffen of de hun volgens art. 85 toekomende rechten mochten verminderen), art. 106 (beperking van de zaken, waarin bijzonder verlof mag worden gevraagd om van het Unie-Hooggerechtshof appèl in te stellen bij „His Majesty in Council") en § 25 van de Schedule (wijziging van de bepalingen betreffende de voorwaarden, waaronder de gouverneur-generaal in rade het bestuur van eventueel aan de Unie overgedragen inboorlingen-gebieden op zich mag nemen). De Canadeesche en Iersche constituties kennen deze gevallen van verplicht voorbehoud niet. Ook de op de aldus gereserveerde wetten door de Kroon te nemen beslissing werd tot dusver genomen op advies van het kabinet van het Vereenigd Koninkrijk. Verg. §§ 26—36 van het rapport der Conferentie van 1929.

[1]) Dit ontstaan van de Colonial Laws Validity Act, 1865, maakte het, naar het oordeel der Conferentie van 1929, noodig, nog in 1930 niet te volstaan met een eenvoudige intrekking van die wet, maar uitdrukkelijk positief te zeggen, dat geen dominion-wet in de toekomst meer wegens strijd met Britsche common law of Acts of Parliament nietig zou zijn. Anders zou kunnen worden betoogd, dat na intrekking van de wet van 1865 de oude, veel ongunstiger toestand naar het toenmalige gemeene recht weer intrad! Verg. over deze kwesties §§ 45—53 van het rapport der Conferentie van 1929.

beperkingen van de bevoegdheden der zelfbesturende Rijksonderdeelen door het centrale gezag hoe langer hoe zeldzamer geworden en had zich ook op dit uiterst belangrijke punt langs den voor het Britsche staatsrecht zoo uitermate typeerenden weg der gewoonterechtsvorming een nieuwe constitutioneele conventie ontwikkeld, volgens welke bijv. slechts in hooge uitzonderingsgevallen een contrôle over dominion-wetgeving mocht worden uitgeoefend. Zooals de formeel wettelijke mogelijkheid eener intrekking van den eenmaal bij Britsche Act of Parliament eenzijdig aan de zelfbesturende onderdeelen verleenden dominion-status door de conventioneele normen volkomen uitgesloten was te achten, zoo had geleidelijk ook de legislatieve suprematie van het Britsche Parlement over de wetgeving der dominions zich bescheiden teruggetrokken. [1])

Maar hoe de praktijk zich ook mocht ontwikkeld hebben, de door het zelfstandigheidsstreven der dominions gewraakte bepalingen golden formeel nog en ook in de staatsrechtelijke positie van de gouverneurs(-generaal) waren nog trekken, die al te zeer aan de afhankelijkheid der dominions van Londen herinnerden. Immers, elk constitutioneel overleg tusschen de dominionregeeringen en Londen moest, door bemiddeling van den betrokken gouverneur(-generaal), loopen over den staatssecretaris voor koloniën (later: voor dominionzaken), wat voedsel bleef geven aan de opvatting, dat deze gouverneur (-generaal) en daarmede ook het geheele dominion ondergeschikt waren aan de Britsche regeering, in plaats van onmiddellijk, via den vertegenwoordiger der Kroon, met den Britschen Koning zelf in gemeenschap te staan. Met deze opvatting,

---

[1]) De geweldige hervormende macht der „conventions" in het Britsche constitutioneele recht wordt kort, maar treffend geschetst in het rapport der Conferentie van 1929 in de volgende bewoordingen (§ 56): „The association of constitutional conventions with law has long been familiar in the history of the British Commonwealth; it has been characteristic of political development both in the domestic government of these communities and in their relations with each other; it has permeated both executive and legislative power. It has provided a means of harmonising relations where a purely legal solution of practical problems was impossible, would have impaired free development, or would have failed to catch the spirit which gives life to institutions. Such conventions take their place among the constitutional principles and doctrines which are in practice regarded as binding and sacred whatever the powers of Parliaments may in theory be."

afkomstig uit den tijd toen de vertegenwoordiger der Kroon in de dominions nog uitsluitend op advies van de regeering te Londen werd benoemd en dientengevolge daar als haar vertegenwoordiger gold, waren andere verschijnselen op het gebied van de internationale betrekkingen der Rijksdeelen in overeenstemming.

De uitgroei van het Britsche Rijk tot de huidige gemeenschap van gelijke en onafhankelijke staten zou intusschen niet zoo merkwaardig snel in zijn werk zijn gegaan, indien niet de wereldoorlog tusschenbeide was gekomen. Deze heeft meer dan iets anders de oogen geopend voor de noodzakelijkheid eener erkenning van de zelfbesturende Rijksdeelen als op voet van gelijkheid met het moederland te behandelen eenheden, aan welke niet alleen in constitutioneelrechtelijk opzicht, maar ook wat haar buitenlandsch verkeer betreft, vrije beschikking over eigen politiek en eigen lot in beginsel behoort toe te komen.

De achterstand op internationaalrechtelijk gebied, welken de ontwikkeling der dominions bleef te zien geven, is bij de vereffening van den wereldoorlog grootendeels ingehaald.

Vóór 1914 was van een zelfstandige deelneming der dominions aan internationale verdragen en conferenties van politiek karakter niet ernstig sprake geweest en was het ook niet twijfelachtig, dat politieke verdragen, door de centrale regeering gesloten, de dominions bonden, zelfs wanneer zij er niet tevoren in waren gekend. Dit feit had echter reeds op de Rijksconferentie van 1911 zekere wrijving met de dominions uitgelokt. Weliswaar was daarnaast een zekere praktijk tot ontwikkeling gekomen, volgens welke de dominions (in het bijzonder Canada) rechtstreeks met vreemde regeeringen over het sluiten van niet-politieke, bijv. handelsverdragen, in onderhandeling konden treden, maar tenslotte kwamen ook deze verdragen — voorzoover zij niet den uiterlijken vorm van afspraken met vreemde consuls aannamen — formeel tot stand met medeonderteekening van den Britschen gezant als vertegenwoordiger van de centrale regeering. Ook in vragen van oorlog en vrede behield Londen de eindbeslissing aan

zich en konden, zooals nog in 1914 bleek, de dominions zonder eenigen twijfel buiten hun medewerking in een oorlog worden betrokken.

Het jaar 1919 beteekent in deze opzichten voor de dominions (ook Indië werd in dezen vooruitgang betrokken) een mijlpaal in hun ontwikkeling. De mate van zelfstandigheid, die de dominions sindsdien hebben weten te ontplooien, is gerijpt onder de werking van het gloednieuwe oorlogsinstituut van het Imperial War Cabinet, dat de dominions tijdens den oorlog rechtstreekschen invloed op de Rijkspolitiek heeft verschaft. Op de vredesconferentie wisten de dominions door te zetten, dat zij als zelfstandige verdragspartijen behandeld werden en ook zelfstandige vertegenwoordiging in commissies kregen. [1]) De volmachten hunner vertegenwoordigers werden door den Koning onderteekend op advies niet van de regeering te Londen, maar telkens van de betrokken dominion-regeering zelf en geheel in overeenstemming daarmede, hebben ook in elk dominion afzonderlijk de vredesverdragen den ganschen parlementairen weg doorloopen, met als einde de bekrachtiging door den Britschen Koning voor elk dominion op advies en onder verantwoordelijkheid van de betrokken dominion-regeering. De vredesverdragen zelf kenden aan vier der dominions benevens Indië een zelfstandig lidmaatschap van den Volkenbond toe, terwijl enkelen hunner, nl. Australië, Nieuw-Zeeland en Zuid-Afrika, bovendien als zelfstandige mandatarissen krachtens art. 22 van het Bondsverdrag werden aangewezen. [2])

Deze snelle ontwikkeling der dominions tot internationale rechtssubjecten, zij het voorloopig ook nog slechts met beperkte handelingsbevoegdheid, heeft op haar beurt weder hun uitgroei tot autonome en gelijkgerechtigde leden van het Britsche Rijksgeheel ook in constitutioneel opzicht bevorderd en tenslotte in November 1926 aan het Britsche Gemeenebest van Naties zijn tegenwoordige, met geen enkele andere politieke figuur

[1]) Van groote beteekenis voor deze concessies van de regeering te Londen is geweest het memorandum, dat de Canadeesche premier BORDEN in Mei 1919 namens alle eerste ministers der dominions aan de vredesconferentie heeft aangeboden.

[2]) Verg. hieromtrent de noot op blz. 129.

ten volle te vergelijken, merkwaardige structuur gegeven. Het in het rapport van het Inter-Imperial Relations Committee aan de Rijksconferentie van 1926 met bijzonderen nadruk vooropgestelde beginsel van het nieuwe Rijksrecht, dat „de zelfbesturende gemeenschappen binnen den Rijkskring, Groot-Brittannië en de dominions, autonome gemeenschappen zijn, gelijk in status, in geenerlei opzicht, noch wat haar inwendige, noch wat haar buitenlandsche zaken betreft, aan elkaar ondergeschikt, hoewel vereenigd door gemeenschappelijke trouw aan de Kroon en door vrije aaneensluiting verbonden als leden van het Britsche Gemeenebest van Naties", heeft in het nieuwe Rijks-charter van 1926/1930 zijn consequente en oprechte toepassing gevonden. Maar — en ziedaar weer een achterstand in de internationaalrechtelijke evolutie — welke consequenties deze algeheele constitutioneele emancipatie der dominions nu weer precies voor de internationale stelling van het Britsche Rijk en zijn onderdeelen zou medebrengen, was nog niet met zekerheid te zeggen.

Dat, zooals men wel heeft trachten te doen, het nieuwe Rijks-charter van 1926 zou kunnen worden gequalificeerd als een eenvoudige vastlegging van wat constitutioneelrechtelijk toch reeds gold, is m.i. onhoudbaar. Dergelijke vastleggingen van conventioneele normen hebben altijd in meerdere of mindere, soms zelfs in sterke mate, nieuw recht geschapen. Zoo heeft ook in 1926 het Britsche Rijksrecht een nieuwen grooten ontwikkelingssprong vooruit gedaan, waarbij het blijkbaar nog moeite kostte er terstond alle consequenties volledig uit te trekken. Dientengevolge heeft de Rijksconferentie van 1926, onder principieele erkenning van de noodzakelijkheid van herziening der tot dusver gegolden hebbende regelen, enkele punten aan nader onderzoek en uitwerking moeten voorbehouden, die eerst de technische Conferentie van 1929 en de daarop aansluitende jongste Rijksconferentie van 1930 hebben kunnen regelen, maar zelfs die nog niet volledig.

Tot deze punten behoorde de oude positie van het Rechtsgeleerd Comité van den Geheimen Raad te Londen als hoogste rechtbank van het Rijk, zoowel tusschen de koloniën en andere

Prof. Dr. J. W. Pont, Voorzitter sedert 1911.

Rijksonderdeelen onderling, als in beroep ook van vonnissen, in de dominions gewezen. In de eerste kwaliteit heeft het Judicial Committee nog slechts eenige jaren geleden een belangrijk arrest gewezen tusschen Canada en Newfoundland, ter beslissing van hun territoriaal geschil over een groot gebied op de kust van Labrador, terwijl in de laatste hoedanigheid de rechterlijke instantie te Londen in bepaalde gevallen het laatste woord behield in rechtskwesties ook tusschen particulieren. Voor behoud van een centrale rechterlijke instantie voor het Rijk was wel een en ander te zeggen, al heeft het stelsel bijv. voor Zuid-Afrika met zijn, van de Britsche common law afwijkend, Romeinsch-Hollandsch privaatrecht ook zijn ernstige bezwaren. Maar in elk geval zou handhaving ervan tegen den wil der dominions zelven met het nieuwe statuut dezer laatsten onvereenigbaar zijn en elke nieuwe ordening van zaken dus op de instemming der zelfstandige leden van het Rijk moeten berusten.

Voor zooveel de rol van „His Majesty in Council" als beroepsinstantie aangaat, is ook in 1929 en 1930 nog geen definitief resultaat bereikt. De principieele vrijmaking van het geheele dominion-staatsrecht van elke suprematie van het Britsche parlement heeft echter ook op dit punt den weg tot afschaffing van ongewenschte appèlrechtspraak gebaand. [1])

Wat de geschillen tusschen de leden des Rijks onderling betreft, lagen twee wegen open: toepasselijkverklaring van de Volkenbondsprocedures en andere internationaalrechtelijke beslechtingsmethoden ook op die binnen den Britschen Rijks-

---

[1]) Zie ik de zaak voor Zuid-Afrika juist, dan zou de volgende regelmatige weg gevolgd kunnen worden. Volgens art. 106 der Unie-grondwet heeft de Koning nog altijd het recht om in Rade bijzonder verlof te verleenen om van de Appèl-afdeeling van het Hooggerechtshof der Unie beroep in te stellen bij den King in Council; het Unie-parlement mag wel bij wet de zaken, ten aanzien waarvan zoodanig verlof gevraagd mag worden, beperken, maar een dergelijke wet valt onder het op blz. 139/140, noot 3) toegelichte beginsel der „compulsory reservation". Het Statute of Westminster zal niet zonder meer dit speciale appèlrecht afschaffen, nòch zelfs automatisch de gevallen van „compulsory reservation" doen vervallen. Maar wel zal het Unie-parlement art. 106 zelf kunnen wijzigen uit eigen machtsvolkomenheid, en wel te zijner keuze hetzij in dezen zin, dat voortaan een wet tot beperking van de appèl-gevallen niet meer aan reservation blootstaat, hetzij in dien zin, dat het geheele recht der Kroon „to grant special leave to appeal" geschrapt wordt.

kring besloten geschillen, of beslechting daarvan door interimperiale colleges, bijv. door schepping van een centraal Rijksorgaan, dat voortaan niet meer zou zijn een ook met rechtsmacht over de andere leden bekleed orgaan van één hunner (zooals dat met het Rechtsgeleerd Comité uit den Privy Council nog altijd het geval was), maar een werkelijk gemeenschappelijk orgaan van allen. Op dit voor de toekomst zoo belangrijke punt, dat meer in de laatst-, dan in de eerstbedoelde richting is beslist en waarop ik hieronder nader terugkom, is de ontwikkeling nog niet afgesloten.

Aan nadere bespreking moesten in 1926 eveneens worden voorbehouden de ingewikkelde kwesties, die samenhingen met de bovenbesproken legislatieve suprematie van het Britsche Parlement over de dominions en hunne wetgeving, met de constitutioneele beperkingen uit ouderen tijd van de wetgevende bevoegdheid der dominion-parlementen en met den regel, dat tot dusver aan de dominion-wetgevingen in beginsel geen extra-territoriale werking toekwam. Op deze punten, die moesten worden opgelost in het licht van het beginsel der algeheele gelijkgerechtigdheid der zelfbesturende Rijksdeelen, moest een streep worden gehaald door beginselen, die, uit de oude rechtsbedeeling afkomstig, met de nieuwe orde van zaken niet meer vereenigbaar waren. De Rijksconferentie van 1930 heeft deze technisch-juridische kwesties inderdaad tot algemeene bevrediging opgelost en de definitieve liquidatie van het verleden, zoo niet reeds zelf tot stand gebracht, dan toch voorbereid, door een wettelijke regeling te ontwerpen, die als „het Statuut van Westminster" door het Parlement te Londen zal moeten worden uitgevaardigd en aan alle historische onderworpenheid voor goed een einde zal maken.

Uit de daaromtrent door de Conferentie van 1929 voorgestelde en, behoudens enkele wijzigingen, door de Rijksconferentie van 1930 overgenomen regelingen blijkt het volgende.

Voor sommige verdere ontwikkelingen van den constitutioneelen status der dominions is in het geheel geen algemeene wettelijke voorziening door het Londensche Parlement in het ontworpen Statute of Westminster meer noodig. Wat bijv. de

bevoegdheid tot disallowance betreft, zijn die dominions, welke, zooals Zuid-Afrika, Verfassungsautonomie bezitten, bevoegd, de desbetreffende bepalingen door eigenmachtige grondwetswijziging af te schaffen. Dominions, die, zooals Canada, deze autonomie formeel nog niet bezitten, zullen de medewerking van het kabinet te Londen kunnen inroepen, opdat dit aan het Britsche parlement een voorstel doe tot schrapping van de disallowance uit de betrokken dominion-grondwet, welke medewerking noch de Britsche regeering, noch het Britsche parlement thans meer gerechtigd zouden zijn, hun te weigeren. Volkomen dezelfde wegen staan open tot afschaffing van het instituut der reservation, in de hanteering waarvan de regeering te Londen trouwens toch niet meer de geringste zeggenschap zou hebben. Maar daarnaast biedt het nieuwe Rijks-charter aan de dominions zonder, of met onvolledige, grondwets-autonomie de gelegenheid om veel radicaler en „en bloc" van deze „handicap" af te komen, n.l. door van Britsche regeering en parlement een algemeene wijziging hunner constitutie te vorderen, zóó dat voortaan in geen enkel geval voor concrete wijzigingen dier constitutie de medewerking van Londen meer vereischt zal zijn en dat dus ook hùn volkomen autonomie op constitutioneel gebied verleend wordt.

Wat het Statute of Westminster wèl uitdrukkelijk zal moeten bepalen, is vooral: erkenning van de extra-territoriale werking der dominion-wetten; afschaffing der Colonial Laws Validity Act, 1865, voor de dominions; erkenning, dat geen dominion-wet nietig zal zijn wegens strijd met het Engelsche recht of met Britsche Acts of Parliament; uitsluiting van elke rechtswerking van Britsche wetten op het gebied der dominions, tenzij dezen er zelf om vragen en in toestemmen; uitsluiting van de dominions en hun states en provinces uit het wettelijk begrip „colony". Ook de Merchant Shipping Act, 1894, en de Colonial Courts of Admiralty Act, 1890, zullen gewijzigd moeten worden om aan de ook op die terreinen (handelsscheepvaart en admiraliteitsrechtspraak) nog bestaande ondergeschiktheid van het dominion- aan het Britsche recht te beëindigen.

Bij het bereiken van dit einddoel der constitutioneele ont-

wikkeling zal er ook geen twijfel meer over kunnen zijn, dat de in oorsprong heteronome grondwetten der dominions dat karakter voor het vervolg in beginsel volkomen hebben afgeschud en zich ontwikkeld hebben tot volmaakt autonome constituties, die in de toekomst in geenerlei opzicht meer ondergeschikt zijn aan den wil van het Parlement te Londen, dat ze eenmaal uit eigen machtsvolkomenheid voor de Rijksonderdeelen heeft uitgevaardigd. Immers, van een blijvend heteronoom karakter der dominion-grondwetten is, na de principieele erkenning en consequente doorvoering van de algeheele rechtsgelijkheid der zelfbesturende leden van het Britsche Gemeenebest van Naties, geen sprake meer. De algemeene staatsleer zal nu dan ook moeilijk meer aan de dominions de qualificatie van staten kunnen onthouden, als hoedanig De Louter ze reeds in 1910, toen nog eenigermate met vooruitgrijpen op de door hem voorziene evolutie der toekomst, heeft erkend. [1]) Hoe dit punt precies zal worden opgelost voor Canada, staat nog niet vast, maar het schijnt ondenkbaar, dat het Parlement te Londen op den duur de autoriteit zal blijven, die formeel alléén bevoegd is, de Canadeesche grondwet te wijzigen. In elk geval staan wij hier nog weer voor een merkwaardig restant van oude toestanden, dat met de nieuwe verhoudingen volstrekt onvereenigbaar is.

Wat in 1926, ook weder onder voorbehoud van nadere regeling der bijzonderheden, alvast buiten twijfel is gesteld, is de gewijzigde staatsrechtelijke positie van de gouverneurs (-generaal). In het nieuwe Rijksrecht kon de gouverneur-generaal niet meer gehandhaafd blijven als het officieele verbindingskanaal tusschen de regeering te Londen en de dominionregeeringen. Elke afhankelijkheid, ook in formeel opzicht, der dominion-regeeringen van het Staats-secretariaat voor dominion-zaken te Londen of van de regeering van Groot-Brittannië en Noord-Ierland was voortaan in lijnrechten strijd met de nieuw verworven staatsrechtelijke stelling der zelfbesturende „vrijgewesten". Deze stelling toch eischte eenerzijds, dat in

[1]) Het stellig Volkenrecht I, blz. 216. Juist het heteronome karakter der dominiongrondwetten vormde voor velen nog een bezwaar tegen de qualificatie als staten.

de dominions de gouverneur-generaal staatsrechtelijk dezelfde positie zou gaan innemen als de Koning in het Vereenigd Koninkrijk en dus niet meer zou fungeeren als agent der regeering te Londen [1]) en anderzijds, dat in de toekomst elk officieel verkeer tusschen de Britsche regeering en de kabinetten der dominions zou plaats hebben direct en zonder de vroeger onmisbare tusschenkomst van den gouverneur-generaal. Deze wijziging in de constitutioneele verhoudingen en praktijk zou zelf weer een nieuw contact tusschen Londen en de dominiale regeeringen noodig maken: immers, de vertegenwoordiger van den Koning in de dominions zou voortaan de Britsche regeering niet meer bij de dominion-regeering kunnen representeeren.

Wat Zuid-Afrika betreft, heeft deze laatste ontwikkeling medegebracht, dat het vroegere ambt van Gouverneur-Generaal der Unie is uiteengevallen in twee gescheiden en ook strikt onderscheiden ambten. Het eene is dat van plaatsvervanger van den Koning, in diens kwaliteit van Staatshoofd der Unie, in Zuid-Afrika, bekleed met de bevoegdheid om in het vrijgewest in 's Konings naam alle staatsrechtelijke functies uit te oefenen, welke in het monarchale regeeringsstelsel der Unie aan de Kroon zijn toegewezen. Deze functionaris heeft den titel van Gouverneur-Generaal behouden en voor zijn benoeming zal voortaan het advies der Unie-regeering beslissend zijn. [2]) Het andere ambt is dat van diplomatiek vertegenwoordiger van Groot-Brittannië en Noord-Ierland bij de Unie van

[1]) Dit belangrijke punt heeft in het rapport van 1926 deze uitdrukking gevonden, dat de gouverneur-generaal verklaard wordt voortaan uitsluitend te zijn „the representative of the Crown, holding in all essential respects the same position in relation to the administration of public affairs in the Dominion as is held by His Majesty the King in Great Britain" en dat, derhalve, „he is not the representative or agent of His Majesty's Government in Great Britain or of any Department of that Government".

[2]) Het jongste besluit der Rijksconferentie van 1930 daaromtrent verklaart het volgende:

„1. The parties interested in the appointment of a Governor-General of a Dominion are His Majesty the King, whose representative he is, and the Dominion concerned.

2. The constitutional practice that His Majesty acts on the advice of responsible Ministers applies also to this instance.

3. The Ministers who tender and are responsible for such advice are His Majesty's Ministers in the Dominion concerned.

4. ......

5. The channel of communication between His Majesty and the Government of any Dominion is a matter solely concerning His Majesty and such Government...."

Zuid-Afrika, belast met de taak om het (quasi-) internationaal verkeer tusschen de regeeringen te Londen en Kaapstad te onderhouden. Deze functionaris draagt den titel van „Hooge Commissaris". Aan zijn benoeming werkt uiteraard alleen het kabinet te Londen mede, dat als eersten vervuller van den post Sir HERBERT STANLEY, gouverneur van Ceylon, heeft voorgedragen. De twee bedoelde ambtenaren hebben dus ieder een fundamenteel verschillende taak te vervullen. De aan den voortijds gecombineerden functionaris Gouverneur-Generaal mede opgedragen bijkomstige taak van bestuurder van de drie Britsche protectoraten in het zuidelijk deel van het Afrikaansche continent: Basoetoland, Swaziland en Betsjoeanaland, is bij de splitsing van de gouverneursfunctie in tweeën volkomen logisch toegewezen aan den laatstbedoelden der twee, den Hoogen Commissaris van Groot-Brittannië en Noord-Ierland in de Unie van Zuid-Afrika. De tegenwoordige Gouverneur-Generaal der Unie heeft dus voortaan met die protectoraten van het Vereenigd Koninkrijk niets meer uit te staan.

Voor Zuid-Afrika is overigens nog niet deze andere consequentie uit de staatsrechtelijke evolutie getrokken, dat, zooals al wel op voorstel van de Australische regeering voor het Australische Gemeenebest in den persoon van den Australiër Sir ISAAC ISAACS het geval is, een persoonlijkheid uit de Unie zelve tot gouverneur-generaal is benoemd. Wel is de aanwijzing van den nieuwen „Onderkoning van Zuid-Afrika", den Graaf van CLARENDON, door den Koning, als staatshoofd der Unie, geschied op advies en onder de uitsluitende verantwoordelijkheid van de Unie-regeering, buiten de regeering te Londen om, maar met het oog op de intern-politieke tegenstellingen in de Unie en den heftigen politieken strijd tusschen de partijen aldaar heeft de Unie-regeering zelve, volkomen terecht, voor deze hoogste functie voorloopig nog aan een buitenstaander, een Engelschman, de voorkeur gegeven.

Ten slotte verdient, ter completeering van het hierboven in zijn hoofdtrekken geschetste beeld der nieuwe constitutioneele verhoudingen binnen den kring der Britsche Commonwealth of Nations, vermelding de nieuwe titel des Konings na de

Rijksconferentie van 1926. Terwijl die titel sinds de Royal Titles Act van 1901 als volgt luidde: „George V, by the Grace of God, of the United Kingdom of Great Britain and Ireland and of the British Dominions beyond the Seas King, Defender of the Faith, Emperor of India", luidt hij thans: „George V, by the Grace of God, of Great Britain, Ireland and the British Dominions beyond the Seas King.... enz.". Ook deze titel, ofschoon al een verbetering, is toch uit constitutioneel oogpunt nog weinig gelukkig, daar hij met de verschillende rechtspositie, waarin de twee gedeelten van Ierland verkeeren, geen rekening houdt.

Een verdere consequentie der ontwikkeling zou zijn, dat de tegenwoordige dominions zich in de toekomst verdoopen tot „koninkrijk", zooals in het Canadeesche parlement reeds schijnt te zijn voorgesteld. Inderdaad is er constitutioneelrechtelijk geen grond meer aan te voeren, waarom de dominions dien titel niet zouden kunnen voeren.

In het vorenstaande heb ik met zooveel nadruk de ontwikkeling der dominions tot met het voormalige moederland op voet van volkomen gelijkheid geplaatste, staatsrechtelijk van elke suprematie van Londen ontslagen gemeenschappen op den voorgrond gesteld, ten einde thans des te rustiger de stelling te kunnen toelichten, dat in weerwil van de aldus door de dominions bereikte algeheele en principieele „equality in status" het Britsche Rijk als juridische eenheid nog altijd niet is ondergegaan. Ter voorkoming van misverstand wil ik daarbij uitdrukkelijk verklaren, dat deze stelling betreffende het voortduren eener Rijkseenheid volstrekt niet identiek is met de bewering, dat het Britsche Rijk als geheel ook thans nog een Staat zou zijn. Dit laatste is zeker niet meer het geval en behoeft verder geen punt van discussie uit te maken. De vroegere *Staat* het Britsche Rijk, door een geweldigen historischen aanwas gegroeid uit het kleine kernland Engeland, bestaat niet meer, is langs staatsrechtelijken weg uiteengebarsten in een *combinatie van Staten* het Britsche Rijk, of wel met zijn jongsten naam: het Britsche Gemeenebest van Naties. Maar als combinatie

van staten is dat Britsche Gemeenebest tot op den huidigen dag een juridische eenheid gebleven, zij het ook in zeer veel losseren samenhang dan zijn juridische voorganger vertoonde. [1])

Deze stelling van den voortdurenden juridischen samenhang des Rijks of — wil men dat liever — van het Britsche Gemeenebest van Naties is met die der volkomen rechtsgelijkheid in geenerlei strijd, immers ook onderling volkomen onafhankelijke staten of andere politieke gemeenschappen kunnen door rechtsbanden tot een meer of minder vaste eenheid verbonden zijn. De boven vooropgestelde gelijkheid in rechtspositie zou men alleen dàn loochenen, wanneer men betoogde, dat in de rechtsgemeenschap der afzonderlijke volkeren één dier volkeren tegenover alle andere zich vrijheden veroorloven of bevoegdheden uitoefenen mag, welke de anderen zich niet mogen veroorloven of mogen uitoefenen tegenover het eerste, of dat die anderen door verplichtingen gebonden zijn, waarvan het eerste vrij is.

Ik maak deze opmerking vooral met het oog op het beweerde recht der dominions tot afscheiding. Men kan immers dit „recht" bestrijden, zonder ook maar in het minst de volkomen rechtsgelijkheid der dominions met het voormalige moederland aan te tasten of in twijfel te trekken, mits men maar consequent aan het moederland zelf jegens de dominions dat recht tot afscheiding, of — als men dat liever wil — het recht tot afstooting, eveneens ontzegt. Dat er juist op het punt van het „recht tot afscheiding" zooveel gevoeligheid bestaat, vindt m.i. zijn verklaring voor een gedeelte merkwaardigerwijze juist hierin, dat de hartstochtelijkste verdedigers van dat „recht" altijd de neiging hebben, de kwestie in — een m.i. onlogisch — verband met de door hen bedreigd geachte rechtsgelijkheid te zien en er in hun betoogen derhalve zelf blijk van geven, de strenge consequenties van het beginsel dier rechtsgelijkheid — in het rapport van 1929 terecht als „the root principle" aan-

[1]) Nog veel te zeer in den gedachtengang uit een vroegere historische periode bevangen zijn m.i. de beschouwingen over den status der dominions, die te vinden zijn in het werk van Professor DIONISIO ANZILOTTI, *Cours de droit international*, deel I, blz. 217 en vlg. (1929).

geduid — niet in te zien of aan te durven. Hielden zij consequent en principieel aan het thans ook door de Britsche staatslieden niet meer bestreden axioma van de fundamenteele rechtsgelijkheid tusschen Groot-Brittannië en Noord-Ierland en de dominions vast, dan zouden zij die rechtsgelijkheid ter ondersteuning van het recht tot afscheiding m.i. juist niet meer in het veld brengen. De rechtsgelijkheid toch brengt alleen mede, dat alle zelfstandige Rijksonderdeelen hetzij gelijkelijk het recht bezitten, hetzij gelijkelijk het recht missen, om zich naar eigen vrijen wil uit het groote verband los te maken. Of zij dit recht bezitten of missen, hangt niet van de erkenning of niet-erkenning van de rechtsgelijkheid, maar uitsluitend hiervan af, of de feitelijke band, die het Rijk na de Rijksconferentie van 1926 is blijven binden, tevens een juridieke band is en wel een band, die niet zonder algemeen goedvinden verbroken kan worden. Over het antwoord op die vraag kan men van meening verschillen, maar zij ligt — althans tegenwoordig — op een ander plan dan dat der „equality in status".

Psychologisch is het natuurlijk volkomen verklaarbaar, waarom de voorstanders van het recht van afscheiding zoo gaarne het argument der rechtsgelijkheid voor hun stelling inroepen. De oude rechtstoestand was die van onderworpenheid der dominions aan den wil van het moederland en de tegenwoordige juridische samenhang in de Britsche Commonwealth of Nations is er dus een, die door middelpuntvliedende krachten ontstaan is, in tegenstelling tot den samenhang in de historische statenbonden, die juist aan middelpuntzoekende krachten het aanzijn te danken hebben gehad. Het eindpunt dezer ontwikkeling in middelpuntvliedende richting is de algeheele uiteenval en het is dus begrijpelijk, dat degenen, die consequent en principieel met het verleden van ongelijkheid en onderworpenheid afgerekend willen zien, niet tevreden zijn, aleer het eindpunt, althans in beginsel, bereikt is. Vandaar, dat zij het juridisch gebeuren in het Britsche Rijk gaarne als volgt construeeren: eerst hebben de dominions staatsrechtelijke zelfstandigheid tegenover het centrale gezag in Londen bevochten; later hebben zij zich, vooral onder de politieke schokken van den wereld-

oorlog, ook internationaal geëmancipeerd; die ontworsteling aan de oude suprematie van het moederland op staatsrechtelijk en op internationaal terrein heeft hen, na den vrede, tot de volkomen onafhankelijkheid gevoerd, met algeheele verbreking van de vroegere rechtsbanden met het moederland; dat zij tegenwoordig desniettemin nog met Groot-Brittannië en Noord-Ierland en met elkander in een groote rechtsgemeenschap leven, is dan ook alleen daaruit te verklaren, dat zij, na principieel den status van soevereine staten op gelijken voet met Groot-Brittannië te hebben bereikt, zich in 1926 vrijwillig weer tot een rechtsgemeenschap hebben aaneengesloten, onder de stilzwijgende voorwaarde, dat elk hunner bevoegd blijft, op elk gewenscht oogenblik zijn vrijwillig aangegaan lidmaatschap dier gemeenschap weer op te zeggen.

Deze voorstelling der rechtsfeiten nu, hoe begrijpelijk ook als poging om de algeheele onafhankelijkheid der dominions theoretisch te fundeeren, komt mij niettemin als met die feiten in strijd voor en geeft er een strekking aan, die hun juridisch niet toekomt. Ontleedt men de gebeurtenissen strikt objectief en zonder met politieke tendenties rekening te houden, dan moet men m.i. tot de conclusie komen, dat het niet juist is, dat de middelpuntvliedende krachten, die in het Britsche Rijk aan het werk zijn geweest, de zelfstandige onderdeelen geheel en al hebben uiteengeslingerd tot soevereine eenheden zonder verderen onderlingen samenhang, die eerst daarnà weer tot de tegenwoordige rechtsgemeenschap zouden zijn teruggeveerd. Wat er is gebeurd, is dit, dat het ontbindingsproces met aller instemming welbewust juist vóór den algeheelen uiteenval is gestuit. De juridische eenheid van het Britsche gemeenebest van naties is geen enkel oogenblik verbroken geweest en bestaat nog, terwijl m.i. ook een eenzijdig opzeggingsrecht aan geen der onderdeelen, ook aan Groot-Brittannië zelf niet, toekomt. [1]) Nog in 1926 hebben alle onderdeelen hun juridieke

[1]) Ik verwijs voor een wetenschappelijke discussie over dit punt, en wel in zeer liberalen zin, naar den cursus van den Londenschen hoogleeraar PH. NOËL BAKER voor de Haagsche Academie van Internationaal Recht, gehouden in 1927 en gewijd aan *Le statut juridique actuel des Dominions britanniques dans le domaine du droit international*, te vinden in het Recueil des Cours 1927, deel IV, blz. 249—490, speciaal blz. 439 en vlg.

saamhoorigheid uitdrukkelijk uitgesproken, die ook voor hen allen te zamen nog een politieke waarde van den eersten rang vertegenwoordigt, en een nieuwe „convention", die het recht tot afscheiding zou gesanctioneerd hebben, is m.i. niet opgekomen. Ik kom op dit punt hieronder nader terug.

Hoe men den tegenwoordig nog bestaanden rechtsband tusschen Groot-Brittannië en Noord-Ierland en zijn dominions, en tusschen de dominions onderling — want ook Canada bijv. is rechtens en politiek evenzeer als het Vereenigd Koninkrijk gemoeid bij een eventueelen wensch tot afscheiding, dien Zuid-Afrika kenbaar mocht maken — nu verder qualificeeren moet: als een staatsrechtelijken of als een volkenrechtelijken band, is niet zoo gemakkelijk te zeggen. Wij bevinden ons hier op de betwiste grensstrook tusschen de beide rechtsgebieden, die de ééne onderzoeker tot het gebied van het constitutioneele, de andere tot dat van het internationale recht zal rekenen. M.i. laat men aan de rechtsverschijnselen de zuiverste constructie wedervaren, wanneer men den juridischen samenhang, die er, naar de kennelijke strekking van het rapport der Rijksconferentie, ook na 1926 tusschen de dominions onderling en tusschen hen en Groot-Brittannië is blijven bestaan, zóó ziet, dat zij nog altijd samenhangen door een staatsrechtelijken band, waarin echter reeds een sterke volkenrechtelijke inslag aan te wijzen is. Analogieën met vroegere of hedendaagsche rechtsfiguren elders op aarde zijn nauwelijks te vinden. De meeste gelijkenis vertoont de jongste evolutie van het Britsche Rijk nog met de eveneens recente scheiding tusschen Denemarken en IJsland krachtens de Dansk-Islandsk Forbundslov van 30 November 1918, maar volkomen parallelie bestaat er niet, omdat de Deensch-IJslandsche verhouding reeds vrijwel geheel in het gebied der internationale verhoudingen overgegleden is, wat met den rechtstoestand van het Britsche Rijk, althans op dit oogenblik, nog niet het geval is. Zou men het tegenwoordige Britsche Gemeenebest van Naties zijn plaats in de oneindige verscheidenheid van rechtsfiguren meer precies willen aanwijzen, dan zou men het m.i. moeten qualificeeren als een langs staatsrechtelijken weg onder de werking van

centrifugale krachten tot stand gekomen rechtsgemeenschap tusschen onderling onafhankelijke en volkomen gelijke, volkenrechtelijk soevereine staten, welke in stand gehouden wordt door gedeeltelijk nog constitutioneele, gedeeltelijk reeds internationaalrechtelijke banden en het midden houdt tusschen een reëele unie en een statenbond.

Beschouwen wij, na deze algemeene typeering, de elementen, waaruit de rechtsband tusschen Zuid-Afrika en Groot-Brittannië en Noord-Ierland eenerzijds, tusschen Zuid-Afrika en de andere dominions en Indië andererzijds, bestaat, thans nog wat nauwkeuriger en meer in bijzonderheden, dan blijkt het aantal dier elementen nog vrij groot te zijn.

Ik stap daarbij heen over feiten als deze, dat de suprematie van het Britsche parlement nog niet definitief is opgeheven, omdat het ontworpen „Statute of Westminster", dat vóór 1 December 1931 het eindpunt der ontwikkeling moet formuleeren, nog geen wet is geworden, - dat het Rechtsgeleerd Comité van den Privy Council, ofschoon een orgaan van den staat Groot-Brittannië en Noord-Ierland, nog altijd zekere rechterlijke bevoegdheden in aangelegenheden der dominions behouden heeft en dat bijv. de constitutie van Canada, op enkele uitzonderingen na, nog altijd slechts door een Britsche Act of Parliament gewijzigd kan worden. Dit zijn alles restanten van den ouden rechtstoestand, die in de naaste toekomst — al staat het ook nog niet precies vast, hoe — zullen moeten verdwijnen, omdat hun onvereenigbaarheid met de nieuw verworven „equality in status" principieel ook door Groot-Brittannië zelf is erkend. Ik doe dus, alsof deze restanten, die voor het oogenblik het voortbestaan van rechtsbanden tusschen de onderdeelen van het Britsche Rijk nog ondubbelzinnig demonstreeren, reeds definitief waren afgeschaft, om mij te bepalen tot een ontleding van den rechtstoestand, zooals die zich zal voordoen, wanneer met de genoemde punten voor goed zal zijn afgerekend. Ik wil er hier alleen nog op wijzen, dat zelfs na het totstandkomen van het „Statute of Westminster" in den loop van dit jaar, nog allerlei restanten van de oude onder-

worpenheid formeel zullen blijven voortleven, zoolang de dominions werkeloos blijven en de hun thans geboden gelegenheid om met dit alles definitief en radicaal tabula rasa te maken niet gebruiken. Ik denk hierbij bijv. aan de restanten van disallowance, reservation, appèlrechtspraak, grondwets-heteronomie, en derg. in de dominion-grondwetten. Ten aanzien van die punten zal op initiatief van de dominions zelven nog allerlei moeten gebeuren. Want laten zij dit na, dan zullen zelfs nog onder vigueur van de nieuwe orde, door „the root-principle of equality" gekenmerkt, allerlei typische staatsrechtelijke subordinatie-verhoudingen tot het Vereenigd Koninkrijk als zonderlinge anachronismen blijven voortbestaan. Zoo zullen wij, volgens § 53 van het rapport van 1929 en het ontworpen punt 3 van het a.s. Statuut van Westminster ook nog de eigenaardige, in het internationaal verkeer uiterst zeldzame figuur kunnen krijgen, dat op verzoek van een dominion een Britsche wet ook in dat dominion zal werken.

De nieuwe toestand dan zal allereerst gekarakteriseerd zijn door de boven reeds vermelde, in gemeen overleg aanvaarde, zorgvuldige formuleering in het rapport der Rijksconferentie van 1926 (waarin dat der laatste Conferentie van 1930 geen wezenlijke wijziging meer gebracht heeft), waarin van de „group of self-governing communities composed of Great Britain and the Dominions" gezegd wordt, dat „They are autonomous Communities within the British Empire, equal in status, in no way subordinate one to another in any aspect of their domestic or external affairs, though united by a common allegiance to the Crown, and freely associated as members of the British Commonwealth of Nations."

In deze, politiek zoo uiterst fijngevoelde, omschrijving van de tegenwoordige verhoudingen tusschen de Rijksdeelen, zijn alle essentieele elementen van den rechtstoestand te vinden: de afzonderlijke gemeenschappen zijn te zamen besloten binnen de grootere rechtsgemeenschap van het Britsche Rijk; zij zijn onderling gelijk; geen harer is aan een ander ondergeschikt, noch wat hare inwendige aangelegenheden, noch wat hare buitenlandsche betrekkingen aangaat; zij zijn met elkaar vereenigd

door een gemeenschappelijke trouw aan één en dezelfde Kroon; allen te zamen zijn uit eigen vrijen wil aaneengesloten gebleven als leden van het Britsche Gemeenebest van Naties.

Ter completeering van het in deze formule geschetste beeld van den constitutioneelen samenhang, dient men verder voor de bepaling van de internationale rechtspersoonlijkheid der afzonderlijke Rijksonderdeelen het Volkenbondsrecht te raadplegen, alsmede den weerslag, dien de ontwikkeling der interimperiale verhoudingen in het algemeene volkenrecht van na den oorlog heeft gevonden. Immers, het juridische beeld van het Britsche Gemeenebest van Naties wordt niet uitsluitend bepaald door wat het Britsche Rijk en de dominions van zichzelf denken, maar — althans in de internationale sfeer — evenzeer door wat andere staten van hen denken.

Wat de internationale gevolgen van de emancipatie der dominions betreft, heeft de Rijksconferentie van 1926 de desbetreffende resolutie harer voorgangster van 1923 in beginsel als richtsnoer kunnen handhaven, al bleek ook hier wijdere toepassing en het trekken van nieuwe consequenties noodig.

Met bijzonderen nadruk is in 1926 vooropgesteld, dat, als tegenwicht tegen de grootere vrijheid der Rijksonderdeelen tot onderhandelen met vreemde mogendheden, voorafgaande raadpleging van de andere deelen noodzakelijk is. Elke van de regeeringen des Rijks, die met een derden staat over een verdrag in onderhandeling wil treden, moet acht geven op de mogelijke gevolgen daarvan voor de andere regeeringen en derhalve die anderen vooraf inlichten. De gewaarschuwde regeeringen moeten haar houding binnen een redelijken termijn kenbaar maken. Zoolang de regeering, die het initiatief neemt, geen bedenkingen verneemt en zoolang haar politiek geenerlei actieve verbintenissen ten laste van de anderen medebrengt, mag zij aannemen, dat haar politiek algemeen aanvaardbaar is. Alvorens stappen te doen, die de andere regeeringen in eenigerlei actieve verbintenissen zouden betrekken, moet zij echter haar definitieve toestemming verkrijgen. Brengt de aard van het verdrag mede, dat ratificatie ervan door alle regeeringen des Rijks wenschelijk is, dan mag de regeering, die het initiatief

nam, het ervoor houden, dat de anderen, die alle gelegenheid hebben gehad om haar houding te bepalen en geen bedenkingen geopperd hebben, het verdrag ten slotte mede zullen ratificeeren. Wil eenige regeering het vooraf door een eigen gevolmachtigde mede laten teekenen, dan moet zij er tijdig een aanwijzen.

Veel zorg is ook besteed aan de opstelling van de nieuwe technische formule, welke in de toekomst zal moeten worden gebezigd aan het hoofd van verdragen, waarbij het Britsche Rijk als geheel, hetzij een of meer zijner onderdeelen, partij zijn. Uit de daarop betrekking hebbende passages van het rapport blijkt voor den ingewijde met alle duidelijkheid het zeer exceptioneele karakter ook van de nieuw-georganiseerde Britsche Rijksgemeenschap in volkenrechtelijk opzicht. De thans gekozen formule zal de laatste niet zijn en ook zij zal zich in de toekomst met den volkenrechtelijken status van het Britsche Rijk nog wel moeten mee-ontwikkelen. — Ook de opstelling van volmachten, de onderteekening en ratificatie van verdragen, de vertegenwoordiging der verschillende Rijksonderdeelen op internationale conferenties (dit laatste mede naar aanleiding van de moeilijkheden, ondervonden op de Ontwapeningsconferentie van Washington in 1921), de verleening van exequaturs aan vreemde consuls in de dominions en het diplomatiek verkeer met het buitenland zijn onder oogen gezien; deze technische kwesties leenen zich echter minder tot bespreking. Het naar buiten wel het meest sprekende element in den nieuwen internationalen status der dominions is het door hen verworven en door eenigen hunner ook in toepassing gebrachte, actieve en passieve gezantschapsrecht.

Eén punt is evenwel nog te vermelden als van kardinaal belang, n.l. de ruiterlijke erkenning der dominions, dat de voornaamste verantwoordelijkheid voor de leiding der buitenlandsche politiek en de organisatie der Rijksverdediging voorloopig nog te Londen moet blijven berusten, ofschoon ook in dezen de grondgedachte erkend is, dat noch Groot-Brittannië, noch de dominions actieve verbintenissen behoeven te aanvaarden zonder uitdrukkelijke toestemming hunner eigen regeering.

Gaan wij thans op de basis dezer verschillende gegevens de elementen na van den rechtsband, die nog altijd het Britsche Rijk bijeenhoudt, zoo vinden wij er verschillende en van zeer uiteenloopenden aard, deels nog zuiver constitutioneelrechtelijke, deels al met sprekend volkenrechtelijk karakter.

Bovenaan staat de „common allegiance" aan de Kroon, geen onderworpenheid van elk onderdeel aan een eigen hoogsten drager van het staatsgezag, die min of meer toevallig in alle onderdeelen dezelfde persoon is, maar onderworpenheid aan één gemeenschappelijken drager van het hoogste gezag, die, zooals mijn ambtgenoot FRANÇOIS het uitdrukt in zijn onlangs verschenen Handboek van het Volkenrecht, [1]) in waarheid nog altijd is orgaan der collectiviteit en niet enkel orgaan van elk der afzonderlijke onderdeelen, wat hij natuurlijk óók is. Deze, bijv. ook in het Iersche eedsformulier zoo duidelijk geformuleerde, positie der Kroon als orgaan der collectiviteit „het Britsche Rijk" of „het Britsche Gemeenebest van Naties" is ook in het ontworpen „Statuut van Westminster" tot uitdrukking gebracht in de woorden „the Crown is the symbol of the free association of the members of the British Commonwealth of Nations". Zij is bekrachtigd door de op de jongste Rijksconferentie van 1930 aanvaarde nieuwe constitutioneele „conventie", volgens welke elke wijziging in het recht betreffende de troonopvolging of de koninklijke „Style and Titles" de goedkeuring behoeft zoowel van de parlementen van alle dominions als van dat van het Vereenigd Koninkrijk, — een der beginselen, waardoor de juridische samenhang van het Britsche Rijk wordt bewaard en onttrokken aan separatistische stroomingen in een of meer onderdeelen, die bij de anderen geen instemming vinden. Op dit punt doet de tegenwoordige rechtssamenhang in het Britsche Rijk sterk denken aan den band, die na de boven reeds vermelde „Bondswet" van 30 November 1918 in stand gebleven is tusschen de afzonderlijke koninkrijken Denemarken en IJsland: ook daar een door middelpuntvliedende krachten uiteengewrongen staat; ook daar een uiteengaan, zonder ge-

[1]) Deel I, blz. 153.

welddadige verbreking van de rechtsorde, langs zooveel mogelijk constitutioneele wegen; ook daar behoud van een gemeenschappelijken koning volgens een gemeenschappelijk en alleen in gemeen overleg te wijzigen troonerfrecht en krachtens vrije overeenkomst tusschen de twee landen. [1])

Deze „common allegiance" aan de gemeenschappelijke Britsche Kroon brengt terstond de puzzle van het staatsonderdaanschap in het Britsche Rijk met zich mede. Op dit punt bestaat er een karakteristiek onderscheid tusschen de unie Denemarken-IJsland en het Britsche Rijk. Bij de eerste is het niet twijfelachtig, dat er twee verschillende staatsonderdaanschappen of nationaliteiten naast elkaar bestaan en dat er niet, naast of boven het Deensche en het IJslandsche staatsburgerschap, nog een gemeenschappelijk onderdaanschap te ontdekken valt. In het Britsche Rijk, waar de Kroon gehandhaafd is als orgaan der collectiviteit, is het anders. Alle onderdanen van de Britsche Kroon zijn zonder uitzondering Britten, bezitten de Britsche nationaliteit, niet omdat zij allen leden zijn van de rechtsgemeenschap Groot-Brittannië en Noord-Ierland, maar omdat zij allen trouw verschuldigd zijn aan Zijne Britsche Majesteit. Daarnaast kunnen de dominions weliswaar ook een eigen nationaliteitswetgeving uitvaardigen, zooals enkelen hunner ook gedaan hebben, en zoodoende een Iersche, Canadeesche, Zuid-Afrikaansche nationaliteit scheppen, maar dat neemt niet weg, dat hun „nationalen", d.i. de tot hun afzonderlijke rechtsgemeenschap behoorende personen, tevens nog de algemeene Britsche nationaliteit behouden. De afzonderlijke nationaliteiten zijn nog altijd min of meer onder-verdeelingen van de alom-

---

[1]) Zie §§ 1 en 2 der Forbundslov:

§ 1. Danmark og Island er frie og suveræne Stater, forbundne ved fælles Konge og ved den i denne Forbundslov indeholdte Overenskomst. — I Kongens Titel er begge Staters Navne optagne.

§ 2. Tronfølgen er den i Tronfølgeloven af 31. Juli 1853 Art. I. og II. fastsatte. Tronfølgen kan ikke ændres uden begge Staters Samtykke.

Overigens gaan al deze parallellen mank. Iedere „unie" tusschen staten vertoont haar eigen kenmerkende trekken, die zich slechts zelden op precies dezelfde wijze in andere unies herhalen. Zoo vertoont de Deensch—IJslandsche Unie dezen exceptioneelen trek, dat zij uitdrukkelijk slechts voor vijf-en-twintig jaren vast is gesloten en tegen 1943, zij het ook onder straffe waarborgen van gequalificeerde meerderheidsbesluiten van parlementen en referenda, langs regelmatigen weg ontbonden kan worden.

vattende Britsche nationaliteit, iets wat ook weer elders wel parallellen vindt, bijv. in bondsstaten. Ook ons eigen land kent de kwaliteit van „Nederlander" naast die van „Nederlandsch onderdaan" (in engeren zin), beide als varianten van een gemeenschappelijk begrip „Nederlandsch onderdaan" in ruimeren, voor het internationaal verkeer geldenden zin. Het staatsonderdaanschap naar zijn volkenrechtelijke zijde van „Staatsangehörigkeit", lidmaatschap eener staatsgemeenschap, waardoor men tegenover andere staten als volksgenoot van een bepaalden staat geldt en diens diplomatieke bescherming geniet, moet trouwens altijd scherp onderscheiden worden van het begrip staatsonderdaanschap naar zijn staatsrechtelijke zijde van staatsburgerschap, gerechtigdheid tot actieve deelneming aan het staatsbestuur.

Geheel opgehelderd zijn op dit punt de verhoudingen binnen het Britsche Rijk nog niet. De moeilijkheid vindt haar oorzaak voor een deel wel in de traditioneele beschouwing van de nationaliteit in de Britsche rechtsopvattingen. Anders dan de meeste andere beschouwingswijzen, houdt de Britsche nog altijd sterk vast aan de oude constructie der nationaliteit als een persoonlijke verhouding van trouw (allegiance) van den leenman aan zijn leenheer, van den enkeling aan zijn vorst: de individuen zijn niet in de eerste plaats staats*burgers* (citoyens, citizens, Staatsbürger, cittadini, ciudadanos, enz.) en ook niet zoozeer *staats*onderdanen, dus onderdanen (sujets, subjects, Untertanen, sudditi, súbditos, enz.) van een gepersonifieerde volksgemeenschap, als wel onderdanen van een natuurlijk persoon, den *vorst*. Deze beschouwing heeft ten gevolge, dat allen, die aan denzelfden Koning trouw verschuldigd zijn, één groote groep vormen juist door hun gemeenschappelijke, als persoonlijk gedachte, relatie tot dien Koning. Daarnaast moest, met de geleidelijke emancipatie der afzonderlijke rechtsgemeenschappen der dominions, natuurlijk de gedachte opkomen aan afgrenzing der tot elk dier afzonderlijke gemeenschappen behoorende individuen van die, behoorende tot de centrale gemeenschap en tot de andere dominions, maar deze twee beschouwingswijzen hebben elkaar nog niet in een bevredigende synthese

weten te vinden. Nog altijd gaapt er een kloof tusschen twee visies op de nationaliteit: men is Brit als onderdaan van Zijne Britsche Majesteit, maar men is Canadees, Zuid-Afrikaner, enz. als lid van de volksgemeenschap van het dominion.

Zoo lang de algemeene Britsche nationaliteitswetgeving en de afzonderlijke dominionwetten op de nationaliteit in strekking overeenkomen of -kwamen, levert of leverde de kwestie geen moeilijkheden op. In verband met hun Volkenbondslidmaatschap en andere internationale verhoudingen waren de dominions zelfs wel eenigermate gedwongen, over het instellen van een eigen nationaliteit te gaan denken: hiertoe noopte hen bijv. een bepaling als art. 10 van het Statuut van het Internationaal Gerechtshof, die de verkiezing van twee of meer „ressortissants du même Membre de la Société des Nations" tot rechters in het Hof verbiedt. Gingen de dominions niet tot instelling van eigen „ressortissants" (een neutrale term, correspondeerend met „Staatsangehörige", die nòch de onderdaansverhouding tot een vorst, nòch de actieve uitoefening van burgerschapsrechten, maar alleen het lidmaatschap van zekere volksgemeenschap in het internationaal verkeer in het oog vat) over, dan zouden dus nooit een Engelschman en een Zuid-Afrikaner of Australiër tegelijk lid van het Hof kunnen worden.

De moeilijkheden worden echter ernstig, zoodra de afzonderlijke nationaliteitswetten uiteen gaan loopen en afwijkende criteria voor de verwerving of het verlies van de Britsche en de dominiale nationaliteit gaan stellen, of wanneer naturalisaties in een der onderdeelen in gebruik komen, die door de andere niet erkend worden. Hier ligt een technisch uitermate moeilijk en ook politiek netelig probleem, dat om afdoende oplossing roept. Het zal wel moeilijk in andere richting op te lossen zijn dan in deze, dat elk dominion zijn eigen „nationals" krijgt en dus Zijne Britsche Majesteit, in hare zevenvoudige kwaliteit van Koning van het Vereenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Noord-Ierland en alle deelen van het Britsche Rijk, die geen afzonderlijke leden van den Volkenbond zijn, Koning van Canada, Koning van Australië, Koning van Nieuw-Zeeland, Koning van de Zuid-Afrikaansche Unie, curieuzerwijze Koning

van den Ierschen Vrijstaat en Keizer van Indië, zeven verschillende groepen van onderdanen heeft, die eventueel nog, bijv. met het oog op de diplomatieke bescherming, gezamenlijk als onderdanen van den Koning als hoofd van het geheele Britsche Rijk aangemerkt zouden kunnen worden. Een niet gemakkelijk ontwarbare puzzle is de Britsche nationaliteit op dit oogenblik echter nog wel.

Een welkome bevestiging van de boven gegeven uiteenzetting vond ik in de §§ 72—79 van het rapport der Conferentie van 1929, waar in het bijzonder ook onderstreept wordt het verschil tusschen nationaliteit in den zin van „a definite connection with a definite State and Government" (Staatsangehörigkeit) èn als „denoting the concept of allegiance to the Sovereign", welke „allegiance" in § 75 „the basis of the common status possessed by all subjects of His Majesty" genoemd wordt. In § 78 wordt aan deze beschouwing de erkentenis toegevoegd, dat deze „common status" geenszins onvereenigbaar is met de erkenning, binnen en buiten het Gemeenebest van Naties, van een afzonderlijke nationaliteit der „nationals" van de individueele staten van dat Gemeenebest. — De praktische consequenties, die de Rijksconferentie van 1930 uit die beschouwingen getrokken heeft, zijn deze: dat wijzigingen in de vereischten voor den „common status" slechts in onderling overleg mogen worden aangebracht en dat, behoudens bijzondere omstandigheden, de leden van het Gemeenebest bij de omschrijving hunner eigen „nationals" zooveel mogelijk slechts die personen als zoodanig moeten qualificeeren, die ook den „common status" bezitten.

De in het rapport der Rijksconferentie met zooveel nadruk geformuleerde „common allegiance" aan de Britsche Kroon brengt ons als vanzelf ook nog enkele oogenblikken terug tot de strooming voor afscheiding en tot de republikeinsche strevingen in zekere onderdeelen des Rijks. Deze beide tendenties behoeven niet samen te vallen. Men kan zich een afscheiding van een der dominions denken met behoud van het monarchale principe en van de tegenwoordige dynastie. Men kan zich ook een afscheiding uit het Rijksverband denken als republiek. En

tenslotte kan men zich denken, dat een dominion, bijv. uit historische traditie, den republikeinschen regeeringsvorm aanneemt, maar zich niet tegelijkertijd van het Rijk afscheidt. Een zelfs veel nauwere „unie" van monarchaal en republikeinsch geconstitueerde gemeenschappen is volstrekt niet ondenkbaar en ook een bekende figuur uit het verleden: het Duitsche Rijk had tot 1919, naast monarchale Gliedstaaten, in de steden Bremen, Hamburg en Lubeck republikeinsch georganiseerde leden onder een gemeenschappelijken Keizer en het omgekeerde was tot 1857 in het republikeinsch georganiseerde Zwitserland het geval met het monarchale kanton Neuenburg naast alle andere republikeinsche kantons.

Boven betoogde ik reeds, dat de kwestie van het beweerde recht tot afscheiding samenhangt met den kijk, dien men heeft op den loop der gebeurtenissen en met de wijze, waarop men die gebeurtenissen van wetenschappelijk gezichtspunt uit waardeert. Politieke wenschen van deze of gene partij in een of ander dominion moeten daarbij zwijgen. Ook mag men zich niet laten leiden door persoonlijke gevoelens van voldoening, die men zou kunnen putten uit de eventueele conclusie, dat de Unie van Zuid-Afrika van elken rechtsband met Engeland ontslagen is en dat dus de wereldgeschiedenis, die wel het wereldgericht genoemd is, aan de Boerenrepublieken een volledige revanche verschaft heeft voor het onrecht van dertig jaren geleden. Deze en dergelijke overwegingen vinden in een koele juridische ontleding van een concreten rechtstoestand geen plaats.

De tegenwoordige rechtsgemeenschap tusschen de onderdeelen des Rijks dan berust, zooals ik betoogde, niet op een volkomen vrije nieuwe aaneensluiting van tevoren juridisch geheel en al van elkaar los geraakte onderdeelen, maar op een accoord om in het oude Rijksverband als volkomen gelijke leden bijeen te blijven, — een accoord, dat die onderdeelen hebben aangegaan op een oogenblik, toen het ontbindingsproces de allerlaatste phase nog niet was ingetreden. Als dus op het oogenblik een recht tot eenzijdige afscheiding tegen den wil der overige leden van het Britsche Gemeenebest van Naties

aan de afzonderlijke onderdeelen zou moeten worden toegekend, dan zou dit recht in elk geval niet kunnen berusten op den grond, dat bij de beweerde heraaneensluiting elk der deelnemers zich de bevoegdheid tot opzegging van den band uitdrukkelijk of stilzwijgend zou hebben voorbehouden. Een dergelijke constructie van een soort „contrat social" als rechtsgrondslag van het Britsche Gemeentebest van Naties zou een fantastische voorstelling van de rechtsfeiten zijn. De eenige mogelijkheid om het recht van afscheiding te construeeren, zou m.i. deze zijn, dat men betoogt, dat weliswaar de afzonderlijke onderdeelen in 1926 nog eenstemmig den rechtsband hebben gehandhaafd, maar dat hetzij reeds op dat oogenblik, hetzij in de jaren daarna een nieuwe constitutioneele „conventie" zou zijn geboren, volgens welke het in de toekomst aan elk onderdeel zou vrijstaan, eigenmachtig ook de laatste schrede naar de algeheele soevereiniteit als op zichzelf staande staat buiten het groote Rijksverband te doen. Deze voorstelling is m.i. echter evenzeer onhoudbaar.

Aandachtige lezing en herlezing van de zorgvuldige formuleering van den status van het Britsche Rijk en de dominions in het rapport der Rijksconferentie van 1926 kan m.i. redelijkerwijze tot geen andere slotsom voeren dan deze, dat het nieuwe constitutioneele recht van het Britsche Rijk naar de eenstemmige opvatting van 1926 steunt op twee pijlers: de algeheele rechtsgelijkheid der deelen en de erkenning van het voortbestaan van den onderlingen rechtsband. Geen argument van eenige rechtswaarde laat zich naar mijn overtuiging tegen deze slotsom aan het fundamenteele rapport van 1926 ontleenen. In het bijzonder de woorden „freely associated" kunnen de tegenovergestelde stelling niet schragen, omdat zij staan naast een dubbele erkenning van den blijvenden samenhang des Rijks en omdat een vrijwillig aangegane verbintenis om bijeen te blijven niet minder een verbintenis is dan een, die van boven af aan de deelen is opgelegd.

Is dus nu inderdaad handhaving van de Rijksidee nog altijd naar den gedachtengang van 1926 een der juridische pijlers van de onderlinge verhouding der onderdeelen gebleven, dan

kan de sindsdien eventueel bij één of enkele dominions opgekomen wensch om zich af te scheiden, niet als voldoende beschouwd worden om een nieuwe constitutioneele „conventie", die het afscheidingsrecht erkennen zou, in het aanzijn te roepen. De uiteenval van het Britsche Rijk is een zaak, die allen aangaat, niet uitsluitend het dominion, dat wil uittreden, ook niet het voormalige moederland alleen, maar àllen, óók de dominions in hun onderlinge verhouding, omdat ieders positie in de wereld bij het voortbestaan van het Rijk nauw betrokken kan zijn. Eenzijdige afscheiding van één hunner tegen den wil der overigen zou m.i., op de basis van het rapport van 1926, een rechtsbreuk zijn, niet alleen tegenover het Vereenigd Koninkrijk, maar eveneens tegenover de andere dominions. Zou een dergelijke afscheiding met republikeinsche hervormingen gepaard gaan, dan zou dit, binnen den rechtskring van het betrokken dominion, een revolutionaire daad zijn tegen de Kroon als staatshoofd van dat dominion en tevens, binnen den rechtskring van het Rijk, een rechtsbreuk tegenover de medeleden van het Britsche Gemeenebest van Naties. Zou de afscheiding geschieden met behoud van monarchie en dynastie, dan zou het eerste karakter van de daad wegvallen, maar het tweede onverminderd blijven bestaan. En zou men den derden weg inslaan van een republikeinsche hervorming met handhaving van den Rijksband, dan zou ook die weg, behalve revolutionair in het constitutioneel-monarchale kader van het betrokken dominion, bovendien, zij het in mindere mate dan bij gelijktijdige afscheiding uit den Rijkskring, ongeoorloofd zijn tegenover de overige onderdeelen, die in hun formuleering van de rechtsbasis der nieuwe Rijksgemeenschap het monarchaal karakter van het Britsche Rijk en zijn autonome onderdeelen nog uitdrukkelijk hebben uitgesproken.

De moeilijkheid om het over dit punt, het vermeende recht tot afscheiding, eens te worden, hangt overigens met twee andere dingen samen. Vooreerst is het in het Britsche rechtsstelsel vaak moeilijk uit te maken, waar de strikte rechtsnormen in „conventions" overglijden en wanneer een bepaalde „conventie" geacht moet worden inderdaad te zijn ontstaan. Maar

daarnaast heeft het woord „recht", ook in zijn subjectieven zin, waarin het in dit verband gebruikt wordt, verschillende beteekenis, al naar gelang men het bezigt in den zin van aanspraak volgens het positieve recht, of wel in dien van moreele aanspraak. In dezen laatsten zin kan men zelfs een recht tot revolutie prediken, dat natuurlijk door een positieve rechtsorde nooit kan worden erkend. Vat men nu het „recht tot afscheiding" in den eersten, stelligrechtelijken zin op, dan moet naar mijn overtuiging dat recht naar het geldende Britsche Rijks-charter nog altijd aan de leden der Britsche Commonwealth of Nations worden ontzegd. Vat men het in den tweeden zin op, dan glijdt men over op een terrein, dat niet meer juridisch is en waarop ik mij hier dan ook niet wil begeven. [1]) De geheele controverse speelt overigens op een gebied, waarvan uiterst moeilijk te zeggen is, of het nog tot het constitutioneele Britsche Rijksrecht of reeds tot het volkenrecht behoort.

Beschouwen wij nu ten slotte het beeld van het Britsche Rijk tegen den achtergrond der internationale rechtsverhoudingen, dan zien wij het als het ware door schijnwerpers uit verschillende hoeken belicht. Wij zien het, trots alle evolutie, in vele opzichten nog als een diplomatieke eenheid. Wij zien het als een afzonderlijke groep van Volkenbondsleden, die wel ieder voor zich tegenover de buiten die groep staande leden de normale rechten en plichten der Bondsleden hebben, maar die onderling door een rechtsband van anderen aard zijn samengesnoerd. Wij zien het als een statengroep, die naar een bij-

---

[1]) Het is bekend, dat de kwestie van eventueele afscheiding bij de bespreking van het rapport der Conferentie van 1929 in den Volksraad tot principieele debatten aanleiding heeft gegeven, in onmiddellijke aansluiting aan de boven (blz. 160) besproken passage (§ 60) van dat rapport betreffende de uniformiteit in het recht der troonopvolging en der koninklijke titels. Deze § 60 is n.l., ingevolge een besluit der meerderheid, met 68 tegen 52 stemmen genomen, slechts aanvaard onder dit voorbehoud: „mits art. 60 van die verslag nie beskou word as afbreuk doende aan die reg van enige lid om hom uit die Gemenebes van Nasies terug te trek nie." Welke ook de waarde van dit voorbehoud als politiek desideratum of als moreele aanspraak zijn moge, als juridische stelling, op grond van het Rijks-charter van 1926, dus van het positieve Britsche Rijksrecht, komt het mij onjuist voor. Ik kan daarbij slechts de verzekering geven, dat ik volkomen a-politiek van aanleg ben en bij het uitspreken van dit oordeel dus in geenen deele partij wensch te kiezen in den politieken strijd in Zuid-Afrika.

zondere groepsjurisdictie voor hare onderlinge geschillen aan het zoeken is. Wij zien het als nog altijd een eenheid uit het oogpunt der Rijksdefensie. En ten slotte zien wij het — maar in dàt licht beschouwd, krijgen de omtrekken van het juridische beeld des Rijks iets bijna ondefinieerbaar-vaags — als nog altijd een internationale eenheid uit het oogpunt van het algemeene oorlogs- en neutraliteitsrecht, misschien wel het neteligste van alle. Gelukkig, dat juist op dit laatste punt de rechtsonzekerheid, hoe ernstig ook van theoretisch standpunt, praktisch van niet zooveel gewicht meer is ten gevolge van de sterke vredeswaarborgen, waarover de internationale gemeenschap na de stichting van den Volkenbond en het Internationaal Gerechtshof en de aanvullende beloften van het KELLOGG-pact tegenwoordig beschikt.

Over elk dezer punten: de eenheid des Rijks uit diplomatiek, Volkenbondsrechtelijk, jurisdictioneel, defensie- en oorlogs- en neutraliteitsrechtelijk oogpunt, ten slotte nog eenige opmerkingen.

Allereerst de *diplomatieke* eenheid. Het lijdt geen twijfel, dat deze eenheid snel en sterk aan het afbrokkelen is door de instelling van eigen gezantschappen en consulaten, door het zelf ontvangen van vreemde gezanten en consuls, door het recht tot zelfstandige verdragsluiting, en derg. Nog afgezien daarvan echter, dat — zooals het oude Duitsche Rijk leerde — zelfs aan onderdeelen van een Bondsstaat gezantschapsrecht kan toekomen, zonder verbreking van de eenheid, zullen er nog heel wat jaren verstrijken, eer alle leden van het Britsche Gemeenebest, wèlke vrijheid zij op het punt van het actieve en passieve gezantschapsrecht ook verworven mogen hebben, in alle andere staten, waar zij belangen hebben, het intermediair der Britsche gezanten geheel en al zullen hebben ter zijde gesteld. Onderling bindt hen rechtens sinds 1926 een vrij nauwkeurig omschreven plicht tot voorafgaand overleg over door hen individueel gewenschte verdragen. Nog vaak ook zal de Britsche diplomatieke dienst moeten inspringen tot het verleenen van bescherming aan „nationals" van de dominions, die immers nog krachtens de besluiten der laatste Rijksconferentie van 1930 tevens in het bezit van den „common status" van Britsch onderdaan zijn.

Dan de *volkenbondsrechtelijke* eenheid. De groote meerderheid der schrijvers is het er, m.i. terecht, over eens, dat binnen den Bondskring het Britsche Gemeenebest van Naties een afzonderlijke groep vormt, op wier leden onderling de geschillenbeslechtingsprocedures van het Pact en ook artikelen als het verdrags-registratie-artikel 18 en het verdrags-revisie-artikel 19 niet van rechtswege toepasselijk zijn, zooals dat ongetwijfeld wel het geval is tusschen individueele leden des Rijks en andere Bondsleden. Afgezien van den op dit punt sterk dissidenten Ierschen Vrijstaat, wordt dit, naar het schijnt, ook door de leden van het Gemeenebest zelf algemeen aldus ingezien. Daaraan is het ook toe te schrijven, dat bij de onderteekening van de facultatieve clausule van het Gerechtshof-statuut alle leden des Rijks, behalve de Iersche Vrijstaat, de inter-imperiale rechtsgeschillen uitdrukkelijk van de werking dier clausule hebben uitgezonderd en dat precies ditzelfde besluit genomen is ten aanzien van de a.s. onderteekening van de Algemeene Acte van Genève van 1928.

Er zou een nauwkeurige ontleding van het Volkenbondsrecht voor vereischt zijn om uit te maken, in hoeverre de bepalingen van het Pact — en soortgelijke vragen zijn gerezen met betrekking tot het Gerechtshof-statuut — zonder eenige beperking ook voor de leden van het Britsche Rijk onderling gelden en in hoeverre de groepseenheid tot afwijkende conclusies noopt. Prevaleert het bijzondere recht der groep voorloopig vermoedelijk nog boven het Pact, bijv. waar het om inter-imperiale geschillen (artt. 12 en 15), overeenkomsten (art. 18) en revisieaanvragen (art. 19) gaat, in andere opzichten is er van een juridische doorwerking der groepseenheid niets meer te bespeuren: het Vereenigd Koninkrijk kan naast een of meer dominions in den Bondsraad zitting hebben en de Rijksdeelen kunnen tegen elkaar in stemmen; voor het voeren van het mandaatsbeheer en derg. bestaat een rechtstreeksche en uitsluitende aansprakelijkheid van elk der Rijksdeelen-mandatarissen afzonderlijk jegens den Volkenbond, enz. Andere punten zijn twijfelachtiger, zooals dit netelige punt: wat er gebeuren moet, wanneer dwangmaatregelen van den Bond zouden moeten

worden toegepast tegen één der leden van het Britsche Gemeenebest. Maar ik kan er niet aan denken, hier in een analyse van al deze rechtsvragen te treden [1]) en stel dus alleen vast, dat op belangrijke punten ook onder het Bondsrecht de Rijksdeelen onderling nog aan andere regelen gebonden schijnen te zijn dan jegens derden en dan de overige leden onder elkaar, in het bijzonder wat de oplossing van geschillen betreft.

Juist deze samenhang van het Britsche Gemeenebest van Naties, die ook door de overige Bondsleden als een juridische samenhang gewaardeerd en erkend wordt, maakt echter binnen den nauweren Rijkskring bijzondere beslechtingsmethoden noodzakelijk, — een opmerking, waarmede ik tot de *jurisdictioneele* eenheid des Rijks kom. Op dezen weg heeft nu de jongste Rijksconferentie van 1930 de eerste schreden gezet, door in beginsel te besluiten tot het aanvaarden van het stelsel van inter-imperiale arbitrage voor onderlinge rechtsgeschillen. Het denkbeeld van een vast tribunaal is verworpen; voor elk geschil zal ad hoc een arbitragehof in het leven geroepen worden, door de geschilpartijen samen te stellen uit vijf leden, allen uit het Britsche Gemeenebest zelf te kiezen. Obligatoir zal zelfs binnen dat Gemeenebest het stelsel van arbitrage niet zijn; het zal op vrijwillige inroeping van scheidsrechtspraak berusten. Het zal verder beperkt zijn tot geschillen tusschen regeeringen, met uitsluiting dus van particuliere vorderingen, en tot justiciabele geschillen, met uitsluiting derhalve van politieke of belangengeschillen. Merkwaardig, hoe men thans binnen het Britsche Rijk dezelfde problemen ziet spelen als reeds zoolang de groote statengemeenschap bezig houden en hoe men daar op een — internationaal gezien — zelfs nog vrij achterlijk standpunt staat. Immers, de leden van het Gemeenebest onderling aanvaarden voor hun belangengeschillen het denkbeeld van arbitrage voorloopig nog in het geheel niet en verwerpen voor hun rechtsgeschillen zoowel een vast gerechtshof als obligatoire onderwerping.

Daardoor blijft het probleem brandend, hoe de rechtstoestand

[1]) Verg. ook hiervoor de uitvoerige uiteenzetting van Prof. NOËL BAKER in het Recueil des cours de l'Académie de droit international, 1927, deel IV, blz. 302—345.

zich ontwikkelen zou, indien eens tusschen twee Rijksdeelen een geschil mocht rijzen, dat binnen den Rijkskring onoplosbaar mocht blijken en den vrede mocht dreigen te verstoren. Dat dan, niettegenstaande de aanvankelijke reserve van den Volkenbond tegenover de groepseenheid van het Britsche Gemeenebest, de Raad zou ingrijpen, schijnt mij wel reeds bij voorbaat zeker. En wie weet, of in de toekomst de Volkenbondsorganen niet eveneens zullen gaan kennis nemen van inter-imperiale geschillen, die door individueele Rijksonderdeelen, met voorbijgaan van de inter-imperiale procedures, of — zooals bij belangengeschillen — bij gebreke van zoodanige procedures, eenzijdig voor den Bond zouden worden gebracht? Want nog eens, het Britsche Rijk bepaalt niet zelf vrijmachtig zijn internationalen status, maar is daarbij ten deele hiervan afhankelijk, hoe àndere staten dien zien en juridisch waardeeren.

Over dit en allerlei andere samenhangende kwesties zou nog zeer veel te zeggen zijn, maar de plaats ontbreekt mij.

Vervolgens een enkel woord over de eenheid uit *defensie*-oogpunt. Ook hier moet het „root-principle of equality" alle conclusies beheerschen, d.w.z. alle bindende regelingen, zoówel betreffende de organisatie der verdediging, als over de stationeering van strijdkrachten, enz., moeten principieel uitgaan van de vrije wilsovereenstemming der leden van het Britsche Gemeenebest. Maar in die veronderstelling hebben dan ook nog in 1926 de dominions over de Rijksdefensie gesproken in een geest, die geen twijfel liet over hun gemeenschappelijke overtuiging, dat op het punt der defensie het Britsche Gemeenebest van Naties bijeen behoort. Deze samenhoorigheid komt ook nog sprekend uit in een der jongste belangrijke internationale documenten: het vlootverdrag van Londen van 22 April 1930. De samenvattende term „het Britsche Rijk", die in het vlootverdrag van Washington gebezigd werd, is vervangen door „het Britsche Gemeenebest van Naties", maar de identiteit dezer beide rechtssubjecten is onloochenbaar: het vlootverdrag van Londen bouwt eenvoudig op de regeling van Washington voort; de partijen zijn, niettegenstaande de naamsverandering van één harer, dezelfde gebleven. Het Vereenigd Koninkrijk

komt er afzonderlijk in voor (art. 2: declasseering van bepaalde schepen), maar het Britsche Gemeenebest als groep eveneens, in het bijzonder in de artt. 14, 16 en 20, waar het om de bepaling der tonnage-maxima gaat. De groep der Britsche staten geldt internationaalrechtelijk voor de bewapeningsbeperking dus nog altijd als één.

En zoo kom ik als laatste punt tot de toepassing van het algemeene *oorlogs- en neutraliteitsrecht* op het Britsche Gemeenebest van Naties. Het staat vast, dat de nieuwe status der dominions meebrengt, dat de regeering te Londen rechtens niet meer bevoegd is, tegen hun zin ook voor hèn aan een anderen staat den oorlog te verklaren en dat zij in dat geval het volste recht zouden hebben, neutraal te blijven. Dergelijke figuren zijn ook vroeger wel voorgekomen: zoo is Egypte in zijn vroegeren status van vazalstaat van Turkije wel neutraal gebleven in oorlogen der Porte. Maar precair was en is deze toestand wel, omdat ten slotte de houding van den eventueelen vijand van Groot-Brittannië een ernstig woord zou medespreken. Zou deze er belang in zien, het gebied van een der dominions als vijandelijk territoir, de „nationals" der dominions als vijandelijke onderdanen, hun schepen en goederen als vijandelijk eigendom te beschouwen, dan zou een medebetrekken van de dominions in den oorlog en de niet-aanvaarding van hun neutraliteit door dien vijand m.i. volkenrechtelijk niet onrechtmatig zijn. Of hij het doen zou, is een gansch andere vraag.

Op dit punt echter is de rechtstoestand, in verband ook met de afbrokkeling van het oude oorlogs- en neutraliteitsrecht, thans zóó onzeker, dat er hoogst bezwaarlijk iets definitiefs over te zeggen valt. Soortgelijke ernstige bezwaren zou de samenhang van het Britsche Gemeenebest doen rijzen, wanneer eens niet een individueele oorlog naar ouden trant door of tegen een der Rijksdeelen begonnen zou worden, maar de oorlog een Bondsdwang krachtens art. 16 van het Pact tegen een der Rijksdeelen zou zijn. In dat geval zou vermoedelijk het laatste uur van het Britsche Gemeenebest van Naties geslagen zijn.

Maar daarmee zou ik mij gaan verliezen in bespiegelingen over

de mogelijkheden eener onzekere toekomst, wat ik liever niet doe. Deze toekomst ligt, naar een oude beeldspraak, in den schoot der goden. Laat mij daarom dit overzicht mogen beeindigen met vast te stellen, dat juist vijftig jaren na het tijdstip, waarop de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging is opgericht om uit de verte een om zijn zelfstandigheid worstelend verwant volk te steunen, datzelfde volk de laatste schreden heeft afgelegd op den met zooveel wilskracht en geloofsvertrouwen bewandelden weg naar de volstrekte soevereiniteit als staatsgemeenschap, zij het dan ook, dat de loop der historie heeft medegebracht, dat het in een veel wijder rechtsgemeenschap betrokken is geworden en daarmede nog tot op den huidigen dag, maar nu volkomen vrijwillig, rechtens verbonden is gebleven.

Status van de Unie van Zuid-Afrika

DOOR

MR. H. VERLOREN VAN THEMAAT.

„They (Great Britain and the Dominions) are autonomous Communities within the British Empire, equal in status, in no way subordinate one to another in any aspect of their domestic or external affairs, though united by a common allegiance to the Crown, and freely associated as members of the British Commonwealth of Nations" (Verklaring Rijksconferentie 1926).

Deze verklaring, waarvan ik de Engelsche tekst geef, omdat in een vertaling de beteekenis der termen nimmer ten volle tot zijn recht kan komen, bevat verschillende elementen, elk een zorgvuldige ontleding waard.

Vóór alles moet in het oog worden gehouden, dat Groot-Brittannië ook genoemd wordt; elk der gebruikte uitdrukkingen moet dus zoo worden uitgelegd, dat zij ook op Groot-Brittannië toepasselijk kan zijn.

Wil men uit de verklaring een zekere afhankelijkheid van de dominions [1]) van een „Britsch Rijk" afleiden, dan moet men ook waar kunnen maken, dat Groot-Brittannië geen geheel onafhankelijke staat is, maar afhankelijk van het Britsche Rijk.

Zoolang Groot-Brittannië de opperstaat was en alle andere rijksdeelen onderhoorigheden van Groot-Brittannië of van het Vereenigde Koninkrijk, om het geheel juist uit te drukken, maakte het weinig verschil, of men van Groot-Brittannië of van het Britsche Rijk sprak; thans, nu Groot-Brittannië in

[1]) Ik gebruik met opzet de term „dominion", die zuiver historisch is, niet „vrijgewest", daar deze term noch historisch noch een zuivere weergave van de staatsrechtelijke positie van een dominion is; een dominion is toch een „staat," geen „gewest".

een zelfde verhouding tot het „Britsche Rijk" staat, als de dominions, moeten beide termen scherp uiteengehouden worden.

Op welk tijdstip deze verandering tot stand is gekomen, is moeilijk te zeggen; zeker niet op het oogenblik van de vaststelling der verklaring door de Rijksconferentie. Deze constateert een toestand, die bestaat, schept zelf geen nieuwe verhouding; de ontwikkeling heeft plaats gevonden, „has reached its full development", behoeft alleen te worden vastgesteld, „may be readily defined."

Volgens KEITH waren de dominions nog in 1924 rechtens onderhoorigheden; „in strict constitutional law they are still dependencies" schreef KEITH in dat jaar in zijn „Constitution, administration and laws of the Empire" (bldz. 4).

De rechtspositie der dominions moet dus getoetst worden aan die van Groot-Brittannië en de vraag, of het Britsche Rijk een opperstaat vormt boven de verschillende zelfstandige gemeenschappen, „autonomous communities", waaruit dit rijk is samengesteld, is in de eerste plaats deze: is het Britsche Rijk een opperstaat boven Groot-Brittannië?

Het voor de hand liggende antwoord is, dat zulk een opperstaat boven Groot-Brittannië ontbreekt en Generaal HERTZOG heeft bij zijn terugkeer van de Rijksconferentie hieruit ook de logische gevolgtrekking getrokken, dat er ook niet zulk een opperstaat boven de dominions meer is aan te wijzen en deze dus soevereine, onafhankelijke staten zijn geworden.

Voorts bevat de „Rijksverklaring" drie elementen:

1 autonomie,
2 „allegiance",
3 „association".

Historisch moeten wij beginnen met de „allegiance". Engeland is opgebouwd door het Koningschap „Tout fuit in luy et vient de lui al commencement" (Yearbook 24 Edw. III) — GNEIST Das Englische Verwaltungsrecht § 26 bldz. 454 —.

De grondslag van het koningschap is, algemeen gesproken, de „allegiance".

Deze „allegiance" is een nieuwe verhouding, niet de oud-Germaansche verhouding tusschen volk en koning; een nieuwe

H. J. EMOUS, Nestor van het Hoofdbestuur.

verhouding, waarvan het ontstaan in enkele gevallen nog met vrij groote zekerheid is aan te wijzen.

De vrije Germanen waren aan niemand onderworpen; een eigenlijk overheidsgezag over hen ontbrak; alleen het Recht [1]) was de onverbiddelijke macht, die niemand ontkomen kon; ook, wanneer zij een hertog en later een koning kiezen, blijft deze verhouding in wezen dezelfde. De hertog gaat voor in den strijd, de koning zorgt voor de rechtsspraak, doch persoonlijk gezag in eigenlijken zin bestaat er niet; van overheid en onderdanen kan men niet spreken; de vrije Germaan is slechts aan het Recht onderworpen; hij bezit zijn recht van verweer en van wraak (veeterecht) tegen elke aanranding van zijn persoon of goed, niemand kan hem gebieden of verbieden, niemand heeft hij te gehoorzamen. De misdadiger, de „meindadige", is een vredelooze op het oogenblik van zijn daad, draagt een „wolfshoofd", staat gelijk met een wild dier in het woud, kan en moet door ieder vervolgd en gedood worden; geen koning, geen overheid, geen rechter maakt hem tot vredelooze, het Recht zelf, dat ononttroonbaar is, dat boven menschen en goden staat, ontneemt hem zijn karakter van volksgenoot, zelfs van mensch.

Dit oud-Germaansche koningschap is in de loop der eeuwen niet geheel onveranderd gebleven, o.a. is de koning de verpersoonlijking van het volk geworden, doch in innerlijk wezen bleef het gelijk. [2])

Het koningschap is echter in zijn wezen veranderd door toedoen van de volksgenooten zelf, door een rechtshandeling hunnerzijds.

De vrije Germaan toch bezat niet alleen zijn vrijheid, doch ook zelf-beschikkingsrecht. Het eigenaardige voorbeeld van de uitoefening van dit zelfbeschikkingsrecht is het treden in het „gevolg" van een ander.

Tacitus verhaalt ons reeds, hoe avontuurlijke jonge lieden gaarne in het gevolg traden van stoutmoedige aanvoerders, die

[1]) Met opzet met een hoofdletter geschreven.
[2]) Een uitvoerige behandeling van dit vraagstuk zou te veel plaatsruimte vorderen; zie o.a. Brunner Deutsche Rechtsgeschichte, Gierke Das Deutsche Genossenschaftsrecht.

hen uitrustten voor den krijg en wiens lot zij deelden in voor- en tegenspoed, in leven en dood, voor wiens roem zij streden en aan wien zij door de sterkste moreele en rechtsbanden verbonden waren.

De gevolgsheer had over zijn volgelingen een soortgelijk gezag als de vader over zijn kinderen. Wederzijdsche verplichtingen vormden *den grondslag* der gevolgsverhouding, aan den eenen kant ontzag en gehoorzaamheid, aan den anderen kant bescherming.

Wanneer het koningschap opkomt, ligt het voor de hand, dat het gevolg van den koning het meest gezocht is, doch hierdoor verandert het koningschap zelf niet van karakter; alleen ten aanzien van zijn gevolgsmannen staat de koning in een bijzondere verhouding.

Een geheele ommekeer vindt echter plaats, wanneer een geheel volk de gevolgseed aan den koning aflegt en hierdoor in het gevolg van den koning treedt. [1])

Het eerst vinden wij deze geheel nieuwe verhouding van koning en volk in het Frankische Rijk onder de Merovingers; een duidelijk beeld van den oorsprong dier verhoudingen geven ons de karige berichten echter niet.

De Engelsche geschiedenis biedt ons veel uitvoeriger gegevens.

STUBBS verhaalt ons in zijn „Constitutional History of England", hoe EDWARD DE OUDERE in 921 de Denen van Oost-Anglië onderwierp en hoe bij die gelegenheid het volk van Northamptonshire en Cambridgeshire hem koos tot „hlaforde" en „mundbora".

Hierdoor werd de koning de beschermheer van de overwonnenen en werd zijn twijfelachtige titel als overwinnaar omgezet in een rechtstitel als beschermheer.

STUBBS wijst ons erop, welk een eigenaardige verhouding ontstond; de band tusschen den koning en het overwonnen volk werd nu veel hechter dan die tusschen den koning en zijn eigen volk en STUBBS leidt, zeer aannemelijk dunkt mij,

[1]) Sommige schrijvers, o.a. BRUNNER, achten de verhouding van koning en volk geen zuivere gevolgsverhouding, hoewel een soortgelijke verhouding.

uit dezen scheeven toestand, de ommekeer af, die in de verhouding tusschen vorst en volk plaats vindt, wanneer twintig jaar later, in 941, EDMUND koning wordt. Zijn eigen volk legt aan koning EDMUND een eed af en deze eed is een zuivere gevolgseed. Bepaald wordt „ut omnes jurent.... fidelitatem Edmundo Regi, sicut *homo* debet fidelis esse *domino* suo .... in amando, quod amabit, nolendo, quod nolet" (dat allen trouw zweren aan koning EDMUND, zooals de gevolgsman trouw moet zijn aan zijn gevolgsheer etc.).

Een dergelijke eed was in 802 reeds aan KAREL DEN GROOTE afgelegd „quod ab isto die inantea fidelis sum.... sicut per drictum debet esse homo domino suo", een eed nog in wezen gelijk aan de tegenwoordige eed van trouw aan den Engelschen koning „I, A. B. swear by Almighty God, that I will be faithful and bear true allegiance to His Majesty, King GEORGE THE FIFTH, his Heirs and Successers, *according to law*" [1]) — de Hollandsche vertaling „aan sy Majesteit Koning GEORGE DIE VIJFDE en aan sy *wettlike* erfgename en opvolgers" is, dunkt mij, foutief: „according to law" is het „per drictum" van de eed van KAREL DEN GROOTE; de verhouding van „allegiance" is m.a.w. een *rechtsverhouding* met bepaalde rechtsplichten, doch ook beperkt tot die rechtsplichten.

Deze gevolgsverhouding tusschen vorst en volk geeft een geheel nieuwen rechtsgrondslag, een rechtsgrondslag, die als een zuurdesem geleidelijk doorwerkt en die het de Normandische koningen mogelijk maakt een koninkrijk op geheel nieuwen staatsrechtelijken grondslag op te bouwen.

Want WILLEM DE VEROVERAAR wordt door de Witan tot koning gekozen of uitgeroepen en treedt rechtens in de positie van zijn voorgangers.

Wat volgt toch uit deze nieuwe rechtsverhouding? In de eerste plaats, dat elk van 's konings onderdanen recht heeft op diens bescherming. Bij elke rechtskrenking kan de gevolgsman zich op den koning beroepen, voor elke „injuria" moet de koning als gevolgsheer een „remedium" verschaffen. „Where

---

[1]) Uniewet Nr. 18 van 1926, 3de bijlage.

there is a wrong, there is a remedy". Voor „novae injuriae" moet de koning „nova remedia" geven. Het koningsbevel, vervat in zijn „writ", beveelt den rechtsbreker herstel van onrecht en dagvaardt hem voor den koning, indien hij zijn zaak wenscht te bepleiten. Een grondslag is gegeven voor de konings-rechtspraak.

Vrede tusschen de gevolgsmannen, vrede in het huis van den gevolgsheer is een eerste vereischte. Eigen richting, het oefenen van weerwraak, het vergelden van geweld met geweld is verboden, is een breuk van de vrede van den gevolgsheer. Als alle Engelschen den koning tot gevolgsheer hebben genomen, strekt de koningsvrede zich over geheel Engeland uit. Engeland wordt een groot vredegebied; men zou bijna kunnen zeggen een groot koningshuis met koningsvrede. Wie zijn vrede breekt, wordt door den koning als gevolgsheer, als Liege-Lord gestraft.

„Heervaart" en „hofvaart" zijn de hoofdverplichtingen van den gevolgsman: de onderdaan heeft den koning te volgen in den strijd, 's konings vijanden zijn zijn vijanden, 's konings vrienden zijn vrienden; aan 's konings oproep ten strijde heeft de onderdaan als gevolgsman gehoor te geven.

Hij heeft ook gevolg te geven aan 's konings oproep naar zijn hof, hem met raad en daad bij te staan; zoo riep de koning zijn „barones majores" elk persoonlijk op en legde den grondslag voor het Hoogerhuis en later riep hij twee „knights of the shire", twee „burgesses of the borough", twee „citizens of the city" op en legde zoodoende den grondslag voor het Lagerhuis.

Steeds weer is de plicht tot opkomst gegrondvest op de plicht tot „obsequium", „suit", op de plicht tot gevolg van den gevolgsman.

De verhouding van gevolgsman tot gevolgsheer was een persoonlijke, geen collectieve. Niet de „communitas totius Angliae", „the British Commonwealth" staat in een trouwverhouding tot den koning, doch elke Engelschman persoonlijk.

De koning kan in een verhouding van gevolgsheer staan tot personen, die niet behooren tot de Britsche staatsgemeenschap.

Dit is uitvoerig uiteengezet in de bekende CALVIN's Case in 1608. [1]) Men moet onderscheiden, zoo wordt uiteengezet in

[1]) 7 Cokes Reports, 2 State Trials 559.

dit vonnis, dat ik iederen belangstellende zou aanraden in zijn geheel te lezen, tusschen „Kroon" en „Koning".

De „kroon" is een juridische construktie, de „koning" is de persoon van den koning zelf. De koning bezit alle rechten van de kroon, zoo bezit de koning land „in pure coronal", — maar zijn rechten als Liege-Lord bezit hij niet in zijn hoedanigheid als kroon van Engeland, maar als persoon.

„Ligeance is due to the natural person of the King — the other is a politic body or capacity so called — in this capacity the King is esteemed to be immortal, invisible, not subject to death, infirmity, infancy; the King has but one person and several capacities, one politic capacity for the realm of England and another for the realm of Scotland (N.B. wij zijn nog honderd jaar voor de Unie van Engeland en Schotland) .... every subject is presumed by law to be sworn to the King, which is to his natural person and likewise the King is sworn to his subjects, which oath he takes in his natural person; for the politic capacity is invisible and immortal, nay the politic body hath no soul, for it is framed by the policy of man .... A body politic, being invisible, can as a body politic neither make or take homage".

De slotsom is dan, dat Calvin, een geboren Schot, ook in Engeland als 's konings onderdaan moet worden beschouwd en dus land kan bezitten m.a.w. dat onderdaanschap van den koning niet noodzakelijk gepaard gaat met gemeenschappelijke staatsaanhoorigheid, dat onderdaanschap alleen betrekking heeft tot de verhouding van den onderdaan tot den koning.

Men kan dus niet zoo redeneeren: waar men een gemeenschappelijk onderdaanschap heeft, moet men burger zijn van een zelfde staat.

In denzelfden geest is beslist in een meer recente zaak Isaacson vs Durant 17 Q. 13 D. 54 van 1886, waar het ging om de rechten van een Hannoveraan in Engeland:

„If Queen Victoria had been Queen of Hanover they (the Hanoverians) would have been in exactly the same situation as Calvin and the decision in his case would have given them votes (for the House of Commons)".

„Allegiance" is dus een persoonlijke band tusschen „Liege-Lord" en „liegeman".

Nu zijn de woorden van de rijksverklaring van 1926 niet geheel in overeenstemming met de beteekenis van het rechtsbegrip „allegiance"; in deze verklaring wordt toch gesproken van een „common allegiance to the *Crown*", van „autonomous communities", maar de slotsom uit de voorgaande zaken te trekken, dat de „common allegiance" aan het Britsche Rijk geen staatskarakter behoeft te geven, blijft, dunkt mij, onverkort van kracht. Ondanks deze „common allegiance" kan het Britsche Rijk een bond zijn van onafhankelijke staten zonder zelf staatskarakter te bezitten.

Na het ontstaan van de band van „allegiance", die alle onderdanen van den koning bindt, zonder ze daarmee in één staat te vereenigen, volgt in tijdsorde het ontstaan van zelfstandige gemeenschappen, „autonomous communities", die van den aanvang af de kiem in zich bevatten van de soevereine staten, die zij thans zijn geworden, of, in gevallen als Nieuw-Zeeland, waarschijnlijk op weg zijn te worden.

Gierke zet in zijn beroemde boek „Das deutsche Genossenschaftsrecht" uiteen, hoe zelfstandige publiekrechtelijke gemeenschappen germaansrechtelijk op tweeërlei wijze kunnen ontstaan, door een gemeenschappelijke verhouding van onderdanen tot hun „heer" en door vrijwillige vereeniging van genooten. De „heerschappij" is de eene vorm, het „genootschap" de andere.

Nu is Engeland ongetwijfeld in oorsprong een „heerschappij", geen „genootschap"; de geheele staatsopbouw ging, zooals wij reeds zagen, van den koning uit; zonder oproep door of namens den koning, kan noch in Engeland, noch in één van de dominions het parlement bijeenkomen, zonder benoeming door of namens den koning kan geen regeering worden gevormd.

Doch Gierke wijst ons op een tweede merkwaardig verschijnsel. De eene vorm van staatsgemeenschap kan geleidelijk, haast ongemerkt in de andere overgaan. De genootschappelijke rechtsgedachte kan als een zuurdesem de heerschappij doortrekken, tot deze zich feitelijk in een genootschap heeft vervormd.

Engeland nu en het Britsche Rijk is van zulk een vervorming een eigenaardig voorbeeld.

De koning roept de communitates van Engeland bijeen, van 1295 dagteekent de geregelde samenkomst van vertegenwoordigers van graafschappen, burchten en steden; de grondslag van het huis der communitates, het House of Commons is gelegd. Doch door deze geregelde samenkomsten groeien de „communitates" samen tot een „communitas totius regni", een gemeenschap van het geheele koninkrijk, vertegenwoordigd door het House of Commons.

De koning vormde den eenigen band, die al zijn onderdanen verbond; nu zijn deze onderdanen echter, met uitzondering van de Lords, die een eigen lichaam vormen, en in den aanvang de geestelijkheid, die bijeenkwam in zijn eigen convocatie, ook vereenigd in een gemeenschap, een „communitas".

Deze gemeenschap gaat zelfstandig optreden; zij geeft den koning geld: „taxes are the free gift of the people".

Deze gemeenschap gaat ook een eigenaardige bevoegdheid uitoefenen, zij stelt zich zelf onder eigen recht, zij „kiest" haar recht, zij maakt „keuren".

In 1307, twaalf jaar na het geregeld bijeenkomen van het House of Commons, zweert de koning Edward II bij zijn troonsbestijging, dat hij niet alleen de wetten zal houden, die zijn voorgangers gegeven hebben, maar ook de wetten, die de gemeenschap van zijn koninkrijk, die zijn volk zelf zal hebben „gekozen", „quas vulgus elegerit" — „les-quiels le communeauté de votre roiaume aura esleu".

Zoo ontstond een dualisme, aan den eenen kant de koning, aan den anderen kant de gemeenschap van zijn koninkrijk; de koning regeerde, de gemeenschap verschafte hem daartoe de middelen, de gemeenschap „koos" zijn eigen wetten, die echter gebonden waren aan de koninklijke bekrachtiging.

Dit dualisme verdwijnt echter weer door een zeer merkwaardige ontwikkeling, een verder doordringen van het genootschapsbeginsel in de heerschappij, waardoor deze feitelijk geheel wordt opgelost en slechts formeel, in de vormen van het staatsbestuur, blijft voortbestaan, de ontwikkeling van een parlementaire regeering.

Deze parlementaire regeering, de regeering van de parlementaire leiders, is niet plotseling, door een staatkundige omwenteling ontstaan, doch heeft zich geleidelijk ontwikkeld.

Het aanvangspunt ligt in de „glorious revolution" van 1689, die het parlement een definitieve overwinning over het koningschap verschafte, het koningschap zelf op parlementaire wetgeving deed rusten, en die zijn grondbeginselen neerlegde in de Bill of Rights. Door de troonsopvolging van het huis van Hannover, waarvan de eerste vorsten het Engelsch niet voldoende machtig waren en dus de regeering hoofdzakelijk aan hun ministers moesten overlaten, ontstond de regeering van de meerderheidspartij in het Lagerhuis feitelijk reeds, doch George III wist nog een wezenlijke eigen macht uit te oefenen.

Eerst onder de regeering van koningin Victoria heeft het parlementaire stelsel zich ten volle ontwikkeld.

Het dualisme heeft nu geheel opgehouden te bestaan, de gemeenschap staat niet meer tegenover den koning, want het koningschap is feitelijk in de gemeenschap opgenomen, wordt door een orgaan van die gemeenschap, de regeering, uitgeoefend.

Een zelfde geleidelijke doordringing van het genootschappelijk beginsel in de oorspronkelijke heerschappij vinden wij ook in het Britsche Rijk buiten Engeland, in de overzeesche nederzettingen. Ook hier een uiteindelijke volkomen oplossing van de heerschappij in de gemeenschap.

Doch in één opzicht bestaat er een fundamenteel verschil, dat de geheele ontwikkeling van het Britsche Rijk en zijn uiteindelijke oplossing in een aantal soevereine staten tengevolge heeft.

Engeland vormde een „communitas" uit zijn „communitates", een gemeenschap uit zijn gemeenschappen, blijft dus een éénheid, ook wanneer het genootschappelijk beginsel ten volle heeft gezegevierd.

In het Britsche Rijk heeft zich nimmer één gemeenschap gevormd; wel hebben zich verschillende gemeenschappen, die aardrijkskundig bijeenhoorden, aaneengesloten, doch het Britsche

Rijk is blijven bestaan uit een aantal zelfstandige gemeenschappen.

De eenheid van het Britsche Rijk stond en viel dus met de staatsrechtelijke positie van het koningschap. Slechts zoolang de koning een werkelijke macht in het Britsche Rijk bezat, kon dit als een staatsrechtelijke eenheid blijven bestaan.

Het karakter van zelfstandige gemeenschappen hebben de Engelsche overzeesche nederzettingen van den aanvang af bezeten of kort na hun stichting aangenomen.

De oudste nederzetting Virginia verkreeg dit karakter in 1619, dus 13 jaar na de landing in Jamestown, het verkreeg zelfstandigheid niet tegenover den koning, met wien Virginia niet in rechtstreeksche betrekking stond, doch tegenover de Virginia Company, die krachtens haar charters van 1609 en 1612 zelf een zelfstandige positie tegenover den koning innam.

In 1619 krijgt de oppositie in het Engelsche parlement, de Sandys-Southampton groep, in de Compagnie de overhand en tracht haar staatsideaal in Virginia te verwezenlijken; een „assembly" wordt bijeengeroepen bestaande uit den gouverneur en zijn raadslieden en 22 afgevaardigden, gekozen door de elf „boroughs", „hundreds" en „plantations". Welke nederzettingen vertegenwoordigd zullen zijn, beslist de Assembly zelf, zij vormt dus zelf de gemeenschap.

Wanneer vijf jaar later in 1624 het politieke karakter der Virginia Company zich wreekt en haar charter wordt ingetrokken, blijft Virginia zijn zelfstandigheid behouden en wordt zoodoende niet opgenomen in de Engelsche staatsgemeenschap.

De volksplantingen in Nieuw Engeland krijgen dit karakter van zelfstandige gemeenschappen van den aanvang af.

Leerende van het lot der Virginia Company, wier zetel in Londen was, dus binnen 's konings onmiddellijke machtssfeer, draagt WINTHROP, de stichter van Massachusetts er zorg voor, dat in het charter van de Massachusetts Bay Company de zetel van de Compagnie niet bepaald wordt.

Zoo wordt het mogelijk de zetel naar Amerika over te plaatsen en op den grondslag van de rechten, door het charter geschonken, een zelfstandige staat op te bouwen.

Door deze verplaatsing zelve treden de kolonisten uit de Engelsche gemeenschap en vormen een eigen gemeenschap overzee.

Voortdurend van uit Engeland bedreigd, twee maal in 1635 en 1688 feitelijk in opstand tegen het koningschap, weet Massachusetts zijn zelfstandigheid te handhaven en de derde maal, wanneer deze weder ernstig bedreigd wordt, in volkomen onafhankelijkheid om te zetten (1775).

De latere kolonies van Nieuw Engeland, Connecticut, New Plymouth, Rhode Island vormen zich geheel zelfstandig door een „covenant" of „constitutional orders" tot een staatsgemeenschap. Zie bijv. „Providence Agreement" van 1636: „We, whose names are hereunder, desirous to inhabit in the Town of Providence, do promise to subject ourselves in active or passive obedience to all such orders or agreements as shall be made for the public good of the body, in an orderly way, by the major assent of the present inhabitants, masters of families, incorporated together into a town fellowship, and such others whom they shall admit unto them, only in civil things".

De steden, zelf „bodies politic", vereenigden zich weer tot grootere gemeenschappen en in 1643 vormden vier der nederzettingen een federatie, de „New England federation", geheel buiten Engeland om.

De pogingen van Karel II, om de kolonies van Nieuw Engeland tot ware kroonkolonies te maken, kunnen wij voorbijgaan.

De oorspronkelijke kolonisten van Nieuw Engeland bleven „chartered colonies" tot de Amerikaansche omwenteling toe.

Feitelijk hadden de Amerikaansche kolonisten alleen met den koning te maken; de macht van het koningschap was beperkt door de „common-law rights" van de kolonisten, die hun rechtspositie mee over zee namen: in de „chartered colonies" nog verder beperkt door de grootere vrijheid en andere voorrechten door het charter geschonken. Zij behoorden niet tot de Engelsche staatsgemeenschap, hadden dus feitelijk niet met het Engelsche parlement als vertegenwoordiger dier staatsgemeenschap te maken.

In Engeland was de Fransche soevereiniteitsleer van Bodin gaandeweg doorgedrongen en toegepast op het Engelsche parlement. Een gevaarlijke rechtsstrijd was dus onvermijdelijk.

In 1766 verklaarde het Britsche parlement in zijn zoogenaamde „Dependency Act" George III cap. 12 (the Declaratory (America) Act) „An act for the better securing the dependency of his Majesty's dominions in America upon the crown and parliament of Great Britain":

„That the said colonies and plantations in America have been, are, and of right ought to be, subordinate unto, and dependent upon the imperial crown and parliament of Great Britain; and that the King's majesty, by and with the advice and consent of the lords spiritual and temporal, and commons of Great Britain, in parliament assembled, had, hath, and of right ought to have, full power and authority to make laws and statutes of sufficient force and validity to bind the colonies and people of America, subjects of the crown of Great Britain, in *all cases whatsoever*" en tien jaar later zetten de opstandige Amerikaansche kolonisten hun standpunt uiteen in hun onafhankelijkheidsverklaring van 1776.

Aan den koning wordt voor de voeten geworpen, dat „He has combined with others (that is, with the Lords and Commons of Britain) to subject us to a jurisdiction foreign to our constitution, and unacknowledged by our laws; giving his assent to their acts of pretended legislation .... for declaring themselves invested with power to legislate for us in all cases whatsoever".

Duidelijk komt hier uit, hoe volgens Amerikaansche opvatting er alleen een band bestaat tusschen den koning en de overzeesche nederzettingen; de koning heeft onrecht gepleegd en daarmee den band van trouw (allegiance) verbroken; „medeplichtigheid" van House of Lords en House of Commons dekt hem in geen enkel opzicht.

Na den afval van de Amerikaansche kolonies ontstaat, wat men dikwijls noemt het „Tweede Britsche Rijk". In den aanvang bestaat dit rijk hoofdzakelijk uit veroverd gebied en tropische kolonies, de strafkolonie in Australië draagt er voorts toe bij dit tweede rijk een ander aanzien te geven.

Een vermindering van status der kolonies is het gevolg. Zooals Lord MANSFIELD in CAMPBELL vs HALL 1774 (King's Bench) zegt: „a country *conquered* by the *British arms* becomes a dominion of the King *in the right of his crown*, and therefore necessarily subject to the legislative power of the parliament of Great Britain". Een veroverde kolonie is niet alleen een bezitting van den koning maar een onderhoorigheid van Groot-Brittannië, omdat het veroverd is door Britsche wapenen.

Ook een strafkolonie, bestaande uit misdadigers, ambtenaren en militaire bezetting, die onder krijgstucht staat, kan uiteraard niet de status bezitten van een volksplanting van onafhankelijke Engelschen, die hun rechtspositie met zich nemen overzee.

Meer dan honderd jaar lang berust men dan ook in de overheerschende positie van Engeland, zijn regeering en parlement. In de „Colonial Laws Validity Act" van 1865 wordt de voorrang van een Britsche wet boven een koloniale wet nog eens uitdrukkelijk vastgelegd, zonder dat eenig protest uit de overzeesche gewesten wordt gehoord.

In artikel 7 van onze Unie-grondwet wordt bepaald, dat elke Britsche wet, die van kracht was in de kolonies, voortaan van kracht zal zijn in de Unie.

De onderhoorigheid van de overzeesche gewesten aan Groot-Brittannië komt nog sterker uit, naarmate het parlementaire regeeringsstelsel in Engeland vasteren vorm krijgt. De koning staat niet meer als een zelfstandige macht tegenover Engeland en de overzeesche gewesten beide, doch koning en Engelsch kabinet worden vereenzelvigd; de coördinatie, het gevolg van het boven allen staande koningsgezag, maakt plaats voor een volkomen subordinatie; het vetorecht van den koning is een vetorecht van de Engelsche regeering, een instruktie van den koning aan goeverneur of goeverneur-generaal is een instruktie van de Engelsche regeering.

Het is zeker merkwaardig, hoelang deze ondergeschiktheid ook door de zuiver Britsche nederzettingen, die in Kanada, Australië en Nieuw Zeeland gaandeweg weer ontstonden, geduld is, terwijl de Amerikaansche kolonisten zich daartegen bijna

van den aanvang af hebben verzet; de liberale politiek van de vijftiger jaren heeft daarmede zeker veel te doen.

In deze vijftiger jaren kwamen toch twee groote beginselen op den voorgrond, die de koloniale status zeer verhoogden; in de eerste plaats het beginsel van verantwoordelijk bestuur, bepleit in het rapport van Lord DURHAM in 1839, in de praktijk toegepast door zijn schoonzoon Lord ELGIN in 1849. Aan den Kanadeeschen goeverneur werd opdracht gegeven tot zijn raadslieden slechts personen te kiezen, die het vertrouwen van de volksvertegenwoordiging bezaten. Waar het vertrouwen van de volksvertegenwoordiging neerkwam op het vertrouwen van de meerderheid in dit lichaam, ontwikkelde zich hieruit noodzakelijkerwijze de parlementaire meerderheidsregeering, zooals wij die in de landen met het parlementaire stelsel kennen.

Toch ging dit parlementaire stelsel in den aanvang niet zoo ver als in Engeland, waar men zeggen kan „the King reigns but does not govern". De vraag, in hoeverre de goeverneur gehouden was het advies van zijn ministerie op te volgen, bleef een brandend vraagstuk; ten opzichte van de uitoefening van zijn vetorecht rekende de goeverneur zich vrij of gebonden aan de instruktie, die hem door den Engelschen staatssecretaris van kolonies werd gegeven.

In een nog belangrijker punt was de positie van de koloniale regeering zwakker; de koloniale regeering adviseerde alleen den goeverneur, de koning werd uitsluitend geadviseerd door, m.a.w. handelde uitsluitend op advies van, zijn Engelsche ministerie.

Het tweede beginsel was de toekenning of misschien beter gezegd de erkenning van het recht van grondwetswijziging. Dit recht wordt het eerst vastgelegd in de „Australian Government Act" van 1850 en later in de „Colonial Laws Validity Act" van 1865 weer uitdrukkelijk vermeld. Theoretisch wordt het bepalen van zijn eigen rechtspositie hierdoor aan de kolonies in handen gegeven, doch het vetorecht, door de Engelsche regeering uitgeoefend en de mogelijkheid om door Britsche parlementswet de kolonies te muilbanden, maakten dit recht vrij ongevaarlijk voor de Britsche suprematie.

De groote ommekeer bracht de twintigste eeuw. Na een

schijnbare bevestiging van de Britsche overmacht (paramount power) in den Boerenoorlog (hier te lande steeds de „tweede vrijheidsoorlog" genoemd) ziet het geslacht van de nieuwe eeuw, dat zijn eerste kinderjaren doorbracht in de ellende der concentratiekampen, de oude vrijheidsidealen aan kracht winnen en stap voor stap niet alleen herwinnen wat verloren is, maar het beginsel der vrijheid het geheele Britsche Rijk doordringen.

In den beginne nog niet veel meer dan rhetoriek, wordt de statusgelijkheid een gevleugeld woord, wat de drang naar verwezenlijking in zich draagt, en deze verwezenlijking kan niet anders zijn dan de verkrijging van volle soevereiniteit door de dominions. Want Groot-Brittannië, een onafhankelijke soevereine staat, beheerscher van het Britsche Rijk, wil in geen enkel opzicht afstand doen van zijn volle soevereiniteit ter wille van een nieuw Britsch Rijk op federatieve grondslag, waarin het niet meer de alleenheerschappij zou bezitten. Engeland blijft soeverein, de dominions, die als volwassen zoons gelijk berechtigd worden met hun vader, verkrijgen deze zelfde status.

Het beginsel is vastgelegd in de rijksverklaring van 1926 in de meest volstrekte bewoordingen „equal in status, in *no way subordinate* one to another in *any aspect* of their domestic or external affairs". terwijl later deze statusgelijkheid nog weer eens uitdrukkelijk het grondbeginsel, „the root principle", van de rijksverhoudingen wordt genoemd.

Tevergeefs is van imperialistischen kant getracht uit deze woorden hun volstrekte beteekenis weg te interpreteeren; „any aspect" omvatte ook „legal aspect", het was niet mogelijk dit te beperken tot „conventional aspect", men kan niet volhouden, dat de dominions slechts praktisch, doch niet rechtens, soevereine staten zijn zooals Groot-Brittannië zelf.

De verklaring zelf als onjuist bestempelen en dus als niet bindend, omdat zij uitging van een lichaam met moreel gezag doch zonder rechtsgezag, waagden weinigen.

Op deze twee vragen:

1. Is de verklaring in strijd met het recht?,
2. Geeft de verklaring rechtsgelijkheid van de dominions met Groot-Brittannië?,

gaf geen enkele verantwoordelijke Britsche staatsman een rechtstreeks ontkennend antwoord.

In 1926 werd het beginsel vastgelegd. In 1929 werd het vetorecht van de kroon verklaard tot een recht steunend op de dominium-grondwet en dus door het dominium zelf naar eigen keus te regelen.

Omtrent de overheerschende positie van het Britsche parlement is het rapport van 1929 nog niet duidelijk; ook de soevereiniteit van dit parlement zal echter aan het beginsel der statusgelijkheid ten offer moeten vallen. De kracht van Britsche wetten zal dus voortaan geheel afhangen van wat de betrokken dominium-grondwet daaromtrent bepaalt.

Een korte zinsnede in een dominium-grondwet van dezelfde strekking als artikel VI. 2. der Amerikaansche grondwet „This constitution, and the laws of the United States, which shall be made in pursuance thereof.... shall be the supreme law of the land", zal aan het Britsche parlement alle wetgevende bevoegdheid in een dominium ontnemen.

Ten aanzien van grondwetswijziging staan voortaan het Engelsche parlement en de Engelsche regeering machteloos; een Britsche wet in strijd met een grondwetsbepaling van een dominium zal evenmin van kracht zijn in dat dominium, als een Engelsche wet van kracht is in Frankrijk of de Vereenigde Staten en het koninklijk veto kan niet meer uitgeoefend worden op advies van de Britsche regeering.

Wij hebben dus nu ontleed de „common allegiance to the Crown", waardoor de gemeenebesten vereenigd zijn, wij hebben de ontwikkeling nagegaan van de „autonomous communities" in het Britsche Rijk met statusgelijkheid als eindpunt; een kort woord ten slotte over het „freely associated as members of the British Commonwealth of Nations".

Zeer terecht wordt dit „associated" gesteld naast het „united by a common allegiance". Men heeft hier met twee geheel verschillende begrippen te doen, bij de „allegiance" met heerschappelijk recht, bij de vrijwillige associatie met genootschapsrecht. Dit „freely associated" is zuiver construktief.

Zooals minderjarige zoons gedwongen in het vaderlijk huis

blijven krachtens de vaderlijke macht, dit slechts vrijwillig kunnen doen na de bereiking hunner meerderjarigheid, zoo kunnen de dominions, volwassen, volgroeid tot volgerechtigde huisgenooten, slechts in het Britsche volken-gemeenebest blijven krachtens hun vrije wil. Het recht van afscheiding, van uittreding ligt dunkt mij in dit „freely associated" besloten.

Hoe is nu de verhouding tusschen deze vrije leden van het Britsche volken-gemeenebest?

Het antwoord is duidelijk: de verhouding is, zooals zij deze zelf wenschen; dat bijvoorbeeld Nieuw Zeeland aan het Britsche parlement en de Britsche regeering gezag toekent in zijn gebied en over zijn burgers en schepen, is op zichzelf niet ongerijmd, mits dit dominium daarmee zijn volle vrijheid van handelen niet prijsgeeft. Zoo kan ook Kanada den tegenwoordigen toestand bestendigen, waarbij het Britsche parlement de bewaker is van de grondwettelijke rechten, met name die der Fransche minderheid, mits de bestendiging van Kanada zelf afhangt en te allen tijde Fransch Kanada en Engelsch Kanada hun verhouding in een grondwettelijke bepaling kunnen vastleggen, die alleen met gemeenschappelijk goedvinden kan worden gewijzigd en zoodoende het Engelsche parlement kunnen uitschakelen.

Wat de „British Commonwealth of Nations" mag zijn, zeker is het geen volkenrechtelijke staat, dit blijkt duidelijk genoeg uit de construktie van den Volkenbond en de mogelijkheid voor de dominions om lid te zijn van den Raad van den Volkenbond, doch op dit volkenrechtelijk vraagstuk wil ik niet verder ingaan.

Uitgeput heb ik mijn onderwerp op verre na niet; het is niet het doel van deze uiteenzetting. De rapporten der conferenties van 1926 en 1929 heb ik zelfs niet in bijzonderheden nagegaan en wel omdat het rapport van 1930, dat tot het klaverblad van drie behoort, nog niet verschenen is en dus een goed overzicht van het geheel nog niet gegeven kan worden.

Ten slotte nog de vraag, wat heeft deze uiteenzetting te doen met de betrekking tusschen Holland en Zuid-Afrika, dus met het gebied, waarop de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging zich beweegt.

Mijns inziens is de status van de Unie van Zuid-Afrika voor

deze betrekkingen van overwegend belang. Na den wereldoorlog is het zwaartepunt verplaatst. Voor den oorlog was er weliswaar een volkenrecht, maar dit waarborgde in geen enkel opzicht de onschendbaarheid van een staat, die een „law abiding citizen" van de statengemeenschap was. Iedere staat was aangewezen op eigen macht of, was zij te zwak, op de bescherming van een machtige, zooals de persoon dit was in de donkerste dagen der Middeleeuwen. Het machtsevenwicht der groote mogendheden met hunne bondgenooten, een wankelbaar evenwicht uit zijn aard zelf, was de eenige waarborg tegen geweldpleging, die, uitgaande van een soevereinen staat, door het volkenrecht zelfs niet met het karakter van rechtskrenking werd bestempeld.

In de vooroorlogsche statengemeenschap behoorden de kleine staten dan ook tot „hen, die niet meetelden", zooals de „kleine luyden" in de Middeleeuwen.

De stichting van den Volkenbond verlegde het zwaartepunt; de groote rijken in hun onderlinge oneenigheid, met hun verderfelijke traditie van wederzijdsche kwade trouw uit vorige eeuwen geërfd, boetten geleidelijk veel van hun ouden invloed in en de stem der kleine staten, onbaatzuchtiger, omdat zij den machtsgrondslag voor bevrediging van eigen baat ontbeerden, sommige, zooals de Skandinavische rijken, Nederland en Zwitserland, omdat zij uit neiging, noodzaak en het ontbreken van verzoeking zich buiten valsch diplomatiek spel hadden gehouden, werd voor het eerst weer gehoord. De kleinen zijn de rechtsbouwers, de grooten de rechtsbrekers, het is niet de eerste maal, dat de geschiedenis dit te zien geeft.

Imperialisme, dat uit zijn aard op een machtspositie steunt, is niet bevorderlijk voor de ontwikkeling van een rechtsgemeenschap der staten.

„Oom Paul die het gezeg
Dat Macht is tog geen Reg",

zoo zongen wij op kommando in een taal, die noch Hollandsch noch Afrikaansch was. Macht en recht blijven elkaars eeuwige antipoden, onverzoenlijke tegenstanders.

De versterking van de kleine groep werkelijk zelfstandige kleine staten, die geen „achterrijers" van de een of andere groote mogendheid zijn, is voor de rechtsgemeenschap der staten van groote beteekenis en voor ons een kostbare aanwinst en dat een dier staten onze taal spreekt, al is het in een anderen taalvorm, ons als zijn stamland beschouwt en het oude oranje, blanje, bleu in zijn heldere lucht laat waaien, is voor ons kleine Holland van een beteekenis, die niet licht overschat kan worden.

STELLENBOSCH, 6 December 1930.

De Invloed van het Nederlands op de Vorming van het Afrikaans

DOOR
PROF. DR. G. BESSELAAR.

Deze formulering van het onderwerp onderstelt, dat er een Afrikaanse taal bestaat. Dit wordt tegenwoordig vrijwel algemeen toegestemd, hoewel er nog zijn, die het Afrikaans niet een taal, maar een „taaltje" noemen, met zekere vriendelike of andere adjectieven vooraf; er zijn er ook, die het een dialect noemen. De onderscheiding van taal en dialect is in dit verband echter een woordespel. Dialect wordt immers in tweeërlei zin gebruikt. Nu eens is „dialect" een maatschappelike waardering, dan weer een wetenschappelik-taalkundige vakterm. In de omgangstaal hangt er om „dialect" een minderwaardige atmosfeer. Het is dan 'n taaltje van lieve, beste mensen, maar 'n beetje achteraf, kinderlik, even onbeholpen, en die de hoge ontwikkeling nog niet hebben bereikt, waarin wij, ware taalsprekers, het zo heerlik ver hebben gebracht. „Dialect" praten ze in de Jordaan, buiten, bij de boeren, maar wij, hoogbevoorrechte Amsterdammers, behalve dan de Jordaners, Kattenburgers en Zeedijkers, spreken allen altijd „taal". Volgens deze zelfgenoegzame opvatting is Nederlands een taal, en Afrikaans het dialect van de Boeren, uit Transvaal weet u, die mannen met lange baarden en een pijp in de mond, die op paarden rondrijden om Kaffers en Engelsen te schieten.

Taal of Dialect.

Dialect wordt echter ook gebruikt als welomschreven vakterm door taalgeleerden. Bij hen is b.v. het Nederlands een dialect van het Westgermaans, en Afrikaans is weer een dialect van het Nederlands: een gewestelike, in dit

geval een overzees-gewestelike groei, een nieuwe dochtertaal uit de Nederlandse moedertaal.

Met deze termen echter: moeder- en dochtertaal, maakt de ernstige, historiese taalvorser reeds een onvoorzichtige concessie. Deze manier van benoeming, laten we maar zeggen: de dierbare moedertaal-manier, met zijn hele bekende inventaris van taalstambomen met hun wortels en taaltakken, en van broedervolken, die zustertalen spreken, behoort in al zijn dierbaarheid en wekelikheid thuis bij de voorbijgegane romantiek van 'n honderd jaar geleden; het is de omslachtige en lastige erfenis uit de boedel van de eerwaarde gebroeders GRIMM en deszelfs beschrijving en bereddering.

Als we de meer nuchtere, de mechaniese terminologie van onze nieuwe tijd gebruiken, moeten we het Nederlands beschouwen als een factor, en wel de hoofdfactor, bij het ontstaan van het Afrikaans. Er kunnen immers nog andere factoren in het spel zijn: bijfactoren, en de zaak komt dan zo te staan: Een van tweeën: 1°. Afrikaans is in Z. A. ontstaan uit het Nederlands, daarheen overgebracht door de nederzetters onder JAN VAN RIEBEEK, in 1652, en is daar spontaan verder gegroeid zonder ingrijpende inwerking van 'n andere taal; òf: 2°. de taal, uit Nederland meegebracht, heeft wel een omvorming door één of meer andere talen ondergaan, waarbij twee mogelikheden beschouwd moeten worden: *a.* een of meer Europese talen: Duits of Frans of Portugees, of: *b.* een of meer talen van gekleurde naties: Hottentots, Maleis of 'n slavetaal, hebben er deel aan gehad; met deze volken immers kwamen de nederzetters in huis en bedrijf in dagelikse en intieme aanraking. In het eerste geval zou Afrikaans uitsluitend Nederlands wezen in oorsprong en bouw en al of niet in klankleer en woordenschat; in het geval van 2*a* een mengtaal, d.i. een vermenging met nog een Europese taal, die zijn syntaxis zou hebben aangetast, en in het geval van 2*b* een gecreoliseerde taal, d.i. verbrouwd door de taal van 'n gekleurde natie. Hier hebben we nu het vraagstuk voor ons, dat de laatste halve eeuw heel wat pennen in beweging gebracht heeft.

Afrikaans zuiver Nederlands?

Gaan we eerst de mogelikheid na, dat het Afrikaans uit het Nederlands onstaan is zonder diepgaande inwerking van 'n andere taal. Dan zou het na 1652 maar weinig of geen Duits en Frans, Portugees of Engels ingelijfd hebben en evenmin veel geleden hebben van Hottentots, Maleis of Kaffertalen; elke syntactiese en fonetiese afwijking, die het ongetwijfeld vertoont van ons moderne Nederlands zou dan verklaard moeten en kunnen worden uit geografiese, fysiese en psychologiese oorzaken, die in Z. A. gewerkt hebben. Deze opvatting kan geen stand houden zelfs bij de meest oppervlakkige kennismaking, wijl zij in strijd is met de feiten. Er zijn inderdaad in andere hoekjes van onze globe wel eens talen overgeplant, die zich in isolement zuiver gehandhaafd hebben volgens de normen, van kracht in de tijd der overplanting, zoals Duits op taaleilanden in Rusland en Bessarabië of Frans naar Canada, maar deze konden zich van vreemde smetten vrij houden, omdat zij niet de lotgevallen gedeeld hebben van het Nederlands in Zuid-Afrika, overgenomen door 'n bonte menigte van blanke vreemdelingen en 'n overheerste gekleurde bevolking van verschillende rassen. Kennis nemende van het Afrikaans, besluiten wij, dat het niet een spontane ontwikkeling is van het Nederlands der 17de eeuw zonder inwerking van enige andere taal.

Afrikaans een mengtaal?

Onderzoeken we nu de beide mogelikheden onder 2 genoemd: Afrikaans als (*a*) mengtaal of als (*b*) gecreoliseerde taal, m.a.w.: Afrikaans is nog wel zo Nederlands, dat een Nederlander het zonder veel moeite kan verstaan en lezen, hij voelt het wel onmiddellik aan als een verwante taal, maar merkt toch in woordenschat en woordgebruik, in vormleer, taalbouw en klankstelsel zulke diep ingrijpende eigenaardigheden, dat het hem treft als een door elkaar gebrouw van Nederlands met een andere Europese taal of als een Nederlands, ontaard onder invloed van de taal van een gekleurd ras.

De mengtaal-theorie is zeer aanlokkend. Denk maar aan dat handjevol Hollanders van 1652, eenvoudige luidjes meestal,

soldaten, matrozen, kleine werklui, geen hoge cultuurexponenten! Die waren er ook wel: hogere ambtenaren, officieren, later zelfs gestudeerden, maar hoe gering in aantal! De grote meerderheid was ongeletterd, nog uit allerlei landstreken afkomstig en dus dialectsprekend, en verder waren er vele buitenlanders, vooral Duitsers, zodat het op taalgebied een wonderlike staalkaart was. Daar kwamen toen in 1689 nog een paar honderd Hugenoten bij, geen wonder dus, zou men zeggen, dat het Hollands een schok kreeg, die het loswerkte uit de holligheid des bornputs, waaruit het gehouwen was, en een mengtaal deed ontstaan, waarbij het Frans en Duits hun aandeel geleverd hebben. Deze verklaring is zeer aannemelik en is door knappe mensen voorgesteld en verdedigd, — maar ook weer teruggetrokken. Het is hier de plaats niet de steungronden en tegenwerpingen te toetsen. Bij scherpzinnig en nuchter feitenonderzoek is echter gebleken, dat de totale Franse woordvoorraad, aan de Hugenoten te danken, zich tot een halfdozijn woorden bepaalt: namen van vruchten, uit Frankrijk ingevoerd. Met het Frans van deze Hugenoten was het dan ook zo gesteld, dat de meesten bij landing reeds Hollands kenden, een aantal had reeds jaren in Holland gewoond, ja er waren er onder, in Holland geboren. Het Duits weer was wel de taal van ruim 29 % der eerste nederzetters en ook van vele nakomers, maar dit waren meestal mannen, en die van hen tot een huwelik kwamen, moesten wel Hollandse vrouwen nemen en toen, gelijk nu, was de taal, die een kind het eerst leert, de moedertaal. De Duitse bijdrage tot het Afrikaans bepaalt zich meest tot militaire en krachttermen. Afrikaans is dus niet een gebrouw van Nederlands plus Duits plus Frans, en de aangeboden verklaring van mengtaal berust niet op de feiten.

Afrikaans gecreoliseerd Nederlands?

Is Afrikaans dan mogelik een gecreoliseerde taal, d.w.z. een basterdtaal van Nederlands met een inlandertaal: Hottentots of een slaventaal?

Hier moet ons eerst een opmerking van het hart! Wanneer een buitenlands belangstellende een speurtocht gaat

houden in het Afrikaanse taalarchief, moet hij niet de Dr. Cijfer- of Pluizergeesteshouding aannemen. Men kan een goed taalvorser wezen en toch mens blijven, en behoort zeker zo te vorsen, dat de familieverhouding er niet onder lijdt. Het is voor 'n Afrikaner niet prettig, als iedere Jan, Piet of Klaas zijn neus in hun familiepapieren komt steken. Ik kan het best begrijpen en u bij enig nadenken en meevoelen ook. In elk gezond familieleven heerst sentiment en als dan een weetgrage uitlander de Afrikaner doopcelen komt lichten, maakt dit makkelik inbreuk op de vertrouwelike stemming in de huiselike kring. Vooral als men dan met haastige conclusies komt aandragen en vriendelik aan de hand geeft, dat Afrikaans zijn oorsprong wel zal danken aan het Hottentots, zoals Dr. HAHN in 1882 te Kaapstad voorstelde. Niet dat Dr. HAHN niet 'n ernstig man was, hij was nog wel een landszoon en 'n knap taalstudent. Er zijn ongetwijfeld Hottentotse woorden in het Afrikaans: namen van bergen, rivieren, planten, geneesmiddelen. Hoe zou iets trouwens Afrikaans kunnen wezen, als er niet iets van Afrika in was?

Neem een andere, en in principe nog onaantastbaarder onderstelling: de Maleis-Portugese theorie van Prof. HESSELING. Hier hebben we 'n humaan vakman, die met een overvloed van bewijsmateriaal een verklaring aan de hand doet, die werkelik veel verklaart: er zìt Portugees, er zìt Maleis door het Afrikaans verweven. Maar het strijdt nu eenmaal met het gevoel van eigenwaarde der Afrikaners om bij het doopvont van hun moedertaal nog enkele bruine en gele peettantes dankend te moeten eren. Wij, Hollanders, voelen die dingen zo anders aan. Ik vrees zelfs, dat wij te weinig last hebben van taaleksterogen en van taaltrots! Waar nog bijkomt, dat wij geen gevoel hebben voor kleurverschil. In Zuid-Afrika snijdt de kleurlijn veel dieper in dan in het pigment der opperhuid. Daar heerst een instinctief rassebewustzijn; het is trouwens de reddende genade en het plechtanker geweest van een zuiver Afrikaner volksschap in de zwarte zee van barbarendom. Zuid-Afrika is geen Zuid-Amerika! Elke Afrikaner bezit dit rasbewustzijn als zijn adeltrots, het kan gewaardeerd worden door

buitenlanders, die in een menseleeftijd van inwoning daar geestelik geacclimatiseerd zijn of anderszins begenadigd om het mee te voelen. Hier helpt nu eenmaal geen redeneren. Een Engels dichter spreekt van smart, te diep voor tranen; hier is een instinctieve aandoening, die ontsnapt aan richtende logica: derhalve geen outa, geen Slamaaier in het Afrikaner taalstamboek!

Dubbel gelukkig dus, dat niet slechts sentiment, maar ook de tegenwoordige stand van het vraagstuk zich verzet tegen een creoliseringstheorie als uitsluitende oplossing. Het uiterste, dat wij kunnen aannemen, is een aangevangen creoliseringsproces, maar in zijn doorwerking gestuit. Als men geen enkele graad van creolisering wil aannemen, blijft de nog onopgeloste moeielikheid om het snelle tempo van taalwijziging op andere gronden te verklaren. Deze immers kreeg haar beslag in twee, hoogstens drie generaties na de vestiging. Om dit punt spint zich vandaag nog de hele discussie, waarbij het erg jammer is, dat aan de ene kant heel knappe en hoogst welwillende Hollanders staan en aan de andere kant even knappe en heel verstandige Afrikaners. Dank zij een vruchtbare controvers van reeds dertig, veertig jaren zijn allen het over de volgende formulering eens: Afrikaans is Nederlands, overgebracht in de 17de eeuw, aangepast aan Zuid-Afrikaanse toestanden, omgevormd in de mond van andertaligen; in woordvoorraad en zinsbouw nog overwegend Nederlands, in flectie en klankstelsel Afrikaans. — Deze omschrijving berust op de feiten, is wetenschappelik gegrond, is practies precies wat wij zouden verwachten en wordt, zij het met het leggen van verschillend accent, door allen aanvaard.

Geschiedkundig Overzicht. Hiermee is de baan nu vrij om de invloed van het Nederlands na te gaan op de vorming van het Afrikaans en dan verstaan we onder vorming zowel het ontstaan als de groei der taal. Daartoe moeten we in juiste feitenopvolging, en vooral van de taalkant, beschouwen de geschiedenis van het Afrikaanse volk in de volgende momenten: 1. de stichting van de Kaap-

kolonie in 1652 door Nederlanders; 2. de opkomst der vrije burgers, d.w.z. gepasporteerde Compagniedienaars, dus de kernvorming van 'n bodemvaste bevolking, los van Holland; 3. de voortdurende toevloeiing van intrekkers, strooms- of druppelsgewijs, uit Nederland, Vlaanderen en West-Duitsland, dus niet uitsluitend van staatkundig-Nederlandse, maar ook van taalkundig-Nederduitse bodem; 4. de taalpolitiek van de Oostindiese Compagnie, gericht op zuiver Nederlands; 5. de hogere maatschappelike taalklassen aan de Kaap, gevormd door regenten en ambtenaars, officieren en predikanten, meest allen slechts trekvogels en verandering-remmende taaldragers, kersvers uit Nederland geïmporteerd, naast: 6. de permanente burgerij: de werkende en welvarende burgerklassen en de boerenstand, die het eerst Afrikaans werd, — en we zullen zien, hoe mettertijd, door of ondanks de genoemde factoren, er een Afrikaner volk ontstond met eigen identiteit, zich uitende in eigen taal. Deze ontwikkeling verliep niet zonder aanwijsbare werking van het zuidelik klimaat, van 'n nieuwe geografiese en topografiese omgeving, 'n andere natuur met bergen en hoogvlakten, 'n nieuwe planten- en dierenwereld, met Hottentotten en Bosjesmannen, een volkenmengeling nog verder gecompliceerd door de invoer van slaven uit Angola en de Goudkust van West-Afrika, maar ook uit Mozambiek en Madagascar in Oost-Afrika en uit Indië, in het verre Oosten; verder van Hugenoten, Duitsers en andere blanken uit het verre Noorden. Op deze wijze is de Afrikaner natie als een borduursel gewrocht in de nederste delen van het Afrikaanse vasteland; de schering was onmiskenbaar Nederlands, maar de inslag zo ontstellend internationaal, dat omtrent de Jahrhundertwende van de 18de eeuw, de tijd van de ontvangenis en geboorte der Afrikaanse taal, de samenleving aan de Kaap een bonte vertoning opgeleverd heeft, waarbij de vlakte van Sinear, onmiddellik na de introductie der Babyloniese Spraakverwarring daarbij betrekkelik eentonig moet geweest zijn en saai. Dat dus in onze tijd de mensen in Zuid-Afrika, na drie eeuwen scheiding van Nederland in afzonderlike ontwikkelingsgang, niet precies hetzelfde Nederlands spreken, dat zich in

Nederland langs andere banen gevormd heeft en dat daar onder de naam van Algemeen Beschaafd ook meer 'n geschreven ideaal is dan 'n gesproken werkelikheid, is niet juist iets, dat we zo wonderlik of belachelik hoeven te vinden. Het wonder, dat we dankend eren, is dat Afrikaans na al zijn lotswisselingen nog zo in merg en been Nederlands gebleven is, dat Professor SMITH, de taal-Napoleon van Stellenbosch, verklaart, dat de Afrikaanse woordeschat 99¾ % Nederlands is. Afrikaans is zo zeer Nederlands, dat over en weer de beide naties elkaars boeken kunnen lezen en de beschaafden elkaar kunnen verstaan. Kan iedere Hollander iedere Limburger verstaan of elke Zeeuw elke Groninger?

Hoe verklaren we dit?

De Kapenaar van 1652 heeft in Zuid-Afrika 'n eigen taalboerderij begonnen en zijn bedrijfskapitaal was de Nederlandse volkstaal zijner tijdgenoten. Die heeft hij als een erfportie meegenomen Kaaptoe. Wat is de boedelbeschrijving van deze erfschat? Aan levende have: 1. het destijds Middelnederlands getinte Vlaams; 2. zijn eigen springlevende volkstaal van de 17de eeuw, die wij niet moeten meten aan de ragfijne woordkunst van HOOFT, noch aan de klassicistiese sublieme spraak van VONDEL, maar waarin nog nagistte de taal van zijn vader en ooms uit de Geuzentijd der 16de eeuw, met hun wel ongezouten, maar toch goed gepeperde termen, welke nog nadreunen in de Geuzenliedekens; verder het sappige idioom van werkman en boer, zoals geboekstaafd bij BREERO; en dit alles doorspekt met oerechte dialecten uit al de Nederlandse, Vlaamse en Westduitse gouwen. Er was immers veel gemengd volk ook bij deze exodus! Als punt 3 op onze inventarislijst komt onder: Waardevolle effecten: de Statenbijbel, dat monument van Nederlands proza, het meest en dikwijls het enig gelezen Nederlands der Boeren, een bibliotheek op zichzelf en de hoogste schriftelike norm van godsdienst en zedelikheid. Eindelik de taalpsyche, die de banen der etymologie en dus ook de nieuwvormingen bepaalt.

Deze taalplanting in Kaapse bodem is tot op de inbezitneming door de Engelsen in 1806, dus ruim anderhalve eeuw

lang, besproeid met zuiver Nederlands uit regerings- en kerkelike kanalen: ambtenaren, predikanten en onderwijzers. Toch was deze werking beperkt tot Kaapstad en zeer weinige middelpunten in het binnenland. Na de verandering van vlag in 1806 was Nederlands niet meer de officiële taal. De Britse regering voerde Engelse ambtenaren in en Schotse predikanten, de laatsten hadden wel in Nederland 'n blauwe Maandag wat Nederlands gehoord, maar de Engelse onderwijzers waren onbekend met de taal hunner leerlingen en bleven zulks dikwels levenslang. De Nederlandse inlaat vloeide maar zwak en is bijna verzand. De banden, door de Oostindiese Compagnie met Holland onderhouden, knapten af bij haar roemloos wegsterven in 1795; de kerkelike connectie met de classis Amsterdam werd doorgeknipt bij het zelfstandig worden der Kaapse Kerk in 1824. De Oom Stastok-type Nederlander in de 19de eeuw heeft zich ook maar weinig gelegen laten liggen aan zijn Afrikaner neven en niet versterkt het overige, dat sterven zou. De handel kwam in Engelse handen; de opgevoede Kapenaars leerden Engels als iets deftigs beschouwen; de pers werd Engels, de wetenschap, de kunst, de sport, de mode, de vertegenwoordigende instellingen en het ganse Staatsleven op Engelse leest geschoeid. Door de zuigkracht van het voorbeeld volgden de inlandse dorpen de Kaapstad na. Alleen de boerende Boeren hielden vast aan de taal, de Nabothserve der vaderen. Voordat iemand zich dan ook derde klas-geestigheden veroorlooft over „dat grappige en kinderlike Afrikaans", vrage hij zich af: Strekt het Nederland, 'n oud cultuurland, tot eer, dat het zo weinig voor ideale goederen gevoeld heeft, dat het Zuid-Afrika links liet liggen, toen er geen dividenden meer van te trekken waren? Ik ben niet onbekend met verzachtende omstandigheden, als verarming door de Napoleontiese oorlogen en de nationale inzinking, ook niet met geïsoleerde welwillendheden, maar het is toch heel patheties, dat Nederland 'n half of 'n doof oor leende aan hulpkreten uit het Zuiden. In veel ootmoed kunnen we, ondanks ons verleden, trots wezen op de levenskracht van ons oude Nederlands, dat Noord en Zuid van de evenaar zich ontplooid heeft onder geheel verschillende

omstandigheden en in Zuid-Afrika geankerd en geworteld heeft in 'n nieuw taalgebied; ook op het feit, dat Nederlands de enige taal is, waaruit in onze nivellerende tijd 'n nieuwe, verwante taal ontstaan is. Dit danken wij middellik aan de Afrikaner der 18de eeuw, die met zijn Hollandse taalschat al verder het binnenland ingetrokken is: bergen en rivieren benoemd heeft; als jachter, later veeboer, eindelik als landbouwer, 'n nieuw Hollands taalgebied veroverd en in kultuur gebracht heeft; onder barbaren orde en wet heeft gegrondvest door het stichten van districten, staten en republieken. Hij heeft daar beschaving en Christendom voortgeplant en tot al deze cultuurarbeid was de taal der vaderen, aangepast aan Zuid-Afrika, veerkrachtig en vruchtbaar genoeg. Het geërfde Hollands werd geëigend, omgesmeed, pasklaar gemaakt door trouwens zeer bekende taalprocédés, zoals betekeniswijziging, — verenging en — verruiming, door vormverandering en 'n ver doorgevoerde deflectie. Woorden en termen schept zich de Afrikaner uit eigen taalvermogen voor zijn Afrikaner boerderij, zijn planten- en dierenwereld, zijn jacht op groot en klein wild, voor zijn kleine en grote trekken, voor zijn commandoleven, maar ook voor zijn politiek en kerkelik beleid. Hij mag de oorspronkelike taaltarwe uit Holland hebben meegebracht, ze was hier in zijn land gezaaid en van het meel, gekweek op eie bodem, bak hy sy eie tammeletjies en tertjies, maar ook sy voedsame Boerbrood. Hy gee nie om waar die koring vandaan kom nie, die meel is syne en so het hy gemaak net soos hy lekker kry met grammatika en etimologie, alles het moet padgee om die Afrikaanse siel te kan uitdruk in Afrikaanse taal; tot die persoons- en plaasname, die humor en die godsdiens het hy Afrikaans gemaak: dit moes Afrikaans wees of nie wees nie.

Het is uit de aard der zaak onmogelik dag en uur, zelfs een jaartal, te noemen als de geboortestonde van het Afrikaans. Johannes Smith zegt: kort na 1750, Botha even na 1700, Malherbe om 1700, Bosman 1705 tot 1713, maar allen stemmen toch overeen, dat het was in de eerste helft der 18de eeuw, dus twee, uiterst drie geslachten na de vestiging. Het eerste

geslacht, in Zuid-Afrika geboren, had Nederlands als moedertaal, maar hun kinders weer, en zeker hun kleinkinders, spraken een taal geadapteerd aan Zuid-Afrika. Dit zijn geen gissingen, er is documentair bewijs van de evolutie, die evenwel het best door geoefende lezers gewaardeerd kan worden. Er is n.l. in staats- en kerkarchieven, in reisbeschrijvingen, in dagboeken, in toevallig bewaard gebleven vertrouwelike briefwisseling, niet voor publicatie bedoeld en dus te meer spontaan! heel wat Afrikaans bewaard, zelfs ondanks de poging om Nederlands te wezen. Dit onbewuste en onbedoelde Afrikaans is vooral van waarde: geest en inhoud zijn zuiver Afrikaans, de nagestreefde Nederlandse taalvorm is meer een belemmering dan een hulpmiddel. Het verloop van deze omwording na te gaan is 'n boeiende studie: het gaat zo echt en spontaan, b.v. in oude brieven of in stukjes conversatie, in reisverhalen aangetekend, vooral door Hollanders, vers uit Holland, wie het verschil in taalvorm sterk opviel. Bij de Afrikaner zelf is de overgang onbewust, totdat hij op zekere dag het onderscheid merkt en er dan pret in krijgt eens zwart op wit aan zijn landgenoten te bewijzen, dat Afrikaans en Nederlands twee zijn. Als oudste geschreven Afrikaans haalt Prof. HESSELING het Manifest aan van ETIENNE BARBIER, 'n tronkvogel en weggelopen Franse soldaat uit het Fort te Kaapstad, samen met PLETSHOLT, 'n burger van Duitse afkomst, uitgevaardigd in 1735. Daar bestaat verder, uit 1825, een reisbeschrijving van M. D. TEENSTRA, 'n Groninger op reis naar Batavia, die te Kaapstad ziek wordt, te Swartberg de baden gebruikt en stukjes conversatie meedeelt. Uit 1832 een blijspelletje van C. ETIENNE BONIFACE met Afrikaanse dialoog. Uit 1846 een Afrikaans gedichtje: *Kaatjie Kekkelbek*. Uit 1860 in „The Cradock News" 'n *Samenspraak of Katkismus*. Tussen 1867 en '70 ingezonden stukken in „De Tijd" van Bloemfontein, „The Transvaal Argus" van Potchefstroom, „Het Volksblad" en andere bladen, waarbij in het oog gehouden moet worden, dat veel wat in het Nederlands verschijnt, ook maar met meer of minder succes geleverd wordt als een „editio castigata".

Inwendige Geschiedenis.

Als inventaris van de taalboedel uit Holland meegebracht, noemden we: 1. Middelnederlands getint Vlaams; 2. Zestiende- en zeventiende-eeuwse volkstaal, en 3. Bijbeltaal. Als inherente krachten en deugden mogen ze hier vlug de revue passeren.

Dat we Middelnederlands en Vlaams saamgroeperen zullen de filologen ons niet euvel duiden. Wie de Vlaamse streektalen kent, zoals zij gesproken worden, weet, dat het Middelnederlands daar zelfs heden nog een levend taalelement is. Bij mijn onderwijs van Mnl. in Zuid-Afrika is het mij herhaaldelik opgevallen, hoe makkelik en natuurlik het zich leent tot vertaling in het Afrikaans. Beide zijn immers de taal van natuurkinderen; ook de atmosfeer stemt sterk overeen: de directe aanschouwing, daarin uitgedrukt, is zeer pertinent. Maar ook van Vlaams en Afrikaans komt het taalgebruik sterk overeen, in vorm en geest vertonen ze veel overeenstemming. Vlaams is immers de oudste dochter van het Mnl. en ontleent daaraan wezen en kleur. Geleidelik vloeit de historiese ontwikkeling via het Brabants, de volkstaal der zestiende, over in het Hollands der zeventiende eeuw. Niet lang geleden heb ik te Pieter-Maritzburg met 'n Afrikaanse M. A. klas veel volkstaal gelezen uit de Geuzenpoëzie en de pamfletten-polemiek der periode van de Tiende Penning en Kerkhervorming, maar hoe echt spontaan kwam het toen uit de mond van intelligente Afrikaner enthousiasten: „Maar dis pure Afrikaans!" En hoe triomfantelik kon ik mijn keurbende dan troosten met de verzekering: „Ja menere! goeie Afrikaans is goeie Nederlands!" Daar zijn van die sappige en smijdige Oud-Vlaamse woorden en uitdrukkingen blijven hangen in het springlevende Afrikaans van de boereplaats, die in het Nederlands niet meer bestaan. Uit dat oogpunt alleen is studie van het Afrikaans voor de historiese-taalbeoefenaar reeds lonend. B.v. de dubbele ontkenning, die door de schoolse grammatika van het Nederlands veroordeeld wordt, huppelt even levenslustig rond in het Mnl. en het Vlaams, als in het Zeeuws en Afrikaans. In deze Apolliniese sfeer op gewijde akademiese grond in Amsterdam, waar reeds zovele waardevolle proefschriften in en over het Afrikaans

aangeboden en aanvaard zijn, zou 'n opzettelike studie van dit onderdeel der vergelijkende taalwetenschap 'n dankbaar onderwerp kunnen leveren aan dissertatie-enthousiasten. De Afrikaner doctorandus (-a) moge dan voor minstens zes maanden onderduiken in 'n paar volbloedige Vlaamse dialecten, die vooral ook histories bestuderen, voorzoover zij fonologies gereconstrueerd en bewaard zijn in oude kluchten, boerden en volksliederen, ook 'n flinke stapel Mnl. doorzwoegen, met oordeel gekozen, en ik houd mij in gemoede overtuigd, dat een handvol koren van toewijding, aldus gezaaid in het land op de hoogte der Vlaamse bergen, een oogst zal leveren, waarvan de vrucht zal ruisen als de Libanon. In de richting van Mnl. en Vlaams, evenals van de 16de eeuwse volkstaal en de dialecten is nog lexicologies en fonologies ontginningswerk te doen, dat verrassende resultaten en pari passu doctorsgraden belooft.

Als derde en laatste element, buiten de taalpsyche, noemden we de Bijbeltaal. Deze is ook zeventiende-eeuws met sterk Vlaamse inslag. De kerk- en Bijbeltaal heeft in Zuid-Afrika 'n wijder veld bestreken dan de regeringstaal, die zich tot de Kaapstad en in het binnenland tot de ambtenaren beperkte. In de stad en op de voornaamste dorpen woonde echter ook de predikant, de man met Nederlandse universitaire opleiding. Diensten werden wekeliks gehouden voor wie binnen bereik waren. De afstand moest werkelik geweldig zijn om althans niet driemaandeliks ten H. Avondmaal op te trekken, waarbij gelegenheid was vele en lange diensten bij te wonen. Maar ook buiten het godsgebouw kon de remmende en reinigende kerktaal verwildering der volkstaal voorkomen en wel door de lezing bij morgen- en avondgodsdienst, getrouw volgehouden op de eenzame boereplaats, gedurende tochten voor jacht of met het vee, op commandodienst en op kleine en grote trekken. De statige Bijbeltaal, dikwels het enige, immer het deftigste en zuiverste Nederlands, aldus dageliks aangehoord, had alle gelegenheid diep in te zinken in geheugen en onderbewustzijn. Tezamen met de taal der kerkelike formulieren en gebeden en stichtelike liederen en auteurs waren dit bronnen voor 'n godsdienstige terminologie, die onder Bijbelvaste mensen insloeg

en doorsijpelde in de omgangstaal om die te verrijken en te adelen. Aldus werd het taalgevoel op hoog peil gehouden en het Nederlands karakter van het Afrikaans bewaard, ook onder ongeletterden. En om nu eens eerlik te wezen, mogen we eigenlik een boer, hoe eenvoudig ook, wel ongeletterd noemen, die de Bijbel, het edelste boek in de wereldletterkunde, en nog wel in zijn schitterende Nederlandse vertaling, door dagelikse lectuur en overpeinzing zijn geestelik bezit heeft gemaakt?

Kindertaal en Besluit. We hebben nu wel lang genoeg gedoldeind op de deiningen van opinies en theorieën. Nog enkele minuten voor 'n eigen mening en een conclusie. Er is één factor, die nog niet voldoende nagevorst is en dit is de kindertaal. Het is 'n gevaarlike onderneming zich de profetemantel om te hangen: de tijd alleen kan zulke voorspellingen toetsen, maar het komt mij waarschijnlijk voor, dat eenmaal vastgesteld zal zijn, dat de deflectie, die toch maar het hoofdverschil is tussen Nederlands en Afrikaans, verklaard zal worden uit de kindertaal der eerste generaties van kleine Afrikanertjes. Zij stonden in nauwe omgang met de inboorling-bedienden, van hen hebben dezen geleerd om krom-Nederlands te spreken en de ouders hebben dit toen geleidelik overgenomen. Elk kind ter wereld heeft uit kracht van analogie deflecterende neigingen en alleen na opzettelike correctie neemt hij het vigerend stelsel der moedertaal over. In de cosmopolitiese en veelkleurige Kaapse samenleving was het van groot belang, dat jong en oud, wit en gekleurd, de werkwoordelike stam zou verstaan, b.v. loop, — persoonsuitgangen en klankwijziging voor het imperfectum waren even secundair als een datief- of accusatiefuitgang, en dus werd het: ek loop, jy loop, hy loop, almal loop, of dit nu vandaag gebeurt of gister. En de blanke kleintjes waren even ontvankelik voor vereenvoudigde taal als hun bruine verzorgsters.

Wat is na al deze meedelingen nu onze slotsom?

Dat Afrikaans heel dicht staat bij Nederlands, dat althans de geografiese scheiding veel wijder is dan de linguistiese. Er

is verschil, zeker! moeder en dochter verschillen immer, zelfs in onze 20ste eeuw! Maar die verschilpuntjes zijn zo goed verklaarbaar! Afrikaans is Nederlands in syntaxis en woordenschat, maar het is Afrikaans in betekenis- en klankleer. Afrikaans is ontvangen en geboren niet in Kaapstad, maar op de stille boereplaats in de eerste helft der 18de eeuw. De Afrikaanse taal is een Boeretaal, de Afrikaanse cultuur is een Boerecultuur. Afrikaans is verbreid over het Afrikaanse veld door de rondtrekkende schapenboer in de 18de eeuw. Hij is de vader des vaderlands, zijn vrouw is de moeder der moedertaal. De ossewagen was hun huis, hun troon, hun altaar; hij was ook de wieg der Afrikaner natie en van de Afrikaanse taal. Contact met Holland was afwezig, geen schrijftaaltraditie oefende remmende invloed, ongehinderd en rustig voltrok en consolideerde zich de aanpassing aan Zuid-Afrikaanse behoeften en toestanden. Afrikaans is dus geen Hottentots of Maleis-Portugees, het is ook geen Nederlands meer, het is de wettige moedertaal van Zuid-Afrika, waar het tiert en gedijt als een groenende, inlandse boom.

PIETER MARITZBURG.

Na vijftig jaar

DEUR

PROF. DR. E. C. PIENAAR.

As Afrikaanse oud-student van twee Nederlandse universiteite (Amsterdam en Utrecht) is dit my besonder aangenaam om by geleentheid van hierdie vyftigjarige jubileum 'n woord van warme hulde te bring aan die *Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging*. Hulde vir soveel welgemeende belangstelling nie alleen nie, maar ook daadwerklike offervaardigheid gedurende die afgelope half-eeu in belang van 'n strydende Afrikanervolk in die verre Suide. Hulde vir u strewe tot aankweking van die Groot-Nederlandse gedagte en tot aanknoping en hegtermaking van langverwaarloosde bande van stam- en taalverwantskap tussen Nederland en Suid-Afrika.

Dis tog eintlik die ironie van die geskiedenis gewees dat Nederland, na anderhalwe eeu van geslaagde kolonisasie, ten slotte sy *mees Nederlandse* volkplanting aan die Kaap moes laat vaar het aan die begin van die 19e eeu — aan Engeland *verkoop* het, soos die legende nog altyd lui! En gedurende die bekende „eeu van onreg" wat daarop gevolg het, is alle verbindinge op geestelike en stoffelike gebied tussen moederland en voormalige kolonie vrywel heeltemaal prysgegee.

Dit was eers tydens die eerste Vryheidsoorlog van 'n handjievol Transvalers teen die gedugte Albion in die tagtiger jare, dat Suid-Afrika weer deur Nederland „herontdek" en die band gelê is, waarvan hierdie gedenkboek tans na vyftig jaar getuig. En wat het hierdie half-eeu nie alles sien gebeur in Suid-Afrika nie! Sonder aarseling mag dit wel as een van die

allergewigtigste periodes in die wordingsgeskiedenis van die Afrikanernasie bestempel word.

Allereers het dit 'n algehele ekonomiese ontwrigting van die volkslewe sien plaasvind, as gevolg van die ontdekking van die Transvaalse goudvelde, met sy tragiese botsing tussen outyds-landelike trekkersbeskawing en nuwerwets-uitheemse wankultuur.

Voorts het dit die ongekende skouspel te sien gegee van 'n klein en militair ongeskoolde Boerevolk vir die twede maal onder die wapens — man, vrou en kind — teen die wêreldmag en wêreldkapitaal van Groot-Brittanje in 'n byna driejarige wanhoopsworsteling, wat nie alleen die ontsettende offer van ruim 26,000 vroue en kinders geëis het nie, maar bowendien nog uitgeloop het op die verlies van die so duur gekogte onafhankelikheid van die Transvaal en die Oranje-Vrystaat.

Maar hierdie half-eeu het tewens die wedergeboorte van 'n gelouterde, saamgesmede en doelbewuste Afrikanerdom aanskou, wat reeds binne tien jaar na die verwoestingsoorlog die *Unie van Suid-Afrika* tot stand kon bring (die statebond bestaande uit Transvaal, Oranje-Vrystaat, Kaap-Kolonie en Natal), met 'n Boeregeneraal as eerste burger van die nuwe staat. En op die huidige moment beleef ons dit dat 'n twede Boeregeneraal — Eerste Minister van 'n Nasionale Regering in Suid-Afrika — 'n vooraanstaande plek inneem op die Rykskonferensie te Londen.

Nog veel belangriker dan hierdie merkwaardige staatkundige ommekeer was die geestelike selfbewuswording van die nasie as geheel, van die Kaap tot aan die Limpopo, soos dit tot uiting gekom het in die nuwe Afrikaanse Taalbeweging — 'n kragtige en doelbewuste propaganda onder aanvoering van intellektueel Jong-Suid-Afrika, wat binne 'n kwart-eeu tot resultaat gehad het die volledige erkenning van die volkstaal deur Skool en Universiteit, Kerk en Staat. En een van die jongste ontwikkelinge, pas 'n jaar gelede in die lewe geroep, is 'n wydvertakte Kultuurfederasie, met die leuse: *Handhaaf en Bou!*

Die heerlikste vrug egter van al die leed en stryd was die

geboorte van 'n eie literaire kuns in die volkstaal van Suid-Afrika — in die woorde van die onvergetelike President STEYN „so heerlik as die geluid van die eerste reëndruppels na 'n langdurige droogte". Waar die baanbrekerswerk van die *Patriot*-beweging (1875—1900) geen literatuur van blywende betekenis kon skep nie, begin met die twede Taalbeweging ons eintlike kunsperiode, waaruit reeds digters en prosateurs voortgekom het wat ook in Nederland as kunstenaars geroem word. Ten bewyse slegs twee kort citate:

„Gelooft iemand voortaan niet, dat het Afrikaansch geschikt is om dienst te doen als voertuig van ware poëzie, laat hij dan den bundel van LEIPOLDT lezen en zich bekeeren". (Prof. G. KALFF: *Vragen des Tijds*, Jan. 1915).

„Zoowel SANGIRO als JOCHEM VAN BRUGGEN hebben hun moedertaal een voornaam accent gegeven, een buigzaamheid, kracht, muzikaliteit en orginaliteit welke hun werk stempelen tot waarachtige kunst. Het doet voor de toekomst der Afrikaansche literatuur alles goeds verwachten". (M. J. LEENDERTSE in *De Rotterdammer*, 12 Juli 1930).

Van die merkwaardige gebeurtenisse, hier in enkele vlugtige trekke geskets, was Nederland, en byname die N. Z. A. V., nie alleen 'n simpatieke toeskouer uit die verte nie, maar tewens 'n hulpvaardige bondgenoot. Nie alleen het tal van Nederlanders ons twede Vryheidsoorlog meegemaak nie (ek dink hier veral aan Dr. HERMAN COSTER wat by Elandslaagte gesneuwel het), waarby o.m. die *Nederlandsche Roode Kruis* onskatbare dienste bewys het; nie alleen het die N. Z. A. V., in medewerking met verskillende ander organisasies in Nederland, tydens en na die oorlog op elke moontlike wyse die saak van die Boere voorgestaan en gesteun nie; maar veral kan ons nooit vergeet nie hoe die gryse balling, PAUL KRUGER, in die gasvrye Nederland 'n toevlugsoord gevind het, toe die res van die beskaafde wêreld hom en sy vertrapte volk die rug toegekeer het.

Daardie donker dae lê al weer ver agter ons, en hoewel die algemene belangstelling met verloop van tyd vanself moes verslap, het die N. Z. A. V. die kulturele betrekkinge met Suid-Afrika onderhou, o.m. deur die studie van Afrikaners

aan Nederlandse universiteite soveel moontlik te bevorder. En onder tal van ander sal skrywer hiervan dit steeds in dankbare herinnering hou dat hy deur bemiddeling van die N. Z. A. V. 'n langgekoesterde wens, om in Nederland te gaan afstudeer, kon verwesenlik. Hy was tewens onder die eerstes wat aan die Ryksuniversiteite van Groningen en Utrecht gepromoveer het op in Afrikaans gestelde dissertasies. Ook hierdeur het Nederland blyk gegee van sy goeie gesindheid nie alleen nie, maar tewens aan ons voormalige „kombuistaal" 'n wetenskaplike status verleen, wat menige teenstander hier sowel as oorsee die grond onder die voete uit geslaan het.

Besonder interessant is dit om na te gaan hoe die meninge dáár, net soos hier by ons, aanvanklik uiteengeloop het insake die bestaansreg van Afrikaans. Ek kies slegs twee tekenende voorbeelde:

> „De Patriottenpartij moet haar lievelingsdenkbeeld prijs geven en niet eene taal willen invoeren, die in niets anders hare kracht kan zoeken dan in de gemakzucht der minst ontwikkelden onder de boeren. Voor het oogenblik kan die partij slechts de duurzame vestiging van het Nederlandsch tegenwerken, waardoor dus indirect de kansen van het Engelsch zouden rijzen; want dat zij zelf eenmaal zou kunnen zegevieren, acht ik — op grond van alles wat wij nu in het belang van het Nederlandsch in Zuid-Afrika hebben zien verrichten — eene onmogelijkheid.... De Zuid-Afrikanen zullen zelf begrijpen, hoeveel grooter de beteekenis hunner taal en letterkunde zal zijn, wanneer zij zich aansluiten bij de acht millioen stamverwanten in Europa, die wel zullen willen lezen wat door hen in het Nederlandsch wordt geschreven, maar hun Zuid-Afrikaansch alleen maar voor een oogenblik als curiosum kunnen genieten".
>
> (Prof. Jan te Winkel in *Vragen van den Dag*, 1896, p. 499).

Dis 'n mening wat vandag reeds, in die lig van die feite, self moet aangemerk word as 'n hoogs merkwaardige „curiosum"! Stel daarteenoor die volgende mening uit die jaar 1881, die stigtingsjaar van die N. Z. A. V.:

> „Is het onder alle omstandigheden een ramp voor een volk, als er eene wijde klove gaapt tusschen zijne schrijf- en zijne spreektaal, dubbel geldt dit, waar de afstand zoo groot is, als bij de Nederlandsche schrijftaal en de Afrikaansche spreektaal het geval is. De Afrikaansche taal-

beweging — de poging om de Afrikaansche spreektaal tot schrijftaal te verheffen — in 1875 begonnen en sedert krachtig voortgezet, heeft dus mijns inziens alle recht van bestaan, en verdient de toejuiching van ieder, die het wel meent met onze Zuid-Afrikaansche stamverwanten. Eerst dan, wanneer de Afrikaansche spreektaal door het Hollandsch element in de Kaapkolonie, in den Vrijstaat en in de, naar wij hopen, weldra weer onafhankelijke Transvaalsche Republiek, erkend wordt als schrijf- zoowel als spreektaal, zal zij krachtig genoeg kunnen optreden om hare rechten op gelijkstelling met de Engelsche taal ook in het Parlement der Kaapkolonie te doen gelden; eerst dan zal van haar die volle bezieling uitgaan, die allen, die ééne taal spreken, tot een nationale eenheid stempelt. De Afrikaansche taal is bezig denzelfden ontwikkelingsgang te doorloopen, die o.a. het Engelsch heeft in staat gesteld, niettegenstaande zijn bijna volslagen verlies van spraakkunstige vormen, de fijnste schakeeringen der menschelijke gedachte uit te drukken. Wie zal zeggen welk eene toekomst voor haar is weggelegd, wanneer in latere jaren het schoone droombeeld van een Zuid-Afrikaanschen Statenbond mocht worden verwezenlijkt?

En daarom heb ik eerbied voor de „Regte Afrikaners", die den moed hebben gehad een schijnbaar barbaarsch gebroken Hollandsch tot schrijftaal te verheffen, Zij toonen daardoor een mannelijk vertrouwen in de toekomst te hebben; zij gevoelen dat een mensch zijne beste gedachten, zijn geheele hart alleen kan uitdrukken in de taal, die hij heeft opgevangen van de lippen zijner moeder, en dat de woorden, die in het dagelijksch verkeer van mond tot mond gaan, ook goed genoeg moeten zijn of zullen worden, om tot hoogere doeleinden te worden gebezigd. Niemand schame zich zijner spreektaal, want alleen deze is: gansch het volk".

(C. Stoffel in *Volks-Almanak voor het jaar 1882*).

Nie alleen getuig hierdie woorde van 'n veel juister insig en gesonder opvatting as voormelde „curiosum" nie, maar met haas profetiese blik het die skrywer hier 'n ontwikkeling aangedui wat na vyftig jaar feitelik reeds in alle opsigte verwesenlik is.

En nou ontstaan onwillekeurig die vraag: Kan Nederland in die toekoms nog iets vir Suid-Afrika beteken? Die antwoord is nie ver te soek nie, want dit lê voor die hand. Was ons in eie huis alleen baas gewees, dan nog sou dit dwaasheid wees om alle kulturele bande met ons oorseese stamgenote moedswillig te laat vaar. Maar ons woon hier in 'n tweetalige land wat, behalwe sy groot Naturellebevolking, ook 'n sterk Engelse

element bevat. En hierdie roerige „Sons of England" staan nie alleen voortdurend in regstreekse verbinding met hulle „home-land" nie, word nie alleen vandaar deur gestadige rekrutering versterk nie; maar spreek 'n wêreldtaal, besit 'n wêreldliteratuur, wortel in 'n eeue-oue kultuur en beskawing, en word gerugsteun deur 'n magtige pers en 'n nog magtiger grootkapitaal.

In vergelyking met dit alles en meer is ons eie jong taal en kultuur nog maar soos 'n druppel in die emmer en 'n stoffie in die weegskaal. Daarom is dit vir ons 'n gebiedende noodsaaklikheid om soveel moontlik in voeling te bly met ons enigste en natuurlikste bondgenoot — die Dietse stamland en veral die Dietse stamtaal. Dáár lê die bron waaruit voortdurend moet geput word ter verryking van ons eie taalinhoud; dáár is die aangewese rugsteun ter bestryding van die anglisistiese gevaar wat ons dag en nag voor die deur staan; dáár vind ons die eeue-oue literatuur wat ook *ons* gemeengoed is. Dit sou dus die opperste dwaasheid wees om ons daarvan te wil isoleer, in die gevaarlike mening dat ons reeds sterk genoeg is om heeltemaal op eie bene te kan staan.

In die hitte van die taalstryd, waarby Afrikaans vanself moes te staan kom teenoor Hoog-Hollands (d.w.s. Nederlands), het ons strewe tot erkenning van die volkstaal uit die aard van die saak dikwels die skyn aangeneem van anti-Nederlands te wees. Dit kon nie anders nie, met die gevolg dat die *skyn* aangesien is vir die *wese*. Vandaar die afgesaagde bewering dat die vervanging van die Nederlandse deur die Afrikaanse taalvorm noodwendig moet lei „tot verzwakking onzer nationale eenheid en verbreking van de band van stameenheid met het Nederlandse volk" (terwyl juis die algemene Afrikaanse volkstaal by uitstek die uitdrukking is van ons nasionale eenheid, en as sodanig ook die enigste waarborg vir ons voortbestaan as deel van die Dietse stam). Vandaar die jeremiades van Nederlandse kant in Suid-Afrika oor „de uitvaart van het Nederlandsch", en „een losscheuren van de rijke Nederlandsche letterkunde", toe in 1925 Afrikaans eindelik ook in ons wetgewing die plek van 'n kunsmatig-gefabriseerde amper-Hollands verower het.

Skrywer hiervan is destyds, tot selfs in die Nederlandse en Vlaamse pers, deur 'n ewig-polemiserende Hollander die onsinnige verwyt na die hoof geslinger dat hy daarop uit is om Nederlands in Suid-Afrika dood te maak. Asof so iets moontlik was! Die waarheid is natuurlik dat ons in die grond van die saak altyd gestry het (en dit vandag nog doen) vir die *behoud van Nederlands* — maar *in Afrikaanse vorm!* Dis al. Maar dit kon die Hoog-Hollandse mense nooit begryp nie, omdat vir hulle die letterkunde onafskeidelik verbonde was aan 'n bepaalde taalvorm. Die bittere ervaring van die na-oorlogse jare, toe Engels soos 'n stortvloed die hele land oorstroom het, het die jong-Afrikaanse geledere egter spoedig voor die onverbiddelike keuse gestel: òf aanhou met ons deftige gesukkel met kwasi-Nederlands, en . . . . ondergaan; òf as enigste alternatief die lewende volkstaal aangryp, en gered word van algehele verengelsing. Die uitkoms het ons keuse geregverdig, want *met Afrikaans* het ons *ook Nederlands* vir Suid-Afrika behou!

Maar nou dat Afrikaans tot sy reg gekom het, kan met voordeel vir onsself 'n meer pro-Nederlandse rigting ingeslaan word, sonder die omgekeerde gevaar van 'n anti-Afrikaanse skyn. Want die groot taak is tans om te handhaaf en te bou! En vir iedere denkende Afrikaner moet dit duidelik wees dat ons daarby die magtige steun van Nederlands nie kan ontbeer nie, soos hiervoor reeds aangetoon is. Al moes die Nederlandse *taalvorm* dan noodgedwonge van ons skole verdwyn, hoef daarmee nie noodwendig ook die Nederlandse *boek* te verdwyn nie. Dit sou 'n ramp wees as dit ooit sover moes kom. Want al is die verskil tussen Nederlands en Afrikaans enersyds groot genoeg om die laaste tot afsonderlike taal te stempel, is dit andersyds klein genoeg om die twee taalvorme onderling nog volkome verstaanbaar te maak.

Daarom *kan* en *moet* die Nederlandse boek op die middelbare skool gehandhaaf word, net soos dit in toenemende mate aan ons universiteite die geval is. Daarom is ook die mening misplaas wat in die laaste jare meermale verkondig is, dat n.l. 'n meer Nederlandse oriëntering — soos tans o.m. deur Prof. J. J. SMITH, ook ten opsigte van die spelling van vreemde woorde in die groot

Afrikaanse Woordeboek, voorgestaan — die bewys sou lewer van 'n Afrikaanse minderwaardigheidsbesef. Een van ons bekende volkskrywers het hierdie meer behoudende rigting — wat ook deur ander as in Nederland geskoolde Afrikaners voorgestaan word — selfs enigsins spottend gekarakteriseer as „Dietse Sappisme".

Veeleer sou 'n mens verwag dat ons nasionale trots gekrenk moes voel deur die anglisistiese taalgemors wat ons elke dag orals in die ore klink en in die oë staar. Ons het tog waarlik veel minder van Nederlands te vrees as van Engels!

Natuurlik wil ons geen nagemaakte Hollanders wees nie, net so min as halfbakke Engelse. Ons wil eenvoudig Afrikaners wees, mense wat hulle man kan staan, soos ons volksdigter, JAN CELLIERS, dit so fors en beeldend gesê het in *Trou*:

O, ek hou van 'n man wat sy man kan staan;
ek hou van 'n daad wat soos donder slaan;
'n oog wat nie wyk,
wat 'n bars kan kyk;
en 'n wil wat so vas soos 'n klipsteen staan!

Maar sal ons dit minder wees as ons taalinhoud meer Nederlands word? Lewer 'n seun bewys van minderwaardigheid as hy hom die regmatige erfenis van sy vader toeëien en ten nutte maak? Of kan 'n dogter op geen ander wyse haar selfstandigheid bewys dan deur haar moeder die huis uit te jaag nie?

Nee, geen *Dietse Sappe* nie, maar *Regte Afrikaners* en terselfdertyd *Groot-Nederlanders* — in ons welbegrepe eiebelang!

En hierin kan Nederland ons hande sterk. Nie deur „bevaderen of bemoederen" nie; nog minder deur 'n neerbuigende patronisering van ons „onbeholpe kindertaaltjie"; maar deur simpatieke belangstelling en oordeelkundige voorligting.

Ten besluite die wederkerige vraag: Kan Suid-Afrika nog iets vir Nederland beteken? Ek meen van wel. Dit kan vir U nie onverskillig wees dat ver buite u eie grense 'n jong loot van die ou Dietse stam gesond en kragtig opskiet nie — trots 'n eeu van onreg, trots smaad en hoon en verdrukking! Daarby is Suid-Afrika 'n land van sonnige ruimtes, met haas onbeperkte

moontlikhede op die gebied van landbou, handel en industrie. Dit val egter buite my bestek om hierop verder in te gaan.

Maar laat u belangstelling nie enkel gekonsentreer word op oorweginge van „op hoop van zegen" nie, want dan kan dit lig gebeur dat ons maar net meer „vreemde fortuinsoekers" kry. En daaraan het ons hier reeds 'n teveel!

Mag daarom die idealistiese strewe van die *Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging* meer algemene steun erlang, en mag dit 'n nuwe bloeiperiode tegemoet gaan, tot geestelike en stoffelike welsyn van Nederland en Suid-Afrika wedersyds.

STELLENBOSCH, 6 Dec. 1930.

Meer Nederlands

DEUR

PROF. DR. F. E. J. MALHERBE.

„Das Verhältnis zwischen Volkstum und Sprache erfassen wir mit dem Ueberschwang unseres Herzens".
(SCHUCHARDT).

Mettertyd sal die behoefte aan meer Nederlands algemeen by ons gevoel word.

Hier mag nog 'n enkele alles wat in Afrikaans verskyn as hemelval begroet, *daar* mag nog 'n enkele smalend neersien op ons literatuur; maar langsamerhand win breedheid van blik dit oor chauvinisme, die drang na verheffing oor die skyn van volmaaktheid, die sug na 'n vryere kultuur oor die Engelse *viewpoint*, oordeel oor vooroordeel, verstand oor onverstand, wel-oorwoë behoefte oor naïewe selfvoldaanheid, kalme beskouing oor fanatieke ywer.

Die beste onder ons wil meer Nederlands om Nederlandse kennis en skoonheid self; om die ouere en rykere kultuur daarin opgesluit; om iets deelagtig te word wat ons in ons eie taal nog nie kan verwag nie. Nederlands bring in 'n nouverwante taal skoonheid en insig van Wes-Europa, en daarby is die taalmiddel self vir ons van die grootste betekenis.

Alleen kortsigtige ywer sal in sulke nasionale behoefte geringskatting van eie kultuur konstateer — of geringskatting van die taal van ons medeburgers. Die verstandige weet dat die roep om „alleen Afrikaans" maar al te dikwels uitloop op „alleen Engels", sy dit nog in Afrikaanse skyn.

Daar is 'n kultuurgeskiedenis van ons volk te skrywe waarin Holland, helaas, maar 'n kleine rol vervul.... 'n eie beskawings-

weg: Suid-Afrika as ballingskap vir Van Riebeek, die Franse vlugtelinge, Adam Tas, die ereboog van Slachtersnek, 'n „wiegie wat wag", die gewelf van eindelose ruimte bo die Trekkerskaar..

Ons wil getrou bly aan ons aard. En daarom is dit dat ons nooit dankbaar genoeg kan wees om die stoere werkers, digters en denkers in ons taal, wat die nasionale grondslag van ons volksaard kies, om ons volk op te hef en bewus te maak van die skone en kragtige om en in ons. En nou dat ons onsself gevind het, kan ons weer na Holland kyk om steun en inspirasie op die kultuurpad wat vóór ons lê. Want die dubbele diens wat die erkenning van Afrikaans meebring, is die geestesbesit in eie taal en, deur die vermeerderde leeslus en geestesontwikkeling, die maklike oorbrugging van wat ons van die Nederlandse taalskat skei.

As ons moedertaal-onderwys nog ooit reg gesond mag word, dan sal dit gebeur met noukeurige studie van die hulpbronne wat die Dietse verlede en ons Dietse verwantskap op die oomblik nog bied, by die steeds dieper ingrypende Angelsaksiese gees, wat almal vervul en geen politieke grense erken nie.

Geen hoër diens kan ons Afrikaans op die oomblik bewys as om dié hulpbronne in die bereik van almal te bring nie.

Het ons beste skrywers nie die leiding en voordeel gehad van Nederlandse studie nie? En ons wat kla oor die slegte onderwys van Nederlands vroeër, vergeet alte lig hoe ons steeds weer gryp na Nederlandse boeke om ons twyfel te verwyder, om ons gees te vul met objektiewe waardes. En as ons kinders aarsel en struikel met hul voorgeskrewe werkies, of ons skrywers te goedertrou in die war raak met duisend dinge, waarom sal ons hul die hulp ontsê waaroor ons self daagliks beskik?

Niemand sal tiepiese Afrikaanse spreektaal wil weer nie. Inteendeel dit bly ons *eerste belangstelling en studie*. Maar daarnaas besef ons die eise van die gevoelswaarde van woorde, en ook dat die leus „Skryf soos jy praat" nie orals van toepassing kan wees nie. Hoër styl kom alleen met hoër geesteskrag en dieper innerlike. En hierby mag ons nie net kla oor armoede van Afrikaans nie. Wie op presieser bewoording aan-

stuur, gepaster stemming in die weergawe van die beproefde (van die literatuurles b.v.), juiste gevoelswaarde van woorde, vind pragtige voorbeelde in ons eie letterkunde. Nietemin kan Hollands om sy hipersensitiewe woordgebruik en hoërgekultiveerde styl, en Vlaams om sy ryke, spontane, oer-kragtige verbeelding, hier onskatbare *aanvullende* diens bewys.

Alhier kan ek nie in die toenemende verwatering en verbastering van Afrikaans tree nie, maar alleen die waarde van die Nederlandse voorbeeld beklemtoon, as ons inderdaad oorgaan tot wat ons indertyd voorgestel het: 'n uur taalkundige betragting van 'n Nederlandse boek elke week deur die onderwyser met sy klas.

Teen Nederlandse boeke word dikwels beswaar gemaak om die vreemde woorde daarin. Dit druis in teen die puristiese strewe om Afrikaans „suiwer" te hou. Hoewel 'n brabbeltaaltjie ten alle tye moet geweer word — dink aan die karikatuurindruk wat die vreemde woorde in *Majoor Frans* en *Ferdinand Huyck* maak! kom hier tog langsamerhand 'n gesonder oordeel oor die plek wat vreemde woorde in elke taal inneem.

Miskien mag ek by hierdie punt wat langer stilstaan.

Maar laat my dit duidelik vooraf sê dat wat hier volg *nie net* op die eintlike, ook vir Nederlands, *vreemde* woord betrekking het nie, maar m.i. van algemene toepassing kan wees op die *ryk-geskakeerde* Nederlandse taal ten opsigte van die ontwikkeling van Afrikaans. Dit sou te dwaas wees om te dink dat ek hier vir vreemde woorde, sonder meer, ywer!

So leer ons dan, langsaam, insien dat wie die onnodige *isme* vermy, wie die gedurige verbastering van ons Afrikaanse *konstruksie* onder Engelse invloed teengaan en hier „suiwerheid" op prys stel, tereg die *vreemde woord* gebruik waar dit nodig is. Ons leer onderskeid maak tussen die taalverarmende en gevaarlike Anglisisme, aan die een kant, en die taalverrykende vreemde woord, aan die ander. (Ek praat natuurlik in die algemeen.) Maar hierdie insig is nog lank nie algemeen in ons land nie. Veeleer kry ons die ongewenste en gevaarlike en naïewe houding dat skrywers 'n seker soort purisme aanhang wat alle vreemde

woorde weer, hul met minder geskikte inheemse sinonieme tevrede stel, en in hul so geprese „eenvoudige" taal die Anglisisme met sy kragtige analogie-werking bewus, maar meestal onbewus, vrylik gebruik.

Hoeveel gevaarliker die *isme* is as die vreemde woord, word in ons land nog nie voldoende besef nie, al het verskillende Nederlandse geleerdes al hierop gewys. 'n Sitaat as die volgende ontslaan my meteens van die plig om alhier breedvoeriger op die kwessie van Anglisismes in te gaan:

> „Dat voorts barbarismen, in dit geval gallicismen (lees hier Anglisismes), wijl oogenschijnlijk inheemsch en minder hinderlijk voor 't taalgevoelig oor, gemakkelijker overgeplant worden, wortel schieten en veld winnen dan de uiterlijk altoos nog veel eer te herkennen Fransche „bastaardwoorden" (lees hier Engelse of vreemde woorde in die algemeen); dat zij derhalve voor den eigen aard en geest, „den genie" (als men in de 18de eeuw placht te zeggen) der taal veel gevaarlijker en verderfelijker zijn, daar zij leeren en gewennen eigen woorden en uitdrukkingen te bezigen in beteekenissen, toepassingen, verbindingen, die niet geregeld historisch of logisch uit de vanouds bekende voortvloeien, soms dwars daartegenin gaan: dit alles mag thans zeker wel als algemeen erkende waarheid beschouwd worden."
>
> (J. W. MULLER in *Nieuwe Taalgids XIV*).

Hiermee is natuurlik nog nie gesê dat ons in Afrikaans Engelse en ander vreemde woorde sonder 'n geldende motief mag gebruik nie; of dat in 'n tweetalige land soos Suid-Afrika die gevaar nie steeds daar is om *te* maklik ons taal deur onnodige Engelse woorde te ontsier nie. Maar gelukkig het ons in hierdie verband meer waaksaam geword, en word „mixing of languages" vandag tereg deur beskaafde sprekers bespot. Van Nederlands is in hierdie verband niks te vrees nie.

Maar dit het my dikwels geblyk hoe power die taal van die gewone leerling en baie sogenaamde eenvoudige skrywers by ons is deur die onvermoë om bepaalde sfere van begrippe in die gees af te steek. By woorde is dit soms reeds die klank of die stil in bewussyn tredende grondbetekenis wat sekere byvoorstellinge of gevoelswaardes opwek. Die verskillende voorstellingswaardes van anders „identiese" woorde, gegee deur

verskillende smaakrigtinge, lewensgewoontes, ens., van twee volke, is 'n ryke bron vir die taalgevoelige skrywer. Hy voel en weet welke vreemde woorde ten alle tye kan ontbeer word, en welke alleen *voorwaardelik* ontbeerlik is — d.w.s. in sekere verband kan (en moet) gemis word. Die puriteinse puris, sonder gevoel en sin vir die gevoelswaarde en byvoorstelling van woorde, wil alles wat vreemd is, verban en in hul plek inheemse woorde wat dieselfde „beteken," stel. Maar wie vir die fynheid van taal sin en begrip het en in taal nie net 'n *verstandelike* middel sien nie, kom hierteen op. Hy weet dat woorde meer is as tekens van begripsinhoud, en dat die bybetekenis en gevoelswaarde van verskillende faktore afhang: tyd, plek, taalkringe. Ook erken hy die onvermydelike internasionale karakter van so baie hedendaagse woorde.

As taalproewers wil ons Nederlandse boeke beoordeel, en waar ons die oortollige en onnodige vind (want dié is daar ook in 'n land wat graag *modieus* doen), sal ons ook ons afkeur kan motiveer.

Ek meen stellig dat ons in verband met begripsafbakening, byvoorstelling en gevoelswaarde veel kan leer uit die hoër gekultiveerde Nederlands, wat 'n groter rykdom sal beteken vir Afrikaans. Ons hoor dikwels van vyandige kant dat Afrikaans arm en plat is, en die Hollanders vind Afrikaans altyd weer so naïef, so erg gelykend op die *naïewe* volkstaal in Nederland (dikwels juis waarderend van ons kuns opgemerk). Natuurlik vind die Afrikaner dit minder vleiend. Tereg wys hy op die rykdom van Afrikaans soos dit lewe onder die Boerevolk. Ek vind dit alles heel natuurlik. Ons volk ontgroei maar eers vandag die patriargale; ons taal is nog weinig beoefen en gebruik as middel tot uiting van tegniese, wetenskaplike en meer verhewe begrippe. Dat ons die naïwiteit van ons daaglikse spreektaal met die tiepiese herhalinge en pleonasmes en omskrywinge en benaderinge (i.p.v. fyn geskakeerde begripsaanduiding) *in allerlei styl* gebruik is natuurlik. Ewe natuurlik is dit dat ons beste skrywers en die wetenskap hierdie naïwiteit, *waar nodig*, prysgee; noukeurig woorde en uitdrukkinge weeg om stemming of presiese begripswaarde. Hier mag die taal nie langer om sy

histories-ontwikkelde meganisme wat ooreenkoms toon met dialektiese taal in Nederland, die verwyt van naïwiteit dra nie. Ons ontwikkeling op geestelike, wetenskaplike en tegniese gebied gaan met reusespronge, en die taal van 'n boerebevolking moet nou plotseling diens doen as hipermoderne middel. Orals geleende en toegepaste en verwerkte geestesbesit moet in fynste skakering geopenbaar word aan hoorder en leser, en die taal self moet diens doen tot eie verdere vindinge in die wêreld van die gees. Is dit dan 'n wonder dat ons nie meer tevrede kan wees met wat voldoende is in één taalkring nie, dat ons dikwels moet soek na die juiste woord en uitdrukking, na die volmaakte klankkombinasie wat die kernbegrip, die byvoorstelling, die gevoelswaarde op die mees doeltreffende wyse kan uitbring?

Op doeltreffendheid kom dit aan. Orals en ook in taal. En waar die alledaagse woord en uitdrukking kortkom aan doeltreffendheid, moet daar ontleen word. En nou, aan watter bron kan ons beter drink as aan die klare, diepe bron uit Nederlandse aarde, gevoed deur diepe are van heel Wes-Europa? Hoeveel gesonder vir ons volkslewe as die goedkoop oorgieting met Engelse gieters!

Al moet ons steeds waak teen kosmopolietiese onverskilligheid en op die motiewe van gebruik let, en die aangebore liefde van eie taal, soos van eie verlede en eie hede, troetel en laat ontwikkel tot krag en skoonheid — sal ons daarby oppas om, in die woorde van De Vooys, „er een bewijs van verfijnd taalgevoel en virtuositeit van taalgebruik in te zien, wanneer iemand nooit een vreemd woord nodig schijnt te hebben." En hy vervolgt: „Men zou zelfs de paradox kunnen verdedigen dat juist in 't gebruiken van vreemde woorden zich een rijke geest en een fijne onderscheidingsvermogen openbaart." Ons word hierby herinner aan die laag-by-die-grondse eenvoud van Tollens se taal „van vreemde smetten vrij," en aan die veelheid van vreemde elemente in Potgieter se prosa en verse.

Ek skryf dit in opregte erns om die toekoms van ons taal. Ek is my goed bewus van die verhewe eenvoud en die waarlik-

skone naïewe in ons beste werke, klaar en suiwer soos ons lug en ons vlakte na die reën, soos ons eenvoudige volksaard van vroeër. Ek sal die laaste wees om daarvan iets te wil afdoen. Alleen wil ek die reg van moderne ontwikkeling erken in die rigting wat ons aangewese is, en by die gevaar wat ons dreig.

En daarom vind ek dit jammer dat selfs ons hoogste taal- en kultuur-liggaam, die Akademie, by alle grote verdienstelikheid, in die verlede nog te seer besig gehou is met uiterlikhede soos spelling (hoe dringend nodig ook), spitsvondighede oor die Nederlandse taalskat uit Afrikaans aan te leer, die herstel van die vervoegde verlede tyd wat met presiesheid en verhewenheid niks te maak het nie en blote onnatuur is, en nog te weinig van sy seerbevoegde aandag gewy het aan die kulturele ontwikkeling van die volk en die skadelike gevolge van minderwaardige leesstof as voorgeskrewe werk vir ons kinders. Met die verblydende aankondiging van dieper taalkundige en geestesleiding ten opsigte van Nederlands en die euwel van Anglisismes, die rekonstruksie van die organisme tot sterker en uitgebreider kultuur-invloed, mag ons mettertyd verwag 'n werklik kragtige autoriteitsformasie, verteenwoordigende alle groepslede, met die hoogste toewyding, sonder strydige belange.

Ek glo wel dat ek 'n duisendtal studente in hierdie onderwyssentrum as maatstaf kan neem van verligte nasionale strewe. En dit wil meer insig, meer leiding op allerlei gebied van wetenskap en kuns. Die Voortrekkersbeskawing is 'n blywende inspirasie van lewensdurf. Maar wie vandag boerderymetodes van die voorgeslag verdedig, is 'n dwaas. En net so moet ons, op die gebied van die hoër geestelike dinge, die verheerliker van die verlede as die *non plus ultra* van ons beskawing, as 'n grapmaker of 'n misleier beskou.

Die nuwe leuse moet wees: meer kennis en insig en genot. Deur watter „vreemde" middel kan ons dit beter verkry as deur Nederlands, wat nie meer *vreemd* mag wees nie? Die wetenskap deur die onbevooroordeelde hoog-staande Nederlandse skrywers, kuns deur die vele werke wat 'n insig gee in alle tye en alle rigtinge in Europa (selfs in die moderne wat eers ons *erns* vereis voor ons spot), literatuur in die algemeen

wat eers ons *studie* vereis voor ons afkeur, taalaanwending wat eers ons *verstaan* vereis voor ons kritiek!

Ons wil nuwe inspirasie put uit die beste werke van alle literature, en daarby veral nie die vele naarstige werkers van Holland en Vlaandere vergeet nie. Insig in die literaire wese van verskillende tydperke, maar veral die studie van verskillende wyses waarop hedendaagse probleme in Europa behandel word om in kuns suiwere gestalte te vind, en hoe daar in die kuns die essensiële afspieëling is van wat die indiwidu en die massa op 'n bepaalde tydstip beweeg, kan tot naakter, en opregter en geesteliker openbaring lei van die vele probleme in ons eie, jong, soekende Suid-Afrika.

Die internasionale en Dietse sal ons oog verskerp vir die *eie* waardevolle, ons oor dié klanke laat opvang wat om erkenning in kuns roep, en ons gees en hart vervul met 'n nuwe verlange om in eie taal skoonheid en wysheid te skep, gelykwaardig aan dié van die buiteland en naas die beste te plaas van ons Dietse broeders.

Ons opregte hulde aan die Nederlands Zuid-Afrikaanse Vereniging, wat so lank reeds, op so veel verskillende maniere, en op so onbaatsugtige wyse daarna streef om die ideaal van nouere stamlewe te verwesenlik.

Ons dank ook aan die Nederlandse uitgewers wat met die Vereniging saamwerk om die beste en mees geskikte boeke aan ons voor te lê vir keuse by skoolgebruik.

Die kultuurverband van stamverwantskap blywe!

STELLENBOSCH, Desember 1930.

Die Nederlandse Boek in Suid-Afrika

DEUR

DR. P. C. SCHOONEES.

Sonder die daadwerkelike steun en geesdriftige belangstelling van ons vriende in Nederland sou ons kultuurstryd dikwels hopeloos lyk. Ek weet dat daar enkele verkeerd ingeligte persone is wat die aanvaarding van hierdie hulp as 'n teken van swakheid beskou. Ons moet mos op ons eie bene staan en alle na-apery van 'n vreemde kultuur verafsku! Die mense wat so praat mag wel nadink oor LEIPOLDT se waarskuwing:

„'n Nasie word nie somar as die koring groot:
Dit moet deur werk, deur vlyt, deur smart,
Deur lewe ook word voortgestoot."

Hoeveel geslagte sal dit nog duur voordat daar sprake kan wees van 'n suiwer Afrikaanse kultuur? Ons het seker al veel bereik en al die tekens wys daarop dat die volk doelbewus besig is om te handhaaf en te bou. Wat ek in 1926 geskrywe, het geld vandag nog veel meer:

> „Orals sien ons die drang tot meerdere selfstandigheid, die losmaking uit geestelike en ekonomiese knegskap, die gestadige ontwikkeling volgens eie geaardheid, die welige groei van 'n ontluikende volksiel. Die wassende kultuurmag styg uit die volk self op en die nasionale ideale word vertolk deur die kunstenaars.... Alreeds luister ons hoopvol na die stem van Jong Suid-Afrika, wat gedeeltelik die voorreg van 'n opvoeding deur medium van die moedertaal geniet het. Sou dit te optimisties wees om 'n toekoms, swaar van belofte, te verwag, as die vierde geslag, in die volle besit van sy geestelike erfgoedere tot rypheid ontwikkel? Dan sal ons eers die betekenis van die nasionalisering van die Afrikaanse volkslewe in sy volle omvang kan besef.

Intussen is dit ons voorreg om te staan by die geboorte van ons nasie. Ons leef in die oggendvroegte; ons loop na die land van die opgaande son; die tinteling van die jeug is in ons bloed; die forsheid van die morekoelte waai ons tegemoet. Ons word voortgestu deur 'n kragtige dadedrang. As 'n jong nasie sien ons amper ons hele loopbaan tegemoet. 'n Jong volk leef vorentoe. Sy leuse is die hoop; geduld en moed sy wagwoorde; 'n jeugdige entoesiasme sy dryveer...." (Uit: Die Prosa van die Twede Beweging).

Maar al leef ons vorentoe, tog wil ons nie die erfgoedere van die verlede vergeet nie. Wie sal so dwaas wees om die kultuurskat van ons Nederlandse stamverwante te verruil vir die krummels van die oorwinnaar? Ons gaan ons taal red van verwildering en verbastering deur meer Nederlands te lees. Ons weet dat daar nog geen enkele volk was wat sy taal sommerso van die straat af opgetel het nie en more, oormore daar kunswerke in gedig het. Kan die taal van 'n handjievol landbouers, hoe pittig en sappig en kernagtig die volksidioom ook al mag wees, sommerso in 'n paar jaartjies die veelsnarige instrument word van 'n kunstenaar? Nee, die taal sal saam met die volk groei volgens die onwankelbare ontwikkelingswet, en namate die volkslewe verdiep en verinnig en vergeestelik word sal ook die taal toeneem in wasdom.

Holland kan ons help. Holland wil ons help. Holland het ons al baie gehelp. Ons gaan nie weer probeer om amper-Hollanders te word nie! Nee, ons gaan uit die ou kultuur van ons voorouers neem wat aansluit by en strook met ons eie Afrikaanse karakter. Ons het lank genoeg nage-aap. Maar ons kan nog baie leer van ander volke, en tog regte Afrikaners met Afrikaanse harte bly!

Die N. Z. A. V. het in die verlede reeds waardevolle dienste aan ons volk bewys deur die verspreiding van Nederlandse boeke. Maar tog is dit net 'n klein klompie ontwikkeldes wat Nederlands lees en dan ook nog die studente wat hul „voorgeskrewe boeke" vir sekere eksamens moet deurwerk. By alle waardering vir wat die N. Z. A. V. reeds gedoen het om die Nederlandse boek te populariseer, meen ek tog dat dit die grootste en moeilikste taak is wat die vereniging nog meer doelbewus en prakties moet aanpak. Om die Afrikaner in

voeling te bring met die Nederlandse gedagte, sodat daar 'n vrugbare wisselwerking kan ontstaan — dit lyk vir my die dringendste behoefte van ons tyd. Maar dit is 'n taak wat nie kan of mag oorgelaat word aan 'n paar geesdriftige werkers wat af en toe die tyd kry om iets oor Nederlandse lettere en kuns te skrywe nie. Daar moet 'n georganiseerde kampanje uitgewerk word om die kultuur van ons stamgenote nader te bring tot die Afrikaanse volksmassa. As die N. Z. A. V. hierdie taak kan uitvoer in die volgende vyftig jaar, dan sal die honderdjarige herdenkingsfees ongetwyfeld 'n evenement wees vir al die Dietssprekende volkere.

VRYHEID, 31 Des. 1930.

Eenheid in verskeidenheid

DEUR

PROF. JOHANNES J. SMITH. B.A.

Die volkplanting deur die ondernemende en geeskragtige Nederlanders van die sewentiende eeu aan die suidpunt van Afrika gestig, verloën vandag nog nie sij Nederlandse oorsprong nie. Ons taal, hoewel in verskillende opsigte gewijsig gedurende die tweehonderd en tagtig jaar wat sinds die eerste vestiging hier verloop het, is nog altijd in wese en inhoud, in woordeskat en sinsbou, 'n duidelik herkenbare Dietse taalvorm. Nederlanders, Vlaminge en Afrikaners kan mekaar vandag nog heel gemaklik verstaan; en as dit waar is dat eenheid van taal nie alleen eenheid van kultuur beteken nie, maar in menige opsig ook eenheid van stoflike belange, dan volg dit dat Nederland, Vlaandere en Suid-Afrika talle van vraagstukke en belange met mekaar gemeen het en dikwels met mekaar ruggespraak hoort te hou.

So'n eenheid van kulturele en materiële belange veronderstel natuurlik nie dat daar oral volkome identiteit is of hoort te wees nie. Inteendeel, die hele Nederlandse geskiedenis is 'n afdoende bewijs daarvan dat 'n Groot-Nederland met 'n beskawing voorgeskrijwe uit een centrale stad volkome onmoontlik is. In geen land ter wêreld is daar meer rekening gehou met lokale verskille en groep-afwijkinge as in Nederland nie; en dit is tereg opgemerk dat elke kloktoring in Nederland 'n eie beskawingsgeluid laat hoor. Ook in Suid-Afrika is ons vir niks so bang nie as vir 'n gecentraliseerde oorheersing vanuit Pretoria of Kaapstad. Ons wil ons verskeidenhede nou eenmaal

nie ophef nie, en ons is groots op ons plaaslike eienaardighede en vrijhede.

Maar nieteenstaande al dié verskeidenheid is daar tog 'n hoër eenheid — 'n eenheid wat nooit deur enige lokale patriotisme in gevaar hoort en hoef gebring te word nie. Die onmiskenbare ooreenkomste in ons taal en kultuur getuig van 'n hoër eenheid en van gemeenskaplike stambelange wat nie kan weggecijfer word nie.

Vir 'n volk wat vir die eerste keer aan bewus word is, wat nie meer in enige regstreekse staatsverband met die ou Europese stamland staan nie, en wat op politieke gebied op sij eie kragte alleen moet reken, is dit die natuurlikste ding van die wêreld dat hij in die eerste stadiums van sij bewuswording en ontwikkeling nie verder as sij eie horison sien nie. Sij eie kragte het hom tot sover gehelp, en dit is alleen op sij eie kragte dat hij verder wil steun!

Ek vind dit jammer genoeg dat Nederlanders die Kaap so lang verwaarloos het, soos De Mist ons reeds bij die begin van die neëntiende eeu verseker; maar ek vind daarin nog geen verontskuldiging hoegenaamd dat ons Afrikaners in Suid-Afrika só onkundig moet blij van wat daar in Nederland en Vlaandere tot stand gekom het, dat ons gedurig ons aan allerlei dwase en tijdrowende experimenteerderij moet skuldig maak in verband met vraagstukke wat reeds lank bij ons stamgenote wetenskaplik ondersoek en dikwels bevredigend opgelos is. Self-doen is 'n uitstekende leuse — maar dit is 'n dwaas wat net wil self doen sonder rekening te hou met erkende methodes en welbekende gevolge. Kan b.v. die opgedane kennis van die ervaring-rijke Nederlandse hoëskole nie van groot waarde en betekenis vir ons jong universiteite wees nie? Sal samewerking met Delft of Wageningen nie vir ons 'n weg wees tot groter doeltreffendheid op technische of landboukundige gebied nie? Is die Vlaamse strijd teen vreemde oorheersing nie ook ons strijd nie? Begin ons letterkunde ook nie in Vlaandere en Nederland nie? En as ons 'n Engelse werk oor ons spoorweë wil vertaal, moet ons dan van-een-af woorde gaan „maak" en vergeet dat daar ook in Nederland en Vlaandere spoorweë

bestaan waarbij 'n Dietse woordeskat al geslagte in gebruik is? Ek erken volgaarne dat ons b.v. op taalgebied nie alles kan oorneem nie — veral nie die talle van Franse woorde nie; maar as alles wat ongepas of onverstaanbaar is, agterweë gelaat word, dan blij daar nog 'n aansienlike gedeelte wat ons met vrug kan oorneem, en wat sal help om ons taal verstaanbaar te maak ook buite ons grense.

Ek vrees daar is in sommige Afrikaanse kringe 'n neiging tot opgeblase isolasie te bespeur. Hierdie neiging dank sij ontstaan nie alleen aan Afrikaanse bewuswording van eie krag nie, maar is ook in enige mate 'n reaksie teen die superieure toon aangeslaan deur enkele „kultuur"-Nederlanders wat alles so veel beter weet en doen as die Boere in Suid-Afrika. — Ons wil dan so graag alles „eg-Afrikaans" hê, en ons taal b.v. moet op skrif so anders moontlik daar uitsien as die taal van die ou stamland. Só wil ons met kunsmatige uiterlikhede die natuurlike eenheid verberg, om daardeur ons eie selfstandigheid te toon! Hoe verklaarbaar hierdie neiging tot isolasie ook al mag wees, te verdedig is dit nie. Want isolasie in hierdie geval kan net tot ondergang lei; en daarom moet ons daarteen strij, en sorg dra dat daar 'n juiste uiteensetting van ons taal- en kultuurverhoudinge en -belange gegee word.

Nederlanders, Vlaminge en Afrikaners kan mekaar help en mekaar beïnvloed, sonder om mekaar in te sluk of te annexeer. *Dit* is altijd die standpunt gewees van die Nederlandsch-Zuid-Afrikaansche Vereeniging gedurende al die jare van sij bestaan; en daardie Vereniging het ook ongetwijfeld veel gedaan om 'n goeie verstandhouding en 'n groter mate van samewerking tussen Nederland en Suid-Afrika te weeg te bring. Deur sij steun in verband met die verspreiding van die Nederlandse boek in Suid-Afrika, deur sij studiebeurse aan Suid-Afrikaanse studente, deur die uitgawe van die blad *Zuid-Afrika*, deur die besoeke van sij Voorsitter en ander lede aan ons land, deur die financiering van besoeke van Suid-Afrikaners aan Nederland, en andersins, het hij getoon dat hij 'n Vereniging is met 'n hart wat warm klop vir Suid-Afrika.

Dank aan die bemoeiinge van die Nederlandsch-Zuid-

Afrikaansche Vereeniging en Het Algemeen Nederlandsch Verbond kon skrijwer hiervan in 1925 'n besoek aan Nederland bring — 'n besoek wat hom opnuut oortuig het, nie alleen van die deeglikheid van die Nederlandse kuns, die Nederlandse wetenskap, en die Nederlandse karakter nie, maar ook van die opregtheid van Nederlandse hartelikheid en Nederlandse besef van stamverwantskap met Suid-Afrika.

Ek het die voorreg gehad om in persoonlike aanraking te kom met die werk van die Nederlandsch-Zuid-Afrikaansche Vereeniging, en ek wil graag hier getuig van die goeie gees en opofferende liefde wat dié Vereniging teenoor sij Suid-Afrikaanse stamgenote nog altijd geopenbaar het. Vijftig jaar het die Nederlandsch-Zuid-Afrikaansche Vereeniging nou sij nuttige werk verrig; en dat hij nog lank sal bestaan en altijd groter en sterker sal word, is die vurige wens van elke opregte Afrikaner.

Universiteit van Stellenbosch,
28 Februarie 1931.

Een Renaissance van de Nederlandse cultuur in Zuid-Afrika

DOOR

PROF. DR. M. BOKHORST.

„Tempora mutantur, et nos mutamur in illis". Maar de veranderingen in ons voltrekken zich met als achtergrond: het veranderende tijdsbeeld, en daarom zijn we ons van vele dier veranderingen in ons in geringe mate slechts bewust.

Eerst lang nadat een wijziging in de geesteshouding van een volk een aanvang heeft genomen, zal het zelf de verschuiving ten opzichte van het verleden kunnen zien. Nog langer zal het duren eer de historieschrijver oorsprong, draagwijdte en gevolgen van de wijziging kan peilen.

De onpartijdige buitenstaander, die door de aard van zijn afstamming en vorming in staat is, de gevoelens en gedachten van zulk een volk te begrijpen, te waarderen, zoal niet te delen, is veelal degene, die het eerst symptomen ziet, verband vermoedt, conclusies tracht te trekken; voorbarig soms, in geheel verkeerde richting echter zelden.

Wanneer thans de resultaten van zulk een onpartijdig gadeslaan worden op schrift gesteld, zie men daarin geen poging tot historieschrijving, ook geen „cultuurhistoriese verkenning" naar het woord van HUIZINGA. Een steken van de trompet is het, om het signaal „geeft acht" te geven, meer niet. De opmerkzaamheid van cultuurhistorici moge het trekken, opdat het verschijnsel, dat we gaan beschrijven, niet vergeten zij, wanneer het later ver genoeg van ons weg is, om scherp gezien te worden door het op „oneindig" ingestelde oog des onderzoekers.

Het is bij lange na geen „Umwertung aller Werte", die ik hier ga aanduiden, het zijn geen ingrijpende veranderingen, die in de mentaliteit van het Zuid-Afrikaanse volk plaatsvinden, doch zij scheppen precedenten, waar men later waarschijnlik aan zal vasthouden en die dan vèrgaande gevolgen kunnen hebben — voor Zuid-Afrika èn voor Nederland.

Nog hoor ik de woorden, die mijn leermeester sprak bij een plechtigheid, welke tevens mijn afscheid van het moederland betekende: „De betekenis van Nederland voor Zuid-Afrika is thans nog slechts een historiese . . . ". Deze uitspraak, juist volgens de toenmalige stand onzer kennis van Zuid-Afrika, is door de feiten achterhaald.

In de laatste tijd — met twee jaar is vrijwel reeds teveel gezegd — begint in de geesteshouding van de Afrikaner een zwenking te komen in de richting van Nederland, een heroriëntatie, een streven naar aansluiting, op voet van gelijkheid, bij de Nederlandse cultuur. Los van bij-oogmerken staat het daar, zuiver als een wedergeboorte van de oude traditie jegens Nederland, maar in verjongde gestalte en in moderne denkvormen gegoten.

Het is ook een algemeen verschijnsel, dat bij „Sappen" en bij „Natten", bij Gereformeerden en bij Hervormden, bij kunstenaars en politici, onderwijzers en geleerden gelijkelik tot uiting komt.

In een studie, welke eerlang van de hand van een mijner promovendi zal verschijnen, zal op allerhand gebied worden aangetoond, hoe de oriëntering naar Nederland, als leidend principe voor de staatsopbouw, is terug te vinden in de acta uit de laatste dagen der Hollandse Kaapkolonie, in de stukken van Graaf Reinet en Swellendam, daarna in de voortrekkersarchieven van Pieter Maritzburg en eindelik in de voortrekkersacta van de Vrijstaat, Potchefstroom, Pretoria, ja, van de ganse Transvaal. Deze rode draad loopt door tot in de dagen van President KRUGER, om dan plotseling af te breken.

In de dagen van ruw oorlogsgeweld, gevolgd door een stelsel van vreedzame verovering — de Lord MILNER-periode — is zij vrijwel niet meer te onderkennen. Dan komt een tijd van

reactie tegen de verengelsing — de tijd ook van de tweede Afrikaanse taalbeweging; door enkelingen werd een grootse strijd gestreden en gewonnen om het behoud van 't Afrikanerdom. Zoals bij iedere jonge beweging moest men in de strijd tegen al het vreemde tè ver gaan om het doel te bereiken: wilde de Afrikaner leren zichzelf te zijn, dan moest ook de oude Nederlandse cultuur worden overboord geworpen.

Thans krijgen echter velen het gevoel, dat met het badwater ook het kind is weggeworpen; en dit leidt tot een reactie ten gunste van Nederland. Mèt de hernieuwde cultus van KRUGER doen ook zijn Neerlandophiele ideeën weer opgeld.

Deze stroming wordt nog gesterkt door het andere volk, dat in Zuid-Afrika woont: de Britse Afrikaners. Hoe verschillend beide volken ook in alle opzichten zijn, ze wonen tenslotte in één land en zijn daar economies aan vastgeketend. Sterke wederzijdse beïnvloeding kan dus bij deze noodgedwongen samenleving niet uitblijven. Welnu, bij de Britse Afrikaner bestaat onmiskenbaar en bewust een groeiend streven om de Brits-Afrikaanse cultuur te sterken door rechtstreekse inspiratie op het moederland. Van „Engelse cultuur per mail" heeft men in die kringen thans genoeg! Onbewust wordt hierdoor de Dietse Afrikaner in Nederlandse richting gedreven: imitatie en zelfbehoud zullen hem verder daarheen dringen.

Want hoe schoonschijnend het betoog van Dr. BROOKES c.s. in hun pas verschenen boek „Ons word mondig" ook is, de wens was de vader van hun gedachte, dat er één nationale Zuid-Afrikaanse cultuur bestaat voor alle blanken. De Engelssprekende groep-BROOKES, die méér Zuid-Afrikaner dan Brit wil zijn, is dan ook weinig talrijk.

Er moge een — door het Britse assimilatievermogen voornamelik Engels gekleurde — middenstrook bestaan, waar de twee volken elkaar ontmoeten en naast elkaar bestaan, daarbuiten strekken zich aan beide zijden veel bredere, resp. Angel-Saksiese en Dietse, stroken uit, van wier onverzwakte handhaving het voortbestaan van volkskarakter en hoogste cultuurgoederen der beide groepen afhangt.

Moge het dus niet uitsluitend spontaan zijn, het besef begint

zich toch baan te breken, dat de Afrikaner-cultuur noch op zichzelf kan bestaan, noch op een Nederlands verleden kan teren, doch het dageliks, levenwekkend contact met de verwante cultuur in Europa niet ontberen kan.

Moge men omgekeerd in Nederland, voorgegaan door de N. Z. A. V., meer en meer gaan inzien, hoe bevruchtend en verfrissend een nadere kennismaking met de Zuidelijkste loot van onze stam, ook op het Nederlandse culturele leven werken kan. Dit moet een gebied zijn, waarop de N. Z. A. V. zich in de tweede 50 jaar van haar bestaan zeer verdienstelijk zal maken. In de laatste tijd gaat zij trouwens dit deel van haar taak beter en beter verzorgen.

Thans zal men mij vragen: „Wat zijn nu de symptomen, op grond waarvan ge de geschetste verandering in de geesteshouding van de Afrikaner meent te mogen constateren?"

Het zij me vergund, in bonte mengeling wat feiten aan te voeren, achter vele waarvan men de zegenrijke invloed van de N. Z. A. V. zal moeten zoeken.

1. De wederinvoering van het Nederlandse leesboek op de scholen. In de Transvaal is de klassikale behandeling ervan in enkele klassen van de middelbare scholen zelfs weer verplicht gesteld door het gouvernement en op de techniese scholen moeten de leerlingen Nederlandse biografieën van beroemde uitvinders en technici bestuderen. Een speciale commissie uit de Onderwijzers-verenigingen heeft het vraagstuk van de verdere verbreiding in studie. Tien jaar geleden werden Nederlandse leerboeken als schadelik voor de jeugd op grote schaal verbrand!

2. De stijgende omzet van Nederlandse uitgaven in Zuid-Afrika, waarvan sommige uitgevers met ondernemingsgeest reeds gewag maken.

3. De geweldige uitbreiding, welke de jeugd-correspondentie tussen Afrikaanse, Nederlandse en Nederlands-Indiese kinderen heeft genomen. Om hieraan leiding te geven is ook een speciale commissie uit de onderwijzersverenigingen in het leven geroepen, terwijl op dit gebied ook het Alg. Ned. Verbond mooi werk doet.

4. De belangstelling voor Nederlands toneel- en voor

Hoofd-Kantoor der Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging,
Keizersgracht 141, Amsterdam.

sommige Nederlandse en Vlaamse voordrachtkunstenaars, die hier tournée's maken. „Mal Hans" staat permanent op het repertoire van het Afrikaans toneel.

5. De grote belangstelling voor Nederlandse films. Men wacht met spanning op de eerste Nederlandse geluid-film.

6. Verscheidene wetenschappelike studies, die verschenen of verschijnen zullen over de Nederlandse invloed. Zo BEYERS' „Kaapse Patriotte" en een groot werk, waarin een bevoegde hand President BURGERS, de grote vriend der Nederlanders zal rehabiliteren. Grote waardering ook voor LEYDS' publicaties. De studenten gaan met enthousiasme hun studenten-bladen geregeld tegen de Nederlandse uitwisselen.

7. Toeneming van het aantal Nederlandse en vooral ook: Nederland-welgezinde docenten aan de universiteiten. Men denke ook aan de prachtige samenwerking tussen de sterrewachten van Johannesburg en Leiden. Nog maanden erna sprak men opgetogen over de grote Nederlandse belangstelling bij de opening van de nieuwe Universiteit van Pretoria.

8. Het grote succes van de tentoonstellingen over Nederlandse cultuur, waar in Johannesburg vrijwel alle klassen der middelbare scholen een ochtend kwamen vertoeven. Tien jaar tevoren had men het de kinderen verboden!

9. De grote welwillendheid, waarmee men de nieuwe leerstoel voor Nederlandse cultuurhistorie is tegemoet getreden. Tien jaar tevoren zou men „Lord-MILNER methodes" daarachter hebben gezocht.

10. De spellingsveranderingen, welke het regime van de nieuwe Staatsvertaler LOUW bracht. Opzichzelf onbegrijpelijk, werden zij van officiële zijde gemotiveerd als „een poging om de Afrikaanse spelling zo dicht mogelik bij de Nederlandse te houden".

11. De verbetering in het contact, die de, van Zuid-Afrika uitgegane, instelling der wederzijdse gezantschappen bracht.

12. Het opmerkelik bezoek van de Zuid-Afrikaanse ministers aan Nederland in 1930.

13. De verhoogde — vooral economies getinte — belangstelling van Zuid-Afrika voor Ned.-Indië.

14. Een veel intensiever meeleven met Vlaanderen en de Vlaamse strijd. Hierbij vergete men niet, dat Vlaanderen een medium is, waardoor Nederland Zuid-Afrika kan benaderen. Het valt nu eenmaal niet te ontkennen, dat de Vlaamse geest en de Vlaamse cultuur in Zuid-Afrika beter aangevoeld en meer gewaardeerd worden dan de Noord-Nederlandse.

15. Langzame verbetering in de verstandhouding tussen hier wonende Nederlanders en de Afrikaners, welke vroeger vrij slecht was. Jammer, dat in dezen verscheidene Nederlandse instellingen in Afrika, niet voldoende medewerken.

16. Het „omgaan" van verscheidene vooraanstaande Afrikaners in hun waardering van de Nederlandse cultuur. Doch hier geldt het: „nomina sunt odiosa".

Veel meer ware nog te vermelden, ook over het lofwaardig aandeel, dat de N. Z. A. V. in dit alles heeft gehad en nog heeft. Lauwerkransen aandragen voor een Vereniging, waarbij men zelf zo nauw is betrokken als ik, past echter niet. Bovendien zou het op 9 Mei uilen naar Athene dragen zijn!

Laat mij dus volstaan met hulde te brengen aan het scherpe inzicht der Bestuurderen, die van Nederland uit de komende verandering in Zuid-Afrika hebben onderkend en het ijzer smeedden, toen het heet was: op geen beter moment dan in 1930 hadden zij de Nederlandse leerstoel te Pretoria in het leven kunnen roepen. De tennis-speler in mij denkt hier aan de bal, die, op het juiste moment geraakt, aan vaart zal winnen en van richting zuiverder zal zijn.

PRETORIA, 11 Maart 1931.

De belangstelling van Nederland voor Zuid-Afrika

DOOR

PROF. DR. D. PONT.

Het is een gelukkige gedachte van de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging om bij het voltooien van het 50ste jaar van haar bestaan aan hen, die er prijs op stellen zich met haar streven te vereenzelvigen, de gelegenheid te bieden hun gedachten uit te spreken naar aanleiding van dit heuglijk feit en zeer gaarne wordt dan ook van die gelegenheid gebruik gemaakt.

Een woord van gelukwensch is hier zeker allereerst op zijn plaats, gelukwenschen, die zich mogen richten tot den ruimen kring gevormd door allen aan wie het gedurende die 50 jaar ten deel viel leiding te geven aan de werkzaamheid der Vereeniging, van den Nestor, die deelnam aan de oprichting, tot de leden van het bestuur van den huidigen dag.

Want het laat geen twijfel, dat de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging in de jaren, die achter haar liggen, een positie van beteekenis heeft ingenomen waar het gold het tot stand brengen en versterken van de banden tusschen Nederland en Zuid-Afrika en ook dat zij zich in die positie op den dag van vandaag zeker niet met minder eere als ooit tevoren in haar geschiedenis handhaaft.

Wie de ontwikkeling van Zuid-Afrika gedurende de periode van het bestaan der Vereeniging heeft nagegaan moet beseffen, dat de beginselen, waarnaar de koers van haar werkzaamheid waren georiënteerd, van ideëelen aard en van taaie levenskracht zijn geweest.

De N. Z. A. V. viert haar 50-jarig bestaan mede, omdat voor haar werkzaamheid de geaardheid van de staatkundige organisatie van Zuid-Afrika en zijn onderdeelen of ook het bestaan van economische relatie's tusschen Nederland en Zuid-Afrika nooit bepalende beteekenis hebben gehad.

Ze heeft zich niet gericht tot den Zuid-Afrikaner krachtens zijn omstandigheden — politiek of economisch —; ze heeft zich tot hem gericht krachtens zijn afkomst en traditie, krachtens de eigenschappen van zijn persoon. Ze heeft zich niet gericht tot Zuid-Afrika's bevolking, zooals die op een bepaalden tijd voor de buitenwereld zichtbaar was georganiseerd; ze heeft zich gericht direct tot de ziel van den individueelen Zuid-Afrikaner.

Ze heeft het besef gehad, dat in het volk van Zuid-Afrika — misschien hier en daar slechts in latenten vorm — voortleefden schatten van den menschelijken geest, die voortkwamen uit dezelfde bron, waaruit het leven van het Nederlandsche volk in verleden en heden zijn sappen heeft gezogen en zuigt.

Ze heeft ernaar gestreefd om den Zuid-Afrikaner behulpzaam te zijn om uit eigen innerlijk op te graven en tot ontwikkeling te brengen die waarden, die de samenstellende deelen vormen van eigen geestescultuur.

Ze heeft de beteekenis ingezien en zich toegelegd op de vervulling van den eisch, dat de gedachten, die leefden in het volk van Europeesch-Continentale afkomst op Zuidafrikaanschen bodem niet onderdrukt, maar geopenbaard zouden worden en dat het gebracht zou worden tot de vreugde van het bewustzijn zichzelf te bezitten.

Ze heeft ervoor geijverd, dat Nederland de muziek zou voorspelen, die Zuid-Afrika tot dansen gebracht heeft.

De belangstelling, die Nederland in de laatste 50 jaren voor Zuid-Afrika heeft betoond, een belangstelling waarvan de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging als de georganiseerde uiting mag worden beschouwd, heeft haar grond in geloof in de ziel van den Zuid-Afrikaner, heeft haar grond evenzeer in het geloof aan de geestelijke levenskracht van iedere

nieuwe generatie van het volk van Nederland. Want geloof in den Zuid-Afrikaner van Afrikaanschen stam beduidt voor den Nederlander geloof in eigen verleden en geestelijke erfenis, in eigen toekomst en roeping als cultureel mensch. De belangstelling is slechts bevredigend te verklaren uit een beschouwingswijze, die Nederlandsche en Zuidafrikaansche beschaving en cultuur ziet als exponenten van dezelfde geestelijke waarden. De band, die beide volken bond en binden zal, is niet allereerst een van stamverwantschap — vaak een uiterlijke band zonder levenwekkende inhoud — maar een van geestesverwantschap.

Die zienswijze maakt de gedenkdag van het 50-jarig bestaan der N. Z. A. V. behalve een dag van terugblik en herinnering in grooter mate een dag van vooruitzien in een toekomst vol van mogelijkheden en rijk aan beloften. Want zoolang er zal bestaan een volk van Nederland en een volk van Zuid-Afrika, beiden zich bewust van zichzelf, van eigen innerlijk, van eigen verleden, zoolang zal er ook bestaansreden zijn voor de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging en voor een werkzaamheid, die zich tot doel stelt de gedachten te richten op de wederzijdsche beteekenis van Nederland en Zuid-Afrika voor elkaar's volksbestaan.

Juist op den 50 jarigen feestdag mag duidelijk worden uitgesproken de gedachte, dat de beteekenis van Nederland en Zuid-Afrika voor elkaar niet alleen in het verleden ligt, maar veel meer nog in de toekomst. Ofschoon het in de toekomst onmogelijk zal zijn, wat in het verleden wel eens het geval was, te spreken van de beteekenis van Nederland voor Zuid-Afrika zonder als noodzakelijk complement daarbij te voegen de beteekenis van Zuid-Afrika voor Nederland. Voorzoover die gedachte bestaan heeft en nog mocht bestaan sluit dit jubileum zeer definitief een periode af in de betrekkingen tusschen de beide volken. Wanneer het Nederland van vandaag en van de toekomst zal blijven belang stellen in Zuid-Afrika, dan zal dat zijn een belangstelling, die, indien in oprechte gezindheid betoond, zeker niet zal nalaten — gelijk in het verleden — nieuw leven te wekken, aan ontluikend leven groeikracht en aanmoediging te geven, dan zal dat tevens

zijn een belangstelling, die Nederland zelf door de aanraking met het spontane, ongekunstelde, frissche van de Afrikaner ziel vernieuwing zal brengen van eigen innerlijk, die ook Nederland tot nieuw leven zal wekken.

Zoo stemt dit jubileum behalve tot bespiegelingen naar aanleiding van een eerbiedwaardig en welbesteed verleden tot hoopvolle verwachtingen voor een beloftenrijke toekomst in de cultureele betrekkingen tusschen de beide volken en geeft aanleiding tot het uitspreken van den wensch, dat de N. Z. A. V. met visie en voortvarendheid haar belangrijk deel tot de verwezenlijking van die toekomst moge bijdragen tot verrijking van het geestelijk bezit van beide volken, dat van Zuid-Afrika en dat van Nederland.

PRETORIA.

Die Toekoms

DEUR

DR. A. D. KEET.

Nie oor die verlede nie, maar oor die toekoms wil ek skrijwe. Die verlede, met al sij voorspoed, en met al sij teënslae, is verbij. Maar die toekoms, die rijke, skone toekoms, waarvoor ons bid, en waaroor ons droom, lê nog voor. Daar is nog menige strijd om te win, en menig-een om te verloor, sonder moed-opgee, en sonder murmerering. Die toekoms behoort aan die vegtende jeug, en aan die gelukkige oueres, wat nog jeugdig voel.

En kijk nou, hoe jong is die Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging nog! Nog maar net 50 jaar . . . . oud! Vol lewenslus, want nog nie eens goed droog agter die ore! Vrij nou eers kliphard na die Suid-Afrikaanse nooi! En sij? Sij is nou eers onafhankelik, springlewendig, en hoegenaamd nie afkerig nie van 'n molike bruidegom uit die klein maar dapper landjie van Wes-Europa!

Bij die jeug hoort voortvarendheid. Noem dit maar die trek-gees. Gode sij dank daarvoor. Dit is 'n kenmerk van die Suid-Afrikaanse nasie se voortdurende strewe na iets anders en beters. En dit is, in elk geval, beter as niksdoen en papbroekerigheid.

Maar versterk en getemper met die kalme lewenswijsheid van 'n ouere broer, kan die ondernemingsgees van die jongeling veel meer uitrig wat van blijwende waarde is.

Dit is hier waar Holland ons kan help, en waar Holland ons al reeds baie gehelp het. Telkens wanneer ons voortvarendheid, ons optrek-gees, of ons nasie-trots ons in moei-

likhede beland het, was Holland hulpvaardig, en, sover dit kon, ook slagvaardig. Dit is goed om vriende te hê in die wereld.

Daar rus op die Afrikaner 'n ere-skuld. Hij kan en sal dit nie vergeet nie. Hij mág nie!

Dit is verkéérd om die stamverwantschap tussen die twee nasies te beskou as suiwer van kultureel belang. BOTHA en SMUTS het met die Grote Oorlog bewijs dat die histories verband tussen Nederland en Suid-Afrika, 'n magtige wapen is wat die respek van die volkere afdwing. HERTZOG sal natuurlik ook weet hoe om daardie wapen te hanteer. Het ek nie gesê nie, dat dit goed is om vriende te hê in die wereld?

Nou weet ons dat die Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging hom nie bemoei nie met die interne politiek van die Unie. Maar daar is, mijns insiens, geen enkele rede nie waarom hij nie met hart en siel sal ijwer nie vir hartelike samewerking op internasionaal en diplomatiek gebied, tussen die Regerings van Nederland en Suid-Afrika, met inagneming van reeds bestaande verhoudings en verpligtings. Waarom nie? Kan iemand ter wereld ons dit kwalik neem? En sal dit nie die internasionale betekenis van albei lande aanmerkelik verhoog nie?

En waarom sal ons hier te lande nie 'n „Suid-Afrikaans-Nederlandse Vereniging" stig nie wat die kulturele en internasionale belange van die twee nasies bevorder?

Ons het mekaar nodig. Hollands-Suid-Afrika het U nodig bij die vervulling van sij heerlike roeping op die Afrikaanse vasteland, waar sij Dietse taal nou al gepraat word dwarsdeur Rhodesië, die Congo, en Oos Afrika. En U het ons, en ons relasies nodig, viral bij die bescherming van U uitgebreid Koloniaal besit.

Nie oor die verlede nie, maar oor die toekoms wou ek skrijwe!

SENEKAL.

NAAMLIJST

VAN DE LEDEN VAN HET HOOFDBESTUUR DER NEDERLANDSCH ZUID-AFRIKAANSCHE VEREENIGING. 1881—1931.

EERE-LEDEN.

Prof. Dr. P. HARTING, *Eere-Voorzitter*.	Amersfoort.	1881—1885.
Prof. Dr. C. BELLAAR SPRUYT, *Eere-Voorzitter*	Amsterdam.	1897—1901.
B. H. DE WAAL, *oud-Consul-Generaal der Nederlanden te Kaapstad*	's-Gravenhage.	1902—1930.
F. J. DOMELA NIEUWENHUIS, *oud-Gezant en Consul-Generaal der Nederlanden te Pretoria*	's-Gravenhage.	1902—heden.
F. W. REITZ., *oud-Staatssecretaris der Zuid-Afrikaansche Republiek*	Kaapstad.	1909—heden.
Dr. W. J. LEYDS, *oud-Gezant der Zuid-Afrikaansche Republiek*	's-Gravenhage.	1911—heden.
M. T. STEYN, *oud-President van den Oranje-Vrijstaat*.	Bloemfontein.	1911—1917.
Prof. P. J. G. DE VOS, *oud-Voorzitter van het Hoofdbestuur van den Zuid-Afrikaanschen Taalbond*	Stellenbosch.	1911—heden.
Prof. Mr. J. DE LOUTER, *mede-oprichter der Ned. Zuid-Afrikaansche Vereeniging, oud-lid van het Hoofdbestuur*	Hilversum.	1916—heden.
Dr. HENDRIK P. N. MULLER, *oud-Buitengewoon Gezant en Consul-Generaal van den Oranje-Vrijstaat, oud-lid van het Hoofdbestuur*	Praag.	1924—heden.

LEDEN VAN HET HOOFDBESTUUR.

*D. CORDES, *Voorzitter*.	Amsterdam.	1881—1890.
Mr. H. L. DRUCKER, *Secretaris* . . .	Amsterdam.	1881.

*) Leden van het Bureau (Dagelijksch Bestuur).

*Mr. N. A. CALISCH, *Secretaris* van 1881—1887	Amsterdam.	1881—1890.
*Mr. W. HEINEKEN, *Penningmeester* . .	Amsterdam.	1881—1883.
Mr. W. H. DE BEAUFORT	Leusden.	1881—1897.
Prof. Mr. J. T. BUYS	Leiden.	1881—1893.
Prof. C. H. D. BUYS BALLOT . . .	Utrecht.	1881—1890.
Prof. Dr. A. KUYPER	Amsterdam .	1881—1882.
Dr. HENDRIK P. N. MULLER . . .	's-Gravenhage	1881, 1904—1921, eerelid in 1924.
Mr. A. VAN NAAMEN VAN EEMNES	Zwolle.	1881—1902.
Ds. M. A. PERK	Amsterdam.	1881—1900.
Mr. W. J. BARON VAN WELDEREN RENGERS	Leeuwarden.	1881—1894.
Mr. JAC. WERTHEIM, *Penningmeester* van 1883—1885	Amsterdam.	1881—1895.
Ds. F. LION CACHET	Amsterdam.	1882.
Mr. D. P. D. FABIUS	Amsterdam.	1882.
H. C. BERGSMA	Utrecht.	1882—1884.
*Mr. J. E. HENNY, *Penningmeester* 1885—1896, *Voorzitter* 1896—1897	Amsterdam.	1883—1901.
Prof. Mr. J. DE LOUTER	Utrecht.	1883—1884. 1896—1916, eerelid in 1916.
*Prof. Dr. C. BELLAAR SPRUYT, *Secretaris* van 1887—1897	Amsterdam.	1883—1897, daarna eere-voorzitter.
Mr. H. A. L. HAMELBERG	Arnhem.	1883—1897.
Dr. W. H. VAN DE SANDE BAKHUIZEN	Utrecht.	1884—1900.
Mr. D. WICHERLINK.	Zwolle.	1884—1889.
A. D. DE MAREZ OYENS.	Amsterdam.	1885—1891.
W. DULL	Amsterdam.	1885—1891.
*Prof. Dr. J. W. GUNNING, *Voorzitter* 1892—1896	Amsterdam.	1890—1896.
Prof. H. DE COCK	Kampen.	1890—1894.
A. SIEWERTS VAN REESEMA . . .	Rotterdam.	1890—1918.
*Prof. Mr. H. P. G. QUACK, *Voorzitter* 1897—1899	Amsterdam.	1891—1901.
E. S. LABOUCHÈRE	Amsterdam.	1891—1901.
Mr. S. J. HOGERZEIL	Amsterdam.	1892—1893.

W. VERWEY Azn.	's-Hertogenbosch	1893—1894.
Mr. E. J. EVERWIJN LANGE Jr. . .	Amsterdam.	1894—1901.
Jhr. Dr. L. DE GEER	Velp.	1894—1901.
Mr. G. VAN TIENHOVEN	's-Gravenhage.	1894—1900.
*Mr. J. B. LOMAN, *Penningmeester* 1896 —1902	Amsterdam.	1896—1906.
Mr. J. P. MOLTZER	's-Gravenhage.	1897—1900.
*Jhr. J. A. VAN KRETSCHMAR VAN VEEN, *Secretaris*	Amsterdam.	1897—1898. 1901—1917.
*PAUL DEN TEX, *Secretaris* 1898—1908	Amsterdam.	1898—1912.
*G. A. A. MIDDELBERG, *Voorzitter* 1899—1911	Amsterdam.	1899—1916.
*J. A. WORMSER, *wnd. Voorzitter* in 1902	Amsterdam.	1900—1907.
Dr. J. TH. DE VISSER	Amsterdam.	1900—1906.
E. J. VAN GORKOM	's-Gravenhage.	1900—1906.
Dr. H. BURGER	Amsterdam.	1900—1901.
Jhr. Mr. F. BEELAERTS VAN BLOKLAND	's-Gravenhage.	1901—1909.
CHARLES BOISSEVAIN.	Naarden.	1901—1902.
Dr. H. J. KIEWIET DE JONGE . . .	Dordrecht.	1901—1920.
Prof. Mr. D. SIMONS		1901.
Dr. W. H. NOLENS	Rolduc.	1901—1911.
*K. F. VAN DEN BERG, *Penningmeester* 1903—1912.	Amsterdam.	1902—1912. 1931—heden.
P. R. MEES	Rotterdam.	1902—1907.
*H. J. EMOUS	Amsterdam.	1906—heden.
Dr. M. S. LINGBEEK	Arnhem.	1906—1911.
*Dr. N. MANSVELT, *Secretaris* 1908—1921.	Utrecht.	1907—1931.
Mr. H. VERKOUTEREN, *Penningmeester* 1912—1921	Amsterdam.	1907—1930.
P. W. T. BELL	's-Gravenhage.	1907—1918.
*Prof. Dr. J. W. PONT, *Voorzitter* sedert 1911.	Bussum.	1908—heden.
E. BRUCHNER	Amsterdam.	1909—1920.
Dr. W. VAN EVERDINGEN.	Rotterdam.	1911—1914.
Jhr. Mr. C. BEELAERTS VAN BLOKLAND	Zeist.	1911—heden.
F. M. KNOBEL.	's-Gravenhage.	1913—1919.
Mr. J. C. KAKEBEEKE	Deventer.	1913—heden.
Mej. E. E. MESDAG	Groningen.	1914—1926.
Mr. H. COSMAN	Amsterdam.	1916—1920.

P. C. VAN TRAA.	Rotterdam.	1916—heden.
Prof. Dr. H. D. J. BODENSTEIN . .	Amsterdam.	1916—1919.[1]
Jhr. Mr. J. A. DE JONGE	's-Gravenhage.	1918—1928.
Mr. Dr. H. VER LOREN VAN THEMAAT	Velsen.	1918—1920.
*Mr. A. J. M. VAN WESSEM, *2e Secretaris* 1921—1922	Amsterdam.	1919—1922.
Prof. Dr. G. A. F. MOLENGRAAFF .	Delft.	1919—1928.
H. H. DRESSELHUIS	Rotterdam.	1920—1922.
Mr. W. C. MEES	Rotterdam.	1920—1928.
*H. A. D. VAN DEN WALL BAKE, *Penningmeester* 1921	Hilversum.	1920—heden.
*Ir. E. MIDDELBERG, *1e Secretaris* 1921—1928, *vice-Voorzitter* 1928	Loenersloot.	1920—heden.
P. J. DE KANTER	Dordrecht.	1920—1926.
J. M. DE BRUYN	Haarlem.	1921—1930.
Mr. J. C. HEYNING.	Rotterdam.	1922—1925.
*Mr. P. W. DE KONING, *2e Secretaris*	Amsterdam.	1922—heden.
Dr. D. B. BOSMAN	's-Gravenhage.	1922—1923.[1]
Dr. A. WELCKER	Amsterdam.	1923—heden.
S. M. D. VALSTAR	Amsterdam.	1915—1928.
Mr. G. B. FORTUYN	Groningen.	1926—heden.
Mr. B. DE GAAY FORTMAN	Amsterdam.	1926—heden.
*W. GOEDHUYS, Vertegenwoordiger Dietsch Studenten Verbond	Zandvoort.	1927—1928.
Tevens gewoon lid van het Hoofdbestuur en *1e Secretaris*		1928—1930.
J. VAN DE WALL	Rotterdam.	1928—1930.
Ir. P. J. VAN VOORST VADER . . .	's-Gravenhage.	1928—heden.
J. JONCKHEER	Amsterdam.	1928—1931.
J. H. MEMELINK.	Ede.	1929—heden.
*Jhr. Dr. P. J. VAN WINTER, *1e Secretaris*.	Amsterdam.	1930—heden.
*J. PROOST.	Bussum.	1930—heden.
Mr. P. J. IDENBURG	Leiden.	1930—heden.
C. J. HAARTSEN, Vertegenwoordiger Dietsch Studenten Verbond	Amsterdam.	1930-heden.[1]

[1]) Buitengewoon lid.

LIJST VAN AFRIKANERS,

DIE AAN NEDERLANDSCHE UNIVERSITEITEN HEBBEN GESTUDEERD OF IN NEDERLAND HUNNE OPLEIDING HEBBEN ONTVANGEN.

I.

1806—1881.

RECHTSGELEERDHEID.

1. LEIDEN.

Ingeschreven:				Geboren:
1807	3	Sept.,	Diderik Popkens, uit de Kaap	1786
1809	4	Aug.,	Mattheus Hendrik van Oosterzee	1792
1810	5	Juni,	Johannes Lind	1797
1810	5	„	Helperus Ritzema van Rijneveld	1794
1811	15	Nov.,	Johannes Andreas Truter	1793
1814	30	Maart,	Johannes Henricus Voget	1795
1814	24	Oct.,	Josua Andreas Joubert	1793
1814	31	„	Abraham Faure	1795
1815	6	Febr.,	Christoffel Joseph Brand (ook litterator)	1797
1817	16	Sept.,	Johannes de Wet (ook litterator) Vader van Mevr. Koopmans—de Wet, † 1875.	1796
1819	20	„	Janus Henricus Hofmeyr, Johannes fil. (ook litterator)	1797
1819	20	„	Carolus Franciscus Brugman (ook litterator)	1796
1819	20	„	Arnoldus Constantinus Mom Faure (ook litterator)	1799
1820	31	Mei,	Johan Stephan Simeon Ballot (ook theoloog)	1802
1820	19	Juni,	George Willem Carel Bergh	1799
1820	19	Sept.,	Clemens Sandenburg Matthiesen	1801
1828	1	Juni,	Frederik Willem Muntingh	1811
1828	12	Sept.,	Johannes Georgius Städler	1809
1830	12	Oct.,	Franciscus Guilielmus Annaeus Beelaerts van Blokland	1810

Ingeschreven			Geboren:
1831	4 Mei,	CORNELIS ABRAHAMUS JEREMIAS BEELAERTS VAN BLOKLAND	1813
1831	27 Aug.,	HENRICUS FLECK	1814
1831	19 Sept.,	PETRUS JOANNES DENNYSEN	1815
1835	5 Mei,	JOHANNES ANDREAS TRUTER	1816
1835	8 Sept.,	FREDERICUS DREIJER	1814
1835	8 ,,	JACOBUS HENRICUS DREIJER	1815
1836	10 Nov.,	ISAACUS ARNOLDUS ZEGERS VEECKENS (ook litterator)	1820
1839	16 Sept.,	JACOBUS GISBERTUS JOUBERT	1821
1841	7 Oct.,	EGIDIUS BENEDICTUS WATERMEYER. Later rechter in de Kaap.	1824
1842	12 Jan.,	JAN WILLEM VAN REES HOETS	1825
1843	18 Mei,	JOANNES HENRICUS BRAND (ook med.). In 1864 Pres. van den Oranje-Vrijstaat, † 1888.	1824
1845	8 Oct.,	DIONYSIUS JOSEPHUS MARTINUS PHILIPPUS MULDER (ook litterator)	1827
1851	10 Sept.,	WILLIAM ROBINSON MULDER (Stellenbosch)	1831
1860	27 Nov.,	JACOBUS PETRUS DE WET	1838
1875	12 Juni,	PETRUS BURGERS.	

2. UTRECHT.

(De leeftijd wordt in het Album niet aangegeven).

1808	7 Sept.,	HENDRIK CLOETE.
1808	26 ,,	JAMES GORDON.
1812	14 Oct.,	DIRK GYSBERT REITZ.
1833	6 Sept.,	GERHARDUS JACOBUS KEISER.
1862	15 Nov.,	FREDERIK GODFRIED WATERMEYER.

3. GRONINGEN.

(De leeftijd wordt in het Album niet aangegeven).

1824	14 Juli	CORNELIS HIDDINGH.	
1824	14 ,,	WILLEM HIDDINGH.	
1833	2 Sept.,	JOHN WILLIAM LOUIS SCHOLTZ.	
1880	26 Oct.,	ANTOINE NICOLAS ERNST CHANGUION VAN OORDT,	1860

THEOLOGIE.

1. LEIDEN.

1808	16 Sept.,	TOBIAS JOANNES HEROLD. Pred. te George, Paarl, Stellenbosch, † 1857.	1787

Ingeschreven:			Geboren:
1820	31 Mei,	JOHAN STEPHAN SIMEON BALLOT . . . . Pred. te George tot 1862, † 1868 (ook jurist).	1802
1827	6 Sept.,	STEPHANUS PETRUS HEYNS . . . . Theol. dr., Pred. te Kaapstad, † 1873.	1810
1830	17 Juli	GYSBERTUS JANUS CAROLUS REITZ . . . . Onbekend waarheen vertrokken.	1796
1831	19 Sept.,	ADRIANUS ROUX . . . . Theol. dr., Pred. te Albanië tot 1841, † 1884.	1812
1833	30 April	GUILIELMUS SCHOLK . . . . Onbekend waarheen vertrokken.	1815
1836	23 Nov.,	JANUS FREDERICUS BERRANGÉ . . . . Pred. te Richmond tot 1862, † 1890.	1814
1837	1 Sept.,	TOBIAS JOHANNES VAN DER RIET . . . . Pred. te Mosselbaai, Oudtshoorn tot 1880, † 1881.	1818
1838	14 „	HERMANUS LAMBERTUS DE VILLIERS . . . . Pred. te Clanwilliam, † 1857.	1819
1839	16 „	JACOBUS GISBERTUS JOUBERT . . . . Onbekend waarheen vertrokken.	1821
1844	5 Oct.,	JOHANNES FREDERICUS REITZ, Phil. dr. . . . . Pred. te Somerset-West tot 1890, † 1896.	1821
1848	14 Sept.,	ARNOLDUS GERHARDUS MARTINUS KUIJS . . . . Pred. te Napier, George, † 1877.	1829
1848	14 „	JOHANNES HENOCH NEETHLING . . . . Pred. te Prins-Albert, Stellenbosch, † 1904.	1829
1852	17 Aug.,	SAMUEL VEITIUS BRINK . . . . Onbekend waarheen vertrokken	1833
1855	30 Jan.,	JOHANNES JACOBUS KOTZÉ P.sn. . . . . Pred. te Darling tot 1894, † 1902.	1832
1861	7 Juni,	DAVIDES PETRUS FAURE . . . . Pred. te Kaapstad (Vrije Prot. Kerk), 1866—1871.	1843
1861	7 „	PETRUS MICHAEL BEYERS . . . . Onbekend waarheen vertrokken.	1844

2. UTRECHT.

(De leeftijd staat in het Album niet aangegeven).

1804	1 Nov.,	JACOBUS SCHOLTZ, Pred. te Zwartland 1811, † 1827.
1813	26 Juli,	CORNELIS MOL, Pred. te Uitenhage 1817, later te Swellendam, † 1833.
1816	9 Aug.,	ABRAHAM FAURE JBZ., Pred. te Graaff Reinet 1818, later te Kaapstad tot 1867, † 1875.
1816	9 „	JACOBUS HENRICUS BECK. Onbekend waarheen vertrokken.
1822	14 Sept.,	GODLIEB WILLEM ANTHONIE V. D. LINGEN, Pred. te Paarl 1831, † 1869.

Ingeschreven		
1825	30 Juni,	HENDRIK EMANUEL FAURE, † in Utrecht 1828.
1827	6 Sept.,	JOHANNES CAROLUS LA FÈBRE MOORREES, Pred. te Zwartland 1833—1881, † 1885.
1828	13 „	PHILIP EDUARD FAURE, Pred. te Wijnberg 1834, † 1882.
1828	15 „	EMANUEL HERMAN FRANÇOIS DE ROUBAIX, Pred. Clanwilliam 1833, later te Knysna, † 1887.
1828	16 „	PETRUS CASPARUS KEYTEL. Onbekend waarheen vertrokken.
1828	16 „	JOHANNES JACOBUS BRINK, Pred. te Bredasdorp 1835, † 1861.
1829	27 Juni,	HUBERTUS ADRIANUS MOORREES, Pred. te Riversdal 1835, † 1866.
1834	31 Mei,	PETRUS BORCHARDUS BORCHERDS, Pred. te Riversdal 1839, † 1880.
1835	9 Sept.,	ANDRIES FRANÇOIS DU TOIT, Pred. te Wellington 1839, † 1871.
1835	11 „	PETRUS JOHANNES STEPHANUS DU TOIT BZN. Onbekend waarheen vertrokken.
1836	22 Juni,	PIETER KUYPERS ALBERTIJN (van 'n oud-Holl. familie te Delft), geb. 6 Dec. 1814, Pred. te Prins-Albert (Zwartberg) 1845, was gedeputeerd onder de Voortrekkers in 1848, te Caledon 1851—1870, † 11 April 1878.
1836	22 „	WILLEM ADOLPH KRIGE, Pred. te Victoria Wes 1841, Pred. te Prins Albert tot 1883, † 1884.
1845	23 „	JOHANNES MURRAY, M.A., studeerde ook te Aberdeen. Pred. te Burgersdorp, Prof. theol. sem., † 1882.
1845	23 Juli,	ANDREAS MURRAY, M.A., D.D., Pred. te Bloemfontein, Worcester, Kaapstad, Wellington tot 1906, † 1917.
1846	16 Sept.,	JOHANNES HENOCH NEETHLING Hzn., Pred. te Prins Albert, Stellenbosch, † 1904.
1848	17 Febr.,	NICOLAAS JACOBUS HOFMEYR, D.D., Pred. te Calvinia, Prof. theol. sem. tot 1907, † 1909.
1848	17 „	HENDRIK EMANUEL FAURE, Pred. te Pieter Maritzburg 1852, later te Kaapstad, naar Holland 1864, † 1898.
1849	11 Juni,	ANDREAS ADRIANUS LOUW, Pred. te Fauresmith 1853, later te Murraysburg, N. Paarl tot 1897, † 1908.
1849	11 „	SERVAAS HOFMEYR, Theol. dr., Pred. te Colesberg 1857 later te Montagu, † 1888.
1849	11 „	WILLIAM MURRAY, Pred. te Middelburg 1853, later te Worcester, † 1899.
1852	24 Aug.,	JOHANNES JACOBUS KOTZÉ, Pred. te Darling 1858—1894, † 1902.
1853	11 Mei,	CAROLUS MURRAY, Pred. te Clanwilliam 1858, later te Graaff Reinet, † 1904.
1853	11 „	ISACUS GERARDUS JACOBUS HORAK, Pred. te Mosselbaai 1858, op het Kerkekantoor tot 1892, † 1914.

Ingeschreven:

1853 (1859) 11 Mei, CAROLUS MARAIS, Pred. te Bredasdorp 1861—1890, † 1911.
1853 11 Mei, JOHANNES HENRICUS HOFMEYR, Pred. te Murraysburg 1858, later te Somerset Oost, † 1908.
1853 26 Juli, GEORGIUS ANDREAS MARTIN, Pred. te Aliwal Noord 1858—1865, † 1908.
1853 26 „ CAROLUS THEODORUS MULLER, Pred. te Pearston 1860, later te Jansenville, † 1878.
1853 10 Sept., WILLIAM RODGER THOMSON. Onbekend waarheen vertrokken.
1853 (1854) 19 Sept., CAROLUS HENRICUS DE SMIDT, Pred. te Robertson 1858, † 1861.
1854 17 Mei, GERARDUS VAN NIEKERK, studeerde ook in Edinburg. Pred. te Hopetown 1861, later te Britstown, Middelburg tot 1903, † 1920.
1854 2 Aug., STEPHANUS PHILIPPUS NAUDÉ, Pred. te Queenstown 1859, † 1909.
1854 2 „ JOHANNES JACOBUS KOTZÉ S. fil. Theol. dr., Pred. te Richmond 1861, later te Kaapstad, † 1899.
1855 31 Mei, BOUDEWIJN HOMBERG DE VRIES, Pred. te Riebeek Wes 1863, † 1884.
1855 31 „ HENDRIK CAREL VOS LEIBBRANDT, Pred. te Victoria Wes 1859—1877, † 1910.
1855 1 Juni, CHARLES TRAPPES SCHOLTZ, Pred. te Dordrecht 1860, later te Napier tot 1890, † 1913.
1855 1 „ ALB. P. MEIRING Jr., Pred. te St. Stephens 1862, later te Edenburg, † 1892.
1855 1 „ ALEXANDER BERTIN DANEEL, Pred. te Heidelberg 1862, † 1899.
1855 (1860) 14 Juni, STEPHANUS JACOBUS MEINTJES Jr. Onbekend waarheen vertrokken.
1856 19 Juni, JANUS HENRICUS DU PLESSIS, Pred. te Cradock 1861—1883, op het Kerkekantoor te Pieter Maritzburg tot 1887, † 1891.
1856 4 Aug., SERVATIUS HOFMEYR. Onbekend waarheen vertrokken.
1856 19 Sept., PETRUS JOHANNES BORCHERDS. Onbekend waarheen vertrokken.
1856 4 Oct., ABRAHAMUS ISAACUS STEYTLER, Pred. te Uitenhage 1863 later te Kaapstad tot 1916, † 1922.
1856 4 „ JOHANNES GEORGIUS STEYTLER DE VILLIERS, Pred. te Tarkastad 1863—1886, † 1888.
1857 21 Sept., HANS HENDRIK WICHT. Onbekend waarheen vertrokken.
1857 29 „ DANIEL LUCKHOFF, from the Cape of G. H. [1]) Onbekend waarheen vertrokken.
1858 8 Juni, ALBERTUS NICOLAAS WASSENAAR ZINN, Pred. te Beaufort Wes 1864, † 1866.

[1]) Alleen in dit geval wordt de herkomst in het Engelsch vermeld.

Ingeschreven:

1859 8 Juni, COLIN MACKERNIE FRASER, Pred. te Philippolis 1862—1907, † 1911.

1859 19 Sept., JOHANNES HERMANNUS MICHAEL KOCH. Onbekend waarheen vertrokken.

1859 19 „ MICHAELIS CHRISTIANUS BOTHA, Pred. te Knysna 1866, te St. Stephens tot 1908, † 1915.

1860 16 Juni, MARTINUS CASPER ACKERMAN, Gymnasii Promontorii B. S. alumn. Onbekend waarheen vertrokken.

1860 19 Sept., FRANS MICHAEL HITZEROTH, studeerde in Edinburg 1859. Onbekend waarheen vertrokken.

1861 12 April, JOHAN HENDRIK DE VILLIERS. Onbekend waarheen vertrokken.

1863 13 Sept., HARRY JAMES LUCKHOFF, leerling van het Elberfeldsche gymnasium; heet in Zuid-Afrika HEINRICH JACOB; Pred. te Fauresmith 1868, later te Maclean tot 1909, † 1923.

1862 31 Oct., FRANCISCUS GUSTAVUS THEODORUS RADLOFF, geb. 1842, „v. Bethanie in Africa", studeerde te Erlangen en Utrecht tot 1868. Pred. te Bloemfontein 1871, te Hoopstad 1881, te Krugersdorp 1898—1914, † 1928.

1866 3 „ GEORGIUS GUILIELMUS STEGMANN, „Cand. in de Midden-Afr. Kerk". Pred. te Kaapstad 1866, later te Oudtshoorn, † 1891.

1872 9 Juli, ABRAHAMUS GUILIELMUS FREDERICUS ALEWIJN FAURE, van Pieter Maritzburg, in Nederland gebleven.

1876 26 Febr., LUDOVICUS HENRICUS FREDERICUS ALEWIJN FAURE, van Pieter Maritzburg, in Nederland gebleven.

MEDICIJNEN.

1. LEIDEN.

			Geboren:
1809	4 Aug.,	JOHANNES KNOCKERS VAN OOSTERZEE, uit de Kaap. .	1793
1810	8 Oct.,	PHILIPPUS HERMANUS GILQUIN	1789
1827	6 Sept.,	CHRISTIAAN FLECK	1810
1829	16 „	FRANCISCUS LUDOVICUS CAROLUS BICCARD.	1810
1832	19 Juli,	DIDERICUS FRAENKEL	1811
1833	16 Juni,	GYSBERTUS HENRICUS MAASDORP	1814
1834	1 Maart,	JOHANNES FREDERICUS JOSEPHUS FLAMME.	1813
1834	10 Mei,	MICHAEL JACOBUS KUYS	1814
1834	13 „	JACOBUS PETRUS ROUX	1815
1834	(1842) 3	Sept., JOANNES ALBERTUS DREYER	1812
1834	3 Sept.,	HERMANUS DREYER	1813
1837	(1844, Chir.) 1 Sept.	CORNELIUS SMUTS	1819
1838	5 Sept.	JANUS SMEETS	1819
1838	8 „	FRANCISCUS LE SUEUR FLECK	1821
1840	19 „	LOUIS WILLIAM GLAESER.	1822

Ingeschreven:		Geboren:
1844 10 Maart,	JOHANNES SMUTS	1820
1847 (1853) 22	Sept., JOHANNES ZACHARIAS HERMAN.	1828
1852 17 Aug.,	CAROLUS GUILIELMUS TALMA BICCARD	1835
1855 23 Juni,	FRANÇOIS DE LETTRE BICCARD	1839
1856 25 Juli,	CHRISTOPHILUS CASPARUS JOHANNES KOTZÉ.	1839
1858 17 Sept.,	RUDOLF ABRAHAM ZEEDERBERG	1841
1858 20 „	MARTINUS BEYERS	1840
1860 26 Mei,	NICOLAUS SCHOONBERG	1842
1862 4 Sept.,	ERNESTUS FREDERICUS DU TOIT	1843

PHILOSOPHIE EN MATHESIS.

1. LEIDEN.

1827 6 Sept., JOHANNES SMITS 1810

LETTEREN.

2. UTRECHT.

1807 21 Mei, P. H. GILQUIN.
1824 21 Sept., JOHANNES JACOBUS METELERKAMP.

II.

1881—1931.

VERSCHILLENDE OPLEIDINGEN.

SCHOLEN, CURSUSSEN ETC.

	Verblijf in Nederland:
N. Smit, Doetinchem, later Leiden	1887—1898
F. J. Wolmarans. Doetinchem, Zwolle	1888—1891
Ph. Watermeyer, Zwolle	1886—1894
E. de Souza, Doetinchem	1889
C. Pistorius, Doetinchem, Utrecht	1887—1898
J. H. de Ridder, Kampen, Soest e.e.	1889—1893
P. Kruger, Kampen, e. e.	1889—1893
J. F. Wolmarans, Artillerie-opleiding, Amersfoort	1889—1892
P. E. Erasmus, Artillerie-opleiding, Breda, later majoor bij de staatsartillerie	1889—1893
N. J. Pretorius, Soest	1889—1893
W. M. F. Malherbe, Doetinchem, later Leiden	1890
J. J. P. Kleyn, H. B. S., Den Haag	1890—1900
J. S. Smit, Doetinchem, Zwolle	1890—1895
G. Mijnhardt, Doetinchem	1890—1896
J. Jorissen, Gymnasium, Den Haag	1890—1895
J. A. Erasmus, Doetinchem, Zwolle	1890—1895
J. Schoeman, Utrecht	1896—1899
H. D. J. Bodenstein, Amersfoort, later Leiden	1896—1899
C. J. Weilbach, Amersfoort, later Leiden	1896—1899
P. H. Burger, Zwolle, Utrecht	1897—1899
H. Pienaar, Breukelen	1897—1899
H. C. M. Fourie, Zwolle, later Utrecht	1898—1899
L. Trichardt, Utrecht, Amersfoort e.e.	1903
Th. Hellmuth, Zwolle	1906—1908
D. Wannenburg, Gymnasium, Zwolle	1905—1912
J. A. Kieser, H.B.S., Zalt Bommel, later Amsterdam	1903—1908
J. Snijman Jr., Technische School, Kampen	1906—1911
P. Doyle, Vakschool v. typografen	1912—1914

	Verblijf in Nederland:
Mej. A. Matthijsen, Dagteeken- en Kunstambachtschool, Amsterdam	1915
Mej. L. Gouws, Dagteeken- en Kunstambachtschool, Amsterdam.	1915
Mej. M. Gutter, School v. Maatsch. werk	1923—1925
Mej. A. Hofmeyr, „ „ „ „	1923
Mej. M. Hofmeyr „ „ „ „	1923

DIAKONESSENHUIS.

UTRECHT.

Mej. Broekhuizen	1928
Mej. Erasmus	1928
Mej. Koelman	1928
Mej. Poerstamper	1928
Mej. Janson	1929
Mej. Brenkman	1930
Mej. Molly du Preez	1930
Mej. van Roojen	1930
Mej. M. Selschop	1930
Mej. B. Kamermann	1930
Mej. J. M. le Grange	1930

ZUIVELSCHOOL.

BOLSWARD.

A. P. G. du Buisson, overleden	1915—1917
M. J. N. v. d. Merwe,	1922—1924

UNIVERSITEITEN EN HOOGESCHOLEN.

FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID.

LEIDEN.

Daniël Kleyn	1895
Jacobus Stephanus Smit	1899
Willem Eduard Bok	1899
Nicolaas Jacobus Smit	1899
Dr. G. J. van Hoytema, B. A.	1900
Dr. Helgard Dewald Johannes Bodenstein	1903
Cornelius Jansen Weilbach	1903
J. A. Roux, (vermoedelijk niet ingeschreven)	1906
Dr. August Arnold Schoch	1910

	Verblijf in Nederland:
ROBERT FREDERIC PHILIPSON STOW	1906
Dr. WILLIAM MORTIMER ROBERTSON MALHERBE, Hoogleeraar te Stellenbosch	1906
GERT CORNELIS PRINSLOO	1908
FREDERIK DAVID HOLLEMAN	1907
Dr. CHRISTIAAN PIETER V. D. MERWE	
COLIN FRASER STEYN	1908
D. BREWES	1906
Dr. J. H. GEY VAN PITTIUS	1906
WILLEMINE JOHANNA LEYDS	1908
DIRK JACOBUS GEMSER	1910
Dr. JOHANN FRIEDERICH WILHELM GROSSKOPF, Hoogleeraar te Stellenbosch	1910
Dr. PIETER DANIËL DE WET	1911
Dr. ROLF REITZ, Bloemfontein	1912
JACOBUS HENDRICUS FOCKENS, (ook litterator)	1912
PIETER JOHANNES HEERTERMAN	1917
JEANNE JOSEPHINE BROWNERIA	1918
Dr. M. E. LANG	1923
A. WAGNER, Lector in Johannesburg	1926
Dr. ALBERT HERTZOG	1929
Dr. M. STEYN VORSTER	1929

GRONINGEN.

Dr. G. BERNARD FORTUYN	1899—1903

AMSTERDAM (Gemeentelijke Universiteit).

Dr. J. B. M. HERTZOG, B. A.	1889—1892
Dr. C. L. BOTHA, B. A.	1889—1892
F. E. F. KRAUSE, B. A.	1889—1892
J. A. J. DE VILLIERS, B. .A.	1889—1890
A. STOCKENSTRÖM, B. T. L.	1891—1892
Dr. HJALMAR REITZ	1897—1898
M. J. PRETORIUS	1899—1900
J. C. ROCHÉ POHL, (niet ingeschreven)	1902
Dr. C. S. H. POTGIETER.	1915—1918
Dr. B. C. V. ODENDAAL	1915—1919
Dr. M. M. NOLTE	1915—1918
Dr. PH. R. BOTHA	1919—1924
Dr. R. REITZ.	1915—1921

AMSTERDAM (Vrije Universiteit).

M. J. PRETORIUS	1900—1905

FACULTEIT DER GODGELEERDHEID.

LEIDEN.

	Verblijf in Nederland:
ALBERT KRAUSE	1881—1886
STEFANUS JACOBUS STRIJDOM, Pred. te Makwassie	1888—1909
Dr. H. D. VAN BROEKHUYZEN, Predikant tot 1925, Lid Volksraad.	1921
Dr. J. J. STRIJDOM	1930—1931

UTRECHT.

D. S. VAN WARMELO	1890—1896
W. VAN WARMELO	1890—1896
Dr. D. F. MALAN, M. A., Pred. tot 1915, Minister van Binnenlandsche Zaken	1901—1904
Dr. H. C. M. FOURIE, Predikant te Marico.	1902—1911
P. W. VAN DRIMMELEN, Predikant te Zoutpansberg Overleden 1919.	1902—1911
Dr. J. H. J. A. GREYVENSTEIN, Hoogleeraar te Pretoria.	1909—1911
J. H. BADENHORST, Predikant te Dewetsdorp	1911
Dr. F. B. MULLER, M. A., overleden 1918	1915
S. L. VERMOOTEN, Predikant te Pretoria	1911—1915
Dr. S. P. ENGELBRECHT, Hoogleeraar te Pretoria	1913—1920
D. F. ERASMUS, Predikant te Ventersdorp	1915—1920
C. F. SCHEEPERS, Zendeling, sedert 1918 Predikant te Amandelboom	1916—1918
W. R. JOYCE, Zendeling, sedert 1919 Predikant te Krokodilrivier	1916—1918
E. W. ECKARD, Predikant te Pietersberg	
J. G. M. DREYER, B. D., Predikant te Lijdenburg.	1923—1924
T. F. J. DREYER, B. D., Predikant te Standerton.	1923—1924
Dr. F. D. MOORREES, (Promotie in Groningen), Predikant te Pretoria.	1925—1927
Dr. G. T. T. KIKILLUS, Predikant te Barrydale	1924—1925
Dr. A. J. v. D. MERWE, Predikant te Kaapstad	1925—1926

GRONINGEN.

Dr. J. J. STRIJDOM, (later te Leiden)	1927—1931
H. P. WOLMARANS	1929

AMSTERDAM (Vrije Universiteit).

Dr. J. D. DU TOIT, Hoogleeraar te Potchefstroom	1900—1903
M. UYTENHOUDT, Predikant te Coevorden	1903—1907
Dr. W. P. STEENKAMP Sr., Predikant tot 1926, Lid Volksraad 1926	1905

	Verblijf in Nederland:
Dr. W. A. JOUBERT, Hoogleraar te Stellenbosch	1908—1910
J. H. EYBERS, B. A., Predikant te Schweizer Reneke	1908—1909
B. A. SPIES, Predikant te Warden	1908—1910
Drs. J. D. KRUGER, Predikant te Potchefstroom	1909—1911
Dr. E. E. VAN ROOYEN, Hoogleraar te Stellenbosch	1910—1911
J. A. v. A. SMUTS, Predikant te Bulawayo, overleden 1914 . .	1912
Dr. B. B. KEET, M. A., Hoogleraar te Stellenbosch	1911—1914
J. S. MARAIS, B. A., afgetreden	1911—1912
Dr. H. S. PRETORIUS, Predikant te Vredenburg, Emeritus 1925	1915
F. H. BADENHORST, Predikant te Calitzdorp	1911—1912
P. v. D. HOVEN, Predikant te Makwassie	1913
Dr. H. A. LAMPRECHT, Predikant tot 1928, Lid Volksraad . .	1913—1915
Dr. M. J. v. D. WESTHUIZEN, Predikant te Noorder Paarl . . .	1916
Dr. E. L. J. VENTER, Predikant te Aliwal Noord	1924
Dr. D. J. KEET, Predikant te Pretoria Oost	1919
Dr. N. J. v. D. MERWE, Predikant tot 1924, Lid Volksraad 1924	1919—1920
Dr. P. J. S. DE KLERK, Predikant te Germiston	1923
N. F. P. BURGER, Predikant te Indwe	1924
B. ROODE, overleden 1926	
MULLER JAC. J. Predikant te Prieska	1928—1930
J. P. ROUX, Predikant te Leipoldtville	1929—1930
A. B. DU PREEZ	1930
D. DE JAGER	1930
E. PH. GROENEWALD	1929—1930

FACULTEIT DER MEDICIJNEN.

LEIDEN.

KLAAS DE LINT	1887
HELENA SABINA EUNDICE ROOD BURGERS	1908
SIMON LEONARD COSTER	1912
PIETER HUBNER KAMPFRAATH	1913
CORNELIS JOHANNES VISSER	1915
AUGUST ALBERT BUITENDORP	1916
Dr. W. P. STEENKAMP Sr. (ook theoloog V. U.)	1928
W. P. STEENKAMP Jr.	1928
S. P. PEROLD (uit Groningen)	1929
H. J. LE ROUX (uit Groningen)	1930

UTRECHT.

J. H. DE LA REY WINTER	1926
C. F. v. D. MERWE, (naar Amsterdam)	1927

GRONINGEN.

	Verblijf in Nederland:
Dr. C. J. ALBERTIJN	1911—1917
B. BEYERS	1912—1919
D. J. v. d. HEEVER	1920
M. MOLL, (naar Utrecht)	1912
G. S. v. d. MERWE	1912
C. A. v. d. MERWE	1912—1918
A. B. ROSSOUW	1913—1920
G. D. SCHONKEN	1913
C. G. L. VAN DIJK	1913
D. J. BRONKHORST	1916—1924
A. J. BRONKHORST	1916—1927
Dr. A. J. UYS	1916—1924
H. D. VAN SCHALKWIJK	1916—1925
G. S. v. d. MERWE	1916—1921
Dr. J. S. STEYN	1918—1926
H. J. BESSELAAR	1919—1922
A. J. WAGENER	1920
J. J. LINDEQUE, (naar Duitschland)	1920—1921
D. J. SERFONTEIN, (naar Duitschland)	1920—1921
S. VAN NIEKERK GOUWS	1920—1925
Dr. B. S. VERMEULEN	1920—1930
J. D. VILJOEN	1920
Dr. W. C. DE WET PIENAAR	1922—1925
S. P. PEROLD, (naar Leiden)	1923—1929
D. J. ROSSOUW	1930
F. E. J. KRITZINGER, (naar Duitschland)	1924
G. N. S. KLOOSTER, (bleef in Nederland)	1924—1928
H. J. LE ROUX, (naar Amsterdam en Leiden)	1925—1930
M. J. ODENDAAL	1931
Mej. M. v. SCHUYT CASTRICUM, (naar Londen)	1929
J. PIETERSEN	1928
C. J. JOUBERT	1930

AMSTERDAM (Gemeentelijke Universiteit).

Dr. L. H. WAGNER	1904—1912
Dr. H. J. STEYN	1906—1914
Mej. E. L. A. GODDEFROY, (uit Leiden)	1906—1916
S. JOUBERT, B. A.	1908—1914
T. J. ROOS SCHOLTZ	1908—1913
J. A. KIESER	1908—1915
Dr. B. J. HAVENGA	1909—1917

	Verblijf in Nederland:
Iz. J. Joubert	1909—1918
C. van Niekerk	1909—1918
J. A. Strasheim, B. A., overleden 1925	1909—1915
Dr. A. D. Keet, B. A.	1909—1917
C. H. Marais	1909—1919
L. J. te Groen	1909—1915
P. Brooshoofdt Wannenburg	1910—1914
G. S. v. d. Merwe	1910—1917
J. G. M. Richter, (naar Utrecht)	1910—1922
P. S. Pretorius	1910—1921
Dr. J. D. G. Dupreez	1915 en 1930
Mej. Dr. A. P. v. Heerden	1908—1914
P. J. Eksteen, B. A.	1918—1921
Dr. H. J. Malan	1909—1916
F. J. Joubert	1909—1911
H. B. Stegmann	1919—1922
D. B. Naudé	1919—1922
J. H. Muller, (naar Duitschland)	1919—1920
J. J. Gouws	1919—1920
J. F. Celliers, vertrokken	1919—1922
F. V. Werdmuller	1920—1924
F. B. Reitz	1919—1924
G. D. Reitz	1920—1925
Ferdinand George Rhöm	1920—1924
H. G. Froneman	1920—1924
D. Hugo	1920—1921
Dr. R. Geerling	1919—1928
N. H. Kestell	1919—1922
C. P. J. Bester	1921
H. de Villiers	1919—1922
M. H. Steyn	1919—1923
A. B. W. van Zijl	1921
W. P. J. Overdiep	1923—1924
J. J. S. Wassenaar	1919—1925
A. R. Kraan	1920—1923
J. D. Mohr	1923—1929
Ryno Stockenström Verster	1921—1929
C. F. v. d. Merwe	1926—1930
G. M. Mes	1926—1930
J. Johan Kruger	1926—1930
Mej. Emmerentia Hester Nel	1928—1930
W. H. S. Liebenberg	1930

	Verblijf in Nederland:
L. R. SAAYMAN	1930
D. J. DE VILLIERS	1929—1930

FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE.

LEIDEN.

Dr. DANIËL FRANÇOIS DU TOIT, Hoogleeraar in Stellenbosch	1912
JOHANNES CHRISTIAAN GABRIËL KAMPFRAATH	1914
LOUISE WILHELMINA SINGELS	1916

UTRECHT.

Mej. Dr. G. M. MES, (naar Californië)	1926—1930
Dr. B. ELBRECHT, Lector te Pretoria	1930
Dr. G. M. DREOSTI	1928—1930
Mej. E. E. WIJERS	1930

AMSTERDAM (Gemeentelijke Universiteit).

Dr. B. DE LOOR	1918—1924
J. G. A. ARNDT	1919
H. O. MÖNNIG	1919

FACULTEIT VAN LETTEREN EN WIJSBEGEERTE.

LEIDEN.

Dr. WILLEM JACOBUS VILJOEN, Directeur van Onderwijs, K. P. † 1929.	1893
Dr. NICOLAAS MARAIS HOOGENHOUT, Directeur van Onderwijs, Transvaal	1902
Dr. THOMAS HUGO LE ROUX, Hoogleeraar te Pretoria.	1904
LEO FOUCHÉ, Hoogleeraar te Pretoria	1905
PIETER JACOBUS DU TOIT, Hoogleeraar te Kaapstad, overleden.	1905
FREDERIK DAVID BOSCH	1906
Dr. LYDIA VAN NIEKERK. Hoogleeraar te Stellenbosch, overl. 1930	1906
S. P. BARNARD, (uit Groningen), Hoogleeraar te Bloemfontein.	1915—1919
Dr. N. DIEDERICHS	1929—1930
H. L. GONIN	1930
H. G. LUTTIG	1931

UTRECHT.

Dr. E. C. PIENAAR, Hoogleeraar te Stellenbosch	1919—1920
Dr. J. J. LE ROUX, Lector te Johannesburg	1916—1923

	Verblijf in Nederland:
Dr. H. v. d. Merwe Scholtz, Lector te Bloemfontein	1924—1927
J. L. M. Wiechers	1922

GRONINGEN.

A. C. Catz Alberg	1905
S. P. Barnard, (later in Leiden), Hoogleeraar te Bloemfontein	1908—1914
Dr. C. F. Groenewald, B. A., (later medicus)	1911
Dr. D. F. Bosman, Hoogleeraar te Kaapstad	1912
Dr. T. J. Hugo, Hoogleeraar te Pretoria	1913
Dr. S. P. E. Boshoff, Hoogleeraar te Kaapstad	1919
Dr. H. G. Viljoen	1915
C. Beyers, M. A. D.Phil.	1924
F. J. van Schouwenburg	1930

AMSTERDAM (Stedelijke Universiteit).

Dr. Th. le Roux	1889—1916
Dr. S. F. N. Gie	1905—1905
M. J. Toerien	1908—1909
Dr. E. C. Pienaar, (later in Utrecht), Hoogleeraar te Stellenbosch.	1912—1920
Dr.L.M.A.N. van Schalkwijk	1916—1919
Dr. J. R. L. van Bruggen.	1919—1922
Dr. H. P. Cruse	1919—1922
Dr. P. C. Schoonees	1919—1922
Dr. F. E. J. Malherbe, Hoogleeraar te Stellenbosch	1919—1924
J. du Plessis Scholtz	1923—1930
Dr. J. A. Valks	1922—1923
Dr. S. J. du Toit	1920—1925
Dr. G. Dekker, Hoogleeraar te Potchefstroom	1920—1925
Dr. J. P. v. d. Merwe, Lector te Potchefstroom	1921—1926
Dr. F. C. L. Bosman, Lector te Kaapstad	1922—1929
C. M. v. d. Heever, Lector te Bloemfontein	1928—1930
I. D. Bosman	1919—1931
Mej. E. J. Conradie	1929—1930
E. J. Joubert	1930
G. H. J. Kuschke	1930
G. G. Cronjé	1930
G. J. Joubert	1930

AMSTERDAM (Vrije Universiteit).

Dr. F. Postma, Hoogleeraar te Potchefstroom.	1900—1903
L. J. du Plessis, Lector te Potchefstroom	1919—1920
J. C. van Rooy, Hoogleeraar te Potchefstroom	1926

STUDENTEN VOOR PAEDAGOGIEK, EN BEZOEKERS VAN DE PAEDAGOGISCHE CURSUSSEN.

	Verblijf in Nederland:
L. T. WEICH, (naar Duitschland)	1902
Mej. H. VAN NIEKERK	1916
Mej. LINDE SCHOON	1916—1917
Mej. P. J. VAN ZIJL	1916—1917
Mej. M. H. LE ROUX	1916
Mej. E. M. VERSTER	1929
C. E. W. GUTSCHE	1928—1929
D. NEL	1928—1929
P. J. VAN NIEKERK	1928—1929
Mej. T. v. D. HEEVER	1929—1930
J. C. LÖTTER	1929—1930
Mej. G. W. LÖTTER	1929—1930
L. J. T. BIEBUYCK	1929—1930
Mej. A. W. BREYER	1928—1929
Dr. W. G. MC. CONKEY	1929—1930
Mej. S. VAN NIEKERK	1929—1930
Mej. A. DE VILLIERS	1929—1930
G. J. JOUBERT, (ook litterator)	1929—1930
Mej. F. VERSTER	1930

TANDHEELKUNDIGE FACULTEIT.

UTRECHT.

J. A. VAN NIEKERK	1908—1911
A. L. DE VILLIERS	1909—1913
P. G. WIUM	1910—1914
F. J. JOUBERT	1910
A. W. KIESER, (bleef in Nederland)	1919
J. BREYER	1924
J. R. M. LUBBERS	1924
J. J. BAM	1927
G. J. HOEKSTRA	1927
P. J. STOFBERG	1924
M. Moll, (bleef in Nederland)	1919—1924
H. J. DU TOIT	1930

VEEARTSENIJKUNDIGE HOOGESCHOOL.

UTRECHT.

B. J. BRUMMER	1911

TECHNISCHE HOOGESCHOOL.
DELFT.

	Verblijf in Nederland:
J. F. E. Celliers, (Landmeter)	1892—1899
Ir. J. van Vooren	1905—1906
Ir. D. M. te Groen, (in Nederland teruggekeerd)	1907—1912
J. P. v. d. Merwe, overleden 1918	1908—1917
J. H. D. Kruyshaar Jr.	1908—1911
Ir. B. Schild	1909—1914
Ir. H. L. Reitz	1918
Ir. J. J. van Wouw, (naar Paramaribo)	1918—1923
Ir. P. K. van Gent, M. Sc.	1927—1930

LANDBOUWHOOGESCHOOL.
WAGENINGEN.

D. R. de Wet, (Boschbouw)	1930

HANDELSHOOGESCHOOL.
ROTTERDAM.

Dr. Carl Potgieter	1918—1919
R. L. Barry	1919—1923
Dr. C. G. W. Schumann	1919; 1928
P. R. Botha	1919
Dr. G. E. N. Ross	1920; 1926
W. Goldstein	1920
J. M. Cloete	1920; 1925
D. J. v. d. Merwe	1920—1922
A. J. Bosman	1920—1922
H. C. Froneman	1920
P. L. Kriek	1920—1922
D. de Waal Meyer	1920—1923
C. Visser, Overleden 1924	1920
Dr. J. H. Botha	1920; 1928
J. H. Oosthuizen	1920—1922
A. J. van Schalkwijk	1928—1929
H. Groeneveld	1921—1923
E. A. J. Botha	1929—1931
A. J. Norval	1923—1925
I. M. L. Kat	1925—1930
W. P. van Reede van Oudtshoorn	1925
H. G. Swart	1928—1929

THEOLOGISCHE SCHOOL.
KAMPEN.

J. Snijman Jr.	1902—1911

REGISTER.